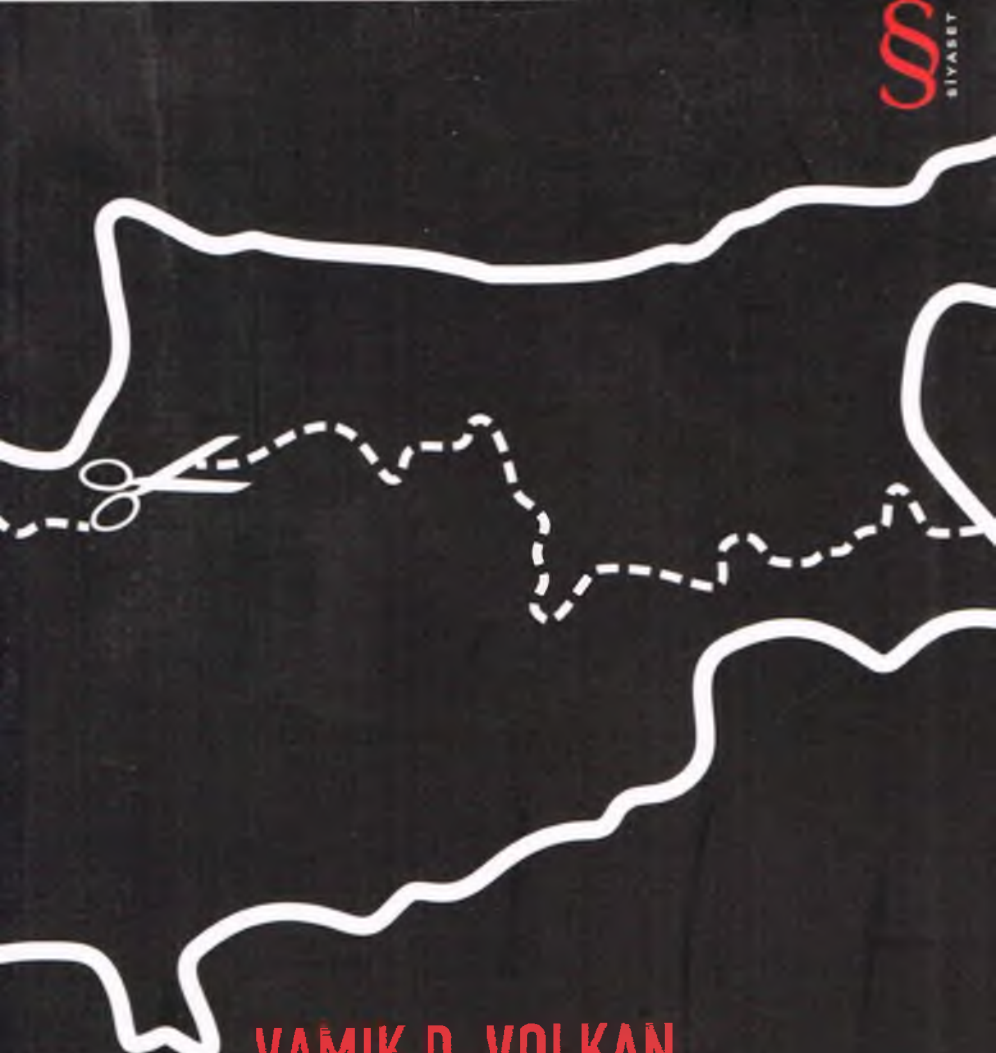

VAMIK D. VOLKAN

KIBRIS: SAVAŞ VE UYUM

Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi

VAMIK D. VOLKAN KIBRIS: SAVAŞ VE UYUM

VAMIK D. VOLKAN

Prof. Vamık D. Volkan Kıbrıs-Lefkoşa'da doğdu ve tıp eğitimini Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde tamamladıktan sonra ABD'ye yerleşti. Prof. Volkan, Virginia Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Emeritus Professor, Massachusetts eyaletindeki Austen Riggs Center'ın Erikson Eğitim ve Araştırma Enstitüsü'nde Kıdemli Erik Erikson Bilim Adamı ve Washington Psikoanalitik Enstitüsü'nde Emeritus Eğitim ve Süpervizyon Analisti'dir. Ankara Üniversitesi ve Finlandiya'daki Kuopio Üniversitesi Prof. Volkan'a "Fahri Doktora", Tel Aviv'deki Izak Rabin İsrail Çalışmalar Merkezi "Onursal Rabin Öğretim Görevlisi", Amerika'daki Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi "Konuk Hukuk Profesörü", Avusturya'daki Viyana Üniversitesi "Konuk Siyasal Bilimler Profesörü" ve Viyana'daki Sigmund Freud Vakfı "Konuk Freud Bilim Adamı" unvanlarını vermiştir. Prof. Volkan Türkiye'de Ege Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi (Cerrahpaşa) ve Bahçeşehir Üniversitesi'nde de misafir öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Ayrıca Prof. Volkan eski ABD Başkanı Jimmy Carter'ın yönetimindeki Görüşmeler Ağı'nın üyesi olarak görev almış, Viyana Kenti ve Dünya Psikoterapi Konseyi tarafından verilen Sigmund Freud Ödülü'ne layık görülmüştür. Kırk tane kitabın yazarı olan ve dört yüzü aşkın bilimsel makale yayınlayan Prof. Volkan 2005, 2006, 2007 ve 2008'de ortaya koyduğu psikopolitik teoriler ve dünyanın problemli birçok yerinde barış için yaptığı çalışmalar nedeniyle Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterilmiştir.

BERNA KILINÇER

1972 yılında İzmir'de doğdu. İzmir Amerikan Lisesi ve Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. Çevirdiği kitaplar arasında, Susanna Clarke'ın *Jonathan Strange ve Bay Norrell*; Robert Louis Stevenson'ın *Define Adası* da bulunmaktadır.

VAMIK D. VOLKAN

KIBRIS: SAVAŞ VE UYUM

Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi

Türkçesi: Berna Kılınçer

§

Siyaset 44

Kıbrıs: Savaş ve Uyum
Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi
Vamık D. Volkan

Kitabın Özgün Adı:
Cyprus: War and Adaptation
A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict

İngilizceden çeviren: Berna Kılınçer
Kapak tasarım: Utku Lomlu
Dizgi: Bahar Kuru

© 1979 by the Rector and Visitors of the University of Virginia
Gözden geçirilmiş birinci basım © 2008, Vamık D. Volkan
© 2008; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Everest Yayınları'na aittir.
Önsöz © 1979 by John E. Mack, M.D.

1. Basım: Haziran 2008
ISBN: 978 - 975 - 289 - 499 - 0

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Tel: (212) 674 97 23
Faks: (212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
Genel Dağıtım: Alfa, Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00
e-posta: everest@alfakitap.com
www.everestyayinlari.com

Everest, Alfa Yaymları'nın tescilli markasıdır.

Hayatının son yıllarında "Kıbrıs'ın kafesteki kuşları"ndan
biri olunca Kıbrıs kırlarında dolaşma keyfi
kısıtlanan babamın anısına...

İÇİNDEKİLER

Önsöz, John E. Mack ix

KIBRIS: SAVAŞ VE UYUM (1979)

Giriş 3
I Afrodit'in Adası: Sorunlu Bir Yer 11
II Siyasi Kaynaklı Gerginliğin Psikososyal Laboratuvarı Kıbrıs 40
III Kıbrıs Türkleri Kimlerdir? 66
IV Tehlike ile Kurtuluş Arasında Sağ Kalanların Psikolojisi 94
V "Neden Savaş?" 127
VI Savaştan Sonra Yas Tutma ve Uyum 145
VII Yaşayan Anıtlar 170
VIII Hac 186

"YEDİ KAT ŞARK HALISI" RÜYASINA DÖNÜŞ (2008)

"Yedi Kat Şark Halısı" Rüyasına Dönüş 195

Kaynakça (1979 Baskısı İçin) 219
Kaynakça (2008 Baskısı İçin Ek) 235
Kişi Adları Dizini 239
Dizin 243

ÖNSÖZ

Psikotarih diye bir şey olmadığı, yalnızca tarih olduğu öne sürülebilir. Saygıdeğer tarihçi Jacques Barzun, öğrencileri tarihin karmaşık sorularına psikoloji ya da başka benzer bir disiplinden kolay cevaplar beklememeleri konusunda uyarır. Tarih araştırması, "eski bildik belge araştırması ve bu belgelerle hayalgücü ve yargının oynamasından başka bir şey olamaz."[1]

Yine de, tarihçiler insan iradesi ve duygularının olaylar üzerindeki etkisine her zaman önem vermiştir. Bireylerin hırsları ve korkuları, acı ve arzuları eski zamanlardan beri tarihsel değişimi

1 Jacques Barzun, *Clio and the Doctors: Psycho-History, Quanto History and History* (Chicago: University of Chicago Press, 1974), s. 4.

belirleyen önemli unsurlar olarak kabul edilmiştir. "İnsan etkinliklerini konu alan bütün araştırmaların psikolojinin dalı olduğu açıktır," diye yazar Barzun (s.•22). Daha az değeri bilinen ve aynı derecede iyi anlaşılmamış olan ise, geniş grup psikolojisinin tarihsel olayları etkileme biçimleridir.

Böyle gruplar arasında tarih için en önemli olanları dil, gelenek, ırksal özellikler ve belli bir coğrafi bölgeye derin bağlılığın birleştirerek farklı bir milliyet haline getirdiği gruplardır. Ancak kısa bir zaman öncesine kadar tarih araştırmalarında bireyin ve ortak psikolojik güçlerin rolüne yönelik anlayış rastgele, büyük ölçüde ilgi, malzemelerin bulunabilirliği, konunun uygunluğu ve belli tarihçilerin psikolojik yetenekleriyle yönelimine göre sunulmuştur. Bir tarihçi tarihin ekonomik ve askeri yönleri üzerinde yoğunlaştığını ya da bu konularda uzman olduğunu kabul edebilir, oysa, olaylarla ilgili yorumunu istediği kadar şu ya da bu liderin güdülerine ya da belirli bir halkın ulusal özelliklerine dayandırsın, bırakın bir "psikotarihçi" olduğunu, psikolojik fikirli olduğunu bile öne sürmesi düşük bir ihtimaldir.

Özellikle Erik Erikson'ın çalışmalarından sonra artık bu durum değişmektedir. Pek çok tarihçi artık psikolojik unsurların tarih için önemli olduğunu kabul etmekle kalmayıp, psikolojik verileri doğru ve etkili kullanmak için özel eğitim ve araştırma gerektiğini kabul ediyor. Benzer şekilde özyaşamsal ve diğer tarihsel konuları araştıran psikiyatrlar, psikanalistler ve psikologlar siyasi ve kültürel bağlamın, belgelerle görüşmelerden elde edilen psikolojik kanıtların kullanılması sırasında uygulanacak önlemler ve kısıtlamaların önemini giderek kavramaktalar.

Saldırganlığın sorumluluğunu üstlenmek uluslar için bireylerden bile daha zordur. Uluslar kendi tarihlerindeki acıları vurgulamayı tercih ederler. Savaş benzeri eylemlere yol açan tahrikleri, kurban deneylerini ve sonuçta ortaya çıkan düşmanca davranışlarının haklı nedenlerini vurgularlar. Bir hal-

kın, yeni bir ulus olarak kurulmasının temelinde yatıyor olması gereken saldırganlığı ya da bölgesel kaderine ilişkin ortak miti gerçekleştirmek için genişlediğini kabul ettiği durumlar enderdir. Yine de bu tür şeyleri gerçekleştirmek çoğu zaman başka bir halkın zarar görmesi, hatta yok edilmesi sonucunda gerçekleşir.

Bu kitapta Vamık Volkan, uluslararası çatışma araştırmalarına yönelik psikanalitik katkıları ele alıyor ve varolan şekliyle bu katkıların çatışma durumlarının gerçek araştırmalarına dayanmadığını gösteriyor. Birey psikolojisinin anlaşılmasında önemli ölçüde katkısı olan, Freud ve takipçilerinin benimsediği şekliyle vaka araştırması yaklaşımının, gruplararası çatışma örneklerinde ender, uluslararası sürtüşme sorunları söz konusu olduğundaysa neredeyse hiç uygulanmadığı söylenebilir.

Volkan'ın araştırması benzersiz, öncü bir istisna oluşturuyor. Türk-Kıbrıs kökeni sayesinde bu iş için avantajlı bir konumda duran Dr. Volkan aynı zamanda yetenekli bir psikanalitik klinik pratisyen ve kuramcı, insan ilişkilerinin psikoanalitik kuramına şimdiden önemli katkılarda bulunmuş bir kişi. Gerek Türk gerekse Rum boyutundaki Kıbrıs siyasi ve kültürel tarihine bütün ayrıntısıyla hâkim. Bu nedenle bu yapıt, çatışma içindeki iki etnik grubun psikolojisinin incelemesi olarak benzersiz bir çalışma. Bildiğim kadarıyla toplu savaş psikolojisini inceleyen benzer başka bir çalışma bulunmuyor.

Freud erken bir kâşif gibi yazmış, geliştirdiği bilimin bir gün katkıda bulunacağı henüz keşfedilmemiş geniş bölgeleri tanımlamıştı. Etnik gruplar arasındaki çatışma sorunu da böyle bir bölgeydi. 1930'da yayımlanan *Civilization and Its Discontents'de* (*Uygarlığın Huzursuzluğu*) Freud şöyle yazmıştı. "Komşu bölgelerde yaşayan ve başka yönlerden de birbiriyle ilişkisi bulunan topluluklar daimi kan davaları ve birbirleriyle alay etmekle meşguldür. Örneğin İspanyollarla Portekizliler, Kuzey Almanlarla Güney Almanlar, İngilizlerle İskoçlar vb. Bu olguya 'küçük farklılık-

ların narsisizmi' adını veriyorum, yani bu durumu açıklamak için fazla bir şey yapmayan bir ad."[2] Bu listeye rahatlıkla İngilizlerle İrlandalıları, Hintliler ve Pakistanlıları, Araplarla Yahudileri, (özellikle birbirlerine çok yakın yaşadıkları Kıbrıs adasında) Türklerle Rumları ekleyebiliriz.

Freud'un ulusal gruplar arasındaki sorunlara bu değinmesi, bu durumun psikolojik boyutlarının genel anlamda narsizm alanında yattığını ima ediyordu. Bununla böyle gruplar arasında kolayca patlayan düşmanlığın, zamanla bir grubun yakınlığının, başka bir grubun üyelerinin bireysel ve toplu olarak kendileriyle ilgili hislerini etkilemesinden türediği kastedilir. Çağdaş psikanalist Gregory Rochlin'in yazdığı gibi, düşmanlık, kendiliği savunma söz konusu olduğunda ortaya çıkar.[3] Bir kişi ya da grup, bir başka grup ya da bireyi kendiliğinin hayatta kalmasına ya da değerine yönelik bir tehdit olarak gördüğünde onu muhtemelen düşman olarak algılayacaktır.

Kıbrıs adasında Rumlarla Türkler arasındaki tarihsel çatışmayı araştırırken Dr. Volkan, uluslararası çatışmanın narsizminin pek çok boyutunu da ele alıyor. Bu alanlardan bazılarını bütünüyle keşfediyor. Malzemesinin eksiksiz bir incelemeye olanak vermediği yerde, gelecekteki araştırmaların gideceği yönü belirtiyor. Bu alanda bundan sonra gerçekleşecek her çalışmanın bu katkıdan mutlaka yararlanacağına inanıyorum. Burada, bu araştırmada önerilen ve psikanalitik kavrayışın aydınlatabileceği, etnik gruplar arasındaki çatışmanın ana yönlerini sıralamaya çalışacağım.

1. *Kendilik ve ulus kimliği.* Bireyle ulus -ya da ulus fikri- arasındaki duygusal ilişki, etnik gruplar arasında çatışmanın bütün

---

2 Sigmund Freud, "Civilization and Its Discontents" (1930) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde, 21 (Londra: Hogarth Press, 1961): 114.

3 Gregory Rochlin, *Man's Aggression: The Defense of the Self* (Boston: Gambit, 1973).

boyutlarını içerir.[4] Bireyin kendilik duygusu ve değeri bir ulusla halkıyla, diliyle ve âdetleriyle, en önemlisi kesin sınırları olan bir toprak parçasıyla özdeşleşmesinden kaynaklanır. Sınırlar, duvarlar, kuşatılmış bölgeler ve kafesler bu çalışmanın gösterdiği gibi, kendiliğin sürekliliği ve boyutlarıyla ilişkili hale gelmişlerse güçlü anlamlar kazanır.

Bir halkın kendilik saygısı, ulusun kaderiyle birlikte yükselir ve düşer. Kendilerini bir ulus ya da oluşmakta olan bir ulus olarak algılayan bir halk, eğer bu algıya coğrafi bir gerçeklik kazandıramazsa, sürekli yaralı bir özsaygı ve iç öfke içinde yaşar. Ulus ve kendilik düşüncesi pek çok açıdan kaynaşmıştır. Halka özel, duygusal bir düzeyde özdeşleşebilecekleri ulusalcı idealleri etkili bir biçimde sunan bir siyasi lider kendilik ve ulus kimliğini yoğunlaştırıp pekiştirebilir.

Ülke ya da ulus kavramı ana babalığın ilkel tanımlarını (patolojik olmayan) içerir. Ulus, bireyin temel güvenliği ve kendiliğin özerkliğiyle ilgili temel bakım, koruma ve rehberlik ihtiyaçlarına hizmet eder. Ulus devletlere bağlılığın ötesinde, insanlık kardeşliği arayışındaki her siyasi lider kendilik ulus özdeşleşmesinin psikolojik anlamım bilmelidir. Bunu yapmadığı takdirde "insanların kardeşliği" gibi kavramlar felsefi, ütopik vizyonlar ve hayallerle sınırlı kalacaktır.

2. *Tarihsel Mağduriyetler.* Dr. Volkan'ın kitabında gösterdiği gibi Kıbrıs'taki Rumlarla Türkler birbirlerine yakın yaşamalarından kaynaklanan sürtüşme dolu bir geçmişe sahiptir. Türklerle Rumların durumunda söz konusu geçmiş nispeten kısadır -yalmzca dört yüzyıl- ama bu trajedi, çatışma, istila, savaş ve mağduriyetle dolu bir dönemdir. Kıbrıs'taki güncel çatışma, iki etnik grup arasındaki her benzer mücadelede olduğu gibi, her bir halkın diğerinin elinde yaşadığı tarihsel acılar ve birikmiş anılar bağlamında değerlendirilmelidir. Birey örneğinde olduğu gibi,

4 Group for the Advancement of Psychiatry, Committee on International Relations rapor: "Ortadoğu Çatışmasında Kendilik İlgisi" (basında).

halkın bütünü için de diğerinin elinden yaşanan gerçek yaralanmanın anıları, yaralanma fantazileriyle karışmıştır. Her devletin canlı ya da cansız anıtları vardır. Bunlar yalnızca kısa süre önce sona ermiş bir savaşın ya da yaşanılan acıların somut ifadesi değildir, aynı zamanda yüzyıllardır birikmiş acıları da temsil ederler. Dahası, acı Kıbrıs'taki kadar yoğun ve alman yaralar derin olduğunda diğer taraf derhal tamamıyla sorumlu tutulamayacağı trajedi ve acıların da sorumlusu olur.

Bu nedenle etnik gruplar arasındaki çatışma durumlarında, bolca kanıtı bulunabilecek *gerçek* acılar ve gaddarlıktan oluşan bir tarih var olmaktadır. Bir halk, ötekine karşı süregiden düşmanca tutumunu haklı göstermek için inandırıcı bir şekilde bu kanıtları, -belgelerden oluşan arşivler (özellikle fotoğraflar) ve anılar- gösterebilir. Etnik gruba üye kişinin yazdığı bir akademik tarih kitabı, en yüksek nitelikte bile olsa, çatışmanın "gerçekleri"ni ya da "olguları"nı netleştirme konusunda ender olarak bir değer taşır. Bu türden araştırmalar her tarihçinin bilinçsizce de olsa, çatışmayı suçu diğer halka atacak ve kendi ülkesine itibar katacak şekilde inşa etme, kendi ülkesinin hikâyesini anlatma çabalarını yansıtacaktır. Bu tür yapıtlarda, yazarın ait olduğu halkın masumiyeti ve üstünlüğü, diğerinin ise saldırgan uyuşmazlığı ve aşağı konumu ortaya çıkar.

3. *"Öteki"ne karşı tutumların kuşaktan kuşağa aktarımı.* Anneler, babalar, büyük kardeşler ve diğer akrabalar bebeklikten itibaren çocuğa, konuşmadaki ince ayrıntılar, çeşitli sözsüz ifadeler ve diğer davranış örnekleri aracılığıyla öteki etnik gruba karşı tutumlarını iletirler. Bunlar da yavaş yavaş ama kaçınılmaz olarak bir sonraki kuşağın düşünme biçimine yerleşir. Sonrasında öğretmenler, medyadan kişiler, politikacılar ve diğer yetişkinler bu erken tutumları belirginleştirip katkıda bulunacaklardır. Dr. Volkan bir Türk annenin, çocuğunun, "annenin kendi içselleştirilmiş dünyası ve istenmeyen bölümlerinin dışsallaştırılmasının hedefi olan bir Rum ziyaretçiye yönelik endişesini onayla-

maya yatkınlık gösterdiğini" anlatır. Bir başka etnik gruba hayranlık ifade edildiğinde ise bu duyguya genellikle kıskançlık ve düşmanlık karışır. Böylece çocuk bilinçli ya da bilinçsiz olarak yetişkinler ve daha büyük çocuklar tarafından uluslararası çatışma sürecine çekilmiş olur. Çocuklar bir ülkenin gelecekteki savaşları için en zengin kaynak olduğundan, hükümetler ülkenin genç insanlarının ulusal kimlik unsurlarını, özellikle de siyasi tutumlarını, gelişmekte olan kendilik kavramına nasıl dahil ettiklerini gösteren mekanizmaların sistematik araştırmasına izin vermekte isteksiz olabilirler.

4. Bölme, dışsallaştırma ve yansıtma: "Öteki"nin canavarlaştırılması. İsrailli bir gazeteci yakın bir geçmişte şöyle demiştir: "Birbirimizle değil, iki tarafın birbirinin yüzüne çizdiği şeytan maskeleriyle savaşıyoruz." Olumsuz yönlerini başkalarına kaydırmak, ayırıp dışsallaştırmak bir insan eğilimidir. Bunlar insanın kabul etmek istemediği, sorumluluğunu üstlenmediği ya da üstlenemeyeceği özellikleri olabilir. Kendiliğin kabul edilmeyen tarafları ötekine yansıtılabilir. "Kıbrıs Türkleri, Kıbrıslı Rumları 'tümü kötü' kendilik-nesne temsillerinin dışsallaştırmasımn hedefi haline getirirler," diye yazar Volkan. Erdem kişiye ya da kişinin ait olduğu gruba özgüdür. Kötülük ötekinde barınır. Birebir düzeyde kişinin az tanıdığı ya da hiç tanımadığı bireyler, dışsallaştırmanm en uygun nesneleridir, özellikle de o kişinin elinden gerçek ya da hayali bir acı çekilmişse. Birebir ilişkilerde yapıcı bir ortamda somut bağlantı, böyle bir dışsallaştırma ya da günah keçisi yapma durumunu baltalayabilir.

Geniş gruplar söz konusu olduğunda, özellikle birbirine yakın yaşamışlarsa, bölme ve dışsallaştırma için ötekinin sınırsız kullanımını destekleyen birkaç unsur vardır. İyilik ve kötülüğün muğlak yanlarını görmek zordur. Ortak suçun tanınması âdeta imkânsızlaşır. *Birincisi* öteki halkın grup olarak olumsuz ya da değeri düşürülmüş görüntüsü, genel olarak siyasi liderler, kitle iletişim araçları ve diğer kamuoyu oluşturucular tarafından des-

teklenir ve teşvik edilir. Bir etnik grubun değerinin düşürülmesi, ulusal politika meselesine dönüştüğünde, ülkenin özellikle demagojik yönü üstün bir lider tarafından yönetilmesi durumunda soykırım ve kitle katliamlarının ortaya çıkması muhtemeldir. *İkincisi*, ulusal grupların birbirlerinden tarihsel olarak pekiştirilen ve beslenen tecriti, ötekinin algılanmasında gerçeklik ve mantığın sağlayabileceği herhangi bir değişikliği de engeller. Kıbrıslı Türklerin düşman tarafından kuşatılmış bölgelerde (gettolarda) tutsak kalmaları, Rumların dışarıda kaldığı algısını besledi, bu da bir güvenilir dünyanın var olduğu görüşünü destekleyip Türklerin kendilik saygısını artırdı ama onları daha sonraki şoklara maruz bıraktı. Kuşatılmış bölgelerden çıkıp özgürlüğüne kavuştuklarında, Dr. Volkan'ın belirttiği gibi, "bu umut edilen güvenli dünya yok oldu, sakinleri de her tarafta zengin Rum hayat tarzıyla karşılaştıkları gibi, aşağılayıcı bir kabullenmeye de maruz kaldılar." *Üçüncüsü* de bir grupta ya da kolektif düzeyde, düşmanca ya da şiddete yönelik dürtüleri törpülemek için bireysel düzeyde işleyebilen süperego dizginlemelerinin dengi bulunmaz. *Dördüncüsü de* uluslararası savaş, acı ve karşılıklı gerçek kurbanlaştırma tarihi, diğer halkın zalim ve barbar ya da başka türlü nefret verici ve aşağılık olduğu görüşünü doğrulayan neredeyse sonsuz sayıda neden sağlar. *Son olarak da,* toprak ve sınır anlaşmazlıkları gibi çatışan çıkarların varlığı ya da bir tarafın öteki için oluşturduğu gerçek ulusal güvenlik tehdidinin devamı psikolojik gerilemeyi, bölünme, dışsallaştırma ve diğer ilkel ortak psikolojik mekanizmaların ortaya çıkışını besler. Bir halkın diğerinin değerini nefretle düşürmesine yönelik yukarıdaki bütün unsurlar, çocuk yetiştirme ya da toplumun aile hayatındaki özelliklerin, süperegonun ya da genel olarak yetkenin dışsallaştırılmasını beslemesi halinde, daha da kolay sonuç verebilir. Ancak böyle olması zorunlu değildir. Çünkü birbirlerine geleneksel ve tarihsel bir husumet besleyen halklar arasında küçümseme mekanizmalarını destekleyen ortak güçler, çoğu zaman

düşmanca bir ilişkinin korunmasında bireysel psikolojik unsurların göreceli önemini silecek ya da ciddi ölçüde azaltacak kadar güçlüdür.

Başka bir halkın dışsallaştırılmasını ve canavarlaştırılmasını destekleyen son unsuru belli bir sınıfa sokmak zordur. Bu, on yıllar ve yüzyıllar boyunca gelişen ortak iyilik ve kötülük mitlerinin rolüyle ilgilidir. Yahudilerin şeytan olduğu miti ortaçağda Hıristiyan Avrupa'da bin yıldan uzun bir zaman boyunca gelişmiş ve geniş çapta zulümlerle sonuçlanmıştır. Benzer bir fantazi/mit Orta Avrupa'da mutlak kötülükteki cadı kültlerine ilişkindir. Ortaçağda gelişen mitin kaynağı antikiteye kadar gider. Volkan; Kıbrıs'taki Rum ve Türk halklarının tarihindeki, iki halkın birbirine yönelik mitik canavarlaştırmasını desteklemiş olabilecek, bazı pagan ve tektanrıcı unsurları ele alıyor. Toplumun açıkça bağlandığı ya da gizli kalmış tarihi mitler, aynı zamanda hem bir ilkel düşmanlık havuzu sağlarlar hem de tarihin tutarlı yetkesini ve Tanrı'nın görünürdeki onayını taşıyan dışsallaştırma için ortak bir izin verirler. Halkın zihninde güçlü bir gerileme etkisi yaratırlar.

5. *Kurbanlaştırmanın egoizmi.* Ulusal grupların, diğer tarafın kurbanlaştırılması açıkça ortada, kendisininkiyle kıyaslanabilir ya da daha çok olsa bile geleneksel düşmanlarının acısına yönelik pek az eşduyum sahibi olması şaşırtıcıdır. İstisnaların olduğu kesindir ama bunlar da dokunaklı biçimde öne çıkar çünkü dikkate değer oldukları için kaydedilmiş ya da edebiyat eserlerinde yüceltilmiştir. Eşduyumsuzluk, düşmanca hislerin beslendiği ulusal grubun üyelerinin yaşadığı acıyla özdeşleşememe, savaş açılmasının önündeki en büyük engelleyicilerden birini kaldırır.

Bu eşduyum noksanlığının bütün nedenleri tam anlamıyla anlaşılmamıştır. Nefretin geçmişteki düşmanlık nedeniyle haklı olduğu duygusu, grubu oluşturan bireylere ve toplu olarak gruba duyulan düşmanlığı destekler. Travmatize olma deneyinin *kurbanlaştırılmanın egoizmi* diyebileceğim ek bir etkisi vardır. Bu

ciddi incinme ve acının kaçınılmaz olarak getirdiği, kişinin bütün yatırımını, bütün eşduyum ve sevgisini hemen yakınındaki çevreye (bu da genellikle kişi ve mağdur halkı gibi dar terimlerle tanımlanır) kendisi gibi acı çekenlere yöneltmesi eğilimidir. Bunun tersine, diğer tarafı önemseme yatırımları geri çekilir. Savaş sonrası Almanya'sına ilişkin incelemelerinde Alexander ve Margarete Mitscherlich'in de belirttiği gibi "kişi yalnızca kendi kayıpları için yalıtılmış bir üzüntü duyar."[5] Böylece kişinin ait olduğu grubun değeri pekişir, diğerinin değeri düşürülür. Sonuçta kurbanlaştırılmanın egoizminin birbiriyle ilişkili iki temel boyutu ortaya çıkar: Biri, öteki tarafından kurbanlaştırılma gerekçesine dayanarak düşmanlığın devamının haklı gösterilmesidir. Diğeri de, kişinin eşduyumunun kendi halkına narsistik odaklanması, bunun sonucunda da diğer grubun acısıyla özdeşleşememedir.

Kişinin halkına saldırılacağı ve bir kez daha kurban olacağı yönündeki korkusu, düşmanca bir tetikte olma durumu ve risk alma isteksizliğini devam ettirir.[6] Bu nedenle, düşmanlık ağına takılmış iki etnik grup arasındaki tekrar eden savaş döngüsü kırılmak isteniyorsa, durumdaki belirsizliği, her iki tarafın insanlığını ve değerini değerlendirebilecek üçüncü bir gruptan gelen şahısların araya girmesi gerekli olabilir. Elbette üçüncü ülkeden gelen ekip, çatışmadan kendi ulusal çıkarlarına uygun düşecek biçimde yararlanabilir, ki bugün bu durumu dünyanın pek çok yerinde görebiliriz.

6. *Terapi olarak savaş.* Churchill'in, hiçbir şeyin üzerinize ateş edilmesi kadar coşku verici olmadığını söylediği ünlü sözü, yarattıkları bütün dehşete rağmen insanların neden hâlâ içten bir coşkuyla savaştığını açıklayabilir. Walker Percy'nin *Lancelot* ro-

5 Alexander Mitscherlich ve Margarete Mitscherlich, *The Inability to Mourn: Principles of Collective Behaviour* (New York: Grove Press, 1975), s. 41.

6 Alexander Mitscherlich, "Psychoanalysts and the Aggression of Large Groups" *Int. J. Psychoanal.* 52 (1971): 165.

manında, güneyli çağdaş kutsal kâse arayıcısı, "Ailemin mutlu, cesur ve başarılı olduğu tek zaman savaş zamanıydı," der.[7] Dr. Volkan, Kıbrıslı Türkler için 1974 savaşının taşıdığı sağaltıcı değerin ayrıntılı bir tartışmasını sunuyor ve savaş psikolojisini ele alan edebiyattaki benzer olguları inceliyor. Savaş edilgenlik ve kurbanlaştırılmayı, saldırganlık ve hâkimiyete dönüştürür. Değersiz kaybedenler, şanlı zafer kazananlara dönüşür. Grup hedefine, daha yüksek anlamda ortak ve ulusal kaynaşmaya ulaşılır. Savaş lideri sembolik bir ulusal kahraman mertebesine yükselir (örneğin Ecevit). Gerçekten de savaş kahramanı olmayan pek az ulusal kahraman bulunur. Mısır gazeteleri 1973 Arap-İsrail savaşını büyük bir zafer olarak nitelemişti. Oysa gerçekte her iki halk için de trajediyle sonuçlanan kanlı bir olaydı. Ocak 1978'de Mısır'da bulunduğum sırada grubumuza 1973 savaşının Mısır için siyasi bir başarı olduğu söylendi. Bu savaş İsrail'le yapılan önceki savaşlarda zedelenen ulusal özsaygıyı onarmalarım sağlamıştı. Savaşın arındırıcı rolü, savaşta başarı ya da başarısızlıkla bireylerle ulusların kendilik saygısı arasındaki ilişki konusunda öğreneceğimiz hâlâ pek çok şey var.

7. *Saldırganlık ve yas tutamama.* Daha önce de belirttiğim gibi ulus-grubun kaynaşmış, değer verilen varlığı ve onun ortak amaçlarıyla özdeşim, bireylerin kendilik saygısını derinden etkiler. Kendilik değerinin bu şekilde yükselmesi, ulus, sözleri ve davranışlarıyla halkın ve ülkelerinin el üstünde tutulan değerlerini simgeleyen karizmatik bir lider tarafından yönetiliyorsa özellikle yoğun olacaktır. Ulusun askeri zaferleri de yenilgileri de kaçınılmaz olarak yası tutulması gereken kayıplar yaratır.

Dr. Volkan'ın, kitabında dokunaklı biçimde yazdığı gibi savaştan sağ çıkanların mücadele etmesi gereken kayıplar yalnızca kendi halkından olanlar değildir. Ölen ya da yenilen düşmanın kanıtlarıyla da yüzleşilmelidir. Kuzey Kıbrıs'ta zafer kazanan

7 Walker Percy, *Lancelot*, (New York: Avon, 1978), s. 146.

Türkler 1974 savaşında öldürülmüş ya da evleriyle işyerlerini terk etmek zorunda bırakılmış Rumların kaçınılmaz fiziksel kanıtlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Savaşı izleyen üç yılda Türk nüfusun, düşmanların arasındaki bu kurbanlar için yas tutmuş olduğu görülür; bu da iki halk arasında gelecekteki ilişkiler açısından umut vericidir. Çünkü yas tutmak düşmanın insanlığını kabul etmeyi, onun da bir değeri olduğunu fark etmeyi gerektirir. Saldırgan eylemler haklı olsun olmasın, bu saldırganlığın sonucunda başka insanların yok edildiği ve yaralandığı gibi acı bir gerçeğin sorumluluğunun üstlenilmesi anlamına gelir.

Ancak, bir halkın, başka bir etnik gruba saldırganlığı sonucunda ortaya çıkan kurbanlar için pek az ya da hiç yas tutmadığı örnekler de vardır, belki de bu daha yaygın bir durumdur. Yapılan saldırganlığın sorumluluğunu üstlenmenin ulusun kendine bakışını derinden zedeleyecek kadar barbarca, ulusun özsaygısını toplu bir melankoli üretecek kadar sarsıcı olduğu durumlardır bunlar. Alexander ve Margarete Mitserlich, *The Inability to Mourn* (Yas Tutamama) kitaplarında savaş sonrası Almanya'sında böyle bir durum oluştuğunu yazarlar. Süreğen bir düşmanlığın ve saldırı korkusunun güvensizliği harekete geçirdiği bir durumda da düşmanın kurbanları için yas tutmaya karşı çıkılır. O zaman karşı tarafın amaçları ve insanlığının değerini düşürmek için kendini haklı gösterme mekanizmaları kullanılır.

Uluslararası çatışmanın psikolojik boyutlarını yazma işine girişen, hatta bu alanın herhangi bir boyutunda çalışmayı seçen araştırmacıların karşı karşıya bulunduğu zorluklar ve tuzaklar konusunda birkaç noktayı ortaya koyarak sözlerime son vereceğim. Bir kere gerçeklerin çok katmanlı ve zorlayıcı olduğu bir alanda, birey ve grup psikolojilerinin uygun içgörüleri arasında sağlam bir kavramsal denge bulmak gibi zor bir metodolojik sorun vardır. Ama bunun da ötesinde uluslararası ilişkiler alanıyla ilgilenen psikiyatr ya da psikoloğun önüne derin kişisel meseleler çıkar.

Çatışma içindeki bir ya da birden çok etnik grupla bir yakınlığı olmadığı sürece, çatışma kendisi için kişisel bir düzeyde *önem taşımadığı* sürece anlamlı bir biçimde işin içine giremez. Gerçekten de gruplardan birine ait olmak (ya da kökenini oradan almış olmak) o grubun psikolojisini, tarihini ve kültürünü anlamayı kolaylaştırabilir, aynı şey bu kültürün dışından gelen biri için geçerli olmayabilir.

Bu işi yaparken kişinin özel kimliği de kaçınılmaz olarak araştırıcı sorgulamalarla karşılaşır. "Sen kimsin?", "Nerede duruyorsun?" soruları yabancı bir kültürle ilgili araştırmalar sırasında kişinin sıkça karşılaştığı sorulardır. Toplumsal hatta klinik bir bağlamda sıkça klişe olabilecek bu sorular çok daha fazlasına dönüşürler. Kişinin "işin içine girme" nedenlerinin meşruluğuyla ilgili derin sorular ortaya çıkar. Kişinin kökenleri ve tarihsel varlığıyla ilgili eski kararsızlıklar uyanır, bunlar yoğun bir kendini incelemeye ya da yeniden incelemeye yol açar. Çatışmadaki taraflardan birinin acıları ve ulusal emelleriyle fazla derin bir özdeşleşme psikoloğun çalışması için gerekli olan tarafsız ve mesafeli bakış açısını korumasını son derece zorlaştırabilir. Araştırıcı, bir anlamda Alman sosyolog George Simmel'in "yabancı"sı, marjinal insan olur. Böyle bir kişi "aynı anda hem yakın hem uzak, 'kendi' topluluğun içinde hem evinde hem de rahatsız" olduğu için "ender bir nitelik olan nesnelliği geliştirir, gerçek anlamda bir gruba ait olanlar bu özelliği geliştiremeyecek kadar gruba bağlıdır."[8] Taraflardan birinin üyesi olan ya da soyundan gelen bir araştırmacı için çatışmadan uzak olmayı başarmak, bir başka kültürde kayda değer bir nesnellik ve perspektif kazanacak kadar uzun bir süre yaşamış olmak avantajlıdır.

1957'den beri Amerika'da yaşayıp çalışan, Kıbrıs Türk asıllı psikiyatr ve psikanalist Dr. Volkan bu iş için biçilmiş kaftan. Yi-

8 Peter Gay, *Freud, Jews, and Other Germans: Masters and Victims in Modernist Culture* (New York: Oxford University Press, 1978), s. 123.

ne de Dr. Volkan bu kitapta araştırmaları sırasında karşılaştığı derin kişisel kimlik sorularını içtenlikle aktarıyor. İlerleyen sayfalarda anlattıklarını okur için tahmin etmeyeceğim. Dr. Volkan etnik gruplar arasındaki çatışmaları yöneten psikolojik güçlere maruz kalan her araştırıcının yüzleştiği mücadeleleri anlatıyor.

En sonunda da, siyasi çatışmanın özellikle de uluslararası çatışmanın psikolojisine özgü bir sorunu belirtmemiz gereklidir. Burada pek çok insanın hayatının söz konusu olduğu kritik meselelerle ilgileniyoruz. Ne kadar alçakgönüllü olsa da psikoloğun rolü (ve bu rolün sınırlarını görmesi hayatidir) onu büyük önem taşıyan meselelerle karşı karşıya bırakır. Dr. Volkan'm bu çalışmada zorunlu olduğu gibi, dünya liderleri ya da diğer karar veren kişilerle konuşabilir. Böyle bir etkinlik, olağan klinik ya da idari çalışmalarında böyle üst düzey meselelerin ortasında görev yapmaya alışkın olmayabilen araştırıcının dengesini ya da yönelimini kolayca tehdit edebilir. Kişisel psikanaliz ya da kişinin kendisini derinlemesine tanıması yönündeki diğer çabalar, genelde uluslararası ilişkiler alanında çalışmalarla harekete geçirilebilecek narsisizm ya da bilinçdışı grandiyosite alanlarında kendi başlarına yeterli farkındalık ya da hâkimiyet sağlamaz. Dr. Volkan'ın açık zarafeti, Kıbrıslı ve Türk liderlerle yaptığı toplantılardan psikanalitik kuramsal kavramların tarafsız uygulanmasına geçerken gösterdiği ustalık ve alçakgönüllülük, bu titiz çalışmayı olduğundan çok daha kolay gösteriyor. Kendini tanıma düşturunun bu kadar zorlayıcı olduğu başka bir çalışmayla henüz karşılaşmadım.

John E. Mack, M.D.
Harvard Tıp Fakültesi Cambridge Hastanesi
Psikiyatri Anabilim Dalı Profesörü

KIBRIS: SAVAŞ VE UYUM
ÇATIŞMA İÇİNDEKİ İKİ ETNİK GRUBUN PSİKANALİTİK TARİHİ
(1979)

GİRİŞ

Aşk tanrıçası Afrodit'in doğum yeri olan Akdeniz adası Kıbrıs'ın uzun tarihi boyunca kanlı ve vahşi dramlara sahne olması ancak kaderin bir cilvesi olarak nitelendirilebilir. Yüzyıllar boyunca bir istilacıdan diğerinin hâkimiyetine giren ada en sonunda 1960'ta bağımsız bir cumhuriyet haline geldi. Renkli ve karmaşık bir evrim sürecinin sonunda hedefine ulaştığı ve bununla birlikte huzurun geldiği düşünülebilirdi.

Son dört yüzyıldır adada yan yana iki etnik grup yaşıyor: Rumlar ve Türkler. Ancak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu onları bir araya getirmedi. Kıbrıs ulusu meydana gelmedi çünkü her grup anakaradaki anavatana bağlı kaldı. Bu kitabın arka planını, etnik gruplar arasında düşmanlığın patlak verdiği 1963 Noel'in-

den Türk kuvvetlerinin Kıbrıs'ın kuzey kesmini ele geçirmelerinden üç buçuk yıl sonrasına, 1978'in ilk aylarına kadar meydana gelen olaylar oluşturuyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nde geçirdiğim on iki yıldan sonra 1968 yazında Kıbrıs'ı ziyaret ettim. O sırada adadaki Türk nüfus beş yıldır, Birleşmiş Milletler'in gönderdiği birliklerin koruması altında, kuşatılmış kalabalık bölgelerde yaşamaktaydı. Lefkoşa havaalanına indiğimizde akrabalarımın yaşadığı kuşatılmış bölgeye götürüldüm. Şaşkınlıkla her yerde muhabbet kuşlarının yetiştirildiğini gördüm. Sahiplerinin üzerine titrediği yüzlerce kuş vardı kafeslerde. Evlerde, kahvelerde hatta bakkal dükkânlarmdaydılar. Yemek odasında bile kuşlarla çevrili bir konuk, insanların kuşlarıyla "bütünleşmesine", insan seslerinin kuş cıvıltılarına karışması karşısında hayrete düşüyordu. Eşimle benim olağanüstü bulduğumuz bu olayı diğerleri kanıksamış görünüyordu. Bu da bana bir Türk atasözünü hatırlattı. Denizde yaşayan balıklar, denizin ne olduğunu bilmezlerdi.

Kuşlar bu kuşatılmış bölgelerde hapsolmuş insanların ihtiyaçlı yanlarını simgeliyorlardı, insanlar ihtiyaçlı ve çaresizlik içindeki yanlarını kafesteki hareketli küçük yaratıklarda dışsallaştırıyorlardı. Psikolojik ve coğrafi açıdan sınırlanmış insanlar, kafesteki kuşların tümgüçlü bakıcıları olarak kendilerini endişeden koruyorlardı. Kuşlar mutlu oldukları ve üreyebildikleri sürece insanlar da gerçekliğin dayattığı umutsuzluğu inkâr edebiliyorlardı. Beni etnik bir grubun tarihi koşullar altında biçimlenen kendilik kavramını ve karşı gruba ilişkin kavramını incelemeye iten bu gözlemdi. Ne de olsa Kıbrıs 9251 km²lik bir adaydı, bu nedenle iki düşman grubun varlığı burayı tarihi süreçlere eşlik eden bazen de onları etkileyen psikolojik süreçlerin araştırılması için bir laboratuvar haline getiriyordu. Psikoanalizin içselleştirilmiş nesne ilişkileri kuramındaki son gelişmelerin Kıbrıs'taki iki karşıt grubun etkileşimine ışık tuttuğunu fark ettim. Bir çocuk kendine ait psikobiyolojik potansiyelle doğar. Ancak aklının ge-

lişmesi yakın ortamındaki kişilerle, en önemlisi anne veya annelik yapan kişilerle gelişen ilişkilerinin etkisiyle oluşur. İçselleştirilmiş nesne ilişkileri kuramı, böyle ilişkilerin çocuğun iç dünyasında nasıl yerleştiğini açıklar. Bu kitabımda bu kurama dayanarak, düşman iki toplum arasındaki psikolojik ilişkilerin tarihi olaylara nasıl karıştıklarını anlatacağım.

Bu kitabı yazma fikri 1968'deki ziyaretimde gözlemlediklerimin etkisiyle yavaş yavaş gelişti. 1970'te Amerikan Psikiyatri Derneği'nin Psikiyatri ve Dış İlişkiler Görev Gücü (American Psychiatric Association's Task Force on Psychiatry and Foreign Affairs) üyesi olmam Kıbrıs'taki etnik grup çatışmaları ve süreçleri üzerine daha kesin biçimde odaklanmamı teşvik etti. Bu görev gücü başka birkaç ilgi alanı olmasına rağmen, sona ermesinden önceki yedi yıllık üyeliğim boyunca Kıbrıs konusuna kayda değer bir dikkat göstermiştir. 1973'te Kıbrıs'ı tekrar ziyaret ettim. 1974-75 akademik yılında da Virginia Üniversitesi'nden izin alarak Ankara Üniversitesi'nde konuk profesörlük yaptım. Ankara'ya Türk askerlerinin Kıbrıs'a çıkmalarından bir ay sonra geldim. Ankara'da oraya gelmiş Kıbrıslı Türklerle görüşme fırsatım oldu, adaya tekrar gitmem mümkün olduğunda savaşı yaşamış olanların yas tutmasını ve çatışmada yaşananlara ilk uyumlarını inceleyebildim. Türk askerlerinin Kuzey Kıbrıs'ı ele geçirmelerinden sonra ilk fırsatta oraya döndüm. Altı ay sonraki ikinci dönüşüm Türk müdahalesinin birinci yıldönümüne denk geldi. 1977 yazında, savaştan üç yıl sonra uyumu gözlemlemek için bir kez daha adanın Türk kesimine gittim. Orada bulunduğum sırada çağdaş Kıbrıs'ın tarihinde anahtar bir kişilik olan Makarios öldü ve Kıbrıslı Türklerin bu olaya tepkilerini gözlemledim.

Bu kitapta, Kıbrıs sorununun tarihini özetledikten sonra, Kıbrıs'taki iki etnik grubun birbirini ikiz görüntüler olarak görmekte direterek nasıl birbirinin bölünmüş, dışsallaştırılmış, saldırganca belirlenmiş "kötü" imgesinin alıcısı haline geldiğini inceleyeceğim. İki grup arasında bu türden bir ortaklık, aralarındaki

psikolojik mesafenin korunmasını gerektirir. Bu ayrılık belli tabularla beslenmiş, Rumlarla Türklerin küçük bir alanda fiziksel olarak yakın yaşamalarına rağmen bu karmaşık ilişkiyi yüzeyde çalkantısız ve grup etkileşimini nispeten yumuşak tutmaya yardımcı olmuştur. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının iki toplum arasındaki geleneksel mesafe koyma manevralarını yenilgiye uğrattığını, bir grubun, "kötülüğünü" diğerinde dışsallaştırması yönündeki yeni hararetli çabalara yol açarak ikisinin birleşmesini imkânsız kıldığını önereceğim. Burada dikkatimi özellikle Kıbrıs üzerinde yoğunlaştırmama rağmen, oradaki durumdan çıkarılacak sonuçların, uzun zaman aynı yaşam alanını paylaştıkları halde komşuların düşman kaldığı başka yerlere de yararlı bir biçimde uygulanabileceğini düşünüyorum.

1963-64 karışıklığından sonra Türk kuşatılmış bölgelerinde yaşam, aleyhlerine dönen bir mücadelenin gruba aşıladığı düşük özsaygıyı gizlemek için savunmacı bir uyum olarak gelişen "grup narsisizmi"ne, yani çaresizlik içindeki toplumun görkemlilik ile buluşmasına örnektir. Bu tür kuşatılmış bölgelerin "duvarları", içeride "tutsak" kişilerin paylaştığı grup narsisizminin dağılmamasını sağlayan, psikolojik önem taşıyan sembolik destekler olmuşlardı. Her iki grubun da 1974'te adanın kuzeyinin Türkler tarafından alınmasıyla yeni bir çalkantıya uyum sağlaması gerekmişti. Bu noktayla bağlantılı olarak yas tutma sürecinin bireysel ya da toplumsal uyumu için taşıdığı önemi belirteceğim. Son bölümdeyse doğum yerimdeki tedirgin güçlerle ilişkimin, kendilik kavramım üzerindeki etkisini tartışacağım.

Burada bu kitabın hazırlanmasında yardımcı olan farklı ülkelerden pek çok kişiye teşekkür etmek istiyorum.

Amerika Birleşik Devletleri'nde: Kitabın içeriğinden tek başıma sorumlu olmama rağmen, bilgi dağarcığımı ve görüşlerimi şekillendirmem konusunda Kıbrıs'taki sorunların tartışıldığı Amerikan Psikiyatri Derneği Psikiyatri ve Dış İlişkiler Görev Gücü'nün toplantılarının ve Psikiyatri ve Dış İlişkiler Enstitüsü,

Ortadoğu Üniversitesi, Brookings Enstitüsü, Princeton Üniversitesi Yakın Doğu grubuyla ortak oturumlarının büyük katkıları oldu. 1970-1977 dönemi boyunca ya da bir kısmında yukarıda sözünü ettiğim görev gücünde yer alan üyeler: Dr. William D. Davidson, Washington D.C, Psikiyatri ve Dış İlişkiler Enstitüsü Başkanı, Los Angeles California Üniversitesi klinik psikiyatri profesörü Dr. Rita Rogers, John Hopkins Üniversitesi psikiyatri profesörü Dr. Jerome Frank, San Diego California Üniversitesi psikiyatri bölümünün eski yardımcı doçenti Dr. James Tenzel, Rochester Üniversitesi Eczacılık ve Dişçilik Fakültesi yardımcı psikiyatri profesörü Dr. John Racy, Cambridge Massachusetts Cambridge hastanesi psikiyatri profesörü ve psikiyatri bölümü başkanı Dr. John Mack, şu anda İran'da bulunan Ulusal Uyuşturucu Kullanımı Enstitüsü'nde görevli tıp doktoru Dr. Demetrios A. Julius.

Eski Yakın Doğu İlişkileri yardımcı sekreteri ve ABD eski Türkiye büyükelçisi Parker T. Hart, Virginia Tıp Merkezi Üniversitesi ve İstanbul Şişli Fransız Hastanesi eski Tıp Direktörü meslektaşım Dr. Kemal H. Elbirlik'ten de pek çok şey öğrendim. New Yorklu William Niederland, araştırmama yönelik konularda özellikle de bir felaketten sonra "sağ kalma sendromu"nun göstergeleriyle ilgili olarak benimle cömertçe yazıştı. Princeton Üniversitesi Yakın Doğu araştırmaları profesörü Norman Itzkowitz'in önerilerini de minnetle anmam gerek.

Türkiye'de: Başbakan Süleyman Demirel'e Eylül 1975'te Kıbrıs sorunu üzerine görüşlerini paylaştığı evindeki görüşme nedeniyle teşekkür ederim. 1975'teki ziyaretim sırasında Ankara milletvekili olan Oğuz Aygün'e Türkiye'nin anahtar konumdaki devlet adamlarıyla konuşmamı sağladığı için teşekkür ederim.

Ankara Üniversitesi psikiyatri profesörü Dr. Abdülkadir Özbek'i de özellikle anmak isterim. Ankara'da kaldığım süre boyunca bana vakit ayırarak, Türk insanının psikolojisini uzun uzadıya tartıştı. Aynı bölümde başkanlık yapan Dr. Gıyas Ünsal, Kıb-

rıs'taki durum hakkında gerekli verileri toplayacak zamanı harcamam konusunda çok iyi davrandı. Şimdi genç doktorlar olan, araştırmalarım sırasında Ankara Üniversitesi'nde okumakta olan genç öğrenciler Dr. Cemal Elmas, Ergün Münir, Hasan Niyazi, Rifat Siber ve Celal Tatlıcıoğlu, özel görüşmelerde adadaki çatışma günlerine ilişkin anılarını anlatmalarının yanı sıra hem Türkiye hem de Kıbrıs'ta araştırmamı yürütürken de pek çok konuda yardımcı oldular. Dayım Profesör Cahit Örgen ve eşi Necla Örgen, Türkiye'deki konuk profesörlük süremi güzel geçirmem için ellerinden geleni yaptılar.

Türkiye'de kaldığım süre boyunca Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi'nde Fullbright bursuyla görev yapan, İngiliz yönetimi altında Kıbrıs Türklerinin hayatı üzerine etkin bir biçimde veri toplayan Kansas Üniversitesi'nden James Mc Henry'e danışmanlığı için minnettarım.

İngiltere'de: Kıbrıs konusunda ayrıntılı yazıları olan Ahmet Cemal Gazioğlu ve Kıbrıslı tıp öğrencisi yeğenim Kerim M. Kuzey'den pek çok şey öğrendim.

Kıbrıs'ta: Mart 1975'te uzun bir görüşme yapmayı kabul eden, 1977 yazında benimle üç kez görüşme nezaketini gösteren, Kuzey Kıbrıs'ta 1975 ilkbaharı ve yazında Güney Kıbrıs'tan kaçan Türklerin yerleşim bölgelerinde araştırma yürütmemi ve aynı bölgelere 1977'de dönmemi sağlayan Kıbrıs Türk Federe Devleti Devlet Başkam Rauf R. Denktaş'a; Denktaş yönetiminde üst düzey bürokratlardan biri olan lise arkadaşım Ahmet N. Savalaş'a özel teşekkürlerimi iletmek istiyorum. Arkadaşım Savalaş yeni bir hayata başlayan Türk mültecileri gözlemleyebileceğim Kıbrıs'ın Türk hâkimiyetindeki bölgelerini ziyaret etmeme yardımcı oldu. Onun resmi rehberliği olmadan ne sistemli görüşmeleri yürütebilir ne de görüşmek istediğim kişileri bulabilirdim. Sayın Denktaş'ın kadrosunda üst düzey bürokrat ve çevirmen olan Hasan Fehmi, 1975'te kendilerini Türk yönetimi altında bulan Kıbrıslı Rumlarla konuşmama yardım etti. İlk kez Virginia Üniversi-

tesi'nde tanıştığım Türk kesiminde Eğitim ve Kültür Bakanı olan Dr. Kenan Atakol da çok yardımcı oldu.

Bir başka lise arkadaşım Lefkoşa'daki Türk Akıl Hastanesi'nin yöneticisi Dr. Sezai Sezgin de burada özel bir anmayı hak ediyor. Danışmalarına cömertçe karşılık verdi, ben de onun insanların psikolojik süreçlerini anlamamdaki profesyonel yardımına büyük değer verdim. Duygusal sorunlarını psikotarihsel olaylarının tetiklediğini düşündüğü hastalarla görüşmeme izin verdi. Evlerini bana açan ve bu sayede notlarım üzerinde rahatça çalışmamı sağlayan kız kardeşim Tomris ve enişte İsmet V. Güney ve diğer kız kardeşim Sevim ve diğer enişte Mehmet Münir'e teşekkür ederim.

Virginia'da: Bu kitabın yayımlanmasındaki nazik yardımları için Virginia Tıp Fakültesi'nde psikiyatr ve dekan Dr. Norman Knorr'a teşekkür ederim. Antropolojik bir altyapıdan gelen tıp öğrencisi asistanım Larry Merkel de çok yardımcıydı. Virginia Üniversitesi Psikiyatri Bölümü editöryal asistanı Virginia Kennan yalnızca İngilizcemi düzeltip el yazmamın redaksiyonunu yapmakla kalmadı, aynı zamanda hoş çalışma ortaklığımızla kitap üzerinde çalışmayı son derece doyurucu bir hale getirdi.

Son olarak da tarihi sonuçların, psikanalistin alanını aşan pek çok unsurdan etkilendiğini söylemek istiyorum. Amacım, burada psikolojik süreçlerin tarihsel süreçlere nasıl eşlik ettiğini, onlarla karışıp dikkatimizi talep ettiğini göstermek. Diğer insanlarla ve geniş grubumuzdaki öteki insanlarla özdeşleşip istesek de istesemesek de tarihsel olayların içine girerken kendimizi anlamamız için bu gerekli.

I
AFRODİT'İN ADASI: SORUNLU BİR YER

Yedi kat Şark halısı düşü

Yıllar önce psikanalitik eğitimim sırasında kişisel analizden geçtiğimde Akdeniz adası Kıbrıs'ta büyüyen bir Türk çocuğu olmanın ne anlama geldiğini öğrendim, daha doğrusu yeniden öğrendim.

Kişi, analizinden uzun süre sonra, psikanalitik durum içinde gerçek ya da hayali çocukluk deneylerinin yeniden harekete geçmesiyle başlayan bir düşü ender olarak hatırlar ama ben böyle bir düşü hatırlıyorum. Bu düşü analizimin gelişmesinin bir dönüm noktasında gördüğümden eminim, ancak o sırada bana ne anlam ifade ettiğini ya da analistimin nasıl yorumladığını şu an hatırlamıyorum. Düşümde küçük ve korkmuş çocukluğumu simgeleyen

bir kişi, yedi kat Şark halısı arasına sıkışıyordu. Başka olası anlamlarının ötesinde, kendim ve çocukken benim için önemli olan kişilerin, parçalanmış çocukluk imgelerini psikoanalizimin geliştirdiği gerileme aracılığıyla yeniden ziyaret etmiş olmamla ilgisi olduğunu tahmin ediyorum. Çocukken kendi kimliğimiz ve çevremizdeki önemli kişiler hakkında geliştirdiğimiz kimlikler henüz aklımızda düzenlenip bütünleşmiş durumda değildirler. Örneğin, küçük bir çocuk sevildiği zamandaki kimliğiyle reddedildiği zamandaki kimliğiyle, ona şefkat gösteren ve kızan annenin kimliğini iki ayrı çocuğa ve iki ayrı anneye aitmiş gibi algılar. Psikanalizde kişi bu çocuksu algılarını tekrar ziyaret eder.

Halılar muhtemelen çocukluğumdan hatırladığım kadınları simgeliyordu (rüyada görülen **hah** genellikle bu anlama gelir). Şark halıları benim için doğduğum ailedeki kadınların imgeleriydi. Ortadoğu'da, Kıbrıs dahil geniş aile geleneği hâlâ daha devam etmektedir. Geniş ailede annelik yapan birden fazla kişi vardır. Örneğin anne dışında anneanne, teyzeler, halalar, büyümüş evlatlıklar. Halıların başka anlamı da olabilir. Yedi rakamının Türkler için mistik bir anlamı vardır. Bu anlam Kıbrıs kültürüne katkısı bulunan Hititlere, Sümerler ve Mısırlılara kadar gider. Oradaki çocuklara en azından Türk olan çocuklara anlatılan hikâyelerde yedi kat gök yedi kat yer geçer (Eyüboğlu, 1974). Göğün yedinci katma erişmek, tümgüçlülük kazanmak demektir. Psikanalitik anlamda "tümü iyi" anne imgesiyle, çocuğun yeni uyanan bilincinde, isteklerine tam bir bağlılık gösteren varlıkla birleşme anlamına gelebilir. Yerin yedi kat dibine inmek, "dibe vurmak", ne doyurucu ne de yatıştırıcı bir imgenin hâkimiyeti altında çaresiz duruma düşmekti. İster yere ister göğe doğru olsun, peş peşe dizilen yedi kat, gerçekte bu iyi ya da kötü imgelerle ve onlara denk düşen kendine ait imgelerle başa çıkmayı öğrenmek ve bu malzemeden bütünleşik bir iç dünya ve bütünleşik kimlik duygusu oluşturmak zorunda olduğunu bilen birinin yüreğine korkuyla karışık bir hayranlık salar. Ancak bu rüyanın açık içe-

riği, yalnızca çocuğun geniş bir ailede diğer aile üyeleriyle gerçek ya da hayali etkileşiminin bakış açısından değil, aynı zamanda kendini benzersiz bir kültürel ve tarihi ortamda bulan çocuğun bakış açısından Kıbrıs'ta büyümenin nasıl bir şey olduğunu anlatmak için de kullanılabilir.

Kişinin çevresindekilerle etkileşimini içselleştirmesi sırasında türeyen ve ruhsal yapılarının mozaiğini oluşturan ufak tefek parçalara etnik bir kimlik verecek olsaydık, benim durumumda bunları pek çok farklı etnik sınıfa atfetmek gerekecektir. Çocukluğum sırasında Kıbrıs'ta farklı etnik gruplar Amerika'nın Connecticut eyaletinden daha küçük bir ülkede yan yana yaşıyordu. Bu etnik gruplar birbirlerinden etkilenmelerine rağmen her biri tarihsel, kültürel ve toplumsal özellikleriyle kesin biçimde birbirinden ayrılır. Kendilik kavramımda Türk olduğum farkmdalığı, ruhsal mozaiğimin diğer parçalarına, birleşik Türk kimliğimin savunmacı ve uyumsal zenginleşmesi için varlıklarını bile inkâr edebileceğim ya da bastırabileceğim derecede üstün gelmişti. Erken yaşlarda annem, babam ve diğer önemli Türklerle özdeşleşerek, onların Kıbrıs'taki diğer etnik grupları kalıplaştırma biçimlerini özümsemiştim. Bu kadar küçük bir adayı paylaşan diğer etnik gruplara yönelik kalıplaşmış bir bakış açısı, gerçek tarafından sınanır ama böyle bir gerçeklik sınaması paradoksal biçimde, savunmacı amaçlarla kalıpları güçlendirir. Kıbrıslı çocuğun, çevresindeki insanları etnik farklılıklarına göre ilkel parçalaması büyüdükçe pek az düzelir. "Biz" ve "onlar" arasındaki farklılıklar kalıplaşmış olarak devam eder. Ebeveyn tutumları böyle bir kalıplaştırmayı destekler. Daha sonra da çocuğun süperegosu (ya da "vicdanı")[1] bunu hoş görür. Afrika'da Klimanjaro bölgesinde-

1 Kitap boyunca genel okur teknik psikoanalitik terminolojiyi kabaca karşılayan terimler bulacaktır. Böyle bir terminolojinin kesin psikanalitik kavrayışla daha yakın br uyum gösterecek şekilde rafine edilmemesine hayıflanan psikanalist bu açıklamaya ihtiyaç duymayacaktır, ancak genel okur açısından bu duruma müsamaha göstermesi istenecektir.

ki yerlilerin, yakınlarındaki sayısız zirve için farklı adlar koyup sıradağın bütününe bir ad verememesi gibi (Werner, 1948), Kıbrıslılar da ülkelerinin etnik unsurlarını (Rum, Türk, Ermeni vb.) herhangi bir Kıbrıs bütününde birleştiremezler. Yetişkin Kıbrıslı Türk, daha az dar görüşlü bir bakış açısı gerektiren bir hayat deneyine uyması gerektiğinde iç değişimi konusunda kaygı duyacaktır (Searles, 1961) ve paradoksal olarak tek bir dağ zirvesine, Türklüğüne artan bir inatla sarılıp, daha büyük bir inançla kalıplaşmaya sarılacaktır. Türklüğünün koca bir dağ sırasında tek bir zirve olduğunu anlamaz. Kültür, diğer meselelerle ilgili oldukça yüksek düzeyde bir zihinsel işleyişin altında, bu ilkel işleyiş biçimini destekler. Böyle bir uyuşmazlık psikopatoloji değil de, kültürel uyum olarak görülür.

Latans yıllarımda,[2] bitişik komşumuz Rum bir aileydi. Buluğ çağıma kadar bu ailenin kızıyla oyun oynadım. Buluğ çağında kabul edilen kültürel kalıplar onu tabu haline getirdiğinde, ondan gerçek "Rumluk" adına öğrendiğim her şey daha da güçlü bir biçimde inkâr edilmiş oldu. Keman öğretmenim Ermeni'ydi, bazen keman çalmayı öğrenmek için birlikte bir Ermeni kilisesinde çalışıyorduk. Bu kilisenin müzikal atmosferinden aldığım zevke, Hıristiyan olmadığım için bu ibadet yerinde kötülük olması gerektiğiyle ilgili güçlü bir his eşlik ediyordu. Buradaki, düğümlü iplerle bağladıkları kahverengi cüppeler giyen "kötü" rahipleriyle arama psikolojik mesafe koymak zorundaydım. Cüppelerini bağladıkları iplerdeki her düğüm, kalıplaşmış mite göre, bağlayanın boğduğu bir çocuğu simgeliyordu. Rahipler "kötü" fallik anne temsilleriydi (bakıcı olarak değil de tehdit edici görülen anne). Bu yüzden Ermeni kilisesine ait iyi ve kötü imgeler, rüyamdaki Şark halılarının bir ya da öbür yanına, gökyüzüne çıkan "iyi" yedi kata ya da yerin karanlık dibine inen "kötü" yedi kat arasına konabilirdi.

---

2 Latans dönem: 5-6 yaşlarından 11-13 yaşlarına kadar olan dönem. Bu dönemde cinsel dürtü göreceli olarak eylemsizdir.

Kız kardeşimin çok saygı duyulan bir hocası, atalarının İÖ 8. yüzyıl Fenikelileri olduğunu söylemekten övünç duyardı. Onun yüz hatlarını tarih kitaplarındaki Fenikeli portreleriyle karşılaştırdığımı hatırlıyorum. Çocukken Sargon, Büyük İskender, Evagoraslı Salamis, Bizans imparatorları, Aslan Yürekli Richard, Lusignanlı Guy ve II. Selim benim için yalnızca büyük tarihi kişilikler değildi, sihirli varlıklar olan diğer büyük fatihlerin egemenliğini görmüş ören yerlerinde oynardım. Ovalarda ve bahçelerde eski, tarihi seramikleri ve sikkeleri arardık. Ben çocukken adanın yöneticileri İngiliz olduğu için İngilizliği, normalde Kemalist Türkiye idealizminin egemen olduğu kendilik kavramıma eklemiştim. Çok sonra, okulda tarihi geçmişin bir şema olarak sistemleştirildiğini öğrendik.

Kıbrıs Tarihi

Okulda Neolitik Çağ (ya da Yeni Taş Çağı İÖ 4007- 3000) döneminde bile adada insanların yaşadığını öğrendik. Kıbrıs Tunç ve Demir Çağı'na ait bolca kalıntı da barındırır. Demir Çağı'nda Mikenli yerleşimciler geldi. Tarihçiler Mikenlerin sömürgeleştirmek için mi yoksa ticaret için mi adaya geldikleri konusunda kararsızdır ama bu dönemde adaya zenginlik akmış, bakır madenciliği en üst noktasına ulaşmıştır. *Copper* (bakır) sözcüğünün Kıbrıs'tan (Cyprus) türediği varsayılır. Erken Demir Çağı'nda (İÖ 1050-950) Kıbrıs, Miken ve Anadolu unsurları birleşmiştir. İÖ 8. yüzyıldaki Fenike istilasından sonra, İÖ 790'da Kıbrıs Asur kralı Sargon'a teslim oldu. Asur egemenliğini yüz yıllık bağımsızlık dönemi izledi. İÖ 560'da gelen Mısırlılar, Kıbrıs kral ve krallıklarının devamına izin verdiler. Mısır, Pers topraklarına katılınca, ada İÖ 520'de Pers egemenliği altına girdi. Büyük İskender'in zaferinden sonra ise Makedonya topraklarına katıldı. Büyük İskender'in ölümünden sonra Mısır Ptolemy hanedanlığının, İÖ 58'deyse Roma İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldi.

Kıbrıs, Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olarak dramatik bir din değişiminden geçti. Adadaki çok sayıdaki dini kültün yerini Hıristiyanlık dini aldı. İS 395'te Roma İmparatorluğu'nun bölünmesiyle Kıbrıs, Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nun bir parçası oldu ve sekiz yüzyıl boyunca aralıklı Arap istilaları dışında Bizans yönetiminde kaldı. Doğu Roma imparatorluğunda Helen etkisinin canlanması Bizans'ın en güçlü döneminde gerçekleşti. Yunanca resmi dil haline geldi. Bizans kültürü Kıbrıs'taki yaşamın her boyutuna sindi. İmparator Zeno, Kıbrıs kilisesini özerk ilan etti, yani onu Bizans piskoposuna ruhsal olarak bağlı ancak doğrudan yargısından muaf kıldı.

1191'de Aslan Yürekli Richard, adada İngiliz haçlılara gösterilen düşmanlıktan sonra Kıbrıs'ı ele geçirdi. Sonra da Kudüs krallığını kaybetmiş olan Lusignanlı Guy'a verdi. Lusignanlı Guy'ın kurduğu dili Fransızca, kültürü Fransız olan feodal monarşi ortaçağa kadar ayakta kaldı. İtalyanların özellikle Ceneviz ve Venediklilerin denizcilikteki üstünlükleriyle birlikte, Akdeniz ticaretinde önemli bir rol oynamaya başlayan Kıbrıs, on beşinci yüzyılda Venedik İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldi. 1570-71'deyse Osmanlılar tarafından fethedildi. Bu da Helen kültüründen ayakta kalanların yanı sıra daha tutarlı ve güçlü bir dini ve kültürel etkiyi getirdi (Anadolu Türklerinin adaya yerleşmesi için bkz. 3. Bölüm). Kıbrıs'taki Venedik egemenliği boyunca Yunan Ortodoks kilisesi baskı altında kalmış, halka Roma Katolikliğini aşılama çabaları olmuştu. Türkler adayı ele geçirdiğinde, Yunan Ortodoks kilisesini adadaki Müslüman olmayan tek resmi din olarak tanıyarak eski konumuna getirdiler.

Adadaki Türk egemenliği üç yüzyıl sürdü. 1878'de Büyük Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya'ya karşı koruma karşılığında Kıbrıs'ı, padişahtan bir anlaşmayla "emaneten" teslim aldı. Bu dönemde ismen Osmanlı İmparatorluğu'nun toprağı olsa da, 1914'te Türkiye'nin imparatorluk Almanya'sının yanında yer aldığı I. Dünya Savaşı'nın başında resmen Britanya topraklarına ka-

tıldı. Türkiye 1923'teki Lozan Antlaşması'yla Britanya yönetimini tanıdı ve ertesi yıl Kıbrıs, Birleşik Krallık'ın sömürgesi haline geldi. 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildiğinde yeni devletin nüfusu 600.000'e yaklaşıyordu. Bu nüfusun %79'unu Kıbrıslı Rumlar, %18'ini Kıbrıslı Türkler ve geri kalanını da Ermeniler, Maroniteler ve diğerleri oluşturuyordu.

Kıbrıslı çocuğun geçmişteki tarihsel bağlara dair farkındalığı iç dünyasına yansıyarak, adayı kişisel deneylerin anlamlarını bütünleştirmeyi denediği sembolik bir arena haline getiriyordu. 20. yüzyılın Kıbrıs'taki etkisi, küçük çiftçileri, çocukluğum kadar yakın bir geçmişte bile en iyi modern tarım makinelerinin yanında taş devrini anımsatan ahşap platforma konmuş taşlarda buğday harmanladığı topraklardaki geçmişi silmeye yetmemişti.

Sayısız fatihten geride kalan halkların ve kültürlerin birleşmeye çalıştığı ama sonuçta bir şişede sallanan yağ ve su gibi ayrıldığı küçük adada düzen gerekliydi. Rum, Fenikeli, Romalı, Arap, Fransız, Venedikli, Türk, İngiliz ve diğer katkıda bulunanlar, Kıb-

Kıbrıs ve Doğu Akdeniz alanı

rıslının aklında tarihe uygun bir sıraya konmuş olsalar bile, çocukluğun kendilik algısını simgeleyen bir parçalanma ve karışıklık çekirdeği olarak hayatta kalmışlardı.

Kendiliğin Fiziksel Çevresiyle Etkileşimi

Çocukluk gelişimine bir bakış, ülkesinin tarihsel parçalanmasının ve buna yaptığı duygusal yatırımın Kıbrıslı çocuğa, kişi olarak birleşik bir kimlik ve diğer insanlara yönelik gerçekçi görüş arayışında bir deneme alanı sağlamasını anlamamıza yardımcı olacaktır. Burada konumuzla özellikle ilişkili olan, bütünleşmiş bir kendilik kavramının ve kendiliğin dikkatinin yöneldiği nesneler olarak öteki kişilere ait kavramın gelişmesidir.

Genel kullanımda *kendilik* sözcüğü kişinin bütününü, beden ve parçalarını ve bireyle bileşenlerinin psişik örgütlenmesini içerir. Psikanalizde kullandığımız *kendilik-imgesi* ve *kendilik-temsili* terimlerinin ilki, herhangi bir zamanda egoya görünen kendilik imgesini anlatır.[3] Ego algıları, duyuları, duyguları ve düşünceleri kullanarak kendilik imgesini oluşturur, benzer şekilde kendiliğin dışındaki her şeyin -nesne- imgelerini inşa eder. Gerçekçi ya da çarpıtılmış bir imge yığınından, birey için temel olan ve bir dereceye kadar toplanan imgelerin tutarlı bir devamlılığına bağlı kendilik ve nesne temsillerini oluşturur. Psikanalitik araştırma, kendilik ve nesne imgelerinin gelişimini ve bütünleşmesini açıklayacak bir şema çıkarmamızı mümkün kılar. (Jacobson, 1964; Mahler, 1968; Kernberg, 1966, 1972; Volkan, 1975a, 1976).[4] Mutlak gerçekliğin öznesi felsefenin ele alması gereken bir konudur ama

---

3 Yaşam başladığında ego ve id birbirinden ayrılmamıştır. İnsan organizmasında gelişmiş kendilik ya da nesne imgeleri yoktur, ama öncüleri çocuğun haz verici ya da istenmeyen duygu deneyinin bellek kalıntıları tarafından üretilir.

4 Bu şemanın araştırıcı bir psikoanalitik incelemesi için bkz. Kernberg (1976) ve Volkan (1976). Bu şema içselleştirilmiş nesne ilişkileri kuramı şemsiyesi altında tartışılmıştır.

her birimizin kendine ait bir dünya görüşü ve onunla başa çıkacak bir kendilik inşa ettiğine kuşku yoktur. Anneyle (veya annelik yapan başka biriyle) olan ilk etkileşimde, çocuk önce bazı deneylerin haz (örneğin beslenmek), bazı deneylerin ise acı (aç olduğunda beslenememek, hoyrat davranış vs.) verdiğini öğrenir. Çocuğun anneyle olan haz verici deneylerinin etkisi altında farklılaşmamış bir kendilik-nesne kümeleşmesi oluşur. Aynı anda engellenme ve acı deneylerinin birleşimini yansıtan bir başka farklılaşmamış birincil kendilik-nesne temsili oluşur. Teknik olarak ilkine "tümü iyi", ikincisine ise "tümü kötü" denir.[5] Bu da kendilik-nesne imgelerinin iki kutuplu temsillerinin ve ilk anne bebek ilişkisini yansıtan temsillerin oluşmasına yol açar. Zamanla çocukluğa adım atan bebek, nesneyle kendilik temsillerini birbirinden ayırmaya başlar. Ancak iki kutupluluk kaybolmaz. Üç yaşma geldiğinde "tümü iyi" ve "tümü kötü" kendilik temsillerinin yanı sıra, iki kutuplu nesne temsillerini de bütünleştirmeye başlar. Böylece bütünleşmiş bir kendilik kimliği ve ötekilerin bütünleşmiş temsillerini oluşturur, hepsi de ilerleyen yıllardaki deneylerine göre değişime maruz kalacaktır. *İlkel bölünme* terimi az önce açıkladığım iki kutupluluğun yol açtığı bölünmeyi açıklamak için kullanılır. İlkel bölünme[6] bütün "tümü iyi" ve "tümü kötü" kendilik temsilleri bütünleşip karşıt nesne temsilleri de bütünleştiğinde kaybolur, deyim yerindeyse onarılır.

---

5 Kernberg (1966, 1967) "tümü iyi" birimlerin libidoya ve "tümü kötü" birimleri saldırgan dürtüye yatırıldığı önermiştir. İlk "tümü iyi" kendilik-nesne temsili ayrılmış egonun çekirdeğini oluşturur. (Kernberg, 1976).

6 Bu tür bölünme en başta yalnızca ilkel ego bütünleyici yetenekten yoksun olduğu için gerçekleşir ama daha sonra, anneyle "tümü kötü" karşılıkları bulaşmamış, haz verici bir ilişkiyi yansıtan "tümü iyi" kendilik ve nesne temsillerini etkin olarak savunmak için kullanılır. Böyle bir bölünme, normal gelişimin ilerleyişi sırasında yavaş yavaş azalır ama "tümü kötü" kümeleşmelerine aşırı saldırgan dürtülerin yüklenmesi gibi patolojik durumlarda artar. Sınır kişilik örgütlenmesi olan yetişkinler (Kernberg, 1967) ilkel bölünmeyi çoğu zaman ana savunma mekanizması olarak kullanır.

Buradaki tezim, ilk başta duygu yüklü fiziksel çevremizi sanki kendilik ve nesne imgelerimizin uzantıları olarak gördüğümüzdür. Bütünleşmiş bir kendilik kavramı ve temsili nesneler dünyası gerçekleştirmeye doğru periyodik değişimden geçerken aynı zamanda çocukluğumuzun fiziksel çevresine yönelik daha gerçekçi bir bakış açısı geliştiririz.[7] Özünde çocuğun, çocuk/anne etkileşimi içindeki kendi hazzı ya da "hazsızlığı"yla bağlantılı olan çocuğun yaşadığı semtin görüntüleri ve sesleri, çarpıklıktan nispeten yoksun gerçekçi temsillere dönüşemeden önce, zihninde kutuplaşma eğilimi gösterirler. Kimi "tümü iyi" kalırken kimi de "tümü kötü" kalır ve her iki duruma uygun duygular uyandırır. Başdöndürücü kültürel çeşitliliği ve etnik parçalanmasıyla Kıbrıs, aslında yüksek düzeyde onarılmış görünse bile, bir düzeyde çocukluktaki ilkel bölünmenin devamını beslemesi muhtemel bir yerdir. Çocuklukta kendilik ve nesne temsillerinin bölünmesi, fiziksel çevreye yönelik bakış açılarında da yankılanır, bu bakış açıları o kadar içe işler ki, tıpkı davranış kalıpları gibi bir kuşaktan diğerine ortaya çıkar ve çoğu zaman çocukluk bölünmesinin devam edebileceği bir sığınak sunarlar.[8]

---

7 Bu formülasyon Searles'in (1960) bulgularıyla uyuşur. Searles insan olmayan çevrenin anlamını psikanalitik bakış açısından belki de en derinden inceleyen araştırmacıdır. Çevrenin insan olmayan boyutlarının normal çocuk için benzersiz bir önem taşıdığını önermiştir, sonra (1963) görüşünü gözden geçirerek, insan olmayan çevrenin yer değiştirmeyle, çocuğun ilk başta anneye yönelik sevgi ve bağımlılık duygularının artan kısmını temsil ettiğini belirtir. Bu duygulara ben bir de nefreti ekleyeceğim. 1965'te Searles, her çocuğun bir ölçüde, hayatının insan bileşenlerini insan olmayan bileşenlerinden ayırma mücadelesiyle karşı karşıya kaldığını belirtir. Anne böyle bir ayrımı yapması için çocuğa yardımcı olmalıdır. Hatta ilk başta bunu onun için yapmalıdır. Bu süreç başarılmazsa, çocuk tam bir bireyselliği kavuşamayacak ve onu koruyamayacaktır.

8 Normal gelişimde ilkel bölünmenin onarılmasını, egonun bastırmayı ana savunma olarak kullanmasına izin verir. Kıbrıslı çocuğun ilkel bölünmesinin boyutları kültürü tarafından onaylandığı için tam bir bütünleşme meydana gelemez. Bastırmanın üstün geldiği bir döneme girdiğinde bütünleşmemiş

III. Bölümde Kıbrıslı Türklerle Rumların çocuk yetiştirme uygulamalarını inceleyeceğim. Birden fazla ana figürünün bulunduğu geniş ailede (ya da biçim değiştirmiş geniş ailede) kendilik ve nesne temsillerinin gelişiminde bazı özelliklerin nasıl ortaya çıktığını göstereceğim. Bu tip ailelerdeki protokol, daha sonra sosyokültürel davranış kalıplarına sızan ilkel bölünmenin korunmasını sağlar. Ancak bu bölümde kendimi Kıbrıslı Türklerle, Kıbrıslı Rumların ülkenin özellikleri ve nirengi noktalarına tepki gösterme biçimlerini örneklemekle sınırlayacağım. Her iki grubun da fiziksel çevreye "*kısmi-nesneler*" olarak tepki verdiği tezini ortaya koyacağım. Psikoanaliz dünyasında önemli bir teorisyen olarak bilinen Melanie Klein'dan ödünç aldığım bu terim, "tümü iyi" ya da "tümü kötü" algılanan her şeyin aslında yalnızca kısmen görüldüğünü söylüyor. Kıbrıslı Türkler bir Osmanlı anıtı gibi çeşitli nirengi noktalarını Türklükle boyayarak onları "tümü iyi" kendilik/nesne imgeleri ve temsillerinin uzantıları olarak görürler. Rumlar da "tümü iyi" görünen nirengi noktaları konusunda aynı derecede sahiplenicidirler. İnsanların yaşamlarını sürdürdükleri çevrenin farklı özelliklerine farklı derecelerde duygusal yatırım yapması doğaldır, ancak "kısmi nesne" ilişkisinde nesne ya siyah ya da beyazdır asla gri değildir. Griliği anlayamama, bitirilmemiş bir çocukluk ödevinden mirastır.[9]

---

imgeler bastırılabilir. Ancak bu bastırmaya rağmen, duygusal yatkınlıklarıyla birlikte davranışı etkilemeye devam ederler. Paralel bir bakış açısı ve bu düşüncenin doğrulaması ve ayrıca, bastırmanın, ilkel bölünme çevresinde örgütlenen ilk savunmalar üzerindeki hâkimiyetinin, idi nasıl sırasıyla "içruhsal ve kişilerarası etkileşimlerin içinde yer alan tehlikeli, kaygı ve suçluluk üreten deneyler nedeniyle kabul edilemez içselleştirilmiş nesne ilişkilerinin toplamını içerecek" şekilde birleştirdiğinin psikanalitik bir ek tartışması için bkz. Kernberg (1976)... "İlkel, gerçekçi olmayan kendilik ve nesne temsilleri, tıpkı onlara uygun düşen ilkel, ezici duygu yatkınlıkları gibi idde nispeten değişmeden kalır (sf. 70)."

9 "Kısmi nesne" ilişkisini çift-değerlilik (ambivalans) olanla karşılaştırmak bu yetersizliği aydınlatabilir. Çiftdeğerlilik teknik anlamda, kişi bir nesneye ör-

Örneğin Kıbrıslı bir Türk, Doğu Avrupa'da gezerken bir Bizans kilisesine hayranlıkla bakabilir, Bizans tarzı yapılar genelde nefes kesici güzelliktedir. Ancak aynı Kıbrıslı Türk benzer bir kiliseyi Kıbrıs Rum köyünde gördüğünde küçümseyecektir, çünkü yetişkin yargısı, çocukken "tümü kötü"yü Kıbrıs Rum'una ait olanlara yatırmasından etkilenir. Durup güzel bir yapıya beğeniyle bakamamasının nedeni bilinçdışı ancak inandırıcıdır. Onu "kötü" ya da savunmacı bir biçimde, kendisi için var olmayacak kadar değersiz olarak algılar. Kısa bir ziyarette bulunup entelektüel açıdan Rum köyündeki bir kilisenin güzel olduğunu kabul edebilir ama bilinçdışında böyle bir yatırım yapmaktan kaçacaktır.

Karşıt tutumların bütünleşmesi,"tümü kötü" olanların reddedildiği kadar kesin bir biçimde değer gören "tümü iyi" unsurları tehdit eder görünür. Kısmi-nesne ilişkilerinin yoğun, yakın ve sürekli bir duygusal dikkat gerektirmesi ve gizli bir kaygıyı ele vermesi paradoksaldır. Örneğin hiç istisnasız çocukların hepsi çiftlik hayvanlarını sever ancak Kıbrıslı Türk çocuk domuzdan kaçacaktır, bir an için özellikle sevimli bir domuz yavrusunu sevse bile. Müslümanlara yasak olduğundan domuza tarafsız olmayan yoğun bir duyguyla bakacaktır. Çocuk için bu hayvan, kendisine ve ötekilere ait, kaçınması ve psikolojik mesafeyi koruması gereken tarafların "tümü kötü" temsillerinin bir deposu olacaktır.

Kıbrıs'ın nirengi noktalarının akla getirdiği bütünleşmemiş tarihin sihirli "yedi katı" Kıbrıslı Türk'ün psişik yapısında kalır.

---

neğin bir kişi- hem sevgi hem nefretle bağlı olduğunda ama yine de onu bütün olarak algıladığında, o anki davranışına göre ya da o andaki beklentisine göre sırasıyla ya da aynı anda sevip nefret ettiğinde gelişir. Klinik düzeyde, yüksek derecede çift değerlilik ilişkisi kısmi nesne ilişkisine benzer ancak, kısmi nesne ilişkisinde özne nesneye sanki biri sevilen (iyi), ötekiyse nefret edilen (kötü) iki varlıkmış gibi yaklaşır. Nesne "tümü iyi" görüldüğünde, öznenin coşkusu bir zamanlar onun "tümü kötü" olduğunu ya da olabileceğini inkâr eder.

Yıllar önce çocuk/anne etkileşiminde, sembolik olarak Türk olan her şeye libido, sembolik olarak Rum olan her şeye saldırganlık yatırmanın doğal olduğu bir zamanda başlayan ilkel bölünme, etnisite ağırlıklı bir tepki olarak yetişkin hayatında da devam eder. Kıbrıslı Türk çocuk etnik açıdan uygun algılarında kaydadeğer ölçüde idealizm yoğunlaştırırken, kirlenmekten kaçmak için "tümü kötü" gördükleriyle psikolojik bir mesafeyi korur. Bunu yaparken "tümü kötü"nün değerini, varlığını inkâr edecek derecede düşürür.

Kıbrıslı Rumların zihninin de bilinçdışında benzer şekilde işlediğine eminim. İki etnik grup da entelektüel düzeyde öbür etnik grubun adanın bir parçasına sahip olduğunu kavrar ancak Türkler sayıca azınlıkta olmalarına ve adanın yalnızca yüzde otuz beşini ellerinde tutmalarına rağmen son karışıklıklara kadar entelektüel seviyenin altındaki bir düzeyde Rumların adanın herhangi bir parçasına sahip olduğunu inkâr etmişlerdir. Onlar için Rumların hak iddia etmesi "tümü kötü", yani hiç düşünmeden reddedilecek kadar değersizdi. 1975 sonbaharında, kuzey kesimi Türk denetimine girdikten bir yıl sonra Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Kıbrıs elçiliğinden üst düzey bir Rum görevli, son olaylardan önce Kıbrıs'ta bazı Rum arkadaşlarının Türklerin adanın herhangi bir parçasında hak iddia etmesindeki küstahlığa hayret ettiğini söylemişti. Korkarım bu yorum karşısında sırıttım, ta ki birdenbire entellektüel düşünce erişiminde olmayan çocukluk duygularımın, Kıbrıs'ta Rumların herhangi bir hak iddia etmesine karşı eşit derece küçümseyici ve gerçek dışı baktığını fark edene kadar. Bu tutumun dinamikleri psikanalizdeki narsistik aktarıma benzer, narsistik analizand analistinin kendisine tapmayacağını görünce onu "siler". Rum kesimlerinin benim için herhangi bir duygusal değer taşımaması yüzünden adanın tamamen Türk olduğunu hissetmiştim.

Psiko-coğrafya

Çocuk olarak Kıbrıs'ın yalnızca tamamen Türk olduğunu hissetmiyordum. Kıbrıs aynı zamanda Anadolu'nun bir parçasıydı, yani psikolojik olarak "ana doluydu". Sembolik olarak Türkiye ana, Kıbrıs da yavru vatandı. Psikanalitik yazılar ne yazık ki Niederland'in (1977) psikocoğrafya alarak nitelendirdiği şeye pek az gönderme yaparlar. Niederland bir ırmağın (1956, 1957, 1959) ve Amerika (1971a) ile California'nın (1971b) adlandırılmasındaki sembolizmini araştırmıştır.[10] Hem Amerika'nın hem California'nın sonsuz mutluluk dolu cennet adaları olarak hayal edildiğini söyler. İlk haritalar ikisini de ayırmış, her birinin çevresini suyla çevirmiştir, ilk tanımları da aşırı derecede süslü ve coşkuludur. *Amerika* adının Amerigo Vespuci'den gelmesine rağmen İngilizcede dişi olması ve Amerika'nın bolluğuna olan inancın, kendilerini kucaklayan büyük, iyi bir ananın hayalini kuran sayısız göçmeni kendine çekmesi ilginçtir.

Bazı çocukluk anılarım, Kıbrıslı Türk çocukların Kıbrıs adası ve Türkiye arasında nasıl bir ilişki sembolleştirdiğini aydınlatabilir. Ebeveynler çoğu zaman Türkiye'den konuşur, çocuklarına anavatanla ilgili bir kimlik duygusunu aktarırlardı. Anavatan, tıpkı Niederland'ın tarifinde, Amerika'nın göçmenlere göründüğü vaatler ülkesi gibi görünürdü. Kıbrıs haritası (adanın Karpas bölgesinin, Anadolu'nun İskenderun körfezine uzanan bir kol gibi görünmesi) bu bağlantıyı somutlaştırıyordu. Kıbrıs'taki ilkokulda öğrendiklerimizi hâlâ duyar gibi oluyorum: "Kıbrıs bir zamanlar Anadolu'nun bir parçasıydı ama denize gömüldü. Sonra tekrar yükseldi ama yine battı. Üçüncü kez batıp tekrar yükseldiğinde artık Anadolu'nun bir parçası değildi."

Bu anlatım çok uzun bir zamana yayılan jeolojik değişimi yansıtır, bugün bile ne kadarının doğru olduğunu bilmiyorum.

---

10 Irmak ve ormanın sembolik araştırması için ayrıca bkz. Sterba (1965) ve köprü sembolizmi için bkz. Ferenczi (1921, 1922).

Ancak adayı denizin yuttuğunu gözümde canlandırdığımı, bu olayın görüntüsüyle birlikte adanın yeniden doğuşu fantezisinin gençlik yıllarıma kadar özellikle de ada bazen depremlerle sarsıldığında aklımda olduğunu hatırlıyorum.

Geçmişe baktığımda Kıbrıs'ın kendi geçirdiğim annemden ayrılma-bireyleşme (Mahler, 1963, 1968; Mahler ve Furer, 1963) sürecini temsil ettiğini görebiliyorum. Adanın sırasıyla batması, tekrar ortaya çıkması ve en sonunda anavatandan kopması, annemden psikolojik olarak ayrılma sürecinde yaşadığım sınavların ve zorlukların sembolik bir canlanmasını akla getiriyordu. Küçük bir çocukken bir depremin daha iki toprağı birleştireceğini hissediyordum. Ayrılmış olanın birleşmesi özlemi devam etti.

Çocuk büyüdükçe, üzerinde doğduğu ve yaşadığı toprakların duygu yüklü yönleri sihirli bir nitelik kazanır ve gerçeği değerlendirme yeteneğini kazansa bile çocukluk büyüsü hâlâ davranışını etkileyecek kadar güçlüdür. Bir zamanlar hem Kıbrıslı Türklerin hem de Kıbrıslı Rumların yaşadığı Polis şehrinin yakınlarındaki küçük bir mağarada, tavandan damlayan suların oluşturduğu sığ bir havuz vardır. Hava her zaman nemli olduğu için güneş doğrudan vurduğunda mağara ağzında minyatür bir gökkuşağı belirir. Efsaneye göre Afrodit bu mağarada yıkanmıştır. Bu sudan içen de karşılaştığı ilk uygun kişiye âşık olacaktır. Bunun mit olduğu açıktır ancak şiddetli psikolojik baskının altındaki kişi -örneğin ergenlik sonrası hormonların varlıklarını belli ettiği dönemde- buna neredeyse inanacaktır! Elbette daha az hayali bir yetke taşıyan yerler de vardır. Kıbrıslı Türkler de Kıbrıslı Rumlar da tehdit edildiklerinde başvurdukları belirli yerlerin mistik yönünü kabul ederler.

İyi eğitimli Kıbrıslı Türk yetişkinin bile gerçeği değerlendirme yetisi efsanevi bir nirengi noktasından etkilenir. Hikâyeye göre Hazreti Muhammet'in halası istilacı Araplarla birlikte Kıbrıs'a gelmiş ve Larnaka yakınlarındaki bir tuz gölünün kıyısına

gömülmüştür. Bu noktaya bir cami inşa edilmiştir. Cami hâlâ Hala Sultan adıyla bilinir. Mezarım güneşten korumak için üzerinde bir taş levhanın yükseldiği söylenir. Bugün bile görünüşte hiç desteksiz havada asılı duran kocaman bir taş vardır. Taşın üzerini kaplayan kadife örtü, destekleri gizler ama mezarı genç-ken ziyaret ettiğimde gizli desteklerin olduğunu çok iyi bilmeme rağmen taşın gerçekten de yerçekimine karşı koyduğunu görmeyi umduğumu hatırlıyorum. Topluluklararası çatışmanın stresi altında gerileyen Kıbrıslılar için infantil tümgüçlülüğün[11] geri dönüşünü arzu etmeyle bilfiil bunu yaşama arasındaki çizginin çok ince olduğunu varsayabilirim yalnızca.

"Kıbrıs Sorunu" ve Kıbrıs Cumhuriyeti

Kıbrıs'ın yüzyıllar boyunca birbirini izleyen istilacıların ruhunun ve kanının sindiği, doğal akrabalık bağları olmayan insanların yan yana yaşadığı küçük bir ülke olduğunu söyledik. Fiziksel çevreyle olan kısmi-nesne ilişkisi giderek daha belirgin görünür ve özellikle politik strese verilen tepkileri niteler. Dünyanın bu bölümündeki çocuk yetiştirme uygulamaları (bkz. III. Bölüm) yaşayanları, onca duygu yatırımı yaptıkları kendi çevrelerini "tümü iyi" ya da "tümü kötü" olarak görmeye teşvik eder. Son sıkıntılara kadar Rumlar ve Türkler adanın her yerine dağılmıştı. Bazı köyler karışıktı, bazılarında bir ya da diğer etnik grup çoğunluktaydı, altı şehirde ise iki grup karışık yaşıyordu (bkz. IV. Bölüm'deki istatistik veriler). Kıbrıs'taki etnik dağılımı gösteren demografik bir harita, karabiberle (Rumlar) kaplı bir masaya düzensizce serpiştirilmiş birkaç tutam tuz (Türkler) görünümündedir.

---

11 Görünürde paradoksal olan "çocuk tümgüçlülüğü" terimi, psikanalizde, dünyada başkalarının var olduğuna dair hiçbir bilinçli farkındalığı bulunmayan çocuğun, varlığın nedeni ve sonucu olarak kendini diğer her şeyle birleşmiş hissetmeye adeta doğuştan yükümlü olduğunu belirtmek için kullanır - tümgüçlülük de buradan gelir.

Kıbrıs Rum hareketi *Enosis* (Yunanistan'la birleşme) yüz yıl kadar geriye gider[12] ancak mevcut Kıbrıs sorunu, 1931'de İngiliz valinin konağının Enosis davasına bağlı Kıbrıslı Rumlar tarafından yakılmasıyla başlar. Britanya'nın bu olaya sert cezalarla karşılık vermesine rağmen II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Enosis heyecanı devam etti. Rum Ortodoks Kilisesi'nin 1913'te doğan başpiskoposu Makarios hareketin lideri oldu. Güç kazanan Enosis hareketi, Türkiye tarafından öfkeyle karşılandı. İngiliz, Yunan ve Türk dışişleri bakanları Eylül 1955'te Londra Konferansı'nda buluştular ancak bir çözüme ulaşamadılar. Bu sırada adada gerginlik tırmanıyordu. İngiliz vali acil durum önlemleri getirdi. Makarios'la olan görüşmeler kesildi çünkü Makarios yalnızca Kıbrıs'ın self-determinasyonunu (kendi geleceğini tayin) değil, ki bu da Rumlar çoğunlukta olduğu için Enosis'e gidecekti, belirli bir zamanda gerçekleşmesi için taahhüt de istiyordu. İngiliz hükümeti bunu reddetti, Makarios Mart 1956'da Şeysel

12 Aslında hem Türk hem de Yunan yazarlar, Enosis arzusunun kökenini Yunan "Megali Idea"sına (Büyük Düşünce) bağlarlar. Amerika'da çalışan Kıbrıs doğumlu Rum sosyolog Markides (1977) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin "doğuşu ve çöküşü" üzerine yazarken Yunan "Megali Idea"sını "Yunanlıların Bizans İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılacağı ve tüm Yunan topraklarının bir kez daha büyük Yunanistan bayrağı altında birleşeceği hayali" olarak tanımlar. (s. 10). Bu panhellenik ideloji İstanbul'un Türkler tarafından fethine (1453) kadar geri götürülür. Markides şöyle devam eder: 'Megali Idea' Yunan dünyasının bir bölümünde örneğin Girit ve Ege adalarında ifadesini bulur. 'Megali Idea'nın bir iç mantığı olduğu öne sürülebilir, yabancı yönetimi altındaki Yunan dünyasının her bölgesinde gerçekleştirilmek istenir. Kıbrıslı Rumlar kültürel ve tarihsel olarak Yunan olduklarını düşündükleri için Megali Idea geniş kitlelere hitap etmiştir. Bu nedenle kilise babaları Kıbrıslıları Yunanistan'la birleşmek için savaşa çağırdığında onları ayaklandırmak için fazla bir çaba sarf etmeleri gerekmiyordu... Enosis kiliseden değil, Yunan- Bizans uygarlığını canlandırmak isteyen entellektüellerin zihninden çıkmıştır. Ancak kilise en merkezi ve güçlü kurumlardan birisi olduğu için Enosis'in gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Bu hareketi kucaklamış ve adeta kılavuz merkezi haline gelmiştir" (s. 10-11).

adalarına sürgüne gönderildi. Adada şiddet eylemleri başladı ve birkaç İngiliz vatandaşı öldürüldü. 1955'te Kıbrıslı Rum gerilla örgütü EOKA (Ethniki Organosis Kyprion Agoniston-Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Örgütü) kuruldu. Albay George Grivas liderliğindeki örgüt, Makarios'un sürgünden dönmesi halinde şiddet eylemlerine son vereceğini açıkladı. Makarios bırakıldı, artık Kıbrıs dışında istediği her yere gidebilirdi. Serbest kalmasıyla İngiliz-Yunan ilişkileri düzeldi ancak piskopos, Kıbrıs'ın self-determinasyon iddiasını bırakmadı. Türkler, adanın Rumlarla Türkler arasında *taksiminin*, bölüştürülmesinin, huzursuzluğun tek kabul edilebilir çözümü olduğu konusunda ısrar ediyordu.

Zürih'te bir araya gelen ve Türk, Yunan ve İngiliz yetkililer arasındaki görüşmeler sonucunda bir cumhuriyet kurulmasına karar verildi. Zürih Antlaşması Şubat 1959'da Londra'da imzalandı. Bir yıl içinde bağımsız bir devlet kurulacak, beş yıllığına seçilen bir Rum cumhurbaşkanı ve Türk cumhurbaşkanı yardımcısı olacaktı. 10 üyeli Bakanlar Kurulu, yedisi Rum, üçü Türk üyeden oluşacak, aynı 70-30 oranı parlamento ve devlet hizmetinin her alanında korunacaktı. Kıbrıs'taki iki ana topluluğun haklarını garantileyen uzlaşma teminatları yeni cumhuriyetin anayasasında ayrıntısıyla açıklanıyordu. Birbirinden ayrı Rum ve Türk cemaat meclisleri din, eğitim ve diğer konularla ilgilenecekti. İngiltere'nin toplam 256.000 metrekarelik alanda iki askeri üssü korumasına karar verilmişti. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıs'taki yeni düzenlemeleri garantileyen bir antlaşma imzaladılar. Yunanistan'ın adadaki 950 askerine karşılık, Türkiye 650 asker bulunduracaktı. Kıbrıs ordusu 60-40 Rum Türk oranıyla 2000 kişiden ibaret olacaktı. Kıbrıs Cumhuriyeti Ağustos 1960'ta resmen doğdu. Grivas, Makarios'un kendisini oyuna getirdiğini ve Enosis mücadelesini sürdüreceğini söyleyerek cumhuriyeti tanımayı reddetti.

Ancak çok kısa bir süre içinde anayasanın yorumlanması ve uygulanması konusunda sorunlar başgösterdi. Xydis (1973) ye-

ni cumhuriyeti "zoraki" olarak niteliyordu. Adams (1966) ise anayasayı "işlevsiz" olarak niteler ve "Değerli taşlarla ustaca süslenmiş bir saate benzetilen Kıbrıs'ın ilk anayasasının hikâyesi, incelikle çizilmiş bir uzlaşma hikâyesidir, samimi ancak gerçekçi olmayan bir yasalara saygının ya da 'tedirgin bir sömürge nasıl devlet yapılmaz'ın büyüleyici bir anlatısı" (s. 475) olarak tanımlar.

Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumları, tek bir Kıbrıs bayrağı altında "bir araya" getirmenin psikolojik sonuçlarından daha sonra söz edeceğim. Birkaç devlet binasında İngiliz bayrağının yerini alsa da bu bayrak hiçbir zaman, hâlâ Rum ve Türk sempatizanlarının kalelerinde dalgalanan Yunan ve Türk bayraklarının yerini almadı. Burada, sonraki patlamalar için ortamı hazırlayan olaylar üzerinde duracağım.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasası her iki topluluğu da göz önüne alıyordu. Uzun ve karmaşıktı. 199 madde ve 6 ekten oluşuyordu. Beklenebileceği gibi Rumlarla Türkler arasında anayasanın yorumu konusunda anlaşmazlık vardı. Cumhuriyetin ayakta kaldığı üç yıl boyunca aralıklı olarak düşmanlık olayları patlak verdi.

Kıbrıs'ta Türklerin ağır duygusal yatırım yaptığı yerlerden biri de Bayraktar'dı. Bu "tümü iyi" yerde, 1571'de Lefkoşa'nın fethi sırasında ilk düşen Türk askerinin mozolesi bulunuyordu ve bir anlamda Türk libidinal yatırımının merkezi, değer verilen bir türbeydi. Kıbrıslı Rumların 1960 ve 1963'te Türk milliyetçiliğinin kalbine indirilen bir darbe olarak türbeyi bombalaması şaşırtıcı değildi. Yalnızca duvarları büyük hasar almakla kalmamış, hasar gören minaresi de sonradan tamamen yıkılmıştı. Minareyi (fallik sembol) hadım edici bir bıçakla kesilmiş hale getiren Rumların, bu eylemin Türkleri ne kadar yaralayacağının bilincinde olup olmadığını bilemeyiz, ancak en azından bilinçdışında şüpheye yer bırakmayacak şekilde hadımediciler olduklarını varsayabiliriz. Her şekilde narsistik darbe (aşağılama) o kadar geniş

çapta hissedildi ki, Türkiye'de bile protesto eden kalabalıklar toplandı. Bu hakaret karşısında duyulan incinme ve edilgen çaresizlik olarak başlayan şey, saldırgan duyguların boşalımıyla daha etkin bir şeye dönüştü. Adadaki gerilim orada yaşayan her iki topluluğun da düzensiz güçler (düzenli asker gücü şiddet olaylarını durdurmakta yetersiz kaldığından) eğitmesine yol açacak kadar yüksekti.

1962'de Kıbrıs'taki belediyelerin durumuyla ilgili ciddi bir sürtüşme çıktı. Anayasaya göre altı büyük şehirde Rumlarla birlikte yaşayan Türklerin dört yıl boyunca ayrı Türk belediyeleri olabilirdi. Rumlar dört yılın sonunda bu düzenlemenin devam etmemesinde ısrar ediyor, Türkler ise bu düzenlemenin tutulmasını istiyor, her iki taraf da birbirlerini planlarıyla anayasayı çiğnemekle suçluyordu. Rum cumhurbaşkanı Makarios ile Türk cumhurbaşkanı yardımcısı Fazıl Küçük arasındaki konuşmalar 1963 Mayıs'ında sona erdi. Aynı yılın kasım ayında Makarios, "Devletin Düzgün İşleyişini Kolaylaştırmak ve Topluluklararası Belirli Sürtüşme Nedenlerini Ortadan Kaldırmak İçin Öneriler" başlığı altında on üç maddelik bir anayasa değişikliği önerdi. Bu değişiklik cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkının kalkmasını, nüfus oranlarına dayanan temsile ve çoğunluğun iradesine uyulmasını talep ediyordu. Bu yasa değişikliğinin Kıbrıslı Türklerin haklarını kısıtlayacağını ve çoğu Kıbrıslı Rum liderin açıkça desteklediği Enosis'le sonuçlanacağından korkan Ankara'daki Türk hükümeti, anayasa değişikliği teklifini reddetti. 21 Aralık 1963'te patlak veren şiddet olaylarında Lefkoşa'da iki Türk öldürüldü, beşi yaralandı. Türkler bu ve izleyen günlerdeki olaylara "Kanlı Noel" adını verdiler: Bu kitapta anlatacağım ve 1963'ten, adanın Türk ordusunun müdahalesiyle ikiye, kuzey (Türkler) ve güney kesimlerine (Rumlar) bölündüğü 1978'e kadar kendilerini çarpıcı biçimde göstermiş Kıbrıslı Türklerin psikolojik süreçleri başlamış oldu.

Doğal olarak 1963 Noel'inde meydana gelen krizin nedenleri üzerinde Rum ve Türk yazarlar bir anlaşmaya varamazlar. Amerikalı gözlemciler (Keefe ve diğ., 1971) "Rumların düşündüğü gibi dikkatle planlanmış bir Türk isyanı olmadığı gibi, bazı Türk sözcülerin öne sürdüğü gibi Türk nüfusunu ortadan kaldırmak için yapılan sistemli bir girişim de değildi" (s. 211). Yine de sokaktaki Türk bunun bir soykırım başlangıcı olduğunu hissetmiştir ve sanıyorum sokaktaki Rum da Türklerin sistematik bir isyan başlattığını düşünmüştür.

Aralık 1963'te Kıbrıs'ın başkenti Lefkoşa savaş alanına dönüşmüştü. İki taraf da rehine alıyor ve birbirlerini canavarlıkla suçluyordu. Kıbrıslı Türk bakanların ve milletvekillerinin parlamentoda (Rum kesiminde toplanan) toplantılara katılmaları fiziksel olarak imkânsız olduğundan etkili bir biçimde dışlandılar. Görüşleri ne olursa olsun hiç bir Kıbrıslı Türk parlamentoya katılarak hayatını tehlikeye atmak istemiyordu. Böylece Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasal hükümetinin denetimi Kıbrıslı Rumların eline geçti. Türkler bunu anayasaya aykırı bir durum saydılar. O zamandan beri devlet temelinde herhangi bir işbirliği olmadı ve iki grup arasındaki kutuplaşma giderek sabitlendi.

Devam eden düşmanlıklar karşısında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Mart 1964'te barış gücünün kullanımına izin verdi. Mart ayı sona ermeden Birleşmiş Milletler birlikleri adada yerlerini aldı. Mart ve Nisan'da Rumlarla Türkler arasında şiddetli çatışmalar meydana geldi. Temsilciler meclisinin yalnızca Kıbrıslı Rum üyeleri görev yaptığından Rumlardan oluşan bir ulusal muhafız gücünün kurulması mecliste kolayca kabul edildi. Grivas, Haziran 1964'te Kıbrıs'a geri dönerek birliğin başına geçti. Bu sırada adaya gizlice düzenli Yunan birlikleri sızmaktaydı. Bu gelişmeler Kıbrıslı Türkleri büyük tehlike içine soktuğundan Ankara'daki Türk hükümeti müdahale için askeri hazırlıklara girişti. Ağustos 1964'te Türk jetleri Rum mevzilerini saldırı altında bulunan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Kıbrıslı

Türklere destek amacıyla bombaladığında kötüleyen krize ABD Başkanı Lyndon Johnson[13] müdahale etti. Bombalama sonucunda çatışmanın "sıcak" aşaması geçici bir duraklamaya girdi.

Aralık 1963 ile 1964 yazı arasında yirmi beş bin Kıbrıslı Türk sığınmacı haline geldi. Birleşmiş Milletler uzmanı Ortega'nın hazırladığı rapor kırk dört köyde Türk mallarının ve büyük şehirlerdeki Türk mahallelerinin ağır zarar gördüğünü söylüyordu. Daha önce belirttiğim gibi Aralık 1963'ten önce adadaki azınlık Türk nüfus Rum çoğunluğun arasında dağılmış olarak yaşıyordu. Ancak 1964'ün sonuna gelindiğinde Rumlar adanın %97'sini ellerinde tutuyordu. Nüfusun %18'i Türkler tarafından kontrol edilen, Birleşmiş Milletler güçleriyle kuşatılmış ve dış çemberde de Rum askerlerinin kuşattığı yerlerde yaşıyordu. IV. Bölüm, on bir yıl boyunca ada yüzölçümünün %3'ünü oluşturan bir alana sıkışan Kıbrıslı Türklerin arasında işleyen psikolojik süreçleri ayrıntısıyla inceliyor.

Siyasi çözüm bulunamamıştı, gerginlik devam ediyordu. Yalnızca çoğu Rumlardan oluşan Komünist Partisi AKEL, Enosis konusuyla denetimdeki Rum hükümetinin ilgilendiği kadar ilgilenmiyordu.[14] 1966-67'de Kıbrıslı Rumlara gemiyle Çekos-

---

13 Başkan Lyndon Johnson, o sırada başbakan olan İsmet İnönü'ye yazdığı mektupta adadaki bir Türk askeri müdahalesine karşı uyarıda bulunmuştur. Mektupta özellikle böyle bir operasyonda Amerikan silahlarının kullanılması halinde Washington ile Ankara arasındaki çift taraflı anlaşmaların çiğneneceği belirtilmiştir. Aynı zamanda bir Türk askeri harekatının, "korumaya çalıştığınız pek çok kişinin toptan yok olmasını engelleyecek kadar etkili olmayacağı" ve "korkunç bir öfkeyi açığa çıkaracağı" belirtilmiştir. Bu mektup standart diplomatik iletişim dikkate alınmadan kaba saba bir üslupla kaleme alınmıştır. Türkiye'de kamuoyuna açıklanmasıyla birlikte Amerikan karşıtı duyguları artırmıştır. Daha sonra bu mektubu Başkan Johnson için düzeltip yeniden yazmakla övünen, Ortadoğu ülkelerinden birinin eski Amerikan diplomatıyla tanıştım.

14 Müzakereleri etkilemek konusunda AKEL'in rolü için bkz. Adams'ın açıklaması. (1971).

lovakya'dan silah taşınıyordu. Nisan 1967'de Kıbrıslı Rum ulusal muhafızlarla Türkler arasında silahlı çatışma çıktı, bundan sonra anlaşmazlığa siyasi bir çözüm bulma çabaları hız kazandı. Aynı yıl Yunanistan'da darbeyle albaylar cuntası yönetime geldi.

Ekim 1967'nin son günlerinde, Türk Cemaat Meclisi'nin Ocak 1964'ten beri sürgünde olan ilk başkanı Rauf Denktaş gizlice Kıbrıs'a döndü ancak Rumlar tarafından tutuklandı. Tutuklanması bir başka krize yol açtı. Ancak Türkiye'den gelen politik baskı sonucunda serbest bırakıldı ve adadan ayrıldı. Grivas'ın adamları misilleme olarak bir Türk köyüne saldırarak yirmi altı köylüyü öldürdü.[15] Kasım 1967'de Türkiye bir kez daha belirli koşullar yerine getirilmediği takdirde araya girmeye hazırdı. Artık general olan Grivas'ın Kıbrıs'tan uzaklaşması, yasadışı yollardan ülkeye giren Yunan birliklerinin geri çekilmesi, Grivas'ın adamlarının saldırdığı köyde ölen Kıbrıslı Türkler için tazminat verilmesi, Rum ulusal muhafız gücünün dağılması bu koşullardan bazılarıydı. Grivas bu ültimatomdan iki gün sonra adayı terk etti ve Kıbrıslı Rum güçlerinin kumandanlığını bıraktı. Yunanistan ilk anlaşmanın izin verdiği 950 sayısını aşmayacak şekilde askerlerini geri çekmeyi kabul etti. 8 Aralık 1967 ve 16 Ocak 1968 arasında 15.000 kadar Yunan askeri gizlice girdikleri adayı terk etti. Türkiye ise askeri müdahale hazırlıklarını askıya aldı. O sırada Başkan Johnson'ın özel temsilcisi Cyrus Vance, bu müzakerelerde aktif bir rol oynadı. Ancak sonuçta Rum ulusal muhafız gücünün dağılması ertelendi ve asla yürürlüğe konmadı. Yunanistan geride neredeyse 2.000 subay bıraktı. Bunlar ve yerlerine gelenler, daha sonra Makarios'a karşı son darbeyi planlayacaklardı.

---

15 Denktaş 1977'de yaptığımız bir görüşmede yakalandığı sırada saldırıların gününün belli olduğunu ancak Grivas aynı anda iki krizle birden uğraşmak istemediğinden kendisinin yakalanmasıyla saldırıların ertelendiğini söyledi.

1967 Aralık'mda Kıbrıslı Türkler kendi toplumsal meselelerini yürütmek için, "1960 anayasasının sağladıkları tam olarak yerine getirilene kadar" yerel, geçici bir Türk yönetimi kurdular. Makarios yönetiminin cumhurbaşkanı yardımcısı Fazıl Küçük, bu yönetimin başkam oldu. Nisan 1968'de Rauf Denktaş'ın adaya dönmesine izin verildi, daha sonra da Küçük'ün yerine Türk yönetiminin başına seçildi.

Haziran 1968'de Rum ve Türk taraflarının temsilcileri anlaşmazlıklarını çözümlemek için Lefkoşa'da görüşmelere başladılar. Üç yıl süren müzakerelerden sonra 1972'de hâlâ bir sonuç alınamayınca, Birleşmiş Milletler araya girdi ve görüşmeler tekrar hız kazandı. Bu kez görüşmeler Yunanistan ve Türkiye'den temsilciler ve Birleşmiş Milletler'in katılımıyla devam etti. Ancak bu beş taraflı müzakereler de etkisiz kaldı.

1969'da Enosis'i destekleyen politik gruplar yeniden ortaya çıktı. Makarios'un Enosis'i destekleyen konuşmalarına rağmen Yunanistan'daki Albaylar Cuntası 1970'te Makarios'a bir suikast düzenlendi. Ertesi yıl ev hapsinden kaçan Grivas, Kıbrıs'a döndü ve yeni bir Enosis mücadelesi için EOKA B'yi kurdu. EOKA B ve Makarios'un destekçileri arasında şiddet içeren sürtüşmeler meydana geldi. Grivas Haziran 1974'te Kıbrıs'ta saklandığı yerde öldü ancak EOKA B, faaliyetlerini hız kesmeden sürdürdü.

Yeni Gerçeklik

Rusya'yla flört eden Makarios, Kıbrıs Komünist Partisi AKEL'in 40.000 üyesi tarafından desteklenmeye başlandı. 1974'te Yunanistan'da Makarios karşıtlığı doruk noktasına ulaşmıştı. Yunanistan'daki Cunta onu bir "kızıl" ve Enosis'in önünde bir engel olarak görüyordu. Bu nedenle Makarios'a karşı darbe emrini verdi. Cuntanın desteğiyle EOKA B tarafından 1974 yazında Makarios'a bir suikast girişimi oldu. Rumlar aralarında çatışırken Makarios adadan kaçtı. Cuntayı destekleyen Kıbrıslı

Rumlar Nikos Sampson'u başkan ilan ettiler.[16] Otuz dokuz yaşındaki Sampson tanınmış bir katildi. Açık açık yarım düzine insanı öldürmekle övünüyordu. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmadan önce EOKA'nın öldürdüğü on yedi İngiliz askeri yüzünden idama mahkûm edilmişti. Kıbrıs'ın bağımsızlığının tanınmasından hemen önce, 1959'da ilan edilen genel af sayesinde kurtulmuştu.

Sağcı bir derginin muhabiriyken yayımcısı ve genel yayın yönetmeni olan Sampson'ı, kıdemli bir İngiliz subayı kanlı bir olayın meydana geldiği yere ilk gelen kişi olarak hatırlar. Bu subayın *Time* dergisine verdiği bir röportajda (29 Haziran 1970) belirttiği gibi Sampson'ın olay yerine zamanında gelmesinin nedeni herhangi bir ileri görüşlülükten kaynaklanmaz, öldürmeyi bizzat kendisi gerçekleştirmiştir. Acı vermekten sadistçe bir zevk aldığı bilinen Sampson, Türk kuşatılmış bölgelerine saldırmak için küçük özel bir ordu barındıran güçlü bir kumandandı. Birkaç fotoğ-

16 Stern (1977), Washington'daki Kıbrıs Rum büyükelçisi Nikos Dimitriu'nun Makarios'a karşı darbenin olduğu gün Henry Kissinger tarafından kabul edildiğini anlatır. Kissinger, Sampson'ı tanımlamasını isteyince Dimitriu onu "egomanyak" olarak tanımlar. Kissinger'in kritik bir dönemde zaman zaman kendisinin de böyle tanımlandığını söylemesi büyükelçiyi şaşırtır. Stern bu konuşmayı ilk kez yayımlatan kişi olduğu için, bunu bağımsız olarak asıl kaynağından doğrulattım. Dahası Dimitriu'nun Kıbrıs'taki Sampson hükümetine katılan kardeşinin Washington'daki büyükelçiyi aradığını ve darbeye karşı çıktığı için onu görevinden aldığını da öğrendim. Dimitriu kardeşine telefonda Türklerin bu kez müdahale edebileceğini söylemiş ama karşı taraf böyle bir ihtimali kabul bile etmemişti. Stern'in kitabı Kıbrıs krizinde Amerika'nın ilgisi üzerine ayrıntılı bilgi verir. Kitabın adı, *The Wrong Horse* (Yanlış At) Kissinger döneminde Yunanistan'daki cunta yönetimini destekleyen ve Türkiye'nin askeri müdahalesini engelleyemeyen Amerikan politikalarına eleştirel baktığını açıkça ima eder. Ancak Stern'in diğerlerini kabahatli bulduğu suçu işlediğini düşünüyorum. Amerikan temel ilkelerinden varsayımlarda bulunup bu varsayımlara olgu muamelesi yapar. Diğer uluslardaki siyasi olayların neredeyse tek başına Birleşik Devletler tarafından kontrol edilebileceği görüşündedir ancak Kıbrıs örneğinde Amerikan "yanlış yönetimi", kendisinin onaylamadığı türde bir durumla sonuçlanmıştır.

rafında geyik avlamış bir avcı gibi bir Türkün cesedi üzerine ayağını koyarak poz veriyordu. Cumhurbaşkanlığa yükselmesi Enosis'in ilk adımı gibi görünüyordu. Türkler birkaç gün içinde yok edileceklerine kesin gözüyle bakıyordu. Ama Denktaş, Sampson'ın idareyi ele almasını reddetti. Türklerin duygusal tepkisi o ölçüdeydi ki, Başbakan Bülent Ecevit barışçı bir çözüm bulma amacıyla Londra'ya uçtuğunda Türk millet meclisi açıkça endişesini gösterdi. Türkiye, Kıbrıs'ın yeniden bağımsız olmasını ve ajan olarak görev yapan Yunan subaylarının çekilmesini talep etti. Ecevit, Harold Wilson, James Callaghan ve Henry Kissinger'in özel temsilcisi Joseph Sisco ile yaptığı müzakerelerde Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesi halinde yalnızca anlaşmada kendisine tanınan hakkı kullanmış olacağını söyledi. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunda imzalanan garantörlük anlaşmasına göre, bölgesel bütünlüğün ihlal edilmesi halinde (Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi gibi bir durumda olacağı gibi) İngiltere, Yunanistan ya da Türkiye'ye tek taraflı olarak müdahale hakkı veriliyordu. Türkiye daha önce iki kez askeri müdahale tehdidinde bulunduğu için, Ecevit'in blöf yaptığı yaygın bir inançtı. Ama bu kez durum farklıydı. Washington'daki Dışişleri Bakanlığı'ndan üst düzey bir görevlinin bana söylediği gibi, Yunan cuntası tarafından adada yaratılan durum Türkiye'nin harekete geçmesi için bir davetti. Yunan hareketinin neredeyse CIA tarafından planlanmış bir senaryoyu aratmayacak kadar inanılmaz olduğunu da eklemişti.

Kıbrıs Rum hükümetinin ve Kıbrıslı ortalama Rum'un Türkiye'de öfkenin yükseldiğini görmemesi ilginçtir. Kıbrıslı Rumlar, Türk komşularını giderek artan ölçüde kalıplaşmış bir gözle görüyor, Türk askerlerini küçümseyerek adaya gelseler bile bir şey yapabilecekleri fikrine burun kıvırıyorlardı. Kıbrıslı Türkler bile daha önce gerçeğe dönüşmeyen askeri müdahale tehditlerini anımsayarak Türk birliklerinin yardıma geleceklerine kuşkuyla bakıyorlardı. Ama müdahale en sonunda 20 Haziran 1974'te gerçekleşti. Kıbrıslılar Türk uçaklarının sesiyle uyandılar ve Türk

paraşütçülerinin Lefkoşa ve Girne arasındaki yaylaya indiklerini gördüler. Lefkoşa'nın Türk kesimi çılgınca bir sevinçle çalkalandı. Türk akıl hastanesindeki hastalar doktorlarını kucakladılar ve aynı anda dans etmeye başladılar. Hastanenin yöneticisi Doktor Sezai Sezgin, daha sonra bana kronik şizofreniklerin bile heyecana kapıldığını ve bir süre akıl hastalığının hiçbir belirtisini göstermediklerini söyledi. Ancak o sırada Sezgin de yoğun duygulara kapılmış olduğundan nesnel bir gözlem yapamayacağı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Hava saldırıları ve Girne yakınlarına denizden çıkan birlikler üç gün içinde Lefkoşa ve Girne arasında bir koridoru güvenceye aldılar. Çatışmalar son derece şiddetliydi. Ağustos'ta Türk birliklerinin hareketi sonucunda iki gün içinde adanın %37'si güvence altına alındı. Markides Rum kayıplarını 6000 ölü, 3000 kayıp olarak verir ancak Türk kaynaklar bu rakamların doğru olabilmesi için Makarios ve destekçilerine karşı EOKA B hareketinde ölen Rumların da dahil edilmesi gerektiği konusunda ısrar ederler. Denktaş (1977) Türk kayıplarını 1500 ölü ve 2000 yaralı olarak verir. Türkiye'nin askeri müdahalesinin sonucunda Sampson cumhurbaşkanlığını bıraktı, Yunan cuntası düştü. Yıllar sonra Yunanistan'da demokratik hükümet yeniden kuruldu, Makarios Kıbrıs'a döndü. Sampson, Makarios hükümeti tarafından 1975'te tutuklandı ve yirmi yıllık hapis cezasına mahkûm edildi.

Türk askeri müdahalesi adayı ikiye böldü. Ecevit ateşkes ilan ederek Kıbrıs Federe Devleti'nin temellerinin atıldığını söyledi. Kaçınılmaz olarak toplumsal bir kargaşa ve bir dizi trajik olay bunu izledi. 160.000 Kıbrıslı Rum sığınmacı konumuna düşerek güneye kaçtı. 65.000 Kıbrıs Türk'ü kuzeye doğru sancılı bir yolculuğa çıktı. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk müdahalesini engellememesine öfkelenen EOKA B fanatikleri Amerika'nın Kıbrıs elçisini öldürdüler. Örgüt 1976 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret eden Ecevit'e yönelik bir suikast girişimine de karıştı. O sırada Ecevit başbakan değildi. Savaştan sonra baş-

bakanlığı koalisyon hükümetinin başındaki Süleyman Demirel'e kaptırmıştı. Ancak, birkaç yıl sonra yeniden iktidara gelecekti.

Kıbrıs'ın kuzeyinin Türk denetimine girmesi Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan ve Atina'daki diktatör cunta yüzünden kendi içlerinde bölünmüş olan üç milyon Yunan asıllı Amerikan vatandaşını birleştirdi. Birleştiklerinde Yunan asıllı bu Amerikalılar etkili ve güçlü bir lobi oluşturuyorlardı.[17] Talepleri sonucunda Türkiye'ye askeri yardım ambargosu kondu. Ankara bu ambargoya Türkiye'deki Amerikan üslerini kapatarak karşılık verdi (yalnızca NATO'nun ortak savunma sisteminde yer alanlar bunun dışında kaldı). Gerginlik yumuşadığında "Kıbrıs sorununa" çözüm bulmak için görüşmelere girişildi. Akdeniz'deki bu küçük adayla bütün dünya ilgileniyordu!

Şubat 1975'te Kıbrıs Türk yönetimi ada hükümetinin statüsünü değiştirmeye karar verdi ve tek taraflı olarak Federe Cumhuriyet ilan etti. Türk Federe Devleti iki ayrı coğrafi bölge temelli bir federasyon içindeki bu Türk Federe Devleti'nin Kıbrıs Rum topluluğuyla birleşme beklentisi vardı. Rumlar bu planı kabul etmediler. 1975 sonbaharında güneydeki bütün Türkler kuzeye yerleşmişti. Kuzeyde hâlâ bin kadar Rum oturuyordu. Ocak 1977'de Denktaş ve Makarios, Birleşmiş Milletler'in koruması altında bir araya gelerek on dört yıl sonra ilk kez birbirleriyle yüzleştiler. Yeni bir müzakere umudu ise gerçeğe dönüşmedi. Makarios 1977 yazında kalp krizinden öldü. Ocak 1978'de Spyros Kiprianu Kıbrıs'ın yeni cumhurbaşkanı oldu. Ancak Kıbrıslı Türkler onun cumhurbaşkanlığını kabul etmediler. Bir kez daha başbakan olan Ecevit'in Kıbrıs sorununa bir çözüm bulabilecek tek Türk lideri olduğuna inanılıyordu. Ocak ayında Birleşmiş Milletler genel sekreteri Kurt Waldheim, Kıbrıs'ta Denktaş ve Kiprianu'yu öğle yemeğinde bir araya getirdi,[18] Amerikan Cum-

17 Bu lobinin ayrıntıları için bkz. *Time* dergisi, 14 Temmuz, 1975.

18 Bir konuğa göre, öğle yemeği son derece soğuk bir ortamda geçti ve liderlerden hiçbiri bu durumu düzeltmek için bir şey yapmadı.

hurbaşkanı Jimmy Carter'ın dışişleri bakanı Cyrus Vance ise Ankara ve Atina'ya gitti. Ecevit hükümeti Türk tarafının Rumlarla olan sorunlarını dışarıdan müdahale olmadan yalnız çözmek istediğini kamuoyuna açıkladı. Ecevit'in, Yunanistan başbakanı Konstantin Karamanlis ile görüşme isteği karşı taraftan olumlu yanıt aldı.

Ada halen ikiye bölünmüş durumda ve siyasi bir çözümü bekliyor. Türkler için Kıbrıs'ın eski konumuna dönmesi imkânsız. Herhangi bir anlaşma Kıbrıslı Türkler ve Rumlar için ayrı bölgeler içermek zorunda. Bu arada ada psikososyal bir laboratuvar olmaya devam ediyor.

II
SİYASİ KAYNAKLI GERGİNLİĞİN PSİKOSOSYAL LABORATUVARI KIBRIS

Psikiyatri ve Dış İlişkiler Görev Gücü

Couloumbis ve Georgiades (1973) Kıbrıs adasının sosyal bilimciler için bir hazine olduğunu söylemişlerdir. Bu yazarlara göre ada, araştırma açısından başa çıkılabilecek kadar küçük bir yerdir. Ayrıca uzun süren İngiliz yönetimi nedeniyle hemen hemen herkesin İngilizce bilmesi de iletişim sorunlarını ortadan kaldırmaktadır. Uzun bir zaman, birbirini izleyen ve istilalara maruz kalması burayı kültürel etkilere açık bir hale getirerek tarihçiye pek çok bilgi sunar. Birbiriyle karşılaştırılabilecek farklı yönetim yapıları ve tarzlarının ilginç örneklerini sağlar. Bir kültürel antropolog, adanın uzun ve çalkantılı tarihi boyunca Helen

kültürünün şaşırtıcı biçimde ayakta kalmış olmasını açıklayacak bir araştırmaya girişebilir ve adanın zengin ve ilginç folklorunu ele alabilir. Uluslararası ilişkiler öğrencileri için Couloumbis ve Georgiades, adanın "uluslararası sistem ve altsistemlerde, jeopolitik ve 'güç dengesi'nin etkilerini gösteren canlı ve süreğen bir örnek" olduğunu ilan ederler. Büyük güçler, Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türkler arasındaki çatışmalar birbiriyle örtüşen etkileşim çemberleri sunarlar, böylece ada bir çatışmanın yönetimi ve çözümünü, bir ulusu kurma süreçlerini araştırmak için yoğun veri sunan bir bölge haline gelir. Bu yazarlar Kıbrıs'ın uluslararası ve bölgesel bir akademi için ideal bir yer olduğunu önerecek kadar ileri giderler. "Dünya vatandaşları" Kıbrıs'ta tarihsel ve güncel meseleleri inceleyip bunların küçük ölçekte işleyişini gözlemleyebilirler. Türkiye'nin askeri müdahalesinden önce yazan Stephens de (1966), dünyanın bu patlamalara açık bölgesinde Kıbrıs'ın Birleşmiş Milletler'in barış koruma operasyonları için bir eğitim merkezi ve üs olabileceği ihtimalini düşünmüştü.

Araştırmacıya çekici gelebilecek bütün özelliklerine rağmen Kıbrıs yakın zamana kadar sosyal bilimler araştırmalarında "bakir bir alan" olarak kalmıştı (Peristiany, 1976). Ancak 1969'da UNESCO'nun yardımıyla adada bir Toplumsal Araştırma Merkezi kurulmuştu. Bu tamamıyla Kıbrıslı Rumlara ait bir girişimdi. Kıbrıslı Türklere katılımda bulunmaları teklif edilmemiş, onlar da böyle bir şey yapmamışlardı. Merkezi Yunanistan'dan gelen bir sosyal bilimci yönetiyor, burada adayı kültür açısından "Yunan dünyasının bir parçası" sayan Rum toplumbilimciler çalışıyordu (Peristiany, 1976, s. 344). Gerçekten de merkez büyük bir çalkantı ve saldırganlık döneminde kurulduğu için topluluklararası sorunları araştıramadı. Ancak biri psikiyatr, diğeri psikolog olan Amerikalı iki araştırmacı, Tenzel ve Gerst (Tenzel, 1971; Tenzel ve Gerst, 1972; Gerst ve Tenzel, 1972), adadaki kültürlerarası ve uluslararası çatışma üzerinde araştırma yaparken mer-

kezle işbirliği yaptı.[1] Tenzel ve Gerst'in araştırması adadaki en önemli konular üzerine yapılmış tek ciddi psikiyatrik-psikolojik araştırmaydı. Bu araştırmaya daha sonra uzun uzadıya değineceğim. Bu iki araştırmacı Kıbrıs'ı geçmişten gelen bir hazine değil de, psikolojik süreçlerin gözlenmesi için bir laboratuvar olarak görüyorlardı. Ancak Kıbrıs'taki mevcut sorunları ele alırken iki bakış açısı da kaçınılmaz olarak iç içe geçer.

Tenzel ve Gerst araştırması, Amerikan Psikiyatri Derneği'nin Psikiyatri ve Dış İlişkiler Görev Gücü'nün himayesinde gerçekleşmişti. Görev gücü ilk birkaç yılını Kıbrıs sorununu inceleyerek geçirmiş, Arap-İsrail, Pakistan-Hindistan anlaşmazlıklarının psikolojik bileşenlerini ele aldıktan sonra bile zaman zaman bu konuya dönmüştü. Türk askeri müdahalesi ve görev gücünün 1977'de sona ermesi arasındaki üç yılda yine bütün dikkatini Kıbrıs'a çevirdi. Görev gücünün ilk planlayıcıları şöyle hissediyordu: "Ortak ilgimiz uluslararası ilişkilerdeki psikolojik ve kültürel unsurlardı, özellikle de uluslar arasında algı ve iletişimin çökmesi sonucunda ortaya çıkan sorunlar... Psikiyatrlar, politik analistler ve dış ilişkiler görevlilerinin karşılaştıkları sorunları anlamalarına yardım edecek benzersiz profesyonel deneyime ve eğitime sahiptir," (Davidson), 1968). Bu görev gücünün Amerikan Psikiyatri Derneği'nin himayesi altında kurulması, psikiyatrinin dünya sorunlarına uygulanacak şekilde genişlemesi yolunda büyük bir adımdı. Psikiyatrinin bu şekilde geleneksel bir tıp uzmanlığı kavramından uzaklaşması Amerika'da pek çok psikiyatr tarafından kaygıyla karşılandı, görev gücü de tartışmalı olarak görüldü.

1949'da, yani görev gücünün kurulmasından yirmi yıl önce, Amerikan Psikiyatri Derneği, o sıralarda hissedilen uluslararası

1 Bu merkez orada sosyolojik araştırma yürütmesi için Markides'e de yardım teklif etti. Türk müdahalesi sırasında adada bulunan Markides, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin "çöküşü" üzerine bir kitap yazdı ve nedenlerini Yunanlı bir sosyoloğun bakış açısından inceledi.

gerginliğe "olağandışı psikolojik unsurların" katkıda bulunduğunu açıklayan bir bildiri yayımladı. Dernek bu belgeyi herhangi bir ulusun siyasi eleştirisi olarak değil de, kamuoyunun, özelde ise ulusal liderlerin dikkatine "nesnel bir tıbbi belge" olarak sunmaya dikkat etti. Şöyle açıklıyordu: "Amerikan Psikiyatri Derneği'nin bu bildiriyi yayımlama nedeni, psikiyatrlardan zorlu ve bozuk kişilerarası ilişkilerin psikolojik nedenlerini anlamaları ve düzeltmeleri için bazı öneriler getirmelerinin beklenmesidir. Bu bilgi ve öneriler, uyum zorlukları ister bireyler, ister birey grupları isterse de ulusal gruplar arasında yaşansın uygulanabilir olmalıdır." Bu bildiri savaştan veba, kamu sağlığını tehdit eden bir sağlık sorunu olarak söz ediyordu. Savaşın yalnızca "düşmanca davranışı kabul etmeyerek ya da sahte ussallaştırmalarla açıklamayarak, liderlerin sahip olduğu, bir ölçüde herkeste var olan bireysel saldırgan düşmanlığı bilinçli bir biçimde tasfiye ederek ve ulusal amaçların katı bir öz-incelemeye tabi tutulması"yla ortadan kalkacağını öneriyordu. Güncel uluslararası gerginliklerin altında "olağan dışı psikolojik unsurların" yattığı kabul edilmesine rağmen bu alanda ciddi bir sorgulayıcı araştırmanın yürütülmediğini vurguluyordu. Ancak nükleer savaş tehdidi, sonucunda 1958'de yine Amerika'da çalışan Psikiyatrinin İlerlemesi İçin Grup'unun bir rapor yayımlamasına yol açtı. Rapor nükleer savaşın engellenmesinin psikiyatrik boyutlarını ele alıyor ancak pek çok önemli soruyu cevapsız bırakıyordu.

Politika ve savaşların yürütülmesinin duygusal bileşeninin önemini Amerikalıların Vietnam Savaşı sırasında anladığına inanıyorum. Halberstram (1972), Amerikan başkanları John F. Kennedy ve Lyndon Johnson yönetimlerinde "en iyi ve en akıllı" ve en iyi niyetli insanların Beyaz Saray'da toplandığını anlatır. Bu insanlar mantıksız endişeleri anlayıp denetleyebilecek türden üstün bir zekâya, elleri altında modern teknolojiye sahiptiler. Vietnam Savaşı'nm mimarları olarak "dünyanın en büyük evini inşa etmeleri emredilmişti... Ancak küçük bir şeyi gözden kaçırma

hatasını yaptılar: evi yapmak için seçtikleri yer bataklıktı." Halberstram, dış ilişkiler politikasını ve genelde tarihsel süreci etkileyen birçok unsuru tanımlar; ancak, Amerika'da ve başka yerlerde Vietnam halkının ya da Batı dünyasının duygusal süreçlerinin yanlış yorumlandığı açığa çıkıyordu. Vietnam'la karşı karşıya kalındığında yalnızca akıl sağlığıyla uğraşan profesyoneller değil, devlet içindeki politikaları oluşturanlar da her zamankinden daha ciddi biçimde psikiyatri ve politikanın konularını bir araya getirmeye çalıştılar. Psikopolitik ve psikotarih araştırmalarına olan ilgi arttı. Bu artan ilgi sonucunda yayımlananların psikiyatride yeni bir çığır açtığı düşünülüyordu.[2] Wedge (1968) uluslararası ilişkiler psikiyatrisi eğitimi verilmesi çağrısında bulundu. Psikiyatri ve Dış İlişkiler Görev Gücü de bu olumlu havada kuruldu. Üyelerinden biri (Frank, 1967, 1969) önceden savaş, barış ve uluslararası görüşmelerin psikolojik boyutları üzerine araştırmalar yayımlamıştı.

Kişisel inancıma göre, bir ulusal grup diğeriyle karşı karşıya kaldığında işleyen psikolojik süreçleri anlamak üzere çalışan psikiyatrların, uluslararası düzeyde çatışmalı sorunları çözmeye girişmesi beklenmemelidir. Bu yalnızca iddialı değil, saçma bir girişim olurdu çünkü. Hiçbir psikiyatr herhangi bir uluslararası gerginlik örneğinde ortaya çıkan sonsuz sayıdaki değişkenle başa çıkabilecek eğitime sahip değildir. Psikiyatrinin bütün katkısı psikolojik süreçlerle ilgili kavrayışlarını politik konulardaki uzmanların kullanımına sunmaktır. Psikiyatrik süreçleri anlamak çözüme yardımcı olur, fakat bu süreçleri öğrenmek tek başına bir çözüm sağlamaz. Ulusal gruplar arasındaki farklılıkları anlamanın aralarındaki çatışmayı önleyebileceği kavramını eleştiren Berger (1951), anlamanın yalnızca "kişiye birkaç eylem biçimi arasında seçim yapmak için daha büyük bir güç" vereceğini be-

2 Bu tür makale toplamalarının sistemleştirilmesi için bkz. Sinofsky ve diğ. (1975).

lirtir. Bireysel sorunlar söz konusu olduğunda bile bunları anlamak, istenmeyen yan etkiler (örneğin, belirli alanlarda azalan gözlem) doğurabilir. Bir hastayla yaptığı görüşmeyi izlediğim bir tıp öğrencisi bana hastanın kendisine karşı saldırgan olduğu ndan şikâyet etti. Profesyonel duruşunu korumasına rağmen öğ enci açıkça hastanın sevimsiz olduğunu düşünüyordu ve kendisini onun sözlü saldırılarından korumak için öfkeli bir ihtiyaç duyuyordu. Benimle konsültasyon sırasında öğrenci hastanın kabul edilemez davranışının kişisel olarak kendisine yönelmediğini "anladı" ve yalnızca hastanın "aktarılmış" duygularının sembolik bir hedefi olduğunu öğrendi. Sorun tamamen hastanın kendi psikolojik çatışmalarında yatıyordu. Bir sonraki görüşmede hasta önceki gibi saldırgandı ama bu kez öğrenci bu saldırının gerçek hedefi olmadığı "anlayışıyla" donanmış olduğu için kendini savunma ihtiyacı duymadı. Görüşme bittiğinde öğrenci hastanın etkileşim sırasında öfkeli olmadığını söyledi, "anlaması" çözüm yolunda bir katkıda bulunmadan, yargısını çarpıtmıştı.

Psikiyatrların politik ayrılıkların ortaya çıkardığı çatışma sürecine çözümde katkıda bulunup bulunamayacağı sorusunun spekülatif bir mesele olarak kalması iyi bir şey gibi gözükür. Psikiyatrların uluslararası çatışmayı engellemeye yardımda uzman olup olamayacağını, psikiyatrlar ve politika oluşturucular arasında yararlı bir alışveriş ilişkisi kurulup kurulamayacağını saptamak zaman alacaktır. Psikiyatri ve Dış İlişkiler Görev Gücü'nü oluşturanlar böyle yararlı bir ilişki umuyor, en azından psikiyatri ve dış ilişkiler arasında bir köprü kurma kavramının ciddi bir çaba ve araştırmayı hak edecek kadar önemli olduğunu hissediyordu. Görev gücü ilk önerisinde (Davidson, 1968), psikiyatrın ne kadar sık bir arabulucu ve yorumcu görevini üstlendiğini ve kişilik tipleriyle kültürel çerçevelerin ayrılıkları konusundaki anlayışıyla, karışık iletişim ve algıları netleştirip yorumlamakta başkalarına yardım ettiğini vurgulamıştı. Psikiyatr aynı zamanda çatışma durumlarında ortaya çıkan yüzleşmelere de alışkındır, ki-

şisel ve toplumsal etkileşimde geçerli güçler haline gelen bilinçdışı süreçleri gözlemek üzere eğitim almıştır.

Bir ulusal grubu oluşturan ve önderlik eden kişilerin halklarının güncel durumunu ve tarihini özgün bir biçimde algılayabileceklerini rahatça varsayabiliriz, bu algı çoğu zaman başka ulusların görüşleriyle çelişir. Her grup bilinçdışı ve bilinçli hedeflerle harekete geçer ve her biri derinlere gömülü bir değer sisteminin güçlü etkisi altındadır. Ulusal gruplar beklentilerini iletme biçimlerinin yanı sıra, özellikle de duygu yüklü meselelerde ne kadar iyi anlaşılacakları öngörüsü açısından da birbirlerinden ayrılır.

Türklerin Kıbrıs'a müdahalesinden sonra Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye silah ambargosu koyduğunda Türkiye'de başbakanlık görevini yürüten Süleyman Demirel (1975) bana Amerikalıların, Türkiye'nin Kıbrıs'taki durumunun duygusal bileşenini anlayabilmesinin hayret verici olacağını söylemişti. Amerikalılar, Rus sınırındaki küçük köylerden İstanbul'un kozmopolit bölgelerine kadar Kıbrıs konusunda "Türklerin tek yürek olduğunu" kavrayamazdı. Demirel Amerika'da yaşarken Bronx'ta yaşayan bir Amerikalıyla Kansaslı bir çiftçinin duygusal tutumlarının birbirine ne kadar uzak olduğunu gözlemlemişti. Aynı zamanda Amerikan halkının Türkiye'de duyulan türden kalıcı bir ortak sesten yoksun olduğunu, bunun yerine siyasi liderlerinin o anda söylediklerini yankılamaya meyilli olduklarını düşünüyordu.

Psikiyatri ve Dış İlişkiler Görev Gücü'nün ilgi alanlarından biri de Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumların birbirini nasıl algıladığını ve gruplararası iletişimde ne gibi özellikleri olabileceğini öğrenmekti. Kıbrıs sorunu aralıklarla patlayan, için için yanan bir volkandı. Bütün sakin zamanlarında patlama ihtimali her zaman oradaydı ve geçmişteki şiddetin anıları asla unutulmuyordu. "Barış" zamanında bile pek çok ilgi çekici psikolojik sürecin işleyişi görülebilirdi. 1970'lerin başında Görev Gücü'nün sponsorluğu

altında "Kıbrıslı Rumlarla Türklerin, mevcut sorunla ilişkili psikolojik ve kültürel unsurlara odaklanan bir 'psikolojik etnografyası'nı çıkarma" girişimi oldu. Sonra Görev Gücü 4-6 Ekim 1971'de Kıbrıs üzerine bir seminerde, politikacılar ve akademisyenler tarafından çok tanınan Washington'daki Brookings Enstitüsü'nde başkalarıyla buluştu. Bu toplantıya psikiyatrlar, psikologlar ve politika oluşturucular katılıyordu. Bu seminerde psikiyatr ve psikolog olan Tenzel ve Gerst, görev gücü tarafından desteklenen Kıbrıs araştırmalarının sonucunu ilk kez sundular. •

İkiz Görüntüler

Kıbrıs'ı adeta psikopolitik bir laboratuvar olarak kullanan Tenzel ve Gerst, iki etnik grubun inançlarını, değerlerini ve kalıplaşmış bilişsel yapılarını inceleyerek Kıbrıs'taki süregen kültürlerarası çatışmanın kültürel ve psikolojik boyutlarını keşfetme girişiminde bulundular. Hem Rumlar hem de Türk topluluklarından ortak özellikler taşıyan katmanlı bir grup yetişkinle doğalcı gözlemler, planlı görüşmeler ve psikolojik testler kullanıldı. Bu yöntemlerle her grubun belli başlı bazı özellikleri öteki grupla kıyaslanarak tanımlanmıştır, "ancak bir kültürü diğeriyle ilişkilendiren terimlerle verilen bu tanımlar mutlak olarak görülmemelidir."

Bu araştırmacılar adadaki Türk grubunun hiyerarşik, ataerkil ve yetkeci olduğunu ortaya çıkarmıştır, toplulukta roller açıkça tanımlanmıştır. Kıbrıslı Türk, kendi grubundakilerle ilişkilerinde saygı ve resmiyete değer verir. Kendini, topluluk değerleri ve toplumun kendisine verdiği açık rol dışında her türlü bireysellikten vazgeçme istekliliği vurgusunu ele veren terimlerle anlatır. Bir görüşme sorusunda Türkler "kamu yararına yapılan hizmeti" ilk amaç, "zenginlik"i son olarak sıralamış, "geleneksel, bağımlı, yardımsever, özverili" olarak tanımlanmaya olumlu tepki vermişlerdir.

Tenzel ve Gerst ise "yatay, rekabetçi ve bireyci" olarak tanımladıkları Kıbrıs Rum toplumunda bunun tam bir karşıtını bulurlar. Stakato Rum konuşması, Türkçe konuşmadan daha yüksek sesle yapılır. Rumlar sosyo-ekonomik statülerini iyileştirme çabaları nedeniyle saygı görürler. Araştırmacılar Kıbrıs'taki Rumları şöyle tanımlar:

> Erken yaşta rekabetçi bir ruh teşvik edilir. Özdeğerlilik yüksektir. Aynı şekilde kültürel mirastan duyulan gurur da erken yaşlarda aşılanır ve özdeğerlilik kısmen klasik Yunan dönemiyle olan bağın korunmasına bağlıdır. Mevcut Enosis arzusu toplumsal, politik ya da ekonomik gerçekliklere değil de, ortak ve kahramanca geçmişle özdeşleşmeye dayanır. Kıbrıslı Rum, Türk topluluğundan kültür açısından üstün olduğuna açıkça inanır. Araştırmacılardan birine açıkça bu kültürlerarası araştırmanın geçersiz olduğu söylemiştir, "çünkü kültürlerin en büyüğünü [Yunan] olmayan bir kültürle [Türk] kıyaslamaktadır." Bu aşırı bir yorumdur, ancak pek az dile getirilse de nüfusun büyük bir bölümünün paylaştığı hisleri belirtir [Tenzel ve Gerst, 1972].

Türklerin kuşatılmış bölgelerde hapsolduğu bir zamanda araştırmalarını yürüten Tenzel ve Gerst aynı zamanda Kıbrıslı Türklerin yüzeysel sakinliğinin altında, "azınlık kültürleri eleştiri ve olumsuz kalıplaştırmanın hedefi olmuş bir halkın hassasiyet ve kendinden kuşku duymasının" yattığını önerirler.

Kıbrıs Türk'ünü "daha sessiz, içine kapanık ve heyecansız", Kıbrıslı Rum'u "heyecanlı ve değişken" gören bu araştırmacılar iki grubun arasındaki politik görüşmelerin içerdiği sorunlara uygulanacak bir formülasyon önerdiler. "Rumlar, Türkleri temkinli, aşırı kuşkulu ve güvenilir olmaktan uzak görürken Türkler, Rumların hareketlerini çıkarcı ve kolaycı yani yine güvenilmez görürler. Kuşku ve ihtiyatın son derece yüksek seviyede olduğu bir politik müzakerede sonucun ne olacağını kestirmek zor değildir" (Tenzel ve Gerst, 1972).

Bilinç düzeyinde yapılan tanımlayıcı araştırmalardaki zorluk, davranış kalıplarını belirleyen -ya da güçlü biçimde etkileyen- bilinçdışı güçleri araştırma konusundaki kısıtlamalardır. Bilinç düzeyinde ne yapılıp ne söylendiğini özetleyen araştırmalardaki temel bir sorun da, bunların dış politikayı biçimlendirenler tarafından, içruhsal süreçlerin öğrencilerinin elindeki anlayış yetisiyle değil de, "sağduyu"ya göre yorumlanacak olmasıdır. Bilinçdışı süreçleri açıklayan psikodinamik formülasyonda deneyimsiz olan kişiler, bilinçdışı süreçlerin kişi veya toplum üzerindeki etkilerini tamamen kavrayamayabilirler. Ancak hiç olmazsa meselelerin yüzeyde göründüğünden daha karmaşık olduğunu bileceklerdir. Tenzel ve Gerst'in Brookings Enstitüsü'nde yaptığı sunum bu durumun bir örneğidir, özellikle de ikiz görüntüler kavramı açısından.

Gerst ve Tenzel şunları koyutlamıştır: *a)* Kıbrıs'taki her altkültür kendi grubunun kişilik özelliklerini ve değerlerini benzer şekilde algılamaktadır; *b)* her altkültür diğer grubun özelliklerini bağlantılı ancak olumsuz terimlerle algılar, aynı boyutsal başvuru çerçevesini kullanır ama öteki grup için her boyutun olumsuz tarafını uyarlar; *c)* bu benzer otostereotip çerçeveleri ve karşısındaki olumsuz heterostereotip çerçeveleri içinde birbirlerine ilişkin olumsuz yargılarını pekiştiren ayrılıklar var olur. Bu hipotezleri sınamak için araştırmacılar demografik, eğitimsel ve tutumsal veriler elde etmek üzere planlanmış bir görüşmeye ek olarak dört farklı araç kullanmışlardır: Harrison-Gough Sıfat Karşılaştırma Listesi (Gough ve Heildrun, 1965), Osgood Semantik Farklılık Ölçeği (Osgood, Suci ve Tannenbaum, 1957), Bogardus tarafından geliştirilen toplumsal uzaklık ölçüsü ve Cantril tarafından tanımlanan iyimserlikle kötümserlik ölçeği (1965). 216 Rum ve 62 Türk yetişkini test etmişler, her cinsiyetten, köy ve şehir sakininden mümkün olduğu kadar eşit sayıda temsilci almışlardır.

Anketlerinin sonuçlarını 1971'de Brookings'de ve sonra 1972'de Amerikan Psikiyatri Derneği'nin yıllık toplantısında

sunduklarında, araştırmalarından çıkarılacak herhangi bir sonucun kesin olarak nitelendirilmemesi gerektiğini çünkü "genel olarak kültürlerarası araştırmanın hâlâ ilkel bir aşamada" olduğu konusunda uyarıda bulundular. Yine de verileri, her biri tayfın bir ucundaki iki grubun kişilik tarzlarını, iki kutuplu terimlerle tutarlı bir biçimde sunuyordu. "İki grup da küçük farklılık alanlarını, iki grubun arasındaki ilişkide güven ya da karşıtının kurulması için ana ölçüt haline getirecek şekilde büyüten aynı ortak kültürel kaynağı paylaşır. Bulduğumuz benzerlik ve farklılık şemasının, Kıbrıs'ta çatışmanın dönemsel olarak baş göstermesine katkıda bulunduğunu ve gerginliği kabul edilemez derecede yüksek bir seviyede tuttuğu (tutmaya devam ettiği) sonucuna varmak işten bile değildir" (Gerst ve Tenzel, 1972).

Brookings'de olduğu gibi farklı mesleki geçmişten insanların katıldığı bir toplantıyı yürütmenin ana zorluklarından biri de "ortak dil" bulma zorluğudur. Bu yapılmadıkça -grup küçük olduğunda ve üyelerle temsil ettikleri sistemler arasında rekabeti azaltacak şekilde düzenli ve uzun zaman boyunca buluştuğunda bazen mümkün olabilir- karşılıklı değiştokuş tarzım politik ya da ezoterik olmaktan koruyacak yeterli bir karşılıklılık muhtemelen olmayacaktır.

Tenzel ve Gerst verileri Kıbrıslı Türklerle Rumların aslında birbirine çok benzediğini gösterecek şekilde "yorumlandı". İki grup da benzer özelliklere değer veriyor görünüyor ancak ikisi de bunlara sahip çıkarak karşı taraf tarafından sahiplenilmesine karşı çıkıyordu. Yine de birbirlerinin ikiz görüntüleri olacak kadar benzerlik taşıyorlardı. Gereken tek şeyin onlara birbirlerine ne kadar benzediklerini göstermek olduğu önerilmişti. Bu öneri Kıbrıs'taki İngiliz Lisesi'nde toplanan araştırma verileriyle destekleniyordu. Gerst ve Tenzel (1972) Lefkoşa'da okuyan Rum lise öğrencilerinin arasından alman iki küçük örnek grubu da karşılaştırmışlardı. Örnek gruptan biri İngiliz diğeri de Rum lisesine gidiyordu. Rum lisesindeki öğretmenler Yunanistan'da eğitim gör-

müşlerdi ve sınıfta anavatanlarının klasik dönemini vurguluyorlardı. Rum ya da Türk olmayan yabancı diplomatların çocuklarının da gittiği İngiliz lisesinde ise tarih ve sosyal bilgiler derslerinde Yunan milliyetçiliği çok daha az belirgindi. Adadaki İngiliz yönetimi döneminde bile Türklerle Rumlar ayrı okullara gidiyorlardı. İngiliz okulu karışıklıktan önce, Kıbrıslı Rumlarla Türklerin birlikte eğitim gördüğü birkaç liseden biriydi. Görünüşe göre Tenzel ve Gerst'in araştırmalarını yürüttükleri sırada bu okulda hiç Türk öğrenci bulunmamaktaydı ama öğrencilerin bir zamanlar karışık okuduğu geçmiş belleklerde kalmış olmalıydı çünkü bu çok dilli kurumdaki Rum öğrenciler Kıbrıslı Türklere Rum lisesine giden gençlere göre çok daha olumlu bakıyordu. "Rumluk ve Türklük" İngiliz lisesinde neredeyse barışık durumdaydı.

Amerika Birleşik Devletleri, etnik bileşenlerinin "eski ülkeleriyle" korumuş olabileceği bağlara rağmen farklı uluslardan gelen nüfusu birleştirmede başarılı olmuştur. Bana öyle geliyordu ki bu nedenle Tenzel ve Gerst'in, Brookings konferansındaki Amerikalılar gibi, Amerikan modelini kullanmak istediler. Böylece basitçe "Kıbrıs" olarak bilinecek bütünleşmiş bir ülkenin yaratılması için gerekli ipuçlarını neredeyse çaresizce arayıp durdular. Brookings konferansındaki bir devlet adamının dayanamayıp şöyle patladığını hatırlıyorum. "Bu insanların [Kıbrıs'ta yaşayanların] nesi var? Neden *bir araya gelip* bizim Amerika'da yaptığımız gibi tek bir ulus olamıyorlar?" Toplantı Amerika'da değil de, örneğin İsviçre'de olsa katılımcıların duygusal tavrını tahmin etmek ilginç olacaktır. Acaba grup yine Kıbrıslı Türklerle Rumların ortak bir devlet hizmetinde birleşerek etnisitelerini inceltmelerini isteyecek miydi?

Kıbrıs sorununa önerilen "çözüm", iki kutupluluğun üstesinden gelmek için Kıbrıs'taki devlet televizyonu aracılığıyla iki gruba birbirlerine ne kadar benzediklerini incelikli yollarla anlatmaktı. Tenzel ve Gerst araştırmasının yüzey göstergelerinin, çatışmayı çözümlemek için girişilebilecek pratik uygulamalara yö-

nelik ipuçları verdiği düşünülüyordu. Yüzey göstergeleri gömülü etkili güçler tarafından üretildiği için önemlidir, ancak rahatsızlığın kökteki nedenleri onlarmış gibi sadece onların değiştirilmesi asla yeterli değildir.

Önümüzdeki bölümde Tenzel-Gerst malzemesini, Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumların çocuk yetiştirme uygulamalarını inceleyerek aydınlatmaya çalışarak, Türk ve Rum çocuklarının dışsallaştırmalarının yetişkin hayatlarında da devam ettiğine ilişkin kanıtlar vereceğim. Bu iki araştırmacının sunduğu eksik ancak önemli bilgiler -ikiz görüntülerin iki kutupluluğunun yüzeysel bir gözlemi- her iki grubun paylaştığı, kökleri derinde yatan ruhsal mekanizmaların bir yansıması olabilir.

Brookings Toplantılarından Başka Mesajlar

Brookings Enstitüsü'nün Kıbrıs semineri sırasında Amerikalıların istemeden de olsa Kıbrıs'taki Türk azınlığı, Amerika'daki siyah azınlıkla karşılaştırma eğiliminde olduğunu fark ettim. Entellektüel açıdan kıyaslamanın uygunsuz olduğunun farkında olsak bile, bütün toplumsal durumları bize tanıdık olanların, özellikle de çocuklukta psişik yapımız oluşurken aşina olduklarımızın ışığında görürüz. Amerika'daki siyahlar hiçbir zaman Kıbrıslı Türkler gibi geldikleri ülkenin hâkimi ve yöneticileri olmamıştı. Tam tersine köle olarak, kölelik kendilik kavramı üzerlerine zorla yüklenmiş olarak gelmişlerdi. Bu kendilik kavramı ve uyandırdığı savunmacı-uyumsal tepkiler ve yalnızca ikinci sınıf vatandaş olmanın ezikliği psikolojik varlıklarını trajik bir biçimde damgaladı (Erikson, 1963). Siyahlar buna tepkisel bir biçimde vatandaşlık hakları mücadelesinde dillerden düşmeyen "siyah güzeldir" sloganıyla karşılık vermişlerdir. Kıbrıs'taki Türkler yüzyıllar boyunca adanın en verimli topraklarına sahipti ve Rumlar onlar için çalışmıştı. İngilizlerin gelişiyle birlikte Rumlar ekonomik üstünlük kazanmış olsa da Türkler zamanın ağır sınavı ve

gerçekliğin darbeleri altında bekleyen kibirlilik ve efendilik kendilik kavramlarına tutundular. Hiçbir zaman köksüz değillerdi, her zaman anavatanlarıyla canlı bir bağlantıları vardı. Orada köklü aile bağları bulunuyordu. Gerçekten de ada Türkleri Atatürk'ün 1920'lerde başlattığı 1930'lara kadar devam eden kültür devrimini kendiliğinden kucaklamışlardı. Dahası Kıbrıs'ta iki grup arasında pek az fiziksel farklılık vardır, siyah ten rengine yönelik psikolojik tepkide içsel olarak var olan sorunların hiçbiri ortada değildi.[3]

---

3 ABD'deki azınlık grubun siyah rengi, tarihsel efendi/köle ilişkisi olgusunun ruhsal temsili net bir biçimde baskın olduğundan, burada, geçmişte bu denli güçlü hissedilen (ve bugün bile bir ölçüde görülen) toplumsal tutumların doğrudan ana nedeni olarak görünmeyebilir. Ancak psikanalitik anlayış, renk farkının ırksal bütünleşmenin önünde, önemli bir bilinçdışı engel olduğunu işaret eder. En geniş anlamda siyah renge yatırılan sembolizm (Tass-Thienemann, 1968; West, 1969) bilinçdışı yansıtmalar ve beyaz çoğunluk tarafından kötü ve istenmeyen her şeyin dışsallaştırıldığı bir alan haline gelmiştir. Psikanalitik anlamda içruhsal çatışmanın sonucu ve bastırılan bir şeyin kanıtı olan "gerçek sembolizm" (Jones, 1949), siyaha, Hamilton'un (1966) beyaz renkle ilintili "yukarı-beyaz-süt-beyaz-Tanrı-cennet-iyi" ve siyah renkle ilintili "aşağı-tuvalet-dışkı-siyah-Şeytan-cehennem-kötü" paradigmasıyla uyumlu anal bileşenleri içertir (Erikson, 1963; Kubie, 1965). Beyazların baskın olduğu bir toplumda siyahlığın sembolik "kötülüğü", yurttaşlık hakları hareketi ciddi biçimde oluştuktan sonra siyah olanların psişesine zorla sokulmuştur. Siyah anneler bunu çocuklarına aktarmışlardır (Brody, 1963). Bu nedenle güneyde siyahların gittiği bir akıl hastalıkları hastanesinde psikiyatr olarak çalışırken, siyah hastalarım arasındaki en yaygın delüzyonun açıkça ya da dolaylı olarak ifade edilen beyaz olma arzusu olduğunu fark ettim (Volkan, 1963, 1966a). Siyahların beyaz olma arzusu Armstrong ve Gregor (1964), Brody (1961, 1963), Goodman, (1952), Kennedy (1952), Lind (1914a, 1914b), Myers ve Yochelson (1948), Teicher (1968), Vitols (1961) ve Vitols, Walters ve Keeler (1963) tarafından da belgelenmiştir. Yurttaşlık hakları hareketi siyahların kendilik saygısını güçlendirdiği için, bu arzunun akıl hastası siyahlar arasında tamamen kaybolup kaybolmadığını ya da daha az inandırıcı olup olmadığını öğrenmek ilginç olacaktır. Bu konuda herhangi bir araştırma yapılıp yapılmadığını bilmiyorum.

Kıbrıs'ta kültürel etkilerin büyüleyici çeşitliliği, birbirini izleyen fetihlerin bıraktığı miras, en sonunda toplumsal iki kutupluluğa yol açmıştır. Rumlarla Türklerin iki kutuplu duruşu ada Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla tek bayrak altında birleştikten sonra bile devam etmiştir. 1974 olaylarından önce yazan ve ada nüfusunun azınlık ve çoğunluk grupları arasında bir denge bulmanın ne kadar zor olduğunu vurgulayan Couloumbis ve Georgiades (1973), bazı açılardan durumun Fransız Quebec'dekine ya da Katolik Ulster'dekine benzediğini ya da huzursuz nüfusun Birleşik Devletler'deki siyahları, Pakistan'daki Hintlileri ya da İsrail'deki Filistinlileri andırdığını önermişlerdir. Ancak, siyah Amerikalının zihnindeki kendilik temsiliyle Kıbrıs'taki bir Türk'ün kendilik temsili arasındaki fark gibi, diğer ülkelerdeki durumla Kıbrıs'taki durum arasında da önemli farklılıklar bulunur.

Kıbrıs'ta denenen türden yeni devletlerin oluşumu hakkında yazan antropolog Geertz (1973) ilksel bağlardan (Shils, 1957) kaynaklanan ciddi hoşnutsuzlukların böyle oluşumları aşırı derecede zorladığını önerir. İlksel bağ "toplumsal varoluşun kaçınılmaz 'verilenlerinden' oluşur. Esas olarak doğrudan yakınlık ve akrabalık bağı ama onun dışında, belirli bir dini topluluğun parçası olarak doğmuş olmaktan, belli bir dili ya da hatta dilin belli bir lehçesini konuşmaktan ve aynı özel toplumsal uygulamaları yerine getirmekten kaynaklanır. Kan bağı, dil, âdet vb. gibi uyuşma noktaları kendi içlerinde ve kendilerinden kaynaklanan, sözle anlatılamaz ve bazen ezici zorlayıcılık taşırlar" (Geertz, 1973, s. 259).

İlksel bağlılık ağı, çoğu durumda yüzyıllar boyunca devam eden kademeli bir kristalleşmenin ürünüdür. İlksel bağlılıklar, pek çok odak çevresinde kristalleşme eğilimi gösterirler. Geertz ortak dil, din, vatan ve zaman içinde paylaşılan geleneklere ek olarak ırksal farklılığı bunlardan biri olarak görür. Ayrıca Geertz sınıf, siyasal parti ya da mesleklere dayalı daha yüzeysel eylemsel bir homojenliğin insanları gruplar halinde topladığı, bir baş-

ka bağlanma düzeyinin de farkındadır. Bu daha yüzeysel olan farklılıklar, devlet yönetimine bir tehdit oluşturabilir ancak yalnızca ilksel duyguyla aşılanmış olduklarında devletin kendisini bile zayıflatacak derecede güçlenebilirler. Geertz şöyle açıklar: "Ekonomik ya da sınıfsal ya da entellektüel huzursuzluk, devrim tehdidi oluşturur. Irk, dil ya da kültüre bağlı huzursuzluk ise bölünmeyi, toprakları geri istemeyi ya da birleşmeyi, devletin sınırlarının yeniden çizilerek egemenlik alanının yeni bir tanımı tehlikesini oluşturur. Sivil huzursuzluk doğal çıkış noktasını devlet mekanizmasını yasal ya da yasadışı yollardan ele geçirmekte bulur." İlksel huzursuzluk daha derin çabalarla ve daha zor doyurulur (s. 261).

Kıbrıs çatışmasında işleyen ilksel duygular etnisite, dil ve dini içeriyordu. Dünyanın farklı bölgelerindeki çatışma halindeki gruplar, farklı ilksel duygulara sahip olabilir. Kıbrıs'taki sorunların dikkatli bir incelemesi, bir zamanlar yakın komşular olan insanların bu kadar kötü geçinmesine ilişkin nedenleri ortaya çıkarmamıza yardımcı olabilir.

Psikanalitik Geçmişim

Psikiyatri ve Dış İlişkiler Görev Gücü'ne katıldığımda bir süre, üye beş psikiyatr arasında tek psikanalisttim. Her psikiyatr psikanalitik eğitimden geçmeyi seçmez. Psikoanalitik eğitim psikiyatrın, bilinçdışı süreçleri daha fazla incelemesini geliştirir. 1975 yılında Görev Gücü'ne bir başka psikanalist, John Mack katıldı. En başında, uzmanlık alanımdan formülasyonları büyük kitleleri etkileyen ulusal ya da uluslararası siyasi meselelere uygulamaya çalışmak konusunda tereddütlerim vardı. Hastalarında siyasi nedenlerin oluşturduğu gerginlikle ilgili meseleleri ele almaya hazır olmasına rağmen bir başka psikanalistin de aynı şeyleri hissedeceğine inanıyorum. Örneğin Nazi dehşetinin psikolojik etkileri, IV. Bölümde anlatacağım gibi psikanalistler ta-

rafından ayrıntısıyla incelenmiştir. Psikanalistin siyasal bilim alanına girmesinden kaçınmasının pek çok nedeni vardır. "Uygulamalı psikanaliz" geleneği Freud ile başlamış olmasına karşın, ünlü Sigmund Freud-Albert Einstein mektuplaşması (Freud, 1932a), Freud'un takipçilerine siyasi sorunların devlet adamlarına bırakılması gerektiğini bildiriyordu.[4] Ayrıca çatışma ya da birlikte barış içinde var olsalar bile grupların siyasi boyutlarıyla ilgilenmek için kişinin grup süreçlerini anlaması gerekir. Freud'un grup psikolojisi, bireysel psikolojiyi toplumsal süreçle ilişkilendirse de tartışmasını "gerileyici biçimde oluşmuş" (Waelder, 1971) gruplar ve liderlerinin bu gruplar üzerindeki etkileriyle sınırlamıştır. Redl, "bunun yeterli olmadığı" görüşündedir (Stanton, 1958, s. 123), "grup davranışına ilişkin psikanalitik kuramın yeniden kavramlaştırılması yönünde apaçık bir ihtiyaç" vardır. Psikanalitik yazın, grup sürecinin farklı süreçleri hakkında gün geçtikçe daha fazla bilgi vermeye devam etmesine rağmen, görev gücünde, birey hakkında bildiklerimden, farklı grup tiplerini anlama girişimine hemencecik atlama konusunda kendimi tutma ihtiyacı hissediyordum. Dahası politika oluşturanlara, bilinçdışı psikolojik süreçlere ilişkin bilginin "öğretilemeyeceği" konusunda bir his vardı içimde. Langer'ın (1971) tarihçilerin modern psikolojinin öğretilerinden bir yarar sağlamak konusundaki şüphelerini hatırlıyordum. "Bu öğretileri kullanma girişiminde bulunanlar çoğunlukla kendileri de analizden geçmiş, bu nedenle de psikanalizin temel ilkeleri ve prosedürleri konusunda bir parça bilgileri olan kişilerdir. Diğerleri, bağımsız okumalardan edinilecek olandan daha sistematik bir bilgiye ihtiyaç duyarlar, bu nedenle konuyla ilgilendiklerinde bile, isteksizdirler" (s. ix). Langer madalyonun diğer yüzüne de bakarak psikanalistlerin soyut malzemeyle, insan belleğinin bölük pörçük parçalarıyla çalışmak üzere eğitim almış olduklarından, ta-

4 Bu mektuplaşma hakkında daha fazla ayrıntı için bkz. V. Bölüm.

rihçilerin kendilerine koyduğu sert ölçütleri gözden kaçırmaya eğilimli olduklarını söyler.

Mitscherlich'in (1971) sesi belki de psikanalistleri, grupların ortak davranışı ve bu tür davranışların politik imalarını araştırmaya açıkça teşvik etmekte benzersiz bir sestir. Analist olarak bizler, diye yazar, "kendimizi yalnızca tıbbi ve klinik bir konumda kısıtlamakta ısrar edersek ortak davranış araştırması, örneğin savaş psikolojisiyle ilgili araştırma bizim katılımımız olmadan devam edecektir. Tahmin edileceği gibi bu, analistlerin araştırmanın yönü konusunda etkili bir payı ya da herhangi bir itirazı olmaksızın, analitik bulgular ve teorilerin daha ileri derecede yağmalanmasına yol açacaktır. Dahası psikanalist, kendi kendini yalıtılmış bir konuma sokmuş olacaktır" (s. 164). Mitscherlich bu tip araştırmalar yapılırken psikanalistin ilişkili bilim dallarıyla işbirliği yapmaya hazır olması gerektiği konusunda ısrar eder. Böyle bir işbirliğinde ortak bir dil bulma zorluğunu ve farklı disiplinlerden gelen bilimadamları belirli bir zaman boyunca düzenli biçimde buluştuğunda ortak dilin bulunacağını belirtmiştim (Bateson, 1972).

Amerika Birleşik Devletleri, Vietnam krizine karıştığında Rangell (1974) yirmi sekizinci Uluslararası Psikanalitik Kongresi'nde yaptığı başkanlık konuşmasında "sessizlik suçu"yla ilgili kaygılarını ifade etmişti. Bununla sokakta gördüğü bir gasp olayı karşısında hiçbir şey yapmayan bireyin ya da soykırım, "ahlaksız savaş" olarak nitelendirdiği şeye karşı bir ulusun gösterdiği kayıtsızlığı kastediyordu. Rangell 1976'da Amerikan Devlet Başkanı Richard Nixon'un içinde bulundugu Watergate skandalı hakkında bir yazı yayımladı (Rangell 1976a). Ama ben, bir psikanalist olarak divanda kendini gösterenler dışında bir insan davranışını anlama konusunda girişimde bulunmaya isteksiz olduğunu hissediyordum. "Watergate'ten psikanalize uzun bir mesafe var ama Richard Nixon bu aralığı kapadı. Onun adamları bizim alanımızı işgal etti ve Watergate'i doğrudan psikanalistin alanına soktu.

Bundan yararlansak iyi olur. Bilgide ilerlemekten daha iyi bir şey yoktur" (Rangell, 1976a, s. 60).

Kıbrıs'ta doğduğum için Kıbrıs sorunu benim alanımı istila etmişti. Her ne kadar Denktaş, Makarios ya da Grivas'ı ve takipçileri üzerindeki etkilerini araştırmak ve sonra Bülent Ecevit değil de başka biri başbakan olmuş olsa 1974 yazındaki askeri müdahalenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini sormak ilginç olacaksa da,[5] Kıbrıs sorununa ilişkin incelemem sınırlı olacaktır. Bu kitapta bu tip soruları ortaya atmayacağım. Kıbrıs Türk'ünün psikolojik özyapısını tartışarak, bir "Kıbrıs ulusunun" niye kurulamadığını tartışacağım. Kıbrıslı Türklerin on bir yıllık bir süreyi aşan politikaya bağlı gerginliğe ve savaşa verdikleri kitlesel tepkiyi anlatacağım.

Veri Toplamamın Arka Planı

Kıbrıs'ta doğduğum için Türklerin çocuk yetiştirme uygulamaları ve Türk çocuklarının ortak deneyleri konusunda ilk elden tecrübem vardı. Gençler her ulusta, ulusun kültüründe onaylanmış çocuk yetiştirme uygulamalarına maruz kalır. Çocukluk ve ergenlik oyunlarının ortamı yetişkin karakterini oluşturmada önemli rol oynar, erken dönem ortak deneylerin bütün olarak her ulusal grubun özyapısını etkileyeceği kesin-

5 İngilizcede hem Makarios hem de Grivas'ın hayatı ve eylemlerini anlatan yapıtlar vardır: Örneğin, bkz. Alastos (1960), Barker (1959), Grivas (1961, 1964), Mayes (1960) ve Markides (1977). Kuzey Kıbrıs'taki Türk askeri müdahalesinden sonra Türk basını *Bir Başbakanın Doğuşu Dün Atatürk, Bugün Ecevit*, ve *Üçüncü Adam* gibi başlıkları olan Ecevit kitaplarıyla dolmuştu. Sağlamer (1974), Selçuk (1974) ve Yurdanur (1974) Ecevit hakkında yazanlardan bazılarıydı. Hemen hepsi de onu idealleştirmişti. Liderin gruplar üzerindeki etkisine inanmama rağmen, bu liderler ya da Kıbrıs çatışmasındaki rolleri hakkında ayrıntılı psikanalitik formülasyonlar yapacak veriye sahip değilim.

dir.[6] Roheim (1950a) fazla basitleştirmeye karşı uyarır ancak hangi ulustan olursa olsun bütün insanların bilinçdışı hayatlarının benzer olduğuna işaret eder. Bir ülkenin geleneklerini infantil durumuna değil de daha çok tarihi olaylara dayanır görür. Ebeveyn bir dereceye kadar kültürün vekilidir, daha da önemlisi çocuk anne babasının yaptıklarına değil, onların, hiçbir kültürün etkileyemeyeceği bilinçdışlarına tepki verir. Roheim'e göre bir ulusun "karakterini" çözümlemekten söz ederken, ortak süperego ya da ego-idealinden söz ederiz.[7]

---

6 Çocuk gerekirciliği denen şeyin, verili bir kültür içinde, yetişkin karakterinin belirlenmesinde çocukluk deneyiminde taşıdığı önemin bir eleştirisi için bkz. Favazza (1974).

7 İçselleştirilmiş nesne ilişkileri, süperego ve ego-ideali ve Oidipus öncesi öncellerinin, "tümü iyi" ve "tümü kötü" nesne temsillerinde bütünleşmesi konusunda daha sistematik bir anlayış kazandırır. Süperego, yalın süperegoyla ego-idealinin birleşmesiyle oluşur (Lampl-de Groot, 1962; A. Reich, 1953). Ego ideali arzuların yerine getirilmesine yarar ve haz verici bir araçtır. Yine de normal gelişim akışında her iki araç da tek bir altyapıda birleşir: "Ego idealinin 'ebeveynim gibiyim' içeriği zorunlu, dürtücü bir karakter kazanabilir. 'Ebeveynim gibi olmalıyım'. Daha sonraları yüksek idealler genelde talep olarak yaşanabilir" (Lampl-de Groot, s. 100). Birey Oidipal düzeye, kendilik ve nesne temsillerinin ilkel bölünmesi hâlâ etkin olarak işler biçimde gelirse, süperego bütünleşmeyecektir. "Tümü iyi" birimler sonsuz güçlü bir ego-idealinin yaratılmasını beslerken, ilkel olarak bölünmüş "tümü kötü" kendilik ve nesne imge birimi, bütünleşmemiş süperegonun özelliklerine katkıda bulunur. Bu nedenle bu durumda böyle bir süperegonun engelleyici yanlarını yansıtmak için sürekli bir çaba vardır. Yalın süperego ve ego ideali bölünmüş taraflarda yer alır; bu nedenle, süperegonun kendisinin de bölünmüş olduğu söylenebilir. Böyle bir süperego egonun bütünleşmiş bir durumda kalmasını talep etmektense, çelişkili ego durumlarını hoş görebilir. Kendilik-nesne temsili arasında yeterli bir tanım varsa, ego sınırları istikrar kazanır. Böyle bir durum meydana geldiğinde, gerçekliğin taleplerine pratik, doğrudan bir uyuma izin verir. Süperegoyla, bütünleşmemiş olan kendilik ve nesne imgelerinin bütünleşmesinde bir engelleme olduğunda gerçekliğin özellikle de toplumsal gerçekliğin talepleri yürürlükte kalamaz. İçselleştirilmiş nesne ilişkileri kuramının, grup süreçlerini genel biçiminde

Anne ve diğer önemli kişiler, çocukla olan etkileşimlerinde toplumsal olarak uygun rolleri canlandırırlar ve çocuğun karşılıklarını kendi beklentilerine göre teşvik ederler ama bu karşılıklı sürecin içselleştirilme şekli çocuğun bulunduğu aşamaya bağlıdır. Kendilik imgeleri nesne (diğer önemli kişiler) imgelerinden ayırt edildiğinde -ilkel bölünme onarılmadan önce- anneye ait imgeler sırasıyla libidinal ve saldırganlık dürtülerinin etkisi altında iki kutuplu biçimde içselleştirilir. Altı aydan onuncu aya kadar çocuk yabancılarla karşılaştığında kaygı duyar (Spitz, 1965). Bu yabancıların "tümü kötü" kendilik ve nesne imgelerinin dışsallaştırılmalarının hedefi olduğunu varsayabiliriz. Bu tür anksiyete yavaş yavaş azalır ve en sonunda da kaybolur. Bu gözlem Kıbrıslı Türk çocukların ortak deneylerine nasıl uygulanabilir? Annenin, tutumunu çocuğuna aktardığı bütün olayları simgeleyecek bir olay varsayabiliriz: Çocuğun normalde "yabancı anksiyetesi" yaşadığı dönemde, Türk ailesinin evine bir ziyaretçi geliyor, beklenebileceği gibi, çocuk endişe hissediyor. Anne böyle bir tepkiyi onaylamaz da çocuğu korkacak bir şey olmadığı konusunda ikna eder ve kendisi hiçbir endişe sergilemezse, başta "tümü kötü"yü ziyaretçide dışsallayan çocuk hata yaptığını "öğrenir." Yalnızca dışsallaştırması sarsılmamış, aynı zamanda toplumsal gerçekliğin ne oldu-

---

gerçekliğin özellikle de toplumsal gerçekliğin talepleri yürürlükte kalamaz. İçselleştirilmiş nesne ilişkileri kuramının, grup süreçlerini genel biçiminde başka türlü mümkün olamayacak net ve yeni bir açıdan görmemize yardım edeceğine inanıyorum. Bireyin erken gelişimin farklı seviyelerinde ne tür bir toplumsal sistem kavramını içselleştirdiğine yönelik anlayışımıza katkıda bulunur. Kernberg şöyle yazar (1972): "Kendilik kavramı geliştikçe, rol bütünleşmesi ve kendilik farklılaşması otomatik olarak onunla birlikte oluşur. Çocuk hem ebeveynle hem kardeşlerle farklılaşmış ilişkiler geliştirirken, bu rol farklılaşmaları gelişmekte olan kişiliği *geliştirdiği toplumsal düzenin* içine gömen yüksek derecede karmaşık bir örgütlenme kazanır... Çocuk büyürken ve öteki insanlarla ilişkilerinde anne, baba ve kardeş rollerini üstlenirken, kendilik kavramını böyle koşullar altında rol modelini oluşturan içselleştirilmiş nesne temsilleriyle 'özdeşleştirir'". (s. 244).

günu tanımaya başlamıştır. Ancak gerçekte Türk anne, kendiliğinin ve içselleştirilmiş dünyasının istenmeyen bölümlerinin dışsallaştırmasına hedef olmuş Rum ziyaretçi karşısında çocuğun duyduğu anksiyeteyi onaylayacaktır. Rum ziyaretçi kibarca karşılansa ve toplumsal yüzey karışmasa da anne sözsüz olarak çocuğuna ziyaretçinin kendi türlerinden "farklı" olduğunu aktarabilir. Elbette çocuk bu noktada Türklükle Rumluğu birbirinden ayırma yeteneğine sahip değildir ama bu ayrıştırmanın öncüsü annedir.

Çocuk gelişip bir süperego oluşturduğunda, bu süpergo toplumsal olarak onaylanan dışsallaştırma devam ettiği sürece cezalandırıcı tedbirler almaz.[8] Hatta süperegonun bir parçası -kötü ya da korkutucu nesne imgelerini yansıtan parça- Rumlukla lekelenmiş nesnelerde dışsallaştırılmış olarak kalacaktır. Öte yandan ego ideali, Rumlukla kirlenmemiş olmaya dair kendilik algısını zenginleştirir. Benzer şekilde yetiştirilmiş çocuklar, adadaki karşıt etnik grupta bulunan "tümü kötü" türden bir nesne temsilini ve buna denk düşen kendi gruplarının idealleştirilmiş bir kavramını paylaşırlar. Türklerin çocuk yetiştirme uygulamalarından uzun uzadıya söz edeceğim ve belirli ortak kültürel şemaların, örneğin kalabalık ailede birkaç annenin bulunmasının, grup ortamı içindeki kendilik ve nesne kavramlarının belli boyutlarının paylaşılmasını sağladığını göstereceğim.

---

8 Lustman (1962) çocuklarda bir karakter özelliği ya da semptomun gelişmesini incelediği makalesinde benzer bir formülasyon önerir. Hem karakter özelliği hem de semptom, dürtü, kaygı, çatışma ve savunmanın karşılıklı etkileşiminden doğar. Karakter özelliğinin uyumsal değeri tutarlı bir biçimde gerçekliğe bağlıdır. Lustman şöyle der: "İlk ego sintonisitisi sadece içruhsal bir ego sintositisi olmaktan çok, aslında ebeveyn egosuna bir uyumdur. Çocuğun yapısal gelişimi, -ebeveyn ilişkileriyle biçimlenme ve yeniden biçimlenme- ebeveynin bilinçdışı ihtiyaçlarıyla uyuşan bir davranış ürettiğinde, bir karakter özelliğinin ortaya çıkma ihtimali zenginleşir... davranış, ebeveynin süperego taleplerine yabancıysa, buna uyan gerilime sahip süperego unsurlarının kristalleşmesi ve semptom oluşumu olasılığı fazlalaşır (s. 236-237).

İçselleştirilmiş nesne ilişkileri kuramı açısından incelenen ortak çocukluk deneyleri bir sonraki bölümde, Kıbrıs sorunu üzerine formülasyonlarım ve Tenzel ile Gerst'in (Tenzel 1971; Tenzel ve Gerst, 1972; Gerst ve Tenzel, 1972) araştırma bulgularına ilişkin yorumlarımın başında yer alacak. Verilerimi Türklerin çocukluk döneminde değil de, geçmiş on beş yılın olaylarıyla sürüklenmiş yetişkinler olarak paylaştıkları deneyimleri gözlemleyerek topladım. 1968 yazında adadaydım. Rumlar yıllardır ilk kez Türklerin kuşatılmış yerlerinden dışarı çıkmalarına izin vermişti. Bir sonra ziyaretim 1973'te "barış" zamanındaydı. Türkiye'de geçirdiğim izin yılım tesadüfen Kıbrıs müdahalesinden bir ay sonra başlıyordu. 1975 ilkbaharında ve yazında Kıbrıs'ı ziyaret ettim ve 1977 yazında savaşın üçüncü yıldönümü sırasında Kıbrıs'a döndüm. Adada olduğum her zaman Kıbrıslı Türklerin, kendilerini etkileyen olaylara verdikleri tepkiyle ilgili veri topladım. Lifton'un (1972) yerinde bir deyimle "ortak tema yaklaşımı" dediği yöntemini kullandım. Lifton (1961, 1968, 1970) üç belirli grup üzerine odaklanıp bu gruplardaki kadınlarla erkeklerin belirli türlerdeki ortak deneylerini yaşarken paylaştıkları psikotarihsel temaları gözlemişti. Lifton, Hiroşima'da atom bombasının psikolojik etkileri üzerine araştırmasını hazırlarken Japonya'da birkaç yıl geçirmişti. Hiroşima'da bulunduğu altı ay içinde bombadan kurtulanlar arasından rastgele seçilmiş yetmiş beş kişiyle görüşmüştü. Şöyle açıklıyordu: "Kurtulan tek bir kişinin yaşamındansa, önemli ortak davranış tarzları olan temalara, biçimlere ve imgelere odaklandım. Ortak tema yaklaşımı, insanların içinde olup bitene yönelik, psikanalitik olarak türemiş vurguya dayanır... Erikson'un klasik analitik geleneğinden daha da uzaklaşır. Yani bireyin dışına doğru, ortak tarihi deney yönünde hareket eder" (Lifton, 1972, s. 163). Lifton "ortak tema" yaklaşımının görüşme yönteminde kayda değer bir yenilik gerektirdiğini düşünür. Bir kere görüştüğü kişiler araştırmacı tarafından seçilmiştir, terapotik yardım arayan kişiler değildirler. Dahası her-

hangi bir psikolojik hasara göre değil de, ortak deneylerine göre seçilmişlerdir. Bu yüzden Lifton bir psikiyatr için uygun görülenden daha serbest bir görüşme tekniği geliştirmiştir. En geniş yelpazede çağrışımı, hayat hikâyelerinin anlatılmasını ve rüyaların incelenmesini teşvik eden bir araştırma tarzı yerine, bildirilen deneyler konusunda zaman zaman "açık diyalog"a yaklaşan bir yöntem oluşturmuştur. Lifton bu yöntemi şöyle açıklar:

> Kısmen ampirik (görüşmelerden gelen belirli verileri vurgulaması açısından), kısmen fenomenolojik ya da tercih ettiğim şekliyle biçimlendirici (aynı anda hem bireysel hem de ortak olan biçimlere ve imgelere vurgu yapması açısından) ve kısmen spekülatif (görüşme verilerini, pek çok gözlemle birlikte, insan ve tarihi arasında ilişki kurmak ve ikisi arasında yapay bir ayrımı ortadan kaldıracak kavramlar önermek için kullanması açısından). Bu kurguda araştırmacı kendi algılarının ürünü olan somut bilgiden başlama avantajına sahiptir. Nesnel çarpıtmanın bu avantajı etkileyebileceğini kabul etmekle birlikte, mesafeli nesnellikle ilgili abartılı endişelerin, sık sık tarihten doğrudan algılarımızla öğreneceklerimizi azımsamamıza yol açtığını söyleyebiliriz sanıyorum. [s. 364]

Ortak psikotarih temaları Keniston'un (1965, 1968) eylemci Amerikalı öğrencilere yönelik araştırmasında ve Coles'un (1967) bu ülkenin ırksal çatışmasına kapılmış çocuklar ve yetişkinlerle yaptığı tanınmış çalışmada da bulunabilir.

Kıbrıslı Türklerin birlikte yaşadıkları tarihsel olaylara tepkilerini anlamaya çalışırken buna benzer bir yaklaşım benimsedim. Görüştüğüm kişilerle, "doktor ve hasta ya da sıradan dostlarınkine benzemeyen bir ilişki kurdum ama bazen ikisine de benzeyen" bir ilişkim oldu. Her görüşme öznenin dünyasını profesyonel olduğu kadar insancıl yöntemlerle keşfetmekten ibaretti. Hiroşima'da çalışırken Lifton kurtulanlarla birebir bir ilişkiden ait oldukları gruplara ve bu gruplardan çıkan liderlere geçmişti. Benzer şekilde Kıbrıs'ta yalnızca bireylerle görüşmedim, aynı za-

manda 1974'te boşaltılan Rum köylerine yerleşmek üzere güneyden kuzeye gelen Kıbrıslı Türk gruplarını araştırırken yaptığım gibi, grup süreçlerini de dikkatle gözlemledim. Ayrıca, özellikle devlette görev yapan liderleriyle de konuştum. Kıbrıs'ta Rauf Denktaş'la uzun görüşmelerim oldu ve Türkiye'de Türklerin Kıbrıs sorununa bakışı üzerine görüşlerini almak üzere Başbakan Demirel'le özel olarak görüştüm.[9] Lifton'ın Hiroşima'da yaptığı gibi, tarihin önemli bir boyutunu insanların başlarına gelenlerle uzlaşabilmek için verdikleri yaratıcı mücadele oluşturduğu için, önemli yazarları, şairleri de aradım. Aynı zamanda aralarında, kendileri de araştırma konusu olan tarihsel olayları yaşamış ama insanların tepkilerini gözlemleyebilmiş psikiyatrların da bulunduğu profesyonellerle görüştüm. Ek olarak, yakın geçmişin tarihsel önem taşıyan olaylarına bağlanabilecek "duygusal sorunlar" için profesyonel görüşme isteyen dört kişiyle törapötik anlamda ilgilendim.

Ancak bilgi topladığım bütün bu zaman boyunca araştırma konusu etnik gruba dahil olan ve günbegün deneylerini benimle

---

9 28-30 Kasım 1977'de Ortadoğu Enstitüsü (The Middle East Institute) ve Psikiyatri ve Dış İlişkiler Enstitüsü (Institute of Psychiatry and Foreign Affairs) Washington'da "Kıbrıs Sorununun Psiko-Politik Dinamikleri" üzerine verilen konferansın ortak sponsorlarıydı. Kıbrıs Rum politikasında etkin bir rolü olan Kıbrıslı psikiyatr Takis Evdokas ve ben ana konuşmacılardık. Brookings Enstitüsü'ndeki toplantı gibi bu da, pek çok politik kişiliği bir araya getiriyordu. Savunma ve devlet bakanlığı personeli, CIA Bölgesel ve Politik Analiz Bürosu'ndan profesyoneller ve psikiyatrlar. Psikiyatrlar arasında, o sırada Amerikan Psikiyatri Derneği'nin başkanı olan Dr. Jack Weinberg, aynı derneğin tıp direktörü Melvin Sabshin, Psikiyatri ve Dış İlişkiler Enstitüsü Başkanı Dr. William Davidson, Amerikan Psikiyatri Derneği Psikiyatri ve Dış İlişkiler Görev Gücü'nün eski oturum başkanı Dr. Rita Rogers da vardı. Bu toplantı bana, Kıbrıs'ta meydana gelen olayların ciddi bir analizini dinleme fırsatını verdi. Kıbrıs'ın son İngiliz valisi Lord Hugh Caradon, Kıbrıs'ta görev yapmış Taylor G. Belcher ve L. Dean Brown, Türkiye'de görev yapmış Parker T. Hart gibi Rum ya da Türk olmayan liderler ilk elden gözlemlerini bildirdiler.

paylaşan akrabalar ve dostlarla birlikte yaşadığım için durumum Lifton'unkinden farklıydı. Çocukları en serbest oldukları oyun zamanlarında izleyebiliyordum. Lifton, Japonya'da geçmişte Japonya'da iki yıllık yaşamışlığı olan bir Amerikalının, altı ay içinde felaketin sağ kalanlar için ne anlam ifade ettiğini kavrayabileceğini göstermiştir: Ölüme gömülme ve hâlâ yaşamaktan dolayı duyulan suçluluk. Tenzel de Kıbrıs'ta zaman geçirerek, Rum ve Türk arkadaşlar edinerek kendini çalışmasına hazırlamıştı. Bir ülkeyi tanıyan ancak ülkeyle ailevi ya da toplumsal bağı bulunmayan bir analist ya da psikiyatr da, uluslararası çatışmadaki durumunu yararlı bir biçimde araştırabilir ve ortak duygusal sorunlarının, özel algısal kalıpların ve iletişimdeki inceliklerin farkına varabilir ancak muhtemelen o kültürün içinde doğmuş ve yetişmiş araştırmacıya kendini kolayca gösteren önemli ipuçlarını kaçıracaktır. Katılımcı gözlemci olarak, sistematik görüşmelerden topladıklarıma ek olarak çok daha fazlasını görebilme fırsatım oldu. 1968'de fark ettiğim "büyük silah" efsanesi ve 1975'te gözlemlediğim "kaşıntı fenomeni" bu tür bilinçdışı ifşaların daha sonraki bölümlerde değineceğim örnekleridir.

III
KIBRIS TÜRKLERİ KİMLERDİR?

Türk tarihi Orta Asya'da başlar. Türklerden ilk kez İÖ 6. yüzyılda Çinli ve Bizanslı tarihçilerin yazılarında söz edilir. Büyüdükleri, sekizinci yüzyıldan kalma bir yazıttan anlaşılabilir: "Yoksulları zengin, azı çok yaptım" (Muller, 1961). Orta Asya'da, Türkistan'da iki büyük imparatorluk kurdular. Yıkılan Arap İmparatorluğunun bıraktığı boşluğu batıya göç eden Türkler doldurdu. 1000 yıl kadar önce Anadolu'ya yerleşmeye başladılar, burada fethedenlerle fethedilenler birbirine karıştı ve ortak İslam bağıyla birleştiler (Cahen, 1968). Anadolu'da Selçuklu Devleti yavaş yavaş yerini Osmanlı hâkimiyetine bıraktı. Osmanlılar bir süre sonra diğer Türk beyliklerini kendilerine bağlayarak Müslüman dünyasının tek liderleri oldular. 1453'te fethedildikten sonra İstanbul bu güçlü imparatorluğun başkenti oldu.

Türklerin Kıbrıs'a yerleşmeleri 2 Eylül 1572 gibi erken bir tarihe rastlar. Adayı aldıktan sonra Osmanlı Sultanı II. Selim Anadolu'daki belli kasaba ve şehirlerden belirli sayıda ailenin, sömürgeleştirilmesi için Kıbrıs'a gönderilmesini emreden bir ferman imzaladı.[1] Bu sistematik göç, "sürgün hükmü" Osmanlı Türkleri tarafından başka yerlerde de yeni fethettikleri yerlerde etnik gruplarını kurmak için kullanılmıştır. Bu yöntemle yalnızca fethedilen yerlere Türk damgası vurulmakla kalınmıyor, etkili bir ekonomi ve yönetimin kurulması hızlandırılıyordu (İnalcık, 1974). Osmanlılar Kıbrıs'ı seksen iki yıllık Venedik hâkimiyetinden sonra, 1570 yazında başlayıp bir yıl süren bir savaş sonucunda ele geçirmişti. Savaşın çıkma nedeni olarak jeopolitik, ekonomik ve dini nedenler gösterilir (İnalcık, 1964; Bedevi, 1965). İstanbul ve İskenderiye arasında bir liman ihtiyacının yanı sıra sadrazamla karşıtları arasındaki rekabet de Kıbrıs'ın alınmasında rol oynamıştır. Kıbrıs'ı kazanmak için Osmanlılar yalnızca Venediklileri yenmek zorunda değildi, aynı zamanda Akdeniz'de çıkarı olan Katolik devletlerinin birleşik güçleri de karşılarındaydı. Türk tarafının kayıpları on binlere ulaşırken, adayı fethetmek için "imparatorluğun kaderini tehlikeye attıkları tarihsel bir gerçekti" (İnalcık, s. 26). Adayı sömürgeleştirme yönündeki imparatorluk fermanı adadaki yıkımı kabul ediyor ama toprağın tarım için uygunluğunu vurguluyordu.

Venedik hâkimiyeti altında ada nüfusu 200.000'e kadar inmişti. Ferman Anadolu'daki belli şehirlerdeki zanaat ve meslek sahibi her on haneden birinin gönderilmesini emrediyordu. Ayakkabıcılar, terziler, dokumacılar, aşçılar, mumcular, semerciler, nalbantlar, bakkallar, demirciler, dericiler, taşçılar, kuyumcular, yapıcılar, kalaycılar ve kazancılar vb yerleştirilecekti. Bu yerleşmeciler güçlü olmak zorundaydılar. Vasıfsız işçiler, başarı-

1 Bkz. Başbakanlık Arşivi (Başbakanlık Bürosu Arşivleri) Mühimme Defteri, 19: 334.

sız çiftçiler ya da çiftlikleri kütükte kayıtlı olmayanlar yerleşmek için kaydolmalı ve yetkililerin kararını beklemeliydi. Gitmek üzere seçilen çiftçiler kendi çiftlik gereçlerini ve tohumlarını götürecekti. Yerleşenlere koruma ve iki yıllık vergi muafiyeti garanti ediliyordu. Kıbrıs'a gidenlerin yalnızca üçte biri gönüllü olarak gitmiştir, sultan kaçanlar için asılma emri vermesine rağmen kimileri kaçmaya çalışmıştır. Bu "zorla sürgün" yöntemi o kadar ciddiye alınıyordu ki, imparatorluk fermanı Kıbrıs'a gönderilmesi emredilenlerin ayrıntılı bir eşgalinin de alınmasını öneriyordu, böylece oradaki memurlar kimin emre uyup kimin uymadığını bileceklerdi. Müslümanlar resim çizilmesine hoş gözle bakmadığından, tanım yazılı tarife dayanıyordu.

On yedinci yüzyılın sonuna gelindiğinde yaklaşık 30.000 Türk, Kıbrıs'a yerleşmişti. Bu sömürgeleştirme yöntemi on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar kullanıldı. Psikolojik tarihini anlatacağım halk bu zorunlu sürgün sonucunda Kıbrıs'a gelen göçmenlerin soyundan gelir. Bu insanlar adaya gelirken beraberlerinde Türk kültürel mirasını, kalabalık aile geleneğini ve dinlerine kuvvetli bir bağlılığı getirmişlerdir.

Kıbrıs'ı fetheden Osmanlıların adanın yerli nüfusu tarafından başta sevinçle karşılandığını söylemek gerekir (Hill, 1940-42). 1575'te fetihten hemen sonra Osmanlı yönetimi Kıbrıs'taki Katolik kilisesini kapadı ve Ortodoks kilisesini yeniden kurdu. Böylece Yunanca konuşan topluluğun dini ve siyasi liderliğini yeniden oluşturarak kültürel özerkliğini garanti altına aldı. Kıbrıslı Türklerle Rumlar dört yüz yıl boyunca birlikte yaşadılar. İki halk coğrafi açıdan Kıbrıs geneline yayılmış olsa da âdet ve gelenekler nüfusun iki kutupluluğunu etkileyen biçimde gelişti. İki halk da gruplararası evliliği ensest gibi bir tabu olarak görüyordu. Yüzeyde görünen dostluğa rağmen Kıbrıslı Türk'le Rum arasında herhangi bir samimiyet yoktu, bu nedenle de iki grubun birbirini gerçek anlamda anlama fırsatı yoktu. Her iki grup da doğa olgularına batıl inanç korkusuyla bakma konusunda ilginç bir biçim-

de benzerdi ama bazı benzerlik alanlarına rağmen temelde birbirlerinden ayrıydılar. Osmanlı İmparatorluğu'nda karışık nüfusun yaşadığı yerlerde olduğu gibi burada da belli kutsal yerler iki grup tarafından da saygı görüyordu (Hasluck, 1929). Örneğin aynı mağara ya da kayalık her iki grup tarafından da saygıyla ziyaret edilirdi. Rumlar Pazar günü ziyaret ederek Hıristiyanlık öncesi pagan tanrılarını hatırlarlar, Türkler de o yerle bağlantılı "evliya"nın ruhundan bir dilekte bulunmak için adak sunarlardı.

Erkek köylülerin geleneksel giysilerine Kıbrıs'ta giderek daha az raslansa da yakın geçmişe kadar hem Türk hem de Rum erkekler bellerine bir kuşak bağlar, şalvar giyerlerdi. Kıbrıslı Rumla Kıbrıslı Türk arasındaki tek fark kuşak rengiydi. Türkler kızıl, Rumlar mavi kuşak takardı. Yine de uzun yıllara rağmen bu karışık nüfustan bir Kıbrıs ulusu oluşmadı. İki grup da kendi dinine bağlı kaldı. Osmanlı dönemine ait arşivlerden üç yüzyıllık Türk yönetimi sırasında yalnızca iki yüz Hıristiyan'ın Müslüman olduğunu öğreniyoruz (Bedevi, 1965, s. 139).[2] Yakın geçmişin düşmanlık olaylarına kadar Kıbrıs'taki devlet dairelerinde Rumlarla Türklerin yan yana çalıştığı görülebilirdi, bazen aynı dükkânları kullanır, aynı eğlence yerlerine giderlerdi. Kültürlerarası yakın arkadaşlıklar hiç aranmamış, Rum ve Türk çocuklar kendi ana dillerinin konuşulduğu ayrı okullara gitmişlerdir. "Modern Kıbrıs kültürü" terimi iki grubun bir arada var olduğu, fiziksel olarak birlikte olsalar da belli âdetler ve psikolojik bir uçurumla birbirlerinden ayrıldığı savaştan önceki durumu belirtir. Bu kalıcı ayrılığın psikolojik belirleyicileri incelenmeyi hak eder.

---

2 Ancak karşı açıklamalar da bulunur. Adanın Karpaz ve Baf bölgelerinde Yunan adı taşıyan tamamı Türk nüfuslu köyleri kasteden sosyolog Markides (1977), Osmanlı yönetimi sırasında bazı Rum köylerinin Hıristiyanlardan talep edilen vergiyi ödememek için gönüllü olarak İslam'ı benimsediğini önerir.

Türk Ailesi Grubu

Tenzel ve Gerst'in (bkz. II. Bölüm) topladığı türden malzemenin içyüzünü aydınlatmak için, Türk ailesi ve çocuk yetiştirme uygulamalarını ele alacağım. Türk ailesi ve çocuk yetiştirme uygulamalarının belirli özellikleri bize neden bir Kıbrıs ulusunun evrilemediğine ve politik gerginlik altında Kıbrıslı Türkler arasında tanınabilir grup süreci türlerinin gelişmesine ilişkin ipuçları verecektir. Hem Kıbrıs'ta hem de anavatan Türkiye'de "geleneksel toplumun ortadan kaybolmasıyla" (Lerner, 1962) birlikte, "tek bir aile türü ya da tek çocuk yetiştirme biçiminin tipik Türk ailesi prototipi olarak alınamayacağı" (Sümer, 1970, s. 413) en başından kabul edilmelidir. "Yalnızca Türkiye'deki kültürel değişimlere denk düşen, Türk ailelerindeki dinamik değişikliklerden söz edebiliriz." (Sümer, 1970, s. 413). Geleneğin egemen olduğu Türk ailelerinin yanı sıra (Erdentuğ, 1959) bazı "batılılaşmış" ve yine bazı "geçiş grubu" (yani geleneksel ve batılılaşmış arası) olarak işleyen aileler de bulunur.

Değişmiş olmasına rağmen etkisinin hâlâ devam ettiğine inandığım için geleneksel Türk ailesini tanımlayacağım. Kalabalık ailenin İslam dini altında güçlenen ataerkil, patrilokal (kadının koca evinde yaşaması) ve babasoylu özellikleri Kıbrıs Türk toplumu ve Türkiye'nin modern bölümlerinde bile hâlâ belirgindir. Ancak, "ailenin modern ailelere bölünmesi değil, doğrusal ve ikinci derecede bağlarla desteklenen çekirdek aileler şeklinde birleşmesi anlamında, 'biçim değiştirmiş aile'ye doğru bir değişim meydana gelmektedir" (Öztürk ve Volkan, 1971, s. 244).

Geleneksel ailede yakın akrabalar aynı çatı altında yaşarlar. Genelde buna anne baba, evli oğullar, onların aileleri ve babanın küçük erkek kardeşleriyle onların aileleri ve evlenmemiş kız kardeşler dahildir. Böyle bir aileyi bağlayan bağlar genelde evdeki baba tarafı aracılığıyla oluşur. Aile bireylerinin her biri, bir ölçüde diğerlerinin psikolojik uzantılarıdır. Hepsi de destek ve duy-

gusal beslenme için aynı kişelerarası ağa dayanır, duygusal, toplumsal ve ekonomik sorunları paylaşır ve dünyaya karşı birleşik bir cephe oluştururlar. Bireyin kendini ortaya koyması aile içinde karşılıklı özdeşleşmenin yanında ikinci sıradadır. Kız çocukları nişanlandığında kız kardeşler, teyzeler, kuzenler ve ebeveyn heyecanlanır. Aile bireyinin başarılarını paylaştıkları gibi talihsizliklerini de paylaşırlar. En büyük erkek, ailenin otoritesi olsa da duygusal ortamdan anne sorumludur. Bir atasözü cennetin annelerin ayakları altında olduğunu söyler. Annenin duygusal davranışları evdeki herkesin tepkilerini belirleyecektir. Oğlunun bir kızla evlenmesini onaylama kararı babaya kalmış olabilir ancak kararını vermesini annenin tutumu sağlayacaktır. Yeni bir gelin kocasının ailesine ilk girdiğinde ürkektir ama zaman geçip kocası öldüğünde "çarpıcı bir dönüşüm yaşar. Güçlü, otoriter bir yaşlı kadına dönüşür. Eskiden yaşadığı acıların öcünü alır, yeni geline bir zamanlar kendisine davranıldığı gibi davranır. Fesat yaşlı kadın figürü Türk folkloründe bilinen bir figürdür. İyilik yapabilecek ya da zarar verebilecek her şeye gücü yeten karakterdir. Delikanlılarla genç kızlar arasında arabuluculuk yapar. Ondan korkulur, saygı duyulur, hastalık dahil her zor durumda ona başvurulur." (Sümer, 1970, s. 418-19). Anne ya da baba ölüp aile ilişkilerinin ördüğü destekleyici ağdan çekildiğinde, ölü ya da aciz ebeveynin yerini büyük erkek ya da kız kardeş alır, böylece kumaş yine sağlam kalır.

Birey olarak Türkler (Özbek ve Volkan, 1976) aile çevresi içinde *uydu durumu*nda olarak görülebilirler, bu da ayrılma-bireyselleşme sürecini tam olarak tamamlayamadıklarını gösterir. Ayrılma-bireyselleşme bir çocuğun kendi özerkliğini kazanıp kendi kimliğini annenin veya annelik yapanın kimliğinden psikolojik olarak ayırması demektir (Mahler, 1963; Mahler ve Furer, 1963). Uydu durumu da ayrılma-bireyselleşme sürecini tamamen başaramayıp bir ana figürünü temsil eden nesnenin etrafında bir uydu gibi donup kalmaktır (Volkan ve Corney, 1968).

Kendi ayakları üzerinde durmayı başararak anne temsilinden kurtulmayı başaramamış kişi, ona yakın olmaya zorunludur ancak onun tarafından tamamen yutulmaktan korktuğu için psişik bir mesafeyi de korumalıdır. Annenin temsilini kendisininkinden ayırabildiği için sembiyoza girmez ama iyi anneyi temsil ettiğinde "merkeze" doğru çekilecek ve "kötü" olduğunda itilecektir, ateşe çekilen pervane gibi yörüngesinde uçuşacaktır (Volkan, 1976). Divan edebiyatında ve halk şiirinde pek çok kez acısı anlatılan pervane gibi iki tehlikeli olasılık arasında gidip gelir, ateşe uçup yok olmak ya da ateşi terk ederek karanlıkta kaybolmak. Tipik geleneksel bir Türk, aile merkezinin çevresinde uydu konumundadır. Bireyselliğinin aile büyüklerinden farklı olduğunu ayırt eder ama geliştirdiği önemli ego işlevleri onu yörüngede tutmak için çalışır, bu da onu yanmaktan ya da kaybolmaktan korur. Ailede pek çok pervane dikkatlice birbirlerinden uzak durmaya dikkat ederek bir arada merkezin yörüngesinde döner. Küçük vurkaç çarpışmaları enderdir, psikolojik yönden bu gibi aile içindeki çatışmalar kişinin kimliğini psikolojik olarak ortaya koymaya çalışması olarak açıklanabilir. Aile içindeki kavgalar, huzursuzluklar, surat asmalar, gerçek anlamda sembiyotik olma ihtimaline dönük kaygıyı azaltmaya yarar ama aile dıştan gelen etkilere karşı tek vücut olarak hareket eder ve sahip olduğu aile kendilik kavramı, aile bireylerinden herhangi birinin kendilik kavramına üstün gelir.

Türk fertlerinin birbirine olan sıkı bağlılığı kültüre özel bir uyumdur ve bu bağlamda patolojik olarak görülmemelidir, ancak Türk davranışının bazı belirli sorunlarına ilginç ipuçları verir. Bu gelişimsel şemanın bir yansıması da Türklerin trafikte otomobil kullanış biçiminde kendini gösterir (Özbek ve Volkan, 1976). Sıradan Türk vatandaşı ceza yazan bir polis memuru görmediği sürece trafik kurallarına uymaz. Polis memurunun temsil ettiği dış yetke, uydu durumundaki kişilerin hiçbir zaman fark etmediği dış süperego yerine geçer. Türk sürücü kırmızı ve yeşil

ışıkları birbirinden ayırmaz, sarı ışık onun için yoktur. Yine de felaket kılpayı da olsa önlenir, her sürücü diğerinin hareketlerini ve ruh halini ürkütücü bir biçimde sezme yeteneğine sahiptir. Türkiye'de trafik empatiye dayanan bir tür koreografidir. Kalabalık caddeler, birlikte olmaktan doğan saldırgan duyguların boşaltılması için bir oyun alanı haline gelir. Sürücü eğitiminin ciddiye alındığı ve trafik kurallarının izlendiği yerlerde bu sezgisel sürüş tarzı değişmeye başlar. Batı Avrupa'da otomobil kullanan Türk, alıştığı senkronu kaçırınca, trafik denetiminin kesinliği karşısında kafası o kadar karışır ki, istatistiklerin gösterdiği gibi bütün milletlerden daha çok trafik kazasına karışır.

Türkiye'deki iş dünyasında da benzer bir birlikteliğe kişinin "dışarıdaki birinin" ya "iyi" ya da "kötü" olduğu inancı eşlik eder. Resmi işlemler aşırı miktarda bürokrasi gerektirse de, iş anlaşmaları yardım edebilecek insanı tanımaya ve koruma için ona güvenebilmeye dayanır. İşlerin böyle kulaktan kulağa yürümesi, devlet ağında kârlı girişimlere katılmakta yarar sağladığı Osmanlı döneminden kalma bir kalıntı olabilir. Osmanlı İmparatorluğu geniş bir coğrafyaya yayılan topraklarında birçok farklı etnik grubu barındırıyordu, bürokratik engellerin karmaşıklığı hepsini ağ gibi sarıyor ve merkez otoriteye bağlıyordu. Görünen o ki çiğnenmesi âdet olan kurallar koymadaki paradoksal saplantı, iki yüzlü madalyona örnektir. Diğer insanların işleriyle sürekli ilgilenenler ailenin (ya da biçim değiştirmiş ailenin) içindeki sınır ve engelleri koruyacaklarsa kuralları vurgulamalıdırlar (Özbek ve Volkan, 1976).

Birden fazla anne figürünün hazırda bulunması belirli tipik psikolojik özelliklerin ortaya çıkmasını açıklar (Volkan, 1973a). Ailede çocuğu yetiştirmek sadece annesine tanınmış bir ayrıcalık değildir. Hane içindeki diğer kadınlar da ona kendilerince annelik yapma yetkisi duyarlar. Böylece yetişkin olup merkezin çevresinde uydu haline gelene kadar pek çok "annesi" olur, liste birbiriyle yarışan gerçek annesi, büyükannesi, teyzesi, hatta bir sü-

tanneyi içerir genelde. Klasik anne/çocuk birimi onları da içine alacak şekilde genişlemelidir. Bu koşullar altında ayrılma-bireyselleşmeye çabalayan çocuğun engellemeleri sürekli aynı kadınla birebir ilişkide olan çocuğunkinden farklı olacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde "eski güneyde" siyah dadının bakıcılığında büyüyen beyaz bir çocuğun durumuyla yapay bir benzerlik görülebilir ancak arada önemli bir fark vardır. Güneyli çocuğun öz beyaz annesiyle, siyah dadı ya da sütanne arasında psikolojik olarak geniş bir ayrım vardır. Oysa çocukla ilgilenen Türk kadınları genelde hayatlarını paylaşır. Smith (1948) beyaz bir anneden doğan ancak siyah bir dadıyla büyüyen güneyli beyazların öz anneye, onun kültürüne ve yetkesine bağlılık duyduğunu, ancak haz duygularının çoğunu siyah dadıya bağladığını belirtir. Smith bu ikili ilişkinin sonuçlarının yanında "oidipal karmaşanın çözümünün çok daha basit kalacağını" gözlemler. Ne kastettiği açıktır ancak pregenital meseleler (yani çocuk ödipal aşamaya erişmeden-aşağı yukarı dört yaşına kadar) çocuk odipal aşamaya gelmeden çözülmediği takdirde, oidipal evrenin de karmaşık ve çözümlenmesi zor olacağı eklenmelidir.[3] Psikanalizde

3 Cambor (1969) birden fazla anne olmasının ego ve süperego üzerinde etkisini anlatır ve biyolojik annenin, çocukları tarafından anne vekiliyle karşılaştırılınca reddeden olarak algılandığı vaka örnekleri verir. İki anneyle ilgili olarak: "Sabit nesne temsillerinin kuruluşunda, bir gecikmeye yönelik eğilim daha fazladır... Bu gecikme, iyi ve kötü annelik nesne temsillerinin birleşme sürecine müdahaleyle güçlenebilir. Bu hem ayrılma-bireyselleşme sürecine hem de özdeşleşme süreçlerinin ilerlemeci olgunlaşmasına müdahale eder. Yalnızca idealleştirilmiş iyi anneyle birleşme için gerilemeci arzuyu teşvik eder. Daha ilkel özdeşleşmenin, kendilik ve nesne imgelerinin yeniden birleşme süreci aracılığıyla üstün geldiği dönem uzar (s. 91). Bu nedenle anne nesne temsilleriyle ilgili özdeşleşmelerdeki bölünme sonucunda, sağlıklı bir ego ve süperego yapıları kurmada zorluklar meydana gelir. Ego gerçekçi nesne ilişkileri kuramaz, süperego sertlik ve arkaik bir güç ortaya çıkarır. Bu tür hastalar "dış nesnelerin sağladığı yapıya gerçekçi olmayan bir biçimde dayanma eğilimi"ne sahip olurlar (Cambor, 1969, s. 95). Bu birden fazla annesi olan yetişkinin büyüdüğünde uyarım ve teselli için başkalarına dayana-

"sınır kişilik örgütlenmesi" olarak bilinen (Kernberg, 1967) içdünya durumunun incelenmesi yukarda anlattıklarımı destekleyen aile dinamiklerini daha iyi anlamamızı sağlayacak, Türk halkının kullandığı çocuk yetiştirme uygulamalarının ve kültürlerinin iki taraflı etkilerine yönelik anlayışımızı ilerletecektir.

Sınır kişilik örgütlenmesi bireyin, "tümü iyi" kendilik ve nesne imgelerini "tümü kötü" kendilik ve nesne imgeleriyle birleştirememesi sonucu oluşmaktadır. Kendilik ve nesne temsilleri ve bu nesnelere bağlı duygular arasında "ilkel bölünme" diye adlandırılan yeterli ayrım vardır. Kişi kendine ve ötekilere karşıt duygulara bağlı imgeleri birleştirememiş olsa bile kendisinin nerede bittiğini, ötekinin nerede başladığını bilir ve kendi kişiliğini ötekiyle karıştırmaz.[4] İlkel bölünmenin devam etmesi, geçen bölümde belirtildiği gibi süperegonun bütünleşmesine ciddi biçimde müdahale eder. (Başka yazılarımda [Volkan, 1975, 1976] sınır kişilik örgütlenmesini klinik ortamda görüldüğü şekliyle ayrıntısıyla tanımladım.)

"Tümü kötü" kendilik ve nesne kümeleşmelerini kirleten şiddetli saldırganlık onları bölünmüş tutmayı ve dışsallaştırmayı zorunlu kılar. Böylece kişinin içinde tuttuğu "tümü iyi" olanlar korunup sağlamlaştırılır. Kernberg (1972) bölünmüş temsillerin onarılmasını kolaylaştırmada annenin önemli rolünü iyice anlatmıştır. Annenin "Çocuğun öfkesine hoşgörü gösterip sürekli sevgi vermesi onun iyi kendilik ve iyi nesnenin gücüne karşı inancını güçlendirip çocuğun kendi saldırgan eğilimlerine olan korkusunu azaltmasını sağlayabilir" (s. 241). Elbette annenin

---

cağını önerir. Nesne (anne) temsilleri ve kendilik temsillerinin zıt etkilerine göre bölünme Jacobson, (1964), Kernberg (1966, 1967, 1975, 1976), Volkan (1975a, 1976) tarafından açıklanmıştır. Daha öncesinde, psikanalizde Britanya ekolü denen akım, bir referans sistemi kullanarak dikkatimizi böylesi bölünme süreçlerine çekmiştir.

4 Ancak, yansıtmalı özdeşleşme ve idealleştirilmiş nesnelerle birleşmenin meydana geldiği özel alanlarda ego sınırları ihlal edilebilir.

çocuğa yardımcı olması için çocuk-anne ilişkisinin destekleyici bir ortam (Winnicott, 1963, 1969; Model, 1976) içinde gelişmesi gerekir.

Berkowitz ve diğ. (1974), E. Shapiro ve diğ. (1975, 1977), Zinner ve R. Shapiro (1972) ailenin, çocuklarda sınır kişilik tipinin gelişimini nasıl desteklediği konusundaki bilgilerimize katkıda bulunmuşlardır. Birlikte çalışan bu araştırmacılar, bir dizi ailede sınır kişiliği bulunan ergenler üzerine bilgi verirler. Bu yazarlar sınır kişilik tipini, ergenlerin özerk olma ve aile matrisinden ayrılma zorluğuna tepki gösterdikleri bir grup fenomeni olarak görmüştür. Çocuğun kendilik ve ötekilerle ilgili olumlu ve olumsuz kümeleşmelerini bütünleştirmesini kolaylaştırmak için aile grubunun olumlu bir ortam sağlaması gereksinimini önermişlerdir. Araştırdıkları gençlerin ailelerinde bu olumlu ortamın bulunmadığını gösterdiler. Bu gençlerin ebeveynlerinin tipik olarak geldikleri aileyle sembiyotik bağlarını gevşetmeyi başaramadıkları ve olumlu ve olumsuz kendilik ve nesne imgelerini uygun biçimde bütünleştirme yeteneğinden yoksun oldukları sonucuna vardılar. Bu tür ebeveynler, "yansıtmalı özdeşleşme" olarak bilinen (kişinin kendi niteliklerini atfettiği biriyle özdeşleşme duygusu) bir yolla, inkâr ettikleri saldırganlıkla kirlenmiş kendilik-nesne temsillerini somutlaştıran bir çocuğu bilinçdışından seçerler. Bu çocuk daha sonra sınır kişilik organizasyonu geliştirecektir çünkü kendi karşıt imgelerini birleştirmekte zorluk çekecektir. Shapiro ve diğerleri şöyle yazmışlardır (1975):

> "İyilik" (sevme, tatmin etme, sağlama) ve "kötülük" (nefret etme, cezalandırma, yoksun bırakma) sıfatlarının birbirinden kopmuş olduğu ve bu farklı sıfatların farklı aile üyelerine veya aileye ya da *dış dünyaya* (italikler sonradan eklenmiştir) yatırıldığını tanımladık" (s. 401).

Amerikan toplumunun aile dinamiklerindeki komplikasyona yönelik böylesi bir açıklama, Türk kültüründeki istenmeyen al-

gıları ötekine yüklemenin kökenini anlamayı biraz daha kolaylaştırır.

Olağan çekirdek grubumuzdan çok daha geniş bir geleneksel ailede yetişen Türk çocuğunun, isteğini yerine getirmeyen bir annenin reddini kesin olarak kabul etmesi şart değildir. İsteğini yerine getirip onu yatıştıracak daha yumuşak başlı bir "anne" bulabilir. Gerçekten de istediği yapılana kadar sorununu kalabalık ailedeki diğer üç dört kadına götürebilir. Doyurulduktan sonra da, reddedilme konusunun üzerinde çok durmayabilir. Hayatındaki ihtiyaçlarını ve isteklerini doyurduğunda "tümü iyi" olarak kabul ettiği ana figürün "tümü kötü" davranışıyla uzlaşma zorunluluğundan kurtulmuş olur. Yine de çocuğun bir başkasının bağımsız gerçekliğini kabul etmesi için, o kişi bazı durumlarda bireyi ve girişimlerini destekleyici ama başka durumlarda kendisine karşıt olarak algılanmalıdır. Böylece çocuk zihninde artık biri "iyi", diğeri "kötü" sanki iki kişi varmış kavramını oluşturmaz. Bunu anlayabilmesiyle birlikte kendisinin olumlu ve olumsuz boyutlarını da görebilme yeteneğini kazanacaktır. Artık iki kendilik temsilini tutmanın bir anlamı yoktur. Bölünmüş olan birleşmiştir.

Birden fazla anne figürüne sahip olan çocuk engellenmelere tahammül etme konusunda pek az şey öğrenir. Bu erken öğrenme olmadan birey kolayca kaygıya kapılır ve başka insanların normal saydığı engellenmelere abartılı tepkiler gösterir. Geleneksel Türk evine birlikte hükmeden anne figürleri ortak idealleştirilmiş rollerinde birleşmişlerdir ancak bireysel kimliğin tümden kaybedilmesini önlemek için küçük çarpışmaların ihtiyacını hâlâ duyarlar. Çocuğa, ailenin grup olarak onayladığı, kendine ve dünyaya ait imgeleri sağlamak için birlikte çalışırlar ancak aynı zamanda diğer alanlarda "ilkel bölünme"yi korumasına yardım ederler.

Shapiro ve diğerlerinin (1975) tanımladığı ailelerde olduğu gibi burada da, çocuğun özerk istekleri düşmanlık kanıtı olarak

görülür ve o an için diğerine üstünlük kurmak isteyen bir annenin amaçlarına uymadığı sürece onaylanmaz. Geleneksel Türk bireyinin hayatı boyunca karşı karşıya kaldığı baskıların ayrıntılı bir incelenmesi (Öztürk ve Volkan, 1971) engelleyici ve kısıtlayıcı eğilimlerin erken dönemde var olduğunu gösterir. Geleneksel Türk hanesinde ilk altı ya da dokuzuncu aya kadar kundaklama âdeti vardır. Bu uygulamanın sonraki etkileri, konu üzerindeki araştırmalara rağmen oldukça spekülatif kalmıştır. Benedict (1956), Öztürk ve ben kundaklamanın sonraki etkilerini ebeveynlerin kundaklamayı nasıl algıladıklarına bağladık. Kundaklama rahimdeki güvenliği devam ettirmek için korumaya yönelik görülebilir. Fakat aynı zamanda ebeveynin çocuğun özerkliğini kısıtlamaya yönelik bilinçdışı arzusunu da barındırabilir. Geleneksel Türk ailesinde uslu ve söz dinleyen çocukların ödüllendirilip onlara değer verildiğini, hareketlilik, merak ve konuşkanlığın onaylanmadığını biliyoruz.

Oğlan çocukları genelde oidipal ya da latans yıllarında (oidipal evre ve buluğ çağı arasındaki dönem) sünnet edilir. Anestezi olmadan yapılan sünnetin psikolojik etkileri üzerine çok şey yazılmıştır (Cansever, 1965; Öztürk, 1963, 1973; Öztürk ve Volkan, 1971). Sünnet sonunda bir erkek olduğunun kabul edilmesiyle, sünnet töreni çocuğa fobi karşıtı ve kazanç elde etme deneyi sunmaktadır. Derisini sembolik bir hadım etmeyi fazlasıyla andıran bir şekilde kesen neşter çocuğun aynı zamanda erkekliğe geçişini simgeler. Böylece "bu travmatik olma potansiyelini taşıyan operasyon, çocuğun o kadar kuvvetle ihtiyaç duyduğu bir şey olur ki eksikliği ciddi bir travmaya yol açabilir" (Öztürk ve Volkan, 1971, s. 249).

Kıbrıs'ta doğup büyüyen Taner Baybars (1970) şair olarak ün kazanmış, daha sonra İngilizce yazan bir edebiyatçı olarak İngiltere'de tanınmıştır. Baybars, Kıbrıs'taki çocukluğunu anlattığı bir kitabı, buluğ çağından hemen önceki sünnetini anlatan bir şiirle biter.

...korkmadığımı söyleyemem
bacaklarımı gerip tutandan.
yanlış yok, yanlış bir şey yapmadı.
oğlan erkek olur, bilirler.
Korkudan değil. Acı,
onlar değil, acım taze ve sargılı,
acıyla başarmıyorum bunu...
Ve yatakta, bacaklarım, evet, gerilmiş,
yeni bulunmuş bilgeliğimi çadırın altında gizliyor (s. 223)

Şair sezgisi sünneti yaşamının dönüm noktası olarak görür, bu noktada bir çocuktan erkeğe dönüşür. "Cennet kayboldu. Hayatının geri kalanı onu tekrar kazanma çabası. Kimisi başarır kimisi başaramaz" (Baybars, s. 223). Öztürk (1973) Türk çocukları arasında sünnetle bağdaştırılan hadım edilme korkusunun, latans dönemde de en az fallik evrede olduğu kadar yaygın olduğunu göstermiştir. Böylece Türk kültüründe latans dönemde, Batı kültürlerinde olduğunun tersine, cinsellikle ilgili ilişki bastırılmış bir durumda değildir. Türkiye'de kadın sünnetiyle ilgili bir uygulama yoktur ve bu konuda pek konuşulmaz. Fakat kadınlar ve küçük kızlar erkek sünnetini duyarlar, tartışırlar, hazırlanmasına yardım ettikleri töreni görürler. Sünnet iz bırakmaması imkânsız, fazlasıyla somut ve gerçek bir olaydır. Geçmişin ayrılma-bireyselleşme sorunları üzerine hızlı bir yamadır. Bir gecede erkekliğe itilen çocuk, "erkeksi" olmayan her şeyi reddederek bu yeni erkekliğini güçlendirme ihtiyacı duyar (kız çocukları cinsiyet rolü ve kimlik farklılıklarıyla, geleneksel olarak kadına ait sorumlulukları küçük yaşta üstlenerek erken yaşta tanışırlar). Oğlan çocuğunun erkekliğini güçlendirme ihtiyacı paradoksal biçimde, reddetmesi gereken hadım edilme korkusunu devam ettirir. Yetişkin olduğunda, küçük erkek çocuklarını hadım edilmeyle tehdit edecektir.

Bu erken cinsiyet rolü farklılaşması –erkekçe ve erkekçe olmadığı, kadınca ve kadınca olmadığı düşünülen şeylerin farkın-

dalığı– sırasıyla "tümü iyi" ve "tümü kötü" kendilik ve nesne kümeleşmeleriyle yoğunlaştırılmıştır. Çocukluğunun ilk aşamalarındaki çok sayıdaki anne figürü ve latans dönemindeki rol ayrımlaşmasının çabucak kurulması, çocuğun o ana kadar uyguladığı ilkel bölünmenin büyük bölümünü ergenlikte de devam ettirmesini sağlar. Bu dönemde karakteri kesinleştiğinde de (Gitelson, 1948; Blos, 1968), bu tür bir ruhsal örgütlenmeye uyumu da içerir. O zaman, ilkel bölünme manevrası aile çevresinden bütün çevresini saran geniş kültür alanına taşınır.

Gençler ergenlik çağında "ikinci bireyselleşme" (Blos, 1967, 1968) diye bilinen bir devreden geçerler ve çocukluk kendilik ve nesne imgelerini bilinçdışından gözden geçirerek bu imgeleri kendi iç ve dış dünyalarında tekrar fakat değişmiş olarak yerleştirirler. Her şey yolunda giderse bu ergenlikten geçme süreci gencin daha da bireyleşmesine yardım eder. Adanın etnik iki kutupluluğuna yönelik farkındalığının giderek büyümesi, Kıbrıs Türk gencinin yer değiştirme kullanımını teşvik eder. Kıbrıslı Türkler, Rumları "tümü kötü" kendilik nesne temsillerinin dışsallaştırılmasının hedefi haline getirirler. Böyle bir dışsallaştırma Türklerin bütün "tümü iyi" kümeleri oldukça bağlayıcı bir biçimde, kendi türlerinden olanlar için tutmasına izin verir. Yer değiştirme yoluyla Türk genci Rumlarla arasına psikolojik mesafe koyabilir. Bu mesafe o kadar tamdır ki, çevresindeki dış nesneleri Rum ya da Türk lekesi taşır şekilde algılamasındaki bölünmeyi onarma ihtiyacı duymaz.[5]

Gerçekte dışsallaştırma alışkanlığı çocuklukta, çocuk annelerin öğrettiği Rumları aşağılayan tekerlemelerle tanıştığında başlar. Rumların yaygın bir biçimde *gavur* olarak adlandırılmalarıyla güçlenir. Erkek rolünün erken farkındalığı, güçlü Türk erkekliği yanında Kıbrıslı Rumları hadım edilmiş ve kötü olarak tanımlar ama paradoksal biçimde aynı zamanda Kıbrıslı Rumları

5 Ülkenin niteliklerinin, ilkel biçimde bölünmüş kendilik ve nesne temsillerinin uzantıları haline gelme biçimleri için bkz. I. Bölüm.

hadım edebilenler gibi görür, tıpkı I. Bölümde aktardığım olayda, Rumların sembolik olarak Bayraktar Camisi'nin minaresini hadım edenler olarak algılanması gibi.

Bir düzeyde iki grup arasında evliliklerin tabu olması, iki etnik grup arasındaki mesafeyi güçlendirir, bir başka düzeyde ise asıl ensestsel çabayı bastırmaya yardım eder. Tanımladığım çocuk yetiştirme uygulamaları bireyin pregenital sorunlarını çözmesine ya da anneden tam bir psikolojik özgürlüğe doğru ilerlemesine yardım etmez. Çocuk pregenital sorunlarını oidipal evreye getirdiğinde anneyle "birliktelik" ensest arzuları şiddetlendirir. Ensest tabusunun, bir Türk'le bir Rum arasındaki evliliğe yönelik tabuyla yer değiştirmesi rahatlama sağlar. Böylece adadaki toplumsal âdetler, adadaki iki etnik grubu birleşmekten alıkoyan psikolojik uzaklığı ve ilkel bölünmeyi destekler. Yerleşik toplumsal âdetler ve psikolojik yaşam biçimleri arasındaki karşılıklı etkileşim elbette iki taraflıdır.

Türk ve Rum Kültürlerinde Güçlü bir Psikolojik Mekanizma Olarak Dışsallaştırma

Şimdi Kıbrıslı Türklerde ve Rumlarda dışsallaştırmayı daha yakından inceleyelim. İki grubun II. Bölümde anlattığım gibi birbirlerini "ikiz görüntü" olarak görmesi fikri üzerinde duracağım. Sorun, iki grubun da sahip olduğu türden psikolojik eğilimin, birlikte yaşadıkları dört yüzyıldan uzun bir süre boyunca birleşmeye karşı dayanıklı engeller inşa etmiş olmasıdır.[6]

---

6 Yansıtma kavramını 1895 yılında Freud geliştirmiş olsa da o zamandan beri değişen psikanalitik kuram bu sürece yeni anlamlar katmıştır. Rapaport (1952), "paranoid yansıtmalarda belirli bir tip gerginliğin dışsallaştırmasından infantil yansıtmadaki herhangi bir tip gerginliğe, buradan aktarım fenomeninde bütün bir tutum ve gerginlik sistemine ve fark edilmez bir şekilde, kişiliğin örgütlenme ilkeleriyle tanımlanan bir 'özel dünya' biçiminde dışsallaştırmaya dönüştüğü bir kesintisiz bütün tasarlanabileceğini" önerir (s.

Novick ve Kelly (1970) Freud'un *yansıtma* genel başlığı altında birbiriyle ilişkili, beş farklılaştırılmış uygulama kapsadığını açıklarlar. Novick ve Kelly yansıtmanın bir türünü *"dışsallaştırma"* terimini kullanarak anlatırlar. Dışsallaştırma terimini kendiliğin özellikleriyle ilgili olarak kullanarak, itkinin ifade edilmesinden kaynaklanan hayal ürünü tehlikeler dizisiyle harekete geçen gerçek yansıtmadan ayırırlar. Örnek olarak sürekli düşen, yalnızca fiziksel acıdan değil, kendilerini yürürken görememenin utancından ağlayan yeni yürümeye başlayan çocukları gösterirler. "Bir çözüm, kendisinin o yönünü dışsallaştırmak örneğin oyuncak bebeği yürüyemeyene dönüştürmektir, böylece narsisistik utancından kaçılacaktır. Gelişimin bu aşamasında böyle bir dışsallaştırma hem normal hem de uyumlayıcıdır." (s. 83). Yani çocuk "yürümeyi bilmeyen ben değilim, bunu yapamayan bebektir," diyerek kendini utanç hissetmekten korur. Çocuğun kendilik temsili daha üst düzeyde sabitlendiğinde daha önce dışsallaştırılmış pek çok yönünü tekrar kabul ederek tehlikesizce bütünleştirebilir.[7] Çocukluktaki geçici dışlaştırma normal olsa da dış-

---

463). Jaffe (1968) yansıtma mekanizmasıyla ilgili nesne ilişkileriyle başa çıkmanın çift değerli biçimini tartışır. Bu mekanizma nesnenin yok edilmesini etkilemeye çalışırken bir yandan, nesneyle bir bağı korumaya çalışır. Klein (1946) "yansıtmalı özdeşim" olarak bilinen bir fenomeni "kendiliğin parçalarının bölünmesiyle ve parçalanıp bölünen kısımlarının başkasına yansıtılmasının bir karışımı" olarak tanımlamıştır (s. 108). Daha sonra (1955) bu tanıma, "kişinin kendisine ait özellikleri ya da nitelikleri, ötekine atfettiği için oluşan özdeşleşme duygusu"nu eklemiştir (s. 58). Zimmer ve E. Shapiro, (1972) gerçekte "kendiliğin" hangi "bölümlerinin" yansıtıldığını sormuştur. Bütün nesneleri, kısmi nesneleri, itki temsillerini, ego idealini ve süperego unsurlarını yansıtılmış kişiliğin unsurları olarak tanımlarlar.

7 Novick ve Kelly (1970) *yansıtma* teriminin bir nesneye yönlendirilmiş özel bir itki türevine karşı savunma olarak kullanılabileceğini önerir. Yansıtmayı, dışsallaştırmadan daha sonraki bir aşamada kullanmak da mümkündür. "Hatta fantazide nesneleri idare etme kapasitesi, ilk başta bir nesneye yönelik itki türevinin, öznel olarak o nesneye ayrılabildiği ve kendiliğin o itki türevinin nesnesi olarak algılandığı bir aşamaya kadar gelişebilir... Acı etkisini et-

sallaştırmayı bazı nedenlerle aşırı ve sürekli kullanımın ciddi psikolojik etkileri olur.

Kendiliğin önemli boyutlarının kalıcı bölünmesi ve dolayısıyla kullanılmaz duruma gelmeleri, kısıtlanmış kişilikle sonuçlanabilir. Dışsallaştırma ve gerçek yansıtma arasındaki farkı ayrıntısıyla belirtmede önemli klinik ve teknik çıkarımlar söz konusudur, bu farklı ayrıntının Kıbrıs sorunuyla ilişkili önemli sonuçları olduğunu da göstermeye çalışacağım.

Novick ve Kelly, yansıtılan duygunun veya düşüncenin her zaman gerçek bir temeli olduğunu bize hatırlatır. Çocuk analizinde analistin bir seansı ertelediğini düşünün. Çocuk analistle tekrar buluştuğu zaman düşmanca dürtülerini analistine yansıtabilir. Bu yansıtma gerçek bir olaya, ertelenmiş seansa bağlıdır. "Buna karşın, dışsallaştırılmış distonik bir kendilik temsiliyle gerçek arasında çok az hatta hiçbir uyma derecesi olmayacaktır" (Novick ve Kelly, 1970, s. 86). Kıbrıs'ta bir Türk çocuğu "tümü kötü" temsillerini Rumlukla bulaşmış bir nesnede dışsallaştırdığı zaman çok defalar bunun gerçekle ilgisi yoktur çünkü bu nesne *gerçekte* Türk çocuğuna bir fenalık yapmamış ve düşmanca davranmamıştır. Aynı şeyi Kıbrıslı Rumlar için de söyleyebiliriz. Onlar da gerçekle çok az hatta hiç uyma derecesi olmayan dışsallaştırma yaparlar. Bu nedenle Rumlarla Türkler, Kıbrıslı Türkler kuşatılmış bölgelere sokuluncaya kadar adanın her tarafında yan yana yaşadıkları halde gerçekte birbirlerini yakından tanımamışlar ve her zaman birbirlerini bulanık bir aura içinden görmüşlerdir.

Yansıtmalar zaman zaman dışsallaştırmalara eklenmiş ve psikolojik olarak "tümü iyi"yle "tümü kötü"yü birbirinden ayırmak için tasarlanmış adadaki kültürel "alışkanlıklar"la desteklemiştir.

---

kili biçimde yok edebilecek kendilik boyutlarının dışsallaştırılmasının tersine, yansıtma, özneyi sürekli bir kaygı kurbanı haline getirebilir... Dışsallaştırma bütünleyici işlevde hasarla daha yakından bağlantılıdır, oysa yansıtma, savunma sisteminde itkilerle yüz yüze bir zayıflıkla ilgilidir" (s. 84-85).

Klinik uygulamada, karakter bozukluğu olan bazı hastaların aşırı dışsallaştırma yoluyla ortamı kendileri için uyumlu bir hale soktukları gözlemlenmiştir (Giovacchini, 1067). Yani savunmalarını haklı çıkarmak için engelletici ve fena bir ortam inşa ederler. Kıbrıs'taki iki toplumda da benzer bir durum gerçekleşir. Kıbrıs Türk'ü Rumlarla birebir ilişkiden ne kadar zevk alırsa alsın, Kıbrıs "Yunan dünyasının" kendisi için her zaman engelleyici ve böyle bir dünyadan "kötü" bir şey beklentisinin psikolojik bakış açısından geçerli olduğu fikrini devam ettirmelidir. Bu formülasyon yalnızca Kıbrıslı Türkler için değil genelde Türkler için geçerlidir. Örneğin, Türk Rum ilişkilerini ele alan bir Türk kitabında (Salışık, 1968) tarih boyunca Rumların Türkleri engellemek için var olduğunu kanıtlanmaya çalışılır. Elbette ortak tarih boyunca iki grup ne zaman karşı karşıya gelse, eski yaralar ve ihtiraslar açıkça tekrar canlanmıştır. Durum diğerinin, varlığını inkâr edecek derecede tümden değerinin düşürülmesine izin verir. Madalyonun bir yüzünde beklenen tehdit vardır ancak diğer yüzü boştur. Madalyon döndükçe görüşler değişir. Yunan dünyasında yaşayanlar her zaman Türk dünyasındakiler hakkında önyargılı görüşler beslese de (tersi de geçerlidir) bir gruptan bireyin karşı gruptaki bir başka birey hakkında "paranoyak" duygular beslemesi uzak bir ihtimaldir. Şüphe ve düşmanlık *toplu olarak yabancı grupa* yönelir.

Her iki etnik grup tarafından benimsenen bir hayat tarzı olarak dışsallaştırmaya dönecek olursak yazından birtakım ilgili gözlemler aktarıp bunlara kendi düşüncelerimi ekleyeceğim. Antropologlar ve sosyologların insan gelişiminin psikolojik yönlerine değinmeden psikanalistin "dışsallaştırma" olarak bildiği şeyi teşhis etmeleri çarpıcıdır. Örneğin, McNall (1974, 1976) Rum köylüler arasında bir grup baskın değer saptamıştır, kalabalık aileye dayanma, kamu görevlileri dahil yakın aile birimi dışındakilere güvensizlik bu değerlerden bazılarıdır. Bu yazar "sınırlı malzeme" ilkesine (Foster, 1965) değinir, yani ihtiyaç duyulan

mallar, prestij ya da toprak sınırlı ya da az olduğunda bir kişinin ya da grubun yalnızca bir başka kişi ya da grup pahasına kazanç sağlayabileceği bir durum oluşur. Bir başka değindiği de "ahlakdışı ailecilik" (Banfield, 1958) yani her köylünün, diğer herkesin kendi aile biriminin maddi avantajını azamiye çıkarmak için çalıştığı varsayımıyla çalışmasıdır. Bu değerlerin Rum köylülerinin tutumlarını açıkladığını, gerçekten de maddi durum değiştikçe değişen, bir yere kadar evrensel köylü değerlerini yansıttıklarını düşünür. Bu özelliklere, çocuk yetiştirmede ya da aile bireylerinin arasındaki etkileşimde işleyen psikolojik güçlerin katkısını katkıyı göz önüne almaz. Yunan antropolog Loizos (1976) şöyle der: "Geçen yüzyılın Kıbrıs [Rum] ve Yunan köylülerini aşağı yukarı *Türk ve Arap köylerindeki geniş baba soylu gruplarda aşağı yukarı aynı düzeyde işlevsel önemi olan* savunma ve özdeşleşme birimleri olarak görmek faydalı olabilir. Yunan kültürünün paradoksu bireysellik ve ötekilerle birleşme arasındaki gerilimdir. Deneylerime göre şehirli ve köylü Yunanlılar sürekli örgütlenme gereğini, bireyin tek başına başaramayacağı hedefleri ortak kovalamak için birleşmeyi vurgulamaktadır. (s. 357, italikler sonradan eklenmiştir)". İnsan davranışı üzerine çalışan Yunan Vassiliou ve Vassiliou (1974) benzer bulgular sunarlar:

> Araştırmalar öznel Yunan kültüründe bireyin yalnızca dayanışma grubunun desteğiyle hayatta kalmanın mümkün olduğunu düşündüğünü açıkça gösterir. Yunanlılar dayanışma grubunu "benimle ilişkili, karşılıklı dayanışma kurabileceğim kişiler" olarak tanımlar. Bu dayanışma grubunun bağlamı içinde birey bir altsistem gibi işler. Hayatta kalmak için dayanışma grubundaki diğer kişilerle karşılıklı ilişkilerini ve karşılıklı dayanışmasını sürdürmek zorundadır. Bu nedenle dayanışma grubu bağlamında ortaya çıktığı haliyle kendini gerçekleştirmeyi algılamak, kişisel hedeflerine ulaşmak üzere eğitilir. Kişisel hedeflerini grup hedefleriyle sintonik ve dayanışma grubunu güçlendiren bir biçimde koymayı öğrenmiştir. [s. 56]

Yunan ailesine yönelik bir psikanalitik çalışma bulamadım. Fakat Vassiliou ve Vassiliou'nun (1970) istatistiklerle sağlamlaşan bir başka raporunda ayrılma-bireyselleşmeye müdahale eden ve Yunanların "sırf hayatta kalmak" için dayanışma grubuna dayanmasıyla sonuçlanan dinamikler buldum. Bu yazarlara göre "Yunan dünyasında 'modernleşme' olarak tanımlanan hızlı sosyokültürel ve sosyoekonomik gelişmelere rağmen dayanışma grubu işlevsel potansiyelinden neredeyse hiçbir şey yitirmemiştir" (s. 442). Vassiliou ve Vassiliou, şehirlerde yaşayan Türklerdeki gibi kalabalık aileden çekirdek aileye geçiş olmasına rağmen, Yunanlı çocukların bir tek "anne" değil de birkaç anne tarafından büyütüldüğünü açıkça tanımlarlar. Yunan çocuk yetiştirme uygulamaları üzerine anlattıkları Türk ailesine yönelik gözlemlerime benzer. "Çocuk yetiştirme konusunda annelere birincil rol verilir ve anneler de bu rolü üstlenirler. Bu yalnızca rolün onlara verilmesinden ibaret değildir. Anneler bunu özellikle isterler ve çocuğu yalnızca kendileri yetiştirmek için diğer çocuk yetiştiren kaynaklarla (baba, büyükanne, büyükbaba, diğer akrabalar, öğretmenler vs.) rekabet ederler" (Vassiliou ve Vassiliou, 1970, s. 440). Dahası Türk ailesinde olduğu gibi çocuğun özerklik istekleri ve ebeveynden birine yönelik saldırganlığı hoşgörülmez. Çocuğun çevresindeki işlemlerde anneler arabulucu olarak görev yapar. Çocuk "seçildiğini" ve

> kendisine çok özel bir ödev verildiğini (istisnai durumlarda bir misyon) hisseder. Bu görev, ailesi ya da dayanışma grubuyla ve (onun aracılığıyla) ülkesiyle yakından ilgilidir... Açıkça ya da dolaylı yoldan, geliştirdiği doğrusal ya da ikincil ilişkilerin *ötekinin nereye ait olduğuna* bağlı olduğu öğretilir [italikler sonradan eklenmiştir]... dayanışma grubuna dahilse, ikincil olarak sınırsız saygı, ilgi ve sadakati ve ayrıca doğrusal olarak da itaati hak eder... yabancı gruba dahilse, herhangi bir sabit kurala uymayan davranışlar görür. Hem paralel hem de doğrusal olarak düşmanca davranılır, karşı çıkılabilir, aldatılabilir, kandırı-

labilir ve devre dışı bırakılabilir. [Vassiliou ve Vassiliou, 1970, s. 442]

Yunanistan'da bir yıl yaşamış bir psikiyatr olan Skinner (1966) Yunan ailesi ve bileşenlerinden uydu Türk ailesine söylediklerime benzer bir şekilde söz eder. Yunan toplumunu "ötekine yönelik" bulur. Yaygın inanışın tersine Yunan bireyi

> özellikle bağımsız değildir. Toplumsal, siyasi ve özel hayata ilişkin meselelerinde "kalabalık aile birimi"ne ve sorumluluk tayin ettiği kurumlara bağımlıdır... Yunanlı kendisini geniş grubun parçası olarak hisseder, yalnızca ailesine değil, komşularına da yakındır... Meydana gelebilecek hiçbir krizde kendisini yalnız hissetmez çünkü çok sayıda insanın kendisini dinleyeceğini, tavsiye vereceğini ve yardım edeceğini bilir... Bu "kalabalık aile" güvenliği ne kadar yararlı olsa da aynı zamanda toplumun enerjisini ve zamanını tüketir görünür. [s. 480-481]

Skinner, Yunanlının tedirginliği siyah ya da beyaz olarak algıladığını açıklar. Şüphecilik özelliği, entrikaya yönelik keskin bir farkındalık ve belirgin bir güvensizlikle birlikte dünyada çok fazla kötülük olduğu fikrini barındırır. Skinner bu Yunan özelliklerini uzun süren Türk işgalinin nihai sonucu olarak görür. Benzer inanç sistemlerinin Türklerde de var olduğunu bilip bilmediği açık değildir. İstilacı grup konumu, onları Skinner'in Yunanlılara atfettiği "acılı olan her şeyi dışsal olarak hissetme ve sorumluluğu kendisinin dışındaki güçlere yükleme eğilimi"nden muaf kılmamıştır (s. 482). Skinner'in belirlediği Yunan özelliklerinin, Osmanlı işgalinden çok, Vassiliou ve Vassiliou'nun (1970) bildirdiği çocuk yetiştirme uygulamalarından etkilenmiş olması muhtemeldir.

Skinner, Yunanlıların, kendi dışsallaştırmalarının katkıda bulunduğu dış "kötülükle" etkin bir atiklikle baş etme eğilimi gösterdiğini gözlemler. Oysa Türkler genele yayılmış bir boyun eğme ve bağımlılıkla karşılık verirler (Öztürk ve Volkan, 1971).

Türk çocuklarına yapılan sünnet töreni dışa yönelik saldırganlığı ve merakı yüzeyin altına mı itmektedir? Müslümanların kader ve kadere direnmeden boyun eğmeye olan yarı dini inancı içgüdüsel bir ifadeyi yönlendirebilir. Bu nedenle yüzeyde Tenzel ve Gerst (Gerst ve Tenzel, 1972; Tenzel, 1971; Tenzel ve Gerst 1972) Yunanlıların grup olarak gürültücü olduklarını ama Türklerin ciddi ve onlara kıyasla durgun göründüğünü vurgulamıştır. Her iki grupta da dışsallaştırma nüfusun bir kesimiyle sınırlı değildir, sosyoekonomik başarı ya da entelektüel gelişimle olumsuz bir bağlantı da göstermez (Skinner, 1966). Örneğin nazar inancı iki grupta da yoksul ve cahil insanlara özgü değildir, ancak entelektüel ve toplumsal incelik onu gizlemeye yarayabilir.

Mavi gözlü insanların nazar gücü olduğu düşünülür, özellikle çocuk hastalıkları bu nazara bağlanır (Öztürk, 1966; Öztürk ve Volkan, 1971; Volkan, 1975b). Başarılı, sağlıklı ve çekici insanlar nazarın kötü etkisine özellikle açıktır ve nazarı uzaklaştırmak için birtakım törenler vardır. Zeytin yaprakları yakılabilir ve nazarı uzaklaştırmak için duman elleri sallayarak uzaklaştırılır ya da aynı amaçla nazarlık takılır. Kötülüğü uzaklaştırmak ya da pazarlık etmek için Kıbrıslı Türk geceleyin tırnaklarını kesmez, ters dönmüş bir ayakkabı hemen düzeltilir. Diğer kötülüğü kovma alışkanlıklarının psikodinamikleri artık bu amaç için kullanılmasalar bile pek çok bireyin kişiliğinde vardır.

Lewis (1971) Osmanlı Türkiye'sindeki günlük hayatı anlattığı kitapta kötülüğü uzaklaştırmanın başka yöntemlerini de anlatır. Sıkıntı içindeki bir Türk bugün turistlere satılan mavi boncukların kendisini koruyacağına inanır. Belirli sözler ve deyimlerin kötü şans ya da uğursuzluğu uzaklaştıracağı düşünülür. I. Bölümde dışsallaştırılmış iyi ya da kötü kendilik ve/veya nesne imgelerine belirli nirengi işaretlerinin dahil olmasından söz etmiştim. Türk kesimindeki yerleşim yerlerinde hâlâ babalar ve dedelerin mezarları görülebilir. Bazı türbelerin yanından geçer-

ken bir eğitimli kişi bile, bastırma tepkisi nasıl olursa olsun, türbeye bağlı bir tür büyü etkisini hissedebilir. Bugün bile insanların böyle türbelere mum diktiği ya da mezartaşlarının çevresine dileklerinin yerine gelmesi ya da saldırganca duygulardan kurtulmak için eski bezleri sardığı görülebilir. Yunanlılar da aynısını yapar, onların da başvuracak güçlü azizleri vardır (Hasluck, 1929; Lewis, 1971).

Rüyalardan söz ederken Türklerin de Yunanlıların da rüyaların dış varlığından söz etmeleri ilginçtir. Yunan dilinde düş görmeyi doğrudan karşılayacak güzel bir sözcük olmasına rağmen Yunanlılar genelde rüyayı dış dünyada oluşmuş gibi algılarlar (Skinner, 1966). Yansıtmayla yoğunlaştırılmış dışsallaştırmanın ikna gücü, dinsel uygulamalarında ve yarı dinsel inançlarında da apaçık belli olur. Skinner (1960) Yunan Ortodoks Kilisesi'nin, inananları suçluluk duygusuna yenilmemeleri için geçmişi olabildiğince çabuk unutmaları konusunda teşvik eder. "Yunanlı için Tanrı'yı içdünyada taşımak fazlasıyla ağır bir yüktür. Acı verdiği düşünülen her şeyin sürekli dışsallaştırılması söz konusudur, sorumluluk sürekli bireyin kendiliği dışındaki güçlere ya da bireylere devredilir" (s. 480). Türklerdeki dinsel ve yarı dinsel inanışların bir araştırmasında (Öztürk, 1966; Öztürk ve Volkan, 1971; Volkan, 1973a) dışsallaştırma örnekleri ve onu destekleyen uygulamalar açığa çıkarılmıştır. Dışsallaştırılmış etkiler "tümü iyi" ve "tümü kötü" olanlara bölünmüşlerdir. "Tümü iyi" olanları yeniden içselleştirme girişiminde bulunulur ve "tümü kötü"yü uzak tutmak için psikolojik pazarlıklara girişilir. Dinin kökenlerinden gelen kurallar ve âdetler son derece sitilize ve ritüelleştirilmiş bir hale sokularak günlük yaşamın her ayrıntısını düzenler (Lewis, 1971).

Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarının büyük âlimleri din için dinle ve onun felsefi anlamlarıyla derinden ilgiliydiler, devlet ve toplumsal örgütler Itzkowitz'in (1972) "Yüksek İslam" dediği klasik İslam'dan alınan kalıplara dayanıyordu. Ancak orta-

lama Türk yarı dinsel inanç ve yarı batıl inanç sistemiyle değiştirilmiş bir din aldı. Bunlar dışsallaştırma için hedefler sunarak aynı zamanda dışsallaştırmayı güçlendirmiştir. İslam her şekilde bu dine yeni geçen Türklere sözde dinsel kavramların çoğalmasını besleyecek türemiş özel bir biçimde sokulmuştur. Cahen'e göre ortalama Türk'ün dini "büyük âlimlerin İslam'ı değil, gezgin popüler keşişlerin farklı derecelerde kültür sahibi tacirlerin ve sınır askerlerinin, gerçek dogmayla olduğu kadar çeşitli uygulamalarla, sözlerle, muskalarla karışmış olan İslam'ıydı" (Cahen, 1968, s. 8).

Kuran tutarlı bir doktrin bütünü sunsa da İslami ritüellerin anlamını pek iyi açıklamaz. (Gibb, 1949). Muhammet'in çok tanrıcılık öğelerinden Tanrı kavramını arındırmasını ve sınırsız gücü olan tek bir varlık önermesini anlatır. Müslümanlık sihir, büyü ve batıl inanç gibi şeyleri onaylamasa da büyülü düşünmeye ve büyü uygulamalarına bir eğilim beslemese bile bunu hoşgörebilecek kavramları barındırır. Melekler ve cinler, insana benzeyen yaratıkların varlığına inanılır, melekler Tanrı'nın elçileri ve insanın yaptıklarının kaydını tutan varlıklardır. Cinler görülemeyen, etkin ve saldırgan yaratıklardır. Genelde ören yerlerinde, kayalıklarda, terk edilmiş evlerde ve bacalarda yaşarlar. İnsanları baştan çıkartabilirler ve geleneksel olarak hastalıklar özellikle de akıl hastalıklarının kaynağı olarak kabul edilirler (Lewis, 1971; Öztürk, 1966; Öztürk ve Volkan, 1971). Öztürk cinler tarafından korkutulduğunu söyleyen pek çok hastayı bildirir.

Kıbrıs'ta artık normal sayıdan çok daha fazla profesyonel eğitim almış tıp doktoru bulunmaktadır. Kıbrıs'ta yaşayan Türkler hasta olduklarında bir tıp doktoruna başvurmayı alışkanlık edinmişlerdir. Gelenekleri bu dereceye kadar bırakmışlardır. Bilinç düzeyinde Kıbrıs'taki modern Türk, cin çıkartabilen dinle ilişkili ya da sözde dinsel görevliye, efsuncuya başvurmaz, böyle bir çareyi küçümser. Ancak, hâlâ dış güçler fikrine tutunan büyü-

kannesi ya da büyüklerinden biri sağlık arayışında her çareyi denemek istediği zaman efsuncuya başvurabilir.[8]

Kıbrıs Cumhuriyetinde Dışsallaştırma

Hem Türkler hem de Rumlar kendi kültürel kalıpları içinde yansıtmayla desteklenen dışsallaştırma mekanizmasını günlük hayatta kullandıklarından, adanın dar sınırları içinde bir arada varoluşları iki etnik grubun birbirini ikiz görüntüler olarak görmesine ve karşı tarafın bölünmüş, dışsallaştırılmış ve saldırganca belirlenmiş imgesini almasına yol açar. Böyle bir ilişki psikolojik mesafe koymayı gerektirir ve bu gereksinme iki grubun birleşip gerçek bir Kıbrıs ulusu oluşturamamasmda önemli bir unsur olabilir. Nüfusu büyük ölçüde etnik kökene, dil ya da dine -ilksel duygulara (Geertz, 1973; Shils, 1957)- bakmaksızın birleştirmeye çalışan Cumhuriyet'in kuruluşunun, psikolojik mesafenin devamım tehlikeye sokması ve her iki tarafta da yaygın bir kaygı oluşturarak mesafeyi tekrar kurma çabalarını başlatması beklenebilir bir şeydi. İki grubun psikolojik yapısı hakkında bildiğimiz her şey, Cumhuriyet'in kurulmasının paradoksal bir biçimde iki grubun birbirine duyduğu saldırganca duyguları artırdığını söyler.

Kıbrıs'taki eski İngiliz yönetimi adalı Türkleri etnik bir sınıflandırma yerine dinsel bir sınıflandırmaya sokarak hepsini "Türk" değil de "Müslüman" olarak adlandırmıştır. Bu "Müslümanlar" isteyerek ve coşkuyla Atatürk'ün anavatanda yaptığı devrimleri (dinin "kötü" olarak görülen bazı ritüellerini kısıtlaması dahil) uyarlamışlardır.[9] Adadaki Atatürk kuşağı Müslüman

---

8 11. yüzyılda Yusuf Has Hacib tarafından yazılan Kutadgu-Bilig'de tıp âlimiyle efsuncunun uygulamalarını tanımlanır ve efsuncunun tıp âliminden biraz daha iyi konumda olduğunu söylenir.

9 1920 ve 1930'larda modern Türkiye'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliği altında bir dizi devrim gerçekleşti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılan çokdilli, çokdinli, çokuluslu geniş Osman-

olarak adlandırılmaktan hoşlanmıyordu. Kıbrıslı Türklerin Lefkoşa'daki ana Türk Lisesi'nin adını "Lefkoşa Müslüman Lisesi"nden "Lefkoşa Türk Lisesi"ne değiştirme çabalarını ve İngilizler 1940'ların sonunda bu değişikliğe izin verdiklerinde öğrencilerin sevincini anımsıyorum.

---

lı İmparatorluğu'nun enkazından çok daha küçük ama daha üniter bir ulus devlet çıkmıştı. Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nda şu anki Türkiye topraklarını kurtaran askeri kahraman olarak büyük bir değişim talep edebilmişti. Derinlere kök salmış Müslüman kültür kalıplarının batılı çizgilere uygun devrimci bir değişimi için çağrıda bulundu. Kuran'a ve İslami kurallara dayalı ve o güne kadarki bütün kutsal değerlerini ve sembollerini içeren eğitimi yasakladı. Bunun yerine İsviçre medeni hukuku, İtalyan ceza hukuku ve Alman iş hukukunu getirdi. Birkaç yıl içinde kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını sağladı. Aynı zamanda erkeklerin batılı tarzda giyinmesini sağlayarak Türk dilini Arap ve Farsça etkilerinden arındırmaya başladı. Arap harflerinin yerini Latin harfleri aldı.

Atatürk devrimleri, Türkiye ve Türk olan her şeyi, kötü görülen dinsel ya da sözde dinsel özelliklerinden temizlemek için bir "arındırma" çabası olarak özetlenebilir. Atatürk bir ölü evinde doğmuştur. Annesi çocuk yaşta gelin olmuştur. Atatürk'ten önce üç çocuğu olmuş, üçü de yedi yaşından önce ölmüştür. Küçük rütbeli bir gümrük memuru olan babası, Atatürk doğduğunda kırk, annesi ise onun yarı yaşındaydı. Ailenin kısa süreli bir refah yaşadığı yıllarda gerçekleşen doğumda, anne dördüncü oğlunu gelecek için umut sembolü ve ailenin kurtarıcısı olarak görmüştür. Çocuk yalnızca, ölmüş çocuklarıyla yaşayan bir bağlantı değil (Volkan, 1972b) Mustafa'nın babasının kazara bebekken öldürdüğü amcasının adını taşır (Kinross, 1965). Mustafa'dan sonra doğan iki kardeşi, o henüz çocukken ölmüştü, babası ise Mustafa yedi yaşındayken öldü. Atatürk üzerine psikotarihsel araştırmam sonucunda, annesinin onu kurtarıcı ve ölülerle bağlantı, yani ölümsüz algıladığını aktarmasından doğan şişirilmiş bir kendilik kavramı geliştirdiği saptamasına vardım. Çocukluk döneminin yas tutan annesi teselli için dine dönmüştü, çocuk yas tutan (dindar) anneyi "kötü" ve boğucu olarak algıladığı için, Türkiye'de, gençliğinde zincir olarak gördüğü şeylerden yoksun bir yaşam evi yaratmaya çalışmıştı.

Kültür devrimi yukarıdan aşağı, karizmatik kişiliğinin itmesiyle oluşmuştu. Ancak "Batılı" bir hayat tarzına geçen Türklerin, çocuk yetiştirme yöntemleri gibi eski âdetlerin psikolojik izlerini bir gecede kaybetmediklerini söylememiz gereksizdir.

Kıbrıslılar batıyla Orta Anadolu'daki Türklerden daha yakın bir ilişki içinde oldukları için daha çabuk "batılılaşmışlardı." Son on-yirmi yıl içinde kırsal kesimde bile aile yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Geleneksel kalabalık aile yerini "değişmiş kalabalık aile"ye hatta oldukça yüksek sayıda bağımsız çekirdek aile birimine bırakmaya başlamıştır. Kıbrıs sorunu patlak verdiğinde Kıbrıslı Türkler çok sayıda kişinin bir arada yaşamak zorunda kaldığı kuşatılmış bölgelerine hapsolmuşlardı. Bu hapsolma sonucunda, kuşatılmış bölgelerinin eski sakinlerinin, evlerini terk etmek zorunda kalan pek çok akrabayı barındırmaları nedeniyle Kıbrıs Türkleri yeniden kalabalık aile hayatına döndürmüştür. Bu on bir yıllık dönem boyunca eski psikolojik taktikler yeniden canlanmıştır.

IV
TEHLİKE İLE KURTULUŞ ARASINDA SAĞ KALANLARIN PSİKOLOJİSİ

Görünen ve Görünmeyen Duvarların Buluşması

Psikiyatrlar ve psikanalistler çevrelerinde "görünmez duvarlar" inşa etmiş pek çok insan görürler. Günlük uygulamada bu duvarlar çoğu zaman obsesif saplantılı hastanın "soyutlama" ya da "zihinselleştirme"sinde isteri hastalarının "çözülme"sinde görülür. Nevrozda böyle duvarlar genel olarak kişinin ruhsal yapısı içinde olup bitene, örneğin tehlikeli duygulanımlar yaşamasına karşı koruma olarak kullanılır ama başka görünmez duvarlar, narsistik ya da psikotik hastalarda öteki insanlarla ilişkilerinde temel bozuklukları yansıtabilir (Modell, 1976; Volkan, 1976). Narsistik ve psikotik hastalar, korkutucu buldukları insanlarla

ilişkilerinde, çevrelerine görünmez bir duvar örerek psikolojik sağ kalımlarını garanti etmeye çalışırlar. Bazı şizofrenli hastalar öyle sağlam duvarlar oluştururlar ki, insan ilişkilerini koparmış görünürler ve onlara yaklaşan biri beton bir engele çarptığını hisseder. Narsistik kişilik örgütlenmesi olan bazı kişiler sanki cam bir duvarla çevrilmiş şanlı bir krallıkta yalnız yaşama fantezisine tutunurlar (Guntrip, 1968; Model, 1968; Volkan, 1973b, 1976, 1978b). Bu tür fanteziler o kadar gerçekçi olabilir ki, kişi gerçekten kapalı bir yerde yaşıyormuş gibi davranabilir, kapalı alanın dışındakileri küçük görebilir veya onlara kendisini uzaktan tapmaya mahkûm kişiler olarak bakabilir. Bu tip görünmez duvarlar yalnızca korkutucu şeyleri dışarıda tutmaz, aynı zamanda kendilik kavramı için de bir sınır oluşturur ve patolojik olsa da, kendilik kavramının tutarlılığının devamını sağlamaya yardımcı olur (Volkan, 1978b).

Tarih boyunca insan gerçek tehlikelerden korunmak istediğinde, çevresine *gerçek* duvarlar inşa etmiştir. Dünyanın sekizinci harikası, Çin Seddi'nin görkemli koruyucu kolu 10.000 km. boyunca uzanır. Dünyanın her yerinde, her çağda şehirlerle kalelerin çevresine korunma amacıyla daha mütevazı boyutlarda duvarlar inşa edilmiştir. Korunulan bu somut tehlikelerin psikolojik tehlikelerle yoğunlaşmış olması muhtemeldir. Bugün Berlin Duvarı yalnızca coğrafi olarak bölünmüş bir şehrin değil, iki karşıt ideolojiyi birbirinden ayırmanın sembolü olmuştur. Batı Berlin'e kaçmak için pek çok kişinin hayatını tehlikeye attığını bazen de canını verdiğini hepimiz biliyoruz. Sembolik anlamı belki de içimizde var olan sembolik engellerle yoğunlaşmıştır.

Falk'a (1974) göre ülkeler arasındaki sınırlar (buna bir nedenle birbirinden ayrılmayı isteyen başka gruplar arasındaki sınırları ekleyeceğim) yalnızca kişilerarası engelleri değil, içsel engelleri de simgeleyebilir, örneğin, bir kişinin uluslararası sınırı geçmesi ensest bariyerini geçerek anneye girmesi anlamına gelebilir. Falk, rüyasında İsrail-Ürdün sınırını geçip Ürdün'e girdiği-

ni gören bir İsraillinin analizini aktarır. Bu rüyanın sınır geçmenin her iki anlamını da örneklediğini belirtir. Sınır ya da duvarın psikolojik anlamını göz önüne alarak, birey ya da grubu için, kendilik ya da grup kavramının içerdiklerinin korunmasını simgeleyebileceğini de unutmayalım. Dışarıda kalan şey, bireyin ya da grubun neyi dışsallaştırdığma bağlı olarak "tümü iyi" ya da "tümü kötü" imge kümeleşmelerini içerebilir. Kıbrıs'ta abluka altındaki Türk bölgelerindeki hayatı tartışırken bu noktaya geri döneceğim ama önce görünen ve görünmeyen duvarların klinik bir olguda nasıl birbirlerine bağlandıklarını göstermeye çalışacağım. Yirmili yaşlarının sonundaki narsistik kişilik örgütlenmesine sahip bir kadının analizi bu durumu açıkça sergiler.

Yeni evlenmiş ve güzel bir kadın olan hasta, kocasının saldırgan bir davranışından korktuktan sonra analize başvurmuştu. Neden bu adamla evli kalması gerektiğini ve neden çocuk istemediğini bilmek istiyordu. Babası bir jinekologdu. Sarhoşken korkutucu ve saldırgan oluyordu. Çocukken evlerinin bitişiğinde bulunan babasının kliniğinde doğum yapan kadınların çığlıklarını duymuş, babasının bu kadınları kestiğini düşünmüştü. İlk başta hamile kalma korkusunun esas olarak oidipal düzeydeki fantezilerinden kaynaklandığını hissettim. Kendi içine dönük ve başkalarıyla olumlu ilişkiler kurmada zorluk çeken kocasının arada sırada öfke nöbetleri oluyordu ama adam cinsellikte çekingendi, bu da cinsel ilişki korkusunu yatıştırıyordu. Analizine başladıktan kısa bir süre sonra onda, Kohut'tan (1971) ödünç bir terimle, "grandiyöz bir kendilik" gördüm. Annesi soğuk ve mesafeli bir kadındı. Küçük kızına, çocuk vitrindeki bir bebekmiş, ailenin olağandışı güzellik özelliğinin bir kanıtı gibi davranmıştı. Anne de çok güzel bir kadın sayılıyordu ve kızını kendisinin uzantısı olarak görüyordu. Hasta analizinin ilk yılı boyunca seanslarına özenle giyinmiş bir şekilde gelerek kendisine tapınmam için divanıma uzandı. Onu beğenmediğimi hissettiği zamanlarda odadaki varlığımı inkâr ederek, bu tip hastaların sıkça

yol açtığı tipik karşı aktarım duygusuyla bende geçici bir sıkıntıya neden oluyordu. Temelde yatan anne sevgisinden yoksun kalmış bir çocuğun kendilik imgesinden kendini korumak için vitrindeki bir bebek olmaya devam ediyordu. Bu yıl içinde rüyalarını yorumlamanın da yardımıyla, yavaş yavaş bir cam panelin arkasında yaşadığını ve aramızda görünmez bir duvarın olduğunun farkına vardı. Çevresinde hayali değil de gerçek bir cam duvar varmış gibi davranıyordu. Tarif ettiğini kolayca algılayabiliyordum çünkü bazen sözlerimin cama çarptığını ve geri döndüğünü hissediyordum.

Analizinin ikinci yılında, narsistik aktarımı üzerinde uzunca bir zaman çalıştıktan sonra duvarında zaman zaman çatlamalar oluştu. Sürekli olarak tekrarlayan düşlerinde cam vazoda görülen güzel bir çiçek (yani görünmeyen cam bir duvarla çevrilmiş ve savunmayla yüceltilmiş kendilik imgesi) görüyordu. En sonunda bir rüyasında vazo yere düşüp kırılarak çiçeği serbest bıraktı. Kırılan vazo rüyasından sonra bu hastayı birkaç yıl daha tedavi ettim. Yavaş yavaş kendine güvenen bir kadın olarak iyileşti. Analizinin sürecini burada anlatmayacağım. Yalnız analizi sürecinde beraber gözlediğimiz görünmeyen bir cam duvar yaratması üzerinde biraz daha duracağım.

Analizinin bitiş aşamasına geldiğinde artık kendini kadınsı ve anaç hissediyordu. Yalnız çocuk sahibi olmak istemiyor, aynı zamanda köpek, at gibi pek çok hayvan yetiştirmek istiyordu. Israrıyla kocası bir çiftlik evi bakmaya başladı, maddi durumu bunu rahatlıkla kaldırabilirdi. Bir çiftliği görür görmez çok beğenmişti, analizinin bitmesi için kararlaştırılan tarihten üç hafta önce bana burayı anlattı. Buranın neden onu bu kadar büyülediğini merak ediyordu. Çiftliği tekrar ziyaret ettiğinde bu çekimin kaynağını fark etti, çiftlik yöredeki başka yerlerden farklı olarak taş duvarla çevriliydi. Bütün arayışı boyunca duvarla çevrili başka bir yerle karşılaşmamıştı. Sonra duvarın kendisine, eski grandiyöz kendiliğini koruyan "cam barikat"ını temsil ettiğini fark etti. Analizinin

son haftasında duvarla çevrili bir çiftlikevi ya da başka herhangi bir çiftlik evi sahip olma arzusunu yitirdi. Analizi planlandığı gibi sona erdi. O zamandan beri geçen beş yıl içinde onunla birkaç kez tesadüfen karşılaştım ve kısa bir süre konuştum. İki güzel çocuğu ve sanırım küçük bir köpeği var. Şehirde küçük tahta bir çitle çevrili bir evde yaşadığını, bunun dekoratif bir unsur olduğundan emin olduğunu söyledi. Dekoratif tahta çitin psikolojik nedenlerle kendini koruma arzusu taşıyıp taşımadığı konusunda varsayımda bulunabilinir, ama ben onun duvarsız da mutlu olduğuna inanıyorum (en azından inanmak istiyorum).

Bu analizandın hikâyesi psikolojik ve fiziksel duvarların nasıl birleşebileceğini gösteriyor. Önceki bölümde Kıbrıslı Rumlarla Türklerin farklı gruplara ait üyeler olarak psikolojik mesafelerini koruma şekillerinden söz etmiştim. Böyle bir mesafe koyma görünmez bir duvarın yükseltilmesi olarak kavramlaştırılabilir. Kıbrıs'ta Türklerle Rumların yakınlığından *gerçek* bir tehlikenin doğduğu her yerde beton duvarlar inşa edilmiştir. Bunlara duygu yatırımı yapılmış olduğu için bu beton duvarlar aynı zamanda yıkılması olanaksız psikolojik duvarları temsil etmişlerdir. 1974'te adanın Türk ve Rum kesimlerine ayrılmasıyla, bu gerçek/psikolojik duvarlar iki kesimin ayrılığı dünyada yasal olarak kabul edilmese bile daha da önem kazanmışlardır.

Kıbrıs'taki sorunlar sırasında Lefkoşa ve adanın başka yerlerindeki duvarlar dünyanın dikkatini Berlin Duvarı'ndan çok daha az çekmiştir. Çünkü yerel olarak ne kadar önemli olsalar da, dünyanın iki büyük gücü arasındaki çatışmanın bir kanıtı değillerdi. Ancak arada sırada Kıbrıs sorunu canlandığında Lefkoşa'daki duvarın adı olan "yeşil hat" deyimi haber bültenlerinde geçiyordu. Bu duvarın adını bir harita üzerine Rum ve Türk kesimleri arasındaki bölünmeyi gösteren, yeşil kalemle çizilmiş çizgiden aldığı söylenir. Yeşil hat kalıcı bir olgu olarak adadaki her evde bilinen bir sözcük oldu. 1955 ve sonrasında Rum kesimlerine girmek Türkler için tehlikeli hale geldiğinde, 1960'ta Kıbrıs

Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce Lefkoşa sokaklarına Türk kesimlerini Rumların yaşadıkları yerlerden ayırmak için dikenli teller örülmüştü.

1963 Noel'inde topluluk içinde düşmanlıklar patlak verdiğinde dikenli teller geri döndü ve zamanla yerini barikatlara, gerçek duvarlara, silah mevzilerine, mayın tarlalarına ve siperlere bıraktı. Kıbrıslı Türkler bunların arkasında hapsolmuşlardı. Hapsolan Kıbrıslı Türkler kısa sürede Birleşmiş Milletler barış gücünün askerleri tarafından kuşatıldılar, onların çevreleri de Rum birlikler tarafından sarıldı.

Lefkoşa'da abluka altındaki Türk bölgesi şehrin bir kısmını dolduracak kadar büyüktü ve deniz kenarındaki Girne'ye giden yolun bir bölümünü kontrol ediyordu. Ancak Lefkoşa'dan denize çıkan yolun kuzey kısmının Rum denetiminde olması Türklerin denize ulaşmasına olanak vermiyordu. Rum bölgesinde Kıbrıslı Türklerin yaşadığı kuşatılmış bölgeler çok daha küçük yerlerdi. Örneğin biri Türklerin savunduğu ve içinde yaşadığı lise binasından ibaretti.

1963-64'teki düşmanlıklar sırasında 434 Kıbrıslı Türk öldürüldü ve binlercesi yaralandı. Güvenli bir yere kaçan Kıbrıslı Türkler kuşatılmış bölgelerdeki diğer soydaşlarına katıldılar. 25.000-30.000 arası Türk, sığınmacı haline gelerek zaten kısıtlı imkânları olan Türk bölgelerinde yaşamaya başladılar. Adanın Türk nüfusu yalnızca 120.000 olduğu için kuşatılmış bölgelerde yaşayanların beşte birinin sığınmacı olduğu söylenebilir. Bu kişiler ezici bir baskı ve değişimden sağ kalanlardı. Evlerinden kovulmuş, sevdiklerini kaybetmiş ve sürekli korkunun kurbanı olmuşlardı. Yaşadıkları köklerinden koparılma ve değişimin derecesini istatistikler de doğrular.

Kıbrıs'taki saldırılardan önce Türkler nüfusun karışık olduğu köylerden taşınmaya başlamıştır. 1911'de 230 karışık köy bulunuyordu ve bundan başka 85 köyde yalnızca Türkler yaşıyordu. 1921'e gelindiğinde yalnızca 221 karışık nüfuslu köy vardı ve bu-

ralardan kaçış eğilimi düzenli ama neredeyse hiç göze çarpmadan devam ediyordu. 1946'da yalnızca 92 karışık nüfuslu köy kalmıştı ve Türk köylerinin sayısı 110'a yükselmişti. Rumların Enosis ilgisi artarken Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce Türkler karışık nüfuslu kalan 33 köyden de sürüldüler. 1959 Zürih ve Londra antlaşmalarının ve 1960'ta cumhuriyetin kurulmasının bir sonucu olarak bazı Türk sığınmacılar enkaz halindeki evlerine dönmeye cesaret etmişti. Ancak evlerini onaramadan 1963'te Enosis mücadelesi tekrar başladı. Türkler 103 köyden sürüldü. 25.000-30.000 arası Kıbrıslı Türk kuşatılmış bölgelerde en az beş yıl boyunca çadırlarda, mağaralarda ve depolarda yaşamak zorunda kaldı. Ancak Haziran 1968'de topluluklar arası görüşmelerin başlamasından sonra, yoksul sığınmacılar evlerine taşınabildiler. Görüşmeler başladığında Rumlar yerleşim yerlerinin çevresindeki dış çemberi kaldırdılar, bazı Türkler terk ettikleri köylerine döndü ancak 25.000'den fazla Türk'ün yalnızca 1017'si bunu yapabildi. Rumlara karşı duyulan korku ve güvensizlik pek çok Türk'ün bazı durumlarda insanlık dışı koşullar altında da olsa sığınmacı konumunda kalmaya devam etmesine yol açtı. Geri dönen 1017 kişinin çoğu gerçekten de yıldırma ve zorluklarla karşılaştılar.

On bir yıllık Türk bölgelerinin tarihi iki döneme ayrılabilir. İlk dönemde (1963-68) Türkler gerçek anlamda hapis hayatı yaşamışlardır, 1968'den 1974 Türk müdahalesine kadar süren ikinci dönemde, bölgeden çıkıp Rum bölgelerinden geçme "serbest"liğine sahiptiler ancak 1963-64 arası kaçtıkları topraklara yeniden yerleşmeleri imkânsızdı.

1968 yazında cumhuriyet kurulduğundan beri Kıbrıs'ı ilk kez ziyaret ettim. Rum birliklerinden oluşan dış çemberin kaldırılmasından, Türklerin Rum kesimine "serbestçe" geçmelerine izin verilmesinden birkaç hafta sonraydı. Rum kesimindeki uluslararası Lefkoşa havaalanına inmiştim. Beni orada karşılayan Türkler -aile üyeleri ve dostlar- yerleşim bölgelerinden beş yıldır ilk kez çıkıyorlardı. Yıllar önce sıkıntıların başlamasından bu yana beni

ilk kez görmenin heyecanı hareketlerinden ve yüksek sesle konuşmalarından belli oluyordu ancak birden bu durum ağır temkinli hareketlere ve fısıltılı konuşmaya dönüştü. Rumların hâkim olduğu bölgede gerçekten "özgür" olduklarına inanamadıklarını gördüm. Havaalanına getirdikleri küçük bir kız ilk kez bir uçağı yakından görüyordu. 1962'de doğmuş daha önce bir uçağı yakından görme fırsatı olmamıştı, evinden yalnızca on beş mil uzaktaki denizi bile henüz görmemişti.

Rum kesiminden Lefkoşa'daki yerleşim bölgesine dönerken ailem ve dostlarım sessizdi. Ancak Türk yerleşim bölgesinin girişine gelip de bir Türk asker bizi karşıladığında tekrar canlandılar. Yeşil hattın bir tarafıyla öteki tarafı arasındaki tezat çarpıcıydı. Türk tarafı enkaz halinde görünüyordu, sokaklar çukur doluydu ve her yerde yoksulluk izleri vardı. Türk kesimine kuşatılmış bölgelerini sağlamlaştırmamaları için uzun zamandır inşaat malzemesi sevkiyatının yasak olduğunu öğrendim, bu nedenle hiçbir yer onarılmamıştı.

1968 yazında Rum askeri Türk bölgelerinin çevresindeki çemberden çekildiğinde buralarda yaşayan Türkler hemen "hapishanelerinin" yeni açılan kapılarına koşmadılar. Çevrelerindeki duvar psikolojik bir anlam kazanmıştı. Duvar onları yalnızca dışarıdaki tehlikeden korumakla kalmıyor, aynı zamanda tutarlı bir yaşam birimi oluşturmaları için içeride tutuyordu. İçeride birlikte yaşayanlar kendilerine ait bir dünya geliştirmişlerdi. Burada umudun gerçekliği, sihir ve aldanmayla lekeleniyordu. Gelen özgürlük yerine tanıdık kısıtlamaları içinde kendilerini daha güvende hissediyorlardı. Bölgenin içindeki yaşamı daha sonra anlatarak, bölgeyi çevreleyen "duvarın" hangi psikolojik süreçler için koruma sağladığını belirteceğim. Ancak burada, yalnızca Lefkoşa'daki kuşatılmış bölgede olan bitenler üzerine ilk izlenimlerimi vereceğim.

Kahvelerde ve sokaklarda günlük hayatlarına devam eden insanlar bana ürkütücü biçimde bir sahnede yaşayan robotlar gibi

göründü. Beş yıl boyunca buna nasıl katlanabilmişlerdi? Kısa bir süre sonra önemini daha sonra kavrayacağım bir cevap buldum bu soruya. Kalacağımız eve varır varmaz hemen üç kafeste yaşayan muhabbet kuşlarıyla tanıştırıldım. Akrabalarımdan bunca zamandır haber almayı beklerken dikkatimin sürekli kuşlara gitmesinden tedirgin olmuştum. Ama kuşların yüksek öncelik taşıması aileme son derece doğal geliyordu. Yeri geldiğinde, planlamadan tanıştığım "Kıbrıs'ın kuşları"na dönerek psikanalitik bakış açısından anlamlarını ele alacağım.

Akrabalarım ve kuşatılmış bölgedeki yoldaşlarının politik baskıdan kaynaklanan ağır bir strese uyum sağlama ihtiyacı çektiği hemen belli oluyordu. Köklerinden edilme ve kaybın, grup ve birey üzerindeki etkisi psikiyatri ve psikanalizin önemli ölçüde dikkatini verdiği konulardır. Bu sıkıntılı zamanlarda bir arada yaşayan Kıbrıslı Türklerin psikolojik süreçlerini inceleyecek, geniş çapta bir zulüm ve felaket nedeniyle ağır ruhsal yara almış grupların gösterdiği belirtilerle karşılaştıracağım. Elbette Nazi toplama kamplarındaki Yahudilerle aralarındaki bir fark hemen göze çarpar. Kesin bir ölümü bekleyenlerin savunmacı-uyumlayıcı davranışıyla hâlâ kurtuluş ya da güvenlik umudu besleyen kişilerin davranışı aynı değildir, bu umut ne kadar ertelenip kronikleşirse kronikleşsin.

Tehlikeyi Atlatan Sağ Kalanlar ve Tehlike ile Kurtuluş Arasında Sağ Kalanların Karşılaştırılması

Lefkoşa'nın kuşatılmış bölgesindeki Kıbrıslı Türkler 1963-64 olaylarından sağ kalanlardı. Ancak tam ve kesin olarak kurtulmadıkları ve "mahkûm"lukları devam ettiği için *sağ kalma sendromu* olarak bilinen duyguyu sergilememişlerdir. Bir sonraki felaketi beklemelerine rağmen, güvende oldukları aldatmacasını koruyabilecekleri tanıdık bir yerde yaşıyorlardı. Bir tehlikeden kurtulmakla diğerinin tehdidi arasında kalmışlardı. Tehlikeden gerçek

kurtuluş umudu kronikleşmiş ve on bir yıl boyunca hissettikleri yok olma korkusuyla yarışır hale gelmişti. Kuşatılmış bölgede yaşayan Türkler aslında *"tehlike ile kurtuluş arasında sağ kalanlar"*dı (interim survivors). Hem umudu hem de umutsuzluğu içeren psikolojik süreçleri, tehlikeyi atlatan sağ kalanların psikolojik süreçlerinden ayrılıyordu. Klasik sağ kalma sendromu, Türk bölgelerinde yaşamış olanların uyumuna bir tezat ve arkaplan olarak anlaşılmalıdır.

II. Dünya Savaşı'nda toplama kamplarından kurtulanlar, insanın siyasi amaçlı zalimliğinin getirdiği ezici baskıya verilen bireysel ve kitlesel tepkiyi inceleme açısından psikayatr ve psikanalistlere daha önce hiç görülmemiş bir fırsat verdi. Zulüm başka biçimleriyle de yani, saklanan insanların avlanması, duygusal ve zihinsel aşınma, kitlesel kovulma, psikodinamik anlamda incelenebilir. Yahudiler toplama kamplarından kurtarıldıklarında, bu kurbanların psikolojik açıdan kötü durumda olduğu "hayret verici bir biçimde gözden kaçırılmıştır" (Friedman, 1949). Serbest kalmalarıyla acılarının sona ereceği gibi saf bir düşünce üstün gelmiş olmalıdır. 1949'da yazan Friedman, geçmişe bakıldığında Avrupa'daki soykırımdan kurtulan Yahudilerin rehabilitasyonu için ilk planlar yapıldığında, hiç kimsenin bu insanların psikolojik zorluklar yaşayabileceğini düşünmemiş olmasının inanılmaz olduğunu yazmıştır. Bunun yerine herkes kurbanların fiziksel acılarının hafifletilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak kamplardan ilk kurtulanların Amerika Birleşik Devletleri'ne gelmesiyle psikiyatrik yardım sağlanmış ve durumları psikiyatrik açıdan anlaşılmaya başlanmıştır. Kamplardan kurtulanların geçirdiği psikolojik süreçleri kavrayanlar arasında, yaşadıkları sonucunda oluşan semptom kümeleşmesini tanımlamak için *sağ kalma sendromu* terimini bulan psikanalist Niederland de (1961, 1964, 1968) bulunuyordu. Niederland ve diğer araştırmacılar, (Bettelheim, 1960; Chodoff, 1963, 1970; de Wind, 1968; Eitinger, 1961, 1964; Fink, 1968; Hoppe, 1966, 1968; R. Jaffe, 1968; Lo-

renzer, 1968; Rappaport, 1968; Simenauer, 1968; Winnik, 1968) sendromun farklı yönlerini ve uygulamalarını araştırdılar.

Psikanaliz bize travma ve travmatik nevroz kavramlarını vermiştir, ancak göreceğimiz gibi travmatik nevrozun tanımı, sağ kalma sendromunun klinik belirtilerinin çokluğunu ve şiddetini kapsamaya yeterli değildi. Dış durumdan (ya da içte ağır bir cinsel ya da saldırgan heyecandan) kaynaklanan genellikle ani ve yıkıcı bir uyarıcı, egonun kendisinden talepte bulunan çeşitli güçler arasında aracılık etme kapasitesini boğarak çaresizlik durumu yarattığında travma meydana gelir. Travma "göreceli bir kavramdır. Yapıya ve geçmiş deneylere, travmadan önce ve travma sırasındaki somut koşullara dayanan zihinsel ekonomi unsurları bireyin kapasitesini ezen heyecan derecesini belirler... dış motor etkinliğinin engellenmesi çökkünlük ihtimalini artırır ve siperde beklemek fiili savaştan daha tehlikelidir" (Fenichel, 1945, s. 117).

Travmayı travmatik nevroz takip edebilir, bu da çeşitli ego işlevlerinin engellenmesi ya da azaltılmasıyla nitelenir. Acı veren duygular getiren nöbetler, özellikle travmatik deneyle ilişkili kaygı ya da öfke nöbetleri ve uyku bozuklukları, ayırıcı özellikleridir. Travma rüyalarda tekrar yaşanır ya da zihinsel temsili uyanıkken yinelenir, ta ki çoğu zaman psikonevrotik semptomların yerleşmesiyle üstünlük elde edilene kadar. Travmatik nevroz unsurlarına sağ kalma sendromunda rastlanabilir ancak istikrarlılığı ve şiddeti, kurbanın kendilik temsili üzerinde bıraktığı özel yara ve bu yaranın (ya da kurbanlığın) çocuklarında devamlılık göstermesi, sağ kalma sendromunu tipik ortalama travmatik nevrozdan ayırır. Nazi kamplarında bulunanların yaşadığı türden ağır ruhsal travma, kişiye ait psikolojik direnç veya zayıflık eğilimlerinin karşısında öncelik kazanır. Geçmişin eğilimleri silinir, böyle bir travma deneyinden önce nasıl bir psikolojik iç dünya mevcut olursa olsun, sonucu belirlemekte çok az rolü vardır, hatta hiç rol oynamaz. Bu nedenle stres yeterince güçlü olduğun-

da yaşayan herkeste neredeyse aynı psikolojik rahatsızlığı doğuracaktır (Hocking, 1970; Koranyi, 1969; Lifton ve Isan, 1976).

Toplama kampından kurtulanların durumunu travmatik nevrozun ötesinde gören Rappaport (1968) şöyle der: "Egonun onarma gücünün sınırsız olmadığı ve insan ruhunun onarılmayacak ölçüde parçalanabileceği söylenebilir" (s. 730). Akıl almaz bir ruhsal travmanın etkileri zamanla ortadan kaybolmaz. Rangell (1976b) böyle bir travmanın uzak etkilerinin ilk ortaya çıkanları aşması, sağ kalan kişinin sınırlı ruhsal alanının sonsuz bir süre için travmatik anıların saldırısına uğraması ve bu anıların normal etkili bir yaşam için kullanılabilir kaynakları azaltması üzerine yazmıştır. Bunu şöyle açıklar:

> Hayatta kalanları bekleyen sinsi ve geniş çaplı sorunlar vardır. Bilinçdışının genişliğine rağmen ruhsal alan sınırlıdır. Her ruhsal yapıda yalnızca sınırlı miktarda kognitif düşünceleme, sınırlı sayıda anı, fantezi ve eşlik eden heyecana yer ve zaman vardır. Böyle bir zaman ve mekânın ürünü, şimdiye kadar harcanan ve kalan miktar, bireyin ruhsal yaşamını oluşturur. Yas tutma ruhsal alanın böyle bir uğraşına örnektir, yapılması gereken ruhsal çalışmayla ilgili saplantılı düşünceler ve anıların ruhsal kapasiteyi nasıl kalabalıklaştırıp tükettiğinin bir paradigmasıdır. Her türlü travmatik anı bu ruhsal zaman ve mekâna saldırır, kullanılabilir miktarını azaltır, bu nedenle ruhsal travma insanları yaşlandırır. [s. 315]

Wayne State Üniversitesi'nde Nazi kamplarından kurtulanlar üzerine yapılan araştırmaları içeren Ağır Ruhsal Travmanın Uzak Etkileri toplantısında sunulan yazılar 1968 yılında Krystal tarafından derlenip yayımlanmıştır. Bu kitapta ve başka yazılarda Niederland, muayene ettiği Nazi kamplarından kurtulan 800 kişide pek çok klinik belirti bulduğunu bildirir. Fakat, bu kişiler diğer psikopataloji biçimlerinden benzersiz bir farklılık gösteren bir klinik tablo ("sağ kalma sendromu") çizerler. Niederland (1968) bu sendromun şu özelliklerini sıralar: (1) En ağır basan şikâyet

tekrarlanan kâbusların rol oynadığı uyku bozukluğu, yenilenebileceği düşünülen zulümle bağlantılı korku ve çok sayıda fobiyle bağlantılı kaygı (anksiyete); (2) kavrayış ve bellek bozuklukları, yani amnezi ve hiperamnezi ve şimdinin, zulüm görülen zamandan ayrılamadığı dezoryantasyon; (3) mazoşistik karakter değişiminden psikotik depresyona giden yelpazeyi kapsayan kronik depresif durum, Niederland'ın "sağ kalma suçluluğu" dediği, sağ kalanların çoğunlukla yakından ilişkili, hayatta kalmayı hak eden pek çok kişinin öldüğü bir felaketten kurtulmanın getirdiği suçluluk duygusu; (4) yalnız kalma, karamsar düşüncelerin düşünüldüğü bir tecrit hali, sonuçta da nesne ilişkilerinde hasar; (5) paranoid belirtilerin sıkça görüldüğü psikozun varlığı ya da ortaya çıkması ihtimali; (6) sağ kalanın "artık başka biriyim" hatta aşırı vakalarda, "hayır, ben biri değilim" şeklinde hissetmesine izin veren kişisel kimlik değişimleri; (7) kronik gerginlik durumu, sindirim ya da dolaşım sistemi rahatsızlıkları ve Niederland'ın "tipik sağ kalan üçlüsü" olarak adlandırdığı: başağrıları (ve çeşitli başka psikosomatik şikâyetler), süreğen kâbuslar ve kronik depresyon; (8) kurbanın korkutucu ya da hayaletimsi bir izlenim bırakan tarif etmesi zor, "canlı cenaze" görünümü.

Durumu daha da trajik kılan, Nazi zulmünün dehşetini yaşayanların psikolojik zorluklarını çocuklarına aktarmasıdır. 1968'de Wind şöyle yazar: "Bugün eski mahkûmların çoğunun en büyük sorunu, saldırganlıklarını çocuklarına yöneltmeleridir. Böylece Kitabı Mukaddes'te yazan, babaların günahlarını çocuklar, üçüncü, dördüncü kuşak çekecektir deyimini gerçeğe dönüştürürler" (s. 306). İkinci kuşaktaki sağ kalma sendromu çocuğun, duygusal açıdan güvenlik ve özgüven vermeyecek derecede sakatlanmış ebeveyne duyduğu bilinçdışı öfkeyi temsil eder (Niederland, 1968). Nazi zulmünden kurtulanların çocuklarında görülen diğer olgular, Sonnenberg'in bildirdiği üzere (1974) sağ kalanların çocuklarının araştırıldığı psikanalitik toplantıda tartışılmıştır.

Lifton (1968) Hiroşima'dan kurtulanları araştırdığında, bombanın gökyüzünden yıldırım gibi düşerek uzun aylar süren akıl almaz bir baskı yerine hızlı bir felaket getirmiş olmasına karşın Japonya'daki sağ kalanların Nazi kamplarından kurtulanlarla pek çok ortak yönü olduğunu keşfetti. Sağ kalma sendromu terimi bugün çok daha geniş bir kullanım alanı kazanmıştır ve çok sayıda can kaybının olduğu yıkıcı bir deneyim geçiren kişileri nitelemek için kullanılır. İnsan eliyle gerçekleşen felaketlerin yanı sıra doğal afetler için de kullanılır. Bir örnek, 1972 Şubat'ındaki Buffalo Creek felaketidir. Amerika'nın Batı Virginia dağlarındaki bir barajın çökmesiyle, on yedi mil uzunluğundaki vadideki kömür madeni kampları ve on altı kasaba milyonlarca litre kara su ve çamura boğulmuş, 127 kişi ölmüştü. Kömür madeni işletmelerinden gelen artıklardan inşa edilen barajın çökmesiyle on metrelik dalgalar oluşmuştu. Lifton ve Olson (1976) bu trajediden hayatta kalanlarda kendini gösteren sağ kalma sendromunu tanımlamışlardır. Hiroşima felaketinden kurtulanlarda olduğu gibi bu insanlarda da *ölüm damgası* görülüyordu. Zihinlerindeki ölüm ve yıkım düşüncesi olaydan otuz ay sonra bile hâlâ canlıydı. Aynı zamanda sağ kalma suçluluğu duyuyorlar, diğerleri ölmüşken yaşadıkları için kendilerini mahkûm ediyorlar ve başkalarıyla ilişki kurma yeteneklerini zedeleyecek ölçüde psikolojik bir uyuşukluk hissediyorlardı. Sağ kalanların çoğu olanlara içsel bir anlam atfederek, felaketin Tanrı'nın iradesi olduğuna inanarak teselli bulmuştu.

Sosyolog Erikson (1976) "topluluk dokusunu" kaybetmenin Buffalo Creek felaketinden sağ kalanları ne kadar etkilediğini tanımlamıştır. Bir psikanalist olan Rangell de (1976) benzer biçimde bu kurbanların "toprağının" ve "çevrelerinin" yarılmasını ele almıştır. Rangell bundan yaklaşık yirmi yıl önce (1954) toplumsal denge durumunun korunması için "toprağa bağlılık"ı ruhsal önkoşul olarak tanımlamıştı. Buffalo Creek felaketine ilişkin olarak şöyle yazmıştır: "Tersi durum, kişinin çevresindeki ruhsal ze-

mine tereddütlü tutunuşu, yıkılma hatta kendiliğin yok oluşu tehdidini barındıran temel bir kaygıyla sonuçlanır" (s. 314).

Sağ kalanı "kısıtlanmış" bir yaşam beklese bile, literatürde belirtildiği gibi uyum sağlamak için bazı girişimlerde bulunabilir. Örneğin Lifton, Hiroşima trajedisinden sonra ortaya çıkan sanat ve edebiyattan söz eder. Williams ve Parkes (1975) İskoçya'nın Aberfan köyünde 116 çocuk ve 28 yetişkinin kömür seli tarafından yutulmasını izleyen beş yıl içinde doğum oranında bir artış saptamışlardır. Bu artışı genel olarak, "çocuk kaybetmemiş çiftlerin *biyososyal yenilenme* sürecine [italikler sonradan eklenmiştir]" bağlarlar (s. 304). Williams ve Parkes'ın araştırması Kıbrıslı Türklerin hapsedilme süreleri boyunca hobi olarak yetiştirdikleri kuşların üremeleriyle ilgilenmelerinin nedenini anlamamıza yardım eder.

1963 ve 1964 olaylarından sonraki yıllarda Kıbrıslı Türklerin durumu benzersiz bir ilginçlik taşır. Daha önce vurguladığımız gibi büyük bir baskıyı atlatmakla birlikte her zaman gelecekteki tehlikenin farkındaydılar. Hâlâ hayatta olmalarına rağmen, başkalarının iradesine bağlı olarak yaşadıkları bölgelerde tutsaktılar. Aslında kanlı günlerin korkunç stresine dayanmış ancak sonunda yerinden edilmiş, yaşam seviyeleri düşmüş, sevdiklerinin ölümü ve mal kaybıyla karşılaşmış sağlardı. "Hapishaneleri" kendi halklarının semtlerinde olmasına, buralarda normal hayata benzer bir biçimde yaşamlarını sürdürmelerine rağmen mahkûm haline gelmişlerdi. Hayatta olmalarına rağmen hâlâ tehlike içinde olmaları ve denetimlerinin dışındaki bir durumun piyonları olmaları nedeniyle tehlikeyi atlatan sağ kalanların suçluluk duygusunu duymuyorlardı. Bir dış vasıta aracılığıyla "cezalandırılmaları" devam ettiği için, içlerinde duyabilecekleri suçluluk duygusunu yansıtabilmiş ve kendilerini acı verici bir suçlamadan kurtarmışlardı. Ancak zihinde her gün tekrar canlanan korkunç saatler yaşamış olma açısından tehlikeyi atlatan sağ kalanlardan farksızdılar. Yakın tehlike ve doyurulmayan tam özgürlük ve güvenlik

umuduyla başa çıkmaları için ihtiyaçları olan "ruhsal alan", trajik olayların anılarıyla işgal edilmişti.

Abluka altındaki bölgelerde yaşama yakından bakış, hâlâ tehlike bekleyen sağ kalanların psikolojik süreçlerini anlatacaktır. Burada kapılar açılmadan önce kuşatılmış bölgelerindeki yaşamın ilk beş yılını ele alacağım. Bölgedeki yaşamın ikinci aşaması daha sonra aktarılacaktır.

Kalabalık aile sistemiyle tanışık oldukları için kuşatılmış bölgelerdeki zorunlu kalabalık yaşam Kıbrıslı Türklere tamamen yeni bir hayat tarzı getirmemiştir. Okullar, işyerleri ve dükkânlar dışarıda bir şiddet olayı olmadığı sürece açıktı. İlk bakışta hayatın normal seyrinde devam ettiği söylenebilirdi ancak Kıbrıslı Türkler dış dünyayla bütün ilişkiyi kendilerine Türkiye'den para ve yiyecek getiren Birleşmiş Milletler görevlileri aracılığıyla sağlıyorlardı. Çok kişi işsiz kalmıştı. Okullarının yönetimi düşmanın eline geçen öğretmenler çalışmaya devam ediyor ancak eskisinden çok daha düşük maaşlar alıyorlardı. Abluka altında yasayanların diğer kuşatılmış bölgelerde yaşayanlardan haber alması çok zordu. Bir ödün olarak Kıbrıslı Türklerin kendilerininkinden başka bir kuşatılmış bölgeyi ziyaret etmelerine izin verildiğinde, yolculukları Birleşmiş Milletler denetiminde olsun olmasın, bütün kontrol noktalarında rahatsız ediliyorlar, silah aramasından geçiyorlardı. Bu aramalar özellikle Müslüman Türk kadınlarını huzursuz ediyordu.

Yaşam alanındaki kalabalıklık geleneksel aile sistemine dönmelerine yol açarken, dışsallaştırma mekanizması giderek daha fazla kullanılır, etnik grup kimliği daha fazla vurgulanır olmuştu. Askerlik Kıbrıslı Türk erkekleri için zorunluydu, bu da duvarların dışındaki Rumların tehlikeli olduğu inancını pekiştiriyordu.

Askeri birliklerden oluşan üç çemberle (Kıbrıslı Türk, Birleşmiş Milletler ve Kıbrıslı Rum) çevrili olmalarına rağmen fiziksel duvarlara giderek daha çok duygusal yatırım yüklenir olmuştu. Duvarlar duygusal anlamda algılanan, "kötü" düşmanı dışarıda,

birey ve grup saldırganlığını içerde tutan bir korumaydı. Bölgelerdeki günlük yaşamda, saldırgan dürtü türevlerinin içe döndüğü görülebilirdi. Örneğin yetişkinlerin çocuklara yatarken anlattığı masallarda hikâye her zamanki gibi kahramanın yaşadığı zorluklar ve sıkıntılarla başlıyor ama klasik zafer dolu bir mutlu son yerine, kahramanın yaralanması ya da katliyle son bulurdu. Dahası biriken saldırgan dürtüler, anakara Türkiye'den yardım geldikten sonra Rumların acı çektiği sadistçe fantezileri uyandırmıştı. Türklerin en sonunda izin verildiğinde koruyucu duvarlarından çıkıp dışarı akın etmemelerinin nedeni de bu birikmiş saldırganlıktı. Duvarların içinde kaldığı sürece kişi dışa yönetilecek saldırganlık dürtüleriyle yüzleşmek zorunda değildi. Daha sonra bu saldırganlığı yeniden ele alacağım ama önce tehlikeyle kurtuluş arasında sağ kalanların temel psikolojik süreçlerini en iyi açıklayan, kronik çaresizlikle kronik umudu birleştiren "kuş fenomeni"ni anlatacağım.

Kuşlar ve Patolojik Grup Narsisizmi

1968 yazında kaldığım evdeki muhabbet kuşları kalabalık bir aile olarak besleniyordu. Üç kafesteydiler, önce kuşların ilk çifti "baba ve anneyle" birlikte "evine" (bir başka kafese) yeni taşınan "gelin"i göstermişlerdi bana. Son derece üretken ama sakat bir dişi muhabbet kuşu özel ev hayvanıydı, üretkenliği kusurlarını fazlasıyla telafi ediyordu. Lefkoşa'ya geldikten sonraki gün dışarı çıktığımda muhabbet kuşu yetiştirmenin yalnızca bizim eve özgü değil, Türk bölgesindeki herkesin hobisi olduğunu öğrendim. Kahvelerde, marketlerde, halka açık yerlerde ve evlerde muhabbet kuşlarına rastlayabilirdiniz. Bir bakkaldan alışveriş yapmak için kafeslerin üzerinden atlamak zorunda kalmıştım.

Bu kuşlar hiç istisnasız büyük coşku kaynağıydı. Her zaman genellikle ev yapımı kafeslerinde tutuluyorlardı ve aynı kafeste birkaç kuşak birden bulunabiliyordu. Sahipleri her birini özel sa-

yıyor, mutlu ve doğurgan olduklarında seviniyor, öldüklerinde üzülüyorlardı. İnanılmaz miktarda yumurta yumurtladığı için güçsüzlükten ölen bir tavuğun ölümü büyük üzüntü yaratmıştı. Kuş secereleri büyük bir ilgiyle çıkartılıyordu!

Bu ilginç hobinin kökenini işaret etmek imkânsız olacaktır, muhtemelen önce birkaç kişinin ilgisinin uzantısı olarak yayılmıştı. Muhabbet kuşları Kıbrıs'a özgü hayvanlar değildir ve en başta ithal edilmiş olmalıdırlar. Bu meşgalenin en çarpıcı yanlarından biri de bu işle uğraşanların muhabbet kuşları konusundaki fanatikliklerini son derece normal olarak görmeleriydi. Kıbrıs'taki Rum topluluğunda böyle bir ilgi yoktu. 1939'dan önceki yaygın ekonomik buhran sırasında İngiltere'de de benzer bir muhabbet kuşu saplantısının ortaya çıkmış olması ilginçtir. Watmough, İngiltere'deki 1939 muhabbet kuşu saplantısı hakkında şöyle yazar: "Ömrüm boyunca... bu gelişmeye benzer bir şeyle karşılaşmadım. Ülkemizin sanayi tarihindeki en buhranlı dönemde ortaya çıkmış olması bu durumu daha da şaşırtıcı bir hale getiriyor" (s. 3).

Bu kitle hobisinin psikolojik anlamını önermeye geçmeden önce kuşların sembolik anlamı anlaşılmalıdır. Kuşlarla ilgili bir folklor ve mitoloji eleştirisinde (Leach, 1949) onlarla ilgili çok çeşitli sembolik anlamların olduğunu öğreniriz. Burada kuşların genel anlamda ruhsal özgürlük de dahil, özgürlük sembolü olmaları üzerinde duracağım. Çocuğun bireyselleşmeyi başarma çabasının hedefi ruhsal özgürlüktür.[1]

---

1 Ortaçağda kuşların bir saplantı olduğu unutulmamalıdır. Yapraklar ve çiçekler gibi doğanın farklı tasarımları olarak görülmüş ve ortaçağın bilinen en eski elyazmalarında görülmüşlerdir. 14. yüzyılda elyazmasını kuşlarla süslüyen bir din adamı, muhtemelen onların Tanrı'ya uçacak ruhları temsil ettiklerini açıklardı. Uygarlığın sanattaki yansımalarını araştıran Clark (1969) kuşlarla ilgili saplantının onları özgürlükle özdeşleştirmekten ileri geldiğini söyler. Feodal insan, hayvanlarıyla birlikte toprağa bağlıydı. Hayatını küçük bir yerde geçiriyordu. Bir yerden bir yere gitme özgürlüğü pek az kişiye veriliyordu. Kuşlar neşeli, umutlu, arsız ve son derece hareketliydi, renkli kısımları onları ortaçağın hanedan armalarını uygun bir süs haline getiriyordu.

Psikanaliz ya da psikoterapi gören hastaların rüyalarında kuş, kuş gibi "kalkan" penisi temsil edebilir, ancak bedenle ilgili olmayan sembolizmde çok defa bireyselleşme ve özgürlüğün düşünsel boyutu yerinde kullanılabilir. Düşlerinde kuş olduklarını gören şizofrenli ve sınırdaki hastaları tedavi ederken Corney ve ben (1968) babası Deadalus'un fazla yükselmemesi ve çok alçalmaması öğüdünü verdiği İkarus mitini anımsadık. İlk uyarı uzunca bir zaman ödipal çatışmayla ilişkili olarak ele alınmıştır. Biz, ayrılma-bireyselleşme ikilemini temsil eden ikinci uyarıyı ele aldık. Bu rüyaları kaydederken hastanın kendini kuş olarak gördüğünü, uçuşunun anneden bireyselleşmeyi elde etme ve içruhsal ayrılmadaki çabalarını ve başarısızlıklarını temsil ettiğini fark ettik.

Niederland (1971c) boyun eğriliği olan bir hastayı analiz etmişti. Hasta ciddi sakatlığı nedeniyle kendini tam anlamıyla "bir kafeste hapis" hissetmekteydi. Rüyalarında kendini dünyanın her yerine özgürce uçan bir kuş olarak görmekteydi. Ben de bir keresinde Washington havaalanının yakınlarındaki bir parka gidip uçakları (büyük kuşlar) seyretme alışkanlığı olan genç bir adamın analizini yapmıştım. Havaya yükselen uçakların fallilik sembolizmi altında, analizinde de ortaya çıktığı gibi hastamın uçakları seyretme alışkanlığının psikolojik olarak anasından ayrılma ve ruhsal özgürlük kazanma çabalarıyla ilgili olduğunu buldum. Çağdaş yazılar da bu sembolizmin doğruluğunu kabul ederler. *Alkatraz Kuşçusu* (Gaddis, 1955) özgürlük arzusunu kuşlarına yatıran mahkûmun hikâyesidir. Cezaevinden kafes olarak söz edilmesi yaygındır, hatta üniversitemin yakınlarındaki yerel hapishanedeki mahkûmlar *Kuşkafesi* adıyla belirli aralıklarla bir gazete çıkarmaktadır. Bir çocuk kitabında (Sendak, 1970) "kuş gibi özgür" olmak şiirsel bir dil kullanılarak resimlerle anlatılır. Peter Pan hikâyesi (Barrie, 1928) temelde aynı sembolizme sahiptir. Siyahi kadın yazar Maya Angelou (1970) tamamen beyazların egemen olduğu Amerikan toplumundaki dokunaklı çocukluğunu ve gençliğini anlattığı kitabı *I Know Why the Caged Bird Sings*'de (Kafeste-

ki Kuşların Neden Ağladığını Biliyorum) bu sembolü Kıbrıslı Türkler için bu hobinin anlamını büyük ölçüde ifade edecek şekilde kullanır. Kuşların doğası Türkçede de İngilizcede de aynı şekilde ifade edilir, "kuş gibi özgür." Türklerde kafeste bir kuş satın alıp bir dilek yerine geldiğinde ya da kişisel bir sıkıntıdan kurtulduklarında salıvermek eski bir âdettir.[2]

Kuşlara yatırılan özgürlük sembolizmini gösteren bu savları göz önüne aldığımızda, Kıbrıslı Türklerin bölgelerindeki yaşamlarının ilk aşamasında bunca değer verdikleri muhabbet kuşlarının onlar için kendilerinin bir parçasını temsil etmiş olduğunu söylemek mümkündür. Kuşların aile olarak beslenmeleri insanlar arasındaki geleneksel ya da değişmiş kalabalık aile kalıplarını temsil ediyordu. Kuşlar da tıpkı Türklerin "duvarların" arkasında hapsolması gibi kafeslerde hapsolduğundan, adeta mahkûm hayatı yaşayan Türklerin gereksinme içindeki yönleri kuşlarda dışsallaştırılıyordu. Küçük yaratıklar şakıdığı, üretken olduğu ve bakıldığı sürece insan nüfusu da mutlu olabileceği, bakılabileceği ve özgürlüğüne kavuşabileceği umudunu yaşatıyordu. Sosyopolitik baskının yarattığı kaygı böylece kuşun özgür doğası gibi eski bir kavramın gerçekleşmesiyle hafifliyordu. Kuş yetiştirme

2 Kuşların özgürlük sembolü ve kafesli kuşların tutsaklık sembolü olarak kullanılmasının evrensel bir çekiciliği olmalı. 25 Eylül 1972 tarihli *Time*'da yer alan bir haber, Hint Okyanusu'nda Avustralya ve Seylan arasındaki Cocos adalarıyla ilgiliydi. 500 nüfuslu ana ada John Clunies-Ross adındaki İskoçlu bir kaptanın soyundan gelenler tarafından yaklaşık iki yüz elli yıl boyunca feodal bir rejimle yönetilmişti. 1955'te Britanya adalar üzerindeki egemenliğini Avustralya'ya bıraktı, ancak ilk yerleşimcinin beşinci kuşaktan torunu olan adanın o zamanki yöneticisi, Avustralya yönetiminden herhangi bir temsilcinin adaya ayak basmasına izin vermedi. Avustralya'nın durumla ilgili rahat aldırışsızlığı, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Cocos'taki artan nüfusun yerleştiği bir başka ada, Christmas adasındaki Malayalı lider, Avustralyalılara Cocos adasında kalan akrabaları ve dostlarının nasıl "kafesteki kuşlar" gibi olduğunu anlatınca sarsılmıştır. Bu bağlamda bu sembolik deyim, karmaşık ve baskıcı bir durumu özetlemek için kullanılır.

hobisinin paylaşılması kitlesel kaygı için bir emniyet subabı sağlıyordu. Kıbrıslı Türkler açmazlarını yaşarken "çaresiz yardımcılar" olarak tanımlanabilecek bir şey haline gelmişlerdi. Kuşlarının mutlu ve üretken olmalarına yardım edebildikleri sürece kendilerinin de yardım alacağı umudunu besleyebiliyorlardı. "Kafesteki kuşlar gibiyiz ama uçan kuşlar kadar özgür olmak istiyoruz" türünden bilinçli bir şey düşünmüyorlardı ama bir benzetmenin gerçekleşmesiyle "muhtaç" yanları kuş oluyordu.

Burada dikkatimizi gerileme mekanizmasına çevirmeliyiz. Derin bir gerilemenin olduğu şizofrenli hastalarda, mecazi ve somut anlamların birbirinden ayırt edilemediği gözlenmiştir (Abse, 1971; Searles, 1962). Kıbrıslı Türkler baskı altında gerilemişlerdi. Entellektüel düzeyde kuş olmadıklarını çok iyi bilmekteydiler ancak yoksunluk duyan tarafları yine de kuşlarla yansıtmalı özdeşleşme içine girmişti. Gerilemiş grupların üyeleri, birey olarak kullanmaya alıştıkları yargının bir bölümünden vazgeçerek kendilerine ait sağduyulu fikirler yerine giderek dış yetkeye daha bağımlı hale gelirler (Freud, 1921). Böyle bir grup ideal bir örnek, bir lider aramaktadır. Freud şöyle der (1921): "Birbirleriyle özdeşleşebilen çok sayıda eşit kişi ve hepsine üstün gelen tek bir kişi, var olma yeteneğine sahip gruplarda bunun gerçekleştirildiğini görürüz" (s. 121). Kıbrıslı Türkler kuşatılmış bölgelerinde yaşadıkları süre boyunca kendilerine liderlik yapacak bir kahraman figüründen yoksundular. Kuşatmanın başında Türkiye'nin yardımlarına geleceğine inanıyorlardı. Ağustos 1964'te Türk uçaklarının gerçekleştirdiği bombardıman fiili şiddet ve savaşı sona erdirdi ve kurtuluşun yakın olduğu düşüncesini destekledi. Ancak sonrasında Türkiye'den gelen yardım büyük oranda siyasi etkinlikle sınırlı kaldı, bu durumda anakaradaki siyasi liderlerin idealleştirilmeleri daha fazla devam edemezdi. Kıbrıslı Türkler böylece idealleştirilmiş dış yetkeyi, Türkiye'den beklenen bir "kurtarıcı" soyutlamasına giydirmek zorunda kaldılar. Titizlikle muhabbet kuşlarına bakarken kendilerini bu "kurtarıcı"yla öz-

deşleştirmişlerdi. Kıbrıslıların içinde bulunduğu baskı, onları gerilemeci bir biçimde kuşlarla *ve* kurtarıcıyla bilinçdışı bir özdeşleşmeye götürmüştür, ancak bu özdeşleşmede her ikisi de olduklarına dair bilinçli değildiler (Volkan, 1972a).

Kuş yetiştirme hobisinin başka anlamları narsistik kişilik örgütlenmesinin klinik bulgularında gösterilecektir. Böyle bir kişilik örgütlenmesi olan birey Kohut'tan (1971) ödünç bir terimle "grandiyöz bir kendilik"e sahiptir. Grandiyöz kendiliğin oluşumunu (Volkan, 1976) Kernberg'in (1970, 1975) gördüğü gibi görüyorum. Yani oral-saldırgan tipin erken çatışmalarına tepki olan patolojik bir oluşum olarak. Narsistik kişilik örgütlenmesine sahip kişi, kendini yalnızca başkaları tarafından tapılmak üzere var olan eşsiz biri olarak sunar. Kernberg, bu tip insanların sınır kişiliklerin savunmacı örgütlenmesiyle çarpıcı bir benzerlik gösterdiğini söyler. Ancak narsistik kişilik örgütlenmesi olanların ilkel bölünme, inkâr, yansıtmalı özdeşim, patolojik idealleştirme ve tümgüçlülük gibi ilkel mekanizmalara dayanması diğerinden özel bir ayrılık gösterir. Narsistik kişinin grandiyöz kendiliği yüksek derecede patolojik olmasına rağmen bütünleşmiş olduğu için[3] narsistik kişi sınırdaki bireyden sosyal anlamda daha iyi işlemesi açısından farklıdır. Ancak ilkel bölünmenin sürmesi nedeniyle grandiyöz benliğin hissedilen özelliği aşağılık duygularıyla bir arada var olabilir. Bireydeki narsistik kişilik hakkında bilinenler, patolojik grup narsisizminin gelişimini aydınlatabilir.

Abluka altındaki bölgelerdeki Kıbrıslı Türkler özellikle de tutsaklıklarının ilk beş yılı boyunca ağır bir narsistik yaranın acı-

3 Grandiyöz kendilik, "gerçek kendiliğin (çocuğun ilk deneyimlerle pekişen 'özel olma durumu'), ideal kendiliğin (çocuk için şiddetli oral engellenme, öfke ve kıskançlık deneyimini telafi eden güç, zenginlik, her şeyi bilme, güzellik fantazileriyle kendilik imgeleri) ve ideal nesnenin (değeri düşürülmüş gerçek ebeveyn nesnesinin yerine geçen, çocuğun gerçekteki deneyinin tersine sonsuz verici, sonsuz seven ve kabul eden ebeveyn) bazı boyutlarının patolojik yoğunlaşmasını yansıtır" (Kernberg, 1975, s. 265-66).

sını çekmişlerdi. Günlük hayatlarının neredeyse her yönü saldırı altında kalmıştı. Saldırgan dürtü türevlerinin birikiminden söz etmiştim, bu saldırganlığın oral boyutu bununla başa çıkmak için başvurulan oral yollarda görülebilirdi. Örnegin Kıbrıslı Türkler arasında ağızdan alman ilaçların devamlı kullanımı çok yaygındı, bazi sakinleştiricileri reçetesiz almak mümkündü, grubu oluşturan her bireyin yoksun, "aç" yönü ilkel bir biçimde bölünmüş ve bir grup tepkisi içinde kuşlarda dışsallaştırılmıştı. Aynı zamanda insanlar grandiyöz bir grup kendiliğine tutunuyor ve bir tür grup narsisizmi geliştiriyordu. Tek bir bireyin grandiyöz kendiliği gibi bu grup olgusu da doğuştan gelen üstünlük inancını vurguluyordu. Kültürleri bütün Türkleri, kahramanca bir kaderleri olduğu inancını paylaşmaya teşvik ediyordu. Ortak ideal-kendilik (Rumlardan üstün oldukları hayali) ve ortak idealnesne (kurtarıcı olma fantazisi), oral saldırganlığı uyandıran narsistik yaralarla başa çıkma çabasıyla geliştirilmişti.

Kuşlar iyi beslendiğinde ve mutlu gözüktüğünde, yalnızca sahiplerinin muhtaç kendiliklerini inkâr aracı olmakla kalmıyor, aynı zamanda gradiyözite inançlarını korumalarının bir aracı haline geliyorlardı. Kuşlar şakıdığında sahiplerini sevinçle övermiş gibi görülüyordu. Kuşatılmış bölgelerdeki insanlar küçük kafeslerindeki kuşlardan çok daha özgür durumdaydı, bu kıyaslama insanların açmazları nedeniyle kendilerini daha az kurbanlaştırılmış hissetmelerini sağlıyordu.

Kıbrıslı Türklerin kuşların kurtarıcısı, mutluluk veren ve bakıcı kişi olma yönündeki zorlanımlı kitlesel tepkisini anlamamıza yardım eden bir vakadan söz edeceğim. Çocukluğu sırasında kanser hastası olan annesi, beklenebilir bir biçimde kendi vakitsiz ölümü için yas tuttuğundan anne rolünde yetersiz kalmış olan narsistik bir genç adamın psikanalitik tedavisini yürütüyordum. Kendini ismi Cuma olan yardımcısına ihtiyacı olmayan yüksek özgüvenli bir Robinson Crusoe olarak gören patolojik bir grandiyöz kendilik geliştirmişti. Uyumasına izin veren ve narsis-

tik kişilik örgütlenmesini koruyan yinelenen fantazilerinde (geçiş fantazileri) (Volkan, 1973b) tek başına bir adada kalıyordu. Burada kimseye ihtiyaç duymadan bir ev inşa ediyor, balık avlayarak karnını doyuruyordu. Dışarıdan başkalarından yardımı reddetse de, muhtaç, yetersiz, yas tutan hasta annesinin ve kendi yoksun, aç kendilik imgesinin paralel temsili olarak gördüğü herkesi kurtarmaya zorunlu hissediyordu kendini. Narsistik örgütlenmesine yerleşmiş kurtarıcı kavramı, onu annesini onarma arayışına götürüyordu, ama elbette derinde, annesinin onarıldığmda kendisine iyi annelik yapabileceği arzusu yatıyordu. Başkalarını onarıp kurtarma isteği, aynı zamanda yetersiz bir anne sahibi olmanın engellemesinden kaynaklanan saldırganlığa karşı bir korumaydı.

Anakaradan Türkler yardımlarına gelmediği için Kıbrıs Türkleri Cuma'sız Robinson Crusoe gibi davranmışlardır. Kendi kendilerine yeterli oldukları yanılsamasını taşıyorlardı, hem kurtarıcı hem de kurtarılan rollerini kendi denetimlerinde gibi görüyorlardı. Bu yanılsama Rumlar, Türklerin bölgenin dışına çıkmalarına izin verdiği 1968 yazına kadar görevini yaptı. Sonra Kıbrıslı Türklerin fantazi dünyasının duvarları çöktü, sonuçta da grup depresyonu ortaya çıktı.

Kuşlara olan ilgi kuşatılmış bölgelerden dışarı çıkma izni verildikten birkaç ay sonra azalmaya başladı. Bundan kısa bir süre sonra, gördüğüm kuşların tutsak Türkleri temsil ettiği ihtimalini Kıbrıs'ta düzenlenen Türk entellektüellerinin katıldığı bir konferansta belirttim. Sözlerim öfkeli itirazlarla karşılanınca psikoanalizde söylediğimiz gibi "olgunlaşmamış ve zamansız bir yorum" yapma hatasına düştüğümü anladım. Aynı yıl içinde Lefkoşa'daki sağduyulu bir gözlemci, Kıbrıslı Türklerin en azından serbest oldukları için artık muhabbet kuşu yetiştirecek zamanları ya da istekleri olmadığını yazmıştı. Kuşlar kaybolmuştu. 1973'te Lefkoşa sokaklarında yürürken yalnızca tek bir yerde, bir evde muhabbet kuşlarına rastladım. Kahvelerde, bakkallarda,

ya da diğer kamuya açık yerlerde bir tane bile kafes görünmüyordu.

1974'te Kıbrıslı on genç erkek Türk doktor ve tıp öğrencisine kuşları hatırlayıp hatırlamadıklarını sordum. Kıbrıs hakkında bir kitap yazdığımı, 1969'dan önce kuşatma altındaki bölgedeki hayatlarından hatırladıklarını sordum. Kuş besleme furyası sırasında bu genç adamlar ergenlik çağlarının sonunda ya da ortasında olmalıydılar. Hiçbiri kendiliğinden kuşlara değinmedi ama özellikle kuşları sorduğumda sanki bir zamanlar duygusal bir etki bırakmış ancak artık hiçbir duygu uyandırmayan unutulmuş bir rüyayı hatırlar gibi zorlukla hatırlayabildiler. Hatta ikisi rüya benzetmesini kullandı. Kuşlarla meşgul olma eskiden var olan bir duruma karşı geliştirilmiş ruhsal bir sürecin hizmetindeydi; Kıbrıslı genç doktorlar ve tıp öğrencileriyle söyleşi yaptığım zaman bu süreç artık ortada yoktu. Genç adamlardan biri kuşlardan ve ne kadar önemli olduklarından söz ettiğimde, uydurduğumu düşündü çünkü onları hiç hatırlamıyordu ama ertesi gün görüştüğümüzde söylediklerimin mantıklı olduğunu itiraf etti. Bir keresinde yirmi şilinge bir muhabbet kuşu aldığını hatırlıyordu, daha sonra aldığında yalnızca üç şiling vermişti. Fiyattaki bu düşüşü kuşların piyasada çok sayıda kuş olmasına bağladığı açıktı ama şimdiki belleği ve duyguları, mantıklı düşüncesinin artık soyut bir öneri olarak onayladığı bir şeyle meşgul olmuyordu.

"Büyük Silah" Miti

Kıbrıslı Türkler yerleşim bölgelerindeki hapis hayatlarının ilk aşamasında yalnızca kuş hobisini paylaşmıyorlardı. Bir de tehlikeyi kabul ettikleri ve ona büyülü bir uyum sağladıkları "büyük silah" mitiyle örneklenen ortak bir fantazileri vardı. Tehlike zamanlarında gerileyici bir çare olarak büyüye başvurulur ve çoğu zaman bu, baskı altındaki grup tarafından paylaşılır. Dış tehlikeler gerileyici bir biçimde yeniden canlandırılmış iç tehlikelerle

yoğunlaşmış olabileceği gibi, büyülü savunmalar da çocukluğun ilk bakıcılarının ve koruyucularının yeniden canlandırılmasını içerebilir.

Abraham (1913) rüyaların özel mitler olduğunu ve mitlerin de ortak düşler olduğunu belirtmiştir. Freud (1932b) mitleri incelemenin hastasının rüyalarını anlamaya çalışan bir analistin hastanın iç dünyasını yeniden kurgulamasına benzediğini gözlemler. Roheim (1950b) kültürel türdeşliğe sahip bir grubun üyeleri arasındaki güncel psikolojik çatışmaları anlamak için bir mitoloji çözümlemesi uygulamanın olasılıklarını araştırmıştır. Arlow (1961) mit incelemesine modern ego psikolojisi uygulamış ve bireysel rüyalarla ortak mit arasındaki farkı vurgulamıştır. Rüyalar unutulmaya mahkûmdur ancak mitler toplumsallaşma araçlarıdır. Toplumsallaşma araçları olarak uyumlayıcı kullanımlarını vurgulayarak şöyle demiştir:

> Mit özel bir tür toplumsal deneydir. Ortak fantazinin özel bir biçimidir ve bireyi belirli ortak gereksinmeler temelinde kültürel grubunun üyeleriyle ilişkiye sokmaya yarar. Dolayısıyla mit, ruhsal bütünleşmedeki işlevi açısından -suçluluk ya da kaygı duygularını engellemede nasıl rol oynadığı, gerçeğe ve bireyin yaşadığı gruba bir uyum biçiminde nasıl katkıda bulunduğu ve bireysel kimliğin kristalleşmesiyle süperegonun oluşmasını nasıl etkilediği- incelenebilir [s. 375].

1962'de mitoloji ve ego psikolojisi üzerine psikanalitik bir panelde (Bergmann, 1966) Arlow'un makalesi çıkış noktası olarak alınmıştır. Panel üyeleri özellikle antik çağların mitolojisiyle ilgileniyorlardı ama tartışmalarından burada değineceğim büyük silah miti gibi modern mitlerin oluşumunu anlamamızı sağlayacak fikirler çıkmıştır. Arlow'un mitin uyumsal işlevi kavramını genel olarak kabul ettiler. Panelin üyelerinden biri olan Kanzer şunu vurguladı: "Hem rüya hem de mit, iç ve dış gerçeklik arasındaki geçişi hızlandıran semboller yaratır. Rüya sembolü iç gerçeklik

ve otoplastik çözümlere geçişi kolaylaştıran anıları hareketlendirir. Mit daha çok, dış gerçekliğe ve alloplastik çözümlere doğru bir aracıdır. Dış gerçeklik koşullu olarak, egonun tümgüçlülüğünü koruyacak ve bilinçdışının isteklerini doyuracak yeterlilikte geçerli inkâr unsuru olduğu takdirde kabul edilir" (Bergmann, 1966, s. 261). Panelin bir diğer üyesi olan Stern, mitlerin rüyalardan özellikle de kâbuslardan kaynaklandığını söyleyen eski psikanalitik formülasyonlara geri döndü ve mitin düşle gerçeğin birbirinden ayrılmadığı zamanda ortaya çıktığı önerisini tekrarladı. Burada söz konusu olan antik çağların mitolojisidir. Bir başka panel üyesi Muensterberger, ilkel toplumlarda klan içinde rahatsız edici düşleri paylaşmanın mitlerin oluşumunu sağladığı ihtimalinden söz etti. Burada ilginç olan Stern'in uyarısıdır: "Mitler... grubun tarihinden soyutlanmış olarak ele alınamazlar. Bir miti arka planından ayrı olarak ele almak hastanın kişiliği, tarihi ve serbest çağrışımla iletilen günün tortularını göz önüne almadan bir semptom ya da düşü yorumlamaya benzer: Mit incelemesinde, serbest çağrışım yoluyla hastanın sağladığı malzemenin yerini, grubun, toplumsal, ekonomik ve tarihsel geçmişi hakkında ayrıntılı bilgi almalıdır (Bergmann, 1966, s. 262).

Modern mitin savaş gibi baskı koşulları altında ortaya çıkması çok sayıda psikanalitik araştırmaya konu olmuştur. En dikkate değerlerinden biri de II. Dünya Savaşı sırasında farklı ülkelerde doğan mitolojiyi toplayan Bonaperte'ın (1947) araştırmasıdır. Örneğin Hitler'in Siegfried'in reenkarnasyonu olduğuna inanan Almanlar vardı. Birbiriyle bağlantısı olmayan insanlar arasında, birbiriyle şaşırtıcı benzerlikler taşıyan tuhaf mitik hikâyeler dolaşıyordu. Bir çingenenin geleceği görebilme yeteneğiyle ilgili olan bir hikâye, farklı topraklarda farklı ayrıntılar alıyordu ama temelde çingeneden bir tren ya da otobüsteki yolcuların sayısını tahmin etmesi, sonra da Hitler'in öleceği, savaşın sona ereceği zamanı bilmesi isteniyordu. Eğer tahminleri doğru çıkarsa çingene para alacaktı. Hem İngilizler hem de Almanların anlattığı bir di-

ğer mitik hikâye düşmanın güçsüzlüğüyle ilgiliydi. İngiliz versiyonunda bir İngiliz vatandaşı, İngiliz otomobilinde yolculuk yapıyordu. Aniden karşısına çıkan Alman tankıyla çarpışıyor ancak hasar gören otomobil değil tank oluyordu. Doğal olarak hikâyenin Alman versiyonunda Alman otomobili İngiliz tankını yok ettikten sonra sapasağlam kalıyordu. Böylece her iki taraf da, diğerinin oluşturduğu tehlikeyi inkâr eden bu ortak hikâyeyle kendi tümgüçlülüğüne olan inancı pekiştiriyordu.

Aşağıda anlatacağım "büyük silah" miti gibi mitler Bonaparte'nin listesinde yer alır. Bu çeşitli biçimlerde, Almanların İngilizleri uyutacağı gizemli bir gaz, ölüm ışını, denizi yakıp düşman Almanları yakacak İngiliz metodu olarak anlatılmıştır. Niederland (1971) Nazi toplama kamplarından kurtulan Yahudiler arasında da "gizli silah" mitinin oluştuğunu anlatır.

Kıbrıslı Türklerin "büyük silahını" ilk kez, 1968 yazında Lefkoşa'daki kuşatılmış bölgeyi ziyaretim sırasında işittim. Kaygı anlarında yetişkinlerin yarı şaka yarı ciddi konuşmalarında geçen, çocukların oyunlarında yer alan bir şeydi. Nerede olduğu konusunda genel bir fikir birliği vardı, Lefkoşa'dan on mil uzakta, adanın kuzey dağlarında Türk denetimi altındaki tek zirvede, Türk bölgesinin en kuzey ucunda bulunan St. Hilarion Kalesi'nin üzerindeydi. Lefkoşa'dan kuzey kıyısına giden yakınlarındaki yol, Rumların kontrolünde olduğu için Türklerin denize ulaşmak için gösterecekleri her çabada burası stratejik bir yerdi.

St. Hilarion Kalesi'nin de dramatik bir hikâyesi ve kendi mitleri vardı. Düşmana teslim olmayı reddeden bir kraliçenin kendini buradan aşağıdaki kayalıklara attığı söyleniyordu. Bu hikâyeyi duyan Kıbrıslı çocuklar savaşların geçtiği, bir cesaret ve fedakârlık yeri olarak buraya saygıyla bakarlardı. Psikolojik açıdan Kıbrıslı Türklerin gizli büyük silahını barındırmaya uygun bir yerdi. Kale muhtemelen bir top mevzisi olarak kullandığından hakkmdaki modern mitte bir "gerçek payı" da vardı. Dağdaki gizeme yönelik yaygın göndermeler bir düşmana yöneltilebilecek büyük

bir fallus ya da anal bir patlama kavramını akla getiriyordu. Ayrıca muhtaç Türklere anne göğsü sunduğu da düşünülebilirdi. Kuşatılmış bölgenin çevresindeki Rum çemberinin kalkmasından beş yıl sonra bu annelikle ilgili boyutu daha belirgin bir biçimde fark ettim. Mit hâlâ ortalıkta dolaşıyordu, ama gücünü yitirmişti. Sık sık büyük silaha bilinçli göndermeler yapılıyordu ama tepenin Türklerin tümgüçlülüğünün bir simgesi haline geldiği açıktı. St. Hilarion zirvesinden yakındaki bir dağ tepesine uzanan çelik bir kabloya dev bir Türk bayrağı asılmıştı. Bayrak o kadar büyüktü ki, kilometrelerce uzaktan kırmızı bir nokta olarak görülebilirdi. Büyük silah yerini kırmızı bir noktaya, şefkatli bir meme ucuna bırakmıştı. Lefkoşa'daki abluka altındaki bölgeden çıkıp kuzey kıyısına giden Kıbrıslı Türkler, Rumlar arasında dolaşırken gözlerini bu sembolden ayırmıyorlardı. Bayrağı arayıp birbirlerine gösteriyorlardı. Bu bilinçdışında paylaştıkları bir meme ucuydu, ablukadan çıkan Türkleri bu tümgüçlü noktanın çocukları olarak birbirlerine tanıtıyordu.

1968 Yazından Sonra Sır Saklamak

Kuşatma altındaki bölgelerin kapılarının Rum kesimlerine açılmasıyla buradaki hayatın ikinci aşaması da başlamış oluyordu. Tehlikeyle kurtulma umudu arasında kalan sağ kalanların duvarların arkasında yarattığı dünya, artık gerçekliğin sınavına tabi tutulacaktı. Artık tümgüçlülüğün dayandığı inançlarını (kuşatılmış bölgeler içindeki herkes psikolojik olarak "tümü iyi" ve dışarıdaki herkesin "tümü kötü") tartmaları zorunlu hale gelmişti. Türkler tutsaklıkları boyunca duvarlarının dışında olup bitenden, özellikle de Rumların yükselen zenginliğinden haberdar olmuşlardı, ancak bunu yalnızca zihinsel olarak kavramış ve etkisinin çoğunu kaçırmışlardı. 1968 yılında Kıbrıs ziyaretimde dış dünyaya verdikleri ilk tepkilerin ilgili bir gözlemcisiydim. Özgürlüğün ilk tadı, paradoksal biçimde buhranınkine çok benzer

belirtiler uyandırdı. Rauf Denktaş, 1975'te yaptığımız bir görüşmede keskin bir gözlemle, 1968'de özgürlüğün Kıbrıslılarda bir şok etkisi yarattığını söylemişti. Neden gelip gitmelerine izin verildiğinde bu kadar az sevinç gösterdiklerini ve neden kuşatılmış bölgelerine tutunup dışarı çıktıklarında bile her zaman geceleyin "yoksul evlerine" geri döndüklerini sordu. Psikodinamik bir bakış açısı buna bir açıklama getirebilir. Kıbrıslı Türkler içte kendi bölgelerindeki yaşama alışmışlardı, tutsaklıkları sona erdiğinde, içtekinin dış çevreye "uyumu" psikolojik bir kayba yol açacak derecede bozuktu. Haklarının önemli ölçüde kısıtlanmasına katlanarak ve mal sıkıntısı çekerek kuşatılmış bölgelerinde yaşamaya devam etmelerine rağmen, uyumsal-savunmacı yanılsamaları artık eskisi kadar kolay elde tutulabilir değildi. Tutsaklıkları onlara büyük rahatsızlık ve tehlike dolu bir durumdan, yoksunların ve mitik kurtarıcılarının davranışının psikolojik olarak denetlenebileceği bir dünya vermişti. Artık bu dünya kaybolmuş, sakinleri her yerde kendilerini bekleyen zengin Rum hayat tarzını kabul etmek gibi küçültücü bir durumla karşı karşıya kalmışlardı.[4] Dahası saldırganlıkları tutsaklık yılları boyunca birikmiş ve Rumlarla yüzleştiklerinde zafer kazanacaklarını hayal etmelerine yol açmıştı. Gerçekte durum çok farklıydı, dünyalarının çoğu Rum egemenliğindeydi, bu dünyada boyun eğmek zorunda ve yeni bir Rum nesne temsilinin gücünü kabul etmek zorundaydılar. Saldırganlık içe dönerek kendiliğe yöneldi ve özsaygı azaldı. Halk bu yeni baskıyı hissettikçe, sakinleştiriciler ve antidepresan ilaçların kullanımı daha da arttı.

Kıbrıslı Türklerin "gücün" tadını çıkarırken Kıbrıslı Rumların hiçbir gücü olmadığı yanılsamasını desteklemek için yeni ayarlamalar gerekli hale gelmişti. Rumların mutlak Türk denetimi altındaki bölgelere girişini yasaklayan politika bir parça rahatlama

4 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Rum kesiminin turizm, inşaat ve tarım ürünleri ihracatının gelişmesiyle gelen hızlı ve inanılmaz ekonomik büyümesinin açıklaması için bkz. Markides (1977).

sağladı. Askeri ve siyasi kaygıların gerektirdiği bir durum olsa da, Kıbrıslı Türkler Rum bölgesine girebildiği sürece[5] bu karşılıklı olmayan siyaset, Kıbrıslı Türklere düşük özsaygı sorunuyla başa çıkmak için gereken psikolojik araçları veriyor ve hayatlarını belli bir ölçüde gizli tutmalarını sağlıyordu. Bu durum düşmanı meraklandıracak ve engellendiği için, kendisinden sır olarak saklanan şeyin ne olduğunu hayal edecekti. Özel hayatlarını böylesine denetleyebilmek Kıbrıslı Türklere bir güç yanılsaması vermiş ve narsistik yaralarının sihirli bir şekilde onarılması olasılığına katkıda bulunmuştu.

Analist, sır saklama davranışını obsesif ve narsistik hastalarda çoğu kez gözlemler. Narsistik hastalarla çalışma yöntemi, Kıbrıslı Türklerin psikolojik incinmeyi iyileştirmek için siyaseti kullanma biçimini aydınlatabilir. Narsistik kişiliği olan bir hasta (Volkan, 1976, böl. 9) "inanılmaz derecede travmatik" olarak tanımladığı bir çocukluktan sonra, oral çatışmalarına grandiyöz bir kendilik oluşturarak tepki vermişti. Annesiyle babasının şiddetli kavgalar edip birbirlerini fiziksel olarak taciz etmelerine rağmen büyükbabası yıllar boyunca çocuğa grandiyöz kendiliğini sabitleştirecek derecede destek vermişti. Yaşlı adam bilinmeyen bir saldırgan tarafından öldürüldüğünde, psikanalitik yardıma başvurmuştu. Henüz yirmilerinde olan hastam bir örgütsüzlük durumundaydı. Üç yıllık psikanalizden sonra büyük gelişme gösterdi, verimli bir şekilde çalışıp sosyal işlevlerini yürütebiliyordu. Ancak analiz gördüğü saatlerde belirli bir ketumluk devam ediyordu ve bana tamamen "doğruyu söyleyemiyor" görünüyordu. Bir gün boynuna taktığı altın bir madalyona dolaylı bir imada bu-

5 Denktaş (1977) bana "yolculuk özgürlüğü" avantajından yararlanan tipik Türk'ün kendi bölgesini terk eder terk etmez, yönetiminin anayasaya aykırı saydığı Kıbrıs Rum yönetimine boyun eğdiğini açıklamıştı. Kendi yönetimleri aynı özgürlüğü Kıbrıslı Rumlara tanıdığında, Türk yerleşim yerlerinde "asi yönetimi"ne teslim olmak kendileri için kabul edilemez olduğundan bundan yararlanmayı reddetmişlerdi.

lundu, merakımı gösterince anlamını analiz ettik. Bu analizin ona sağladığı yararlı değişimlere rağmen, madalyon taktığı sürece tümgüçlülük ve grandiyözite yanılsamasını korumasına izin veren sihirli bir tılsımdı. Grandiyözitesini dağıtmak için psikanalitik çabalar göstermesine rağmen boynuna taktığı tılsım bu çabalarını yenilgiye uğratacaktı. Altın madalyonu her zaman taktığı halde giysisinin altında gizli durduğu için hiç fark etmemiştim.

Bu tılsımla ilgili tartışmamı gizlilik kavramını nasıl örneklediğiyle sınırlı tutacağım. Hastam onu büyükbabasının ölümünden birkaç hafta sonra almış, üzerindeki aziz başını büyükbabasıyla özdeşleştirmişti. Bu çağrışım yücelme yönündeki narsistik çabalarına uyuyordu. Madalyon gizli bir "bağlantı nesnesi"ydi (Volkan, 1972b, 1972c, 1976, Volkan, Cillufo ve Sarvay, 1976) ve ölmüş kişinin temsilini patolojik yas tutana bağlıyordu. Böyle bir bağı yas tutan kişi denetlediği için, kişi ölüyle tekrar bir araya gelebilme ya da ölüye tutunmakla ondan ayrılmak arasında gidip gelen duyguları talep ettiğinde onu "öldürebilme" yeteneğine sahip olduğu yanılsamasını yaşar. Hastam madalyonu, grandiyözitesine olan inancını her zaman doğrulayan bir adamın zararlı kaybına karşı gizli bir narsistik savunma olarak kullandığı sürece öfkesini kontrol edebiliyordu.

Kıbrıslı Türkler kuşatılmış bölgelerini bu tür sihirli bir tılsıma dönüştürmeyi başarmışlardı. Bunu da grup kendilik saygısını korumak ve öfke boşalması üzerinde denetim sağlayabilmek için kullanmışlardı. Yerleşim bölgelerinde olup bitenler konusundaki gizlilikleri, onları bir zamanlar içerledikleri ama yine de onları yabancıların, bilhassa Rumların, izinsiz girişinden koruyan eski "etkili" yerlerine bağlıyordu.

Sözünü ettiğim zamanlarda Lefkoşa'nın Rum kesimini kuzey kıyısına bağlayan en kısa yolun birkaç kilometresi Türk bölgesinden geçiyordu. Bu yolu kullanmak isteyen Rumlar, Birleşmiş Milletler görevlilerinin eşliğinde karavanlarla geçmek zorundaydı. Rum teslimiyetini gösteren böyle küçük bir talep bile Türkle-

rin tümgüçlülük yanılsamasını sürdürmesine izin veriyordu. Türk sürücüler Birleşmiş Milletler cipinin arkasından ağır ağır ilerleyen Rum karavanlarının yanından hızla geçmekten zevk alıyorlardı. Kısa bir süre için de olsa işler tersine dönüyor ve bu günlük bir tören haline gelen "oyun" psikolojik nedenlerle tekrar tekrar oynanıyordu. Ama böyle bir cesaret gösterisine rağmen, Kıbrıslı Türklerin düşük kendilik kavramı, güç ve kronik umut yanılsamasına tutundukları uyumsal önlemlerin altından tekrar tekrar yüzeye çıkıyordu. Hipokondriyak kaygılar, açıkça kendini gösteriyor, "elli yıl içinde adada Türk kalmayacak," kavramıyla el ele gidiyordu. "Hepimiz öleceğiz," dendiği bile duyulabilirdi.

Türkiye ve Yunanistan liderleriyle, Kıbrıslı Türklerle Rum liderler arasındaki görüşmeler zaman zaman devam ediyordu. Ama bu müzakereler artık kabak tadı vermişti. Sonra 1974 olayları, savaş ve ardından Kıbrıs'ın kuzey kesiminde Türk denetiminin sağlanması geldi. Kıbrıslı Türklerle Rumlar bir kez daha yeni bir duruma alışmak zorundaydı.

V
"NEDEN SAVAŞ?"

Psikanalitik Bakış Açısından Savaşı Anlamanın Zorluğu

1974 yazında Kıbrıs'ta gerçekleşen olaylara dönmeden önce, bir psikanalist olarak savaş hakkında yazarken karşılaştığım zorlukları kısaca belirteceğim. Albert Einstein'la Sigmund Freud konu üzerinde 1932 yılında mektuplaşmıştır. Bu mektuplaşma "Neden Savaş?" başlığı altında yayımlanmıştır (Freud, 1932). Freud, Einstein'la 1927'de tanışmasına rağmen Einstein ona bir savaşın oluşunu anlamak için psikanalizin uygulanıp uygulanamayacağını sorana kadar birbirleriyle önemli ilişkileri olmamıştır. Einstein, Freud'a gönderdiği mektupta şöyle yazmıştır:

Sorun şu: İnsanlığı savaşın kötülüğünden kurtarmanın bir yolu var mı? Modern bilimin ilerlemesiyle, konunun bildiğimiz anlamda uygarlık için bir ölüm kalım meselesi olduğu herkesin bildiği bir şeydir. Yine de sergilenen bütün istekliliğe rağmen, bu konunun çözülmesine ilişkin her çaba üzücü bir çöküşle sonuçlanmıştır.

Zihinsel bilimlerde meslek sahibi olmayan kimselerin varlığını belli belirsiz tahmin edebileceği, ancak karşılıklı ilişkilerini ve kaprislerini anlayamayacağı belirli psikolojik engeller bulunur. Eminim siz bu engelleri ortadan kaldırabilecek, az çok politikanın kapsamı dışında kalan bu eğitici yöntemleri önerebileceksiniz. [Freud, 1932, s. 199]

Freud, Einstein'ın insanlığı savaşın lanetinden kurtarmak için ne yapılabilir sorusunu sormasının kendisini şaşırttığını söyleyerek karşılık verir: "Başta pratik bir sorun, devlet adamlarının meselesi olan bir şeyle başa çıkma yetisizliğimden -neredeyse yetisizliğimizden yazıyordum- korkmuştum... Ayakları yere basmayan bir teorisyenden acil bir pratik sorun üzerine tavsiyesi istendiğinde sonuç her zaman çok verimli değildir" (s. 203).

Freud'un ihtiyatlı tepkisi, insanı saldırganlık eğiliminden kurtarmaya çalışmanın bir yararı olmadığı duygusundan kaynaklanıyordu. Ona göre insan grupları arasındaki çatışmalar ender olarak şiddete başvurulmadan çözülür. Uygarlık sürecine belli başlı ruhsal değişimler eşlik eder. Uygarlığın büyümesini besleyen her neyse, aynı zamanda savaşa karşı çıkar. Bu tür değişimler içgüdüsel hedeflerin aşamalı olarak yerinden edilmesi ve içgüdüsel dürtülerin üzerinde başarılı bir denetim sağlanmasıdır. Einstein gibi Freud da bütün çıkar çatışmalarını karara bağlayacak bir merkez yetkenin kurulması taraftarıydı. En başta Milletler Cemiyeti'nden umutludur ama daha sonra hayal kırıklığına uğramıştır. Jones'tan (1961), Freud'un, Einstein'la olan yazışmasından hoşnut kalmadığı, kısır ve sıkıcı olduğunu düşündüğünü öğreniriz.

Freud (1915) savaşın insanları, uygarlaşma sürecinde sözümona bıraktıkları ama savaş zamanı davranışlarında beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan barbarlıkla tanıştırdığı için, uygarlıklarının değeri konusunda hayal kırıklığına uğrattığından daha önce söz etmiştir. İronik bir sonuca vararak insanlığın yeniden barbarlığa dönmesinin aslında bir yanılsama olduğunu çünkü barbarlıktan bir adım ilerlememiş olduğuna inanır. Barbarlığın türevleri bilinçdışında yaşamaya devam eder. Freud'un makalesi, bireyde işleyen güçlerin ve ruhsal mekanizmaların aynılarının ulusal gruplar için de geçerli olduğunu belirtir. Bu, Freud'un bireysel güdülenmeyle toplumsal davranış arasındaki uçurumun farkında olmadığı anlamına gelmez. Savaşa yol açan psikolojik güdünün belirsiz bir olgu olduğunu kabul eder. Psikanalizin savaşı önlemedeki ya da etkili bir biçimde kendini barışa adamış toplulukların oluşturulmasındaki muhtemel rolü konusunda karamsardır. Ancak Arlow (1973) Freud'un ifadelerinde belli bir iyimserlik bulur. Arlow'a gore Freud'un "Neden Savaş?"ta toplumların savaşı önleyebilmesi konusunda söylediklerinin Freud'un daha önce yazdığı *The Future of an Illusion* (*Yanılsamanın Geleceği*) (Freud, 1927) ve *Civilization and Its Discontents* (*Uygarlığın Huzursuzluğu*)'de (Freud, 1930) ifade ettiklerinden daha umutlu olduğunu önerir.

Arlow, Freud'un iki inancına değinir. Biri insanın bireysel gelişimi sırasında içgüdüsel yaşamına üstün gelme ve mantığın egemenliğine sokabilme yeteneğine sahip olduğudur. Ancak Freud bu ihtimalin gerçekleşmesinin ütopik bir beklenti olduğunu kabul etmiştir. Freud' un ölçülü iyimserliğine katkıda bulunan ikinci inancı da "kültürel süreçler"le ilgilidir. Arlow, Darwinci kavramlardan derinden etkilenen Freud'un uygarlığın evrimini bireyin gelişimiyle paralel gördüğüne inanır. Arlow şöyle der:

> Freud bu süreçleri organik yani biyolojik olarak belirlenmiş görüyordu, yaşamın genel özelliklerinin çoğunu paylaşıyorlardı

> Böylece, bireysel gelişim içgüdüler üzerinde egonun güvenilir üstünlüğüne doğru eğilim gösterdiği gibi, kültürel evrim de zekânın güçlendirilmesi ve saldırgan dürtülerin içselleştirilmesiyle oluşur. Dönüşüm toplumsal süperegonun etkisi altında meydana gelir. Böylece grubun kültürel gelişimiyle bireyin kültürel gelişimi her zaman birbirine bağlıdır. [s. 195-96]

Ancak Arlow hemen yakın geçmişteki psikanalitik formülasyonlardan edinilen bilgiyi de ekler. Tarih ve klinik gözlemin, bireysel ya da ortak süperegonun, barış arayışında güvenilir bir müttefik olamayacağı konusunda yeterli tanıklığı bulunduğunu belirtir. Bugün bildiğimiz süperego, bütünleşmiş ve tutarlı olarak işleyen zihinsel bir yapı olmaktan çok uzaktadır, belki idden daha az ama egodan kesinlikle daha fazla çelişkiyle doludur. Prefallik aşamalarda öncüleri de içerir, böylece yetişkinlik yıllarında bile ilkel işleyiş biçimlerinin tortuları saklanır. Bu da içgüdüsel takıntıya denk düşer. Arlow şöyle ekler: "Gerek içruhsal gerek uluslararası stres ve çatışma koşullarında, birey ya da grup için süperego işlevi gerilemeci tekrar içgüdüselleştirmeye şaşırtıcı derecede açıktır" (s. 197). Süperegonun, talepleri bir kültürün ahlaki değerleriyle örtüşmeyeceği, bir altkültürün hatta ezici bir kültürün ideallerini yansıtabileceği için güvenilmez olduğunu söyler. Bir bireyin ya da halkın ahlaki idealizmine yapılan herhangi bir saldırıya verilen saldırgan tepkinin ne kadar çabuk olduğunu öğrenmek için çok uzağa bakmamız da gerekmez.

Freud gibi erken bir tarihte savaş hakkında yazan analistlerin çoğu onun karamsarlığını paylaşır. Örneğin Jones (1915) savaşların psikanalitik kavrayışla engellenebileceğini ummak için "birkaç yüzyıllık" psikanalitik araştırma gerekeceğini söylemiştir. Atkin'in vurguladığı gibi (1971) savaş "toplumsal bir kurum"dur. Psikanaliz, savaşın doğal psikolojik belirleyicilerine ilişkin tatmin edici net bir kavrayış sağlamaktan uzaktır. Toplumsal eylemin yerinin eninde sonunda bireyin zihni olduğunu bilmemize rağmen, kendi kuralları olan grup süreci bireysel psi-

koloji alanının dışında kalan pek çok unsurla ilişkilidir. Fenichel (1935) İngilizceye hiç çevrilmeyen ancak Mitscherlich (1971) tarafından geniş olarak alıntılanan bir makalesinde, sosyolojik meselelere psikanalitik yöntemler uygulamak isteyenleri bekleyen tuzakları araştırmıştır. İlki, bireyle grubun, "bir ulusun hayatta kalma içgüdüsü" gibi deyimlerde görüldüğü gibi temelsizce bir tutulmasıdır. Strachey'nin (1957) savaşa götüren bilinçdışı güdüler üzerine yazdığı kitabı, bu meseleyi bireyin bilinçdışı açısından tartışır; içerdiği bütün karmaşıklıkları göz önüne almadan, uygulanamaz olduğunu bildiği bir öneriyle sonuçlandırır: psikanalitik yöntemin, analiz edilmesi en yararlı olacak seçilmiş kişilere evrensel olarak uygulanması.

Fenichel'in fark ettiği bir başka tuzak ise psikanalistin, savaşın, psikanalizin kapsamı dışında yatan ikna edici güdülerini görememe hatasıdır. Örneğin Glover (1933) savaş hakkında yazarken, ulusun savaş makinesi ya da askeri potansiyelinin ortaya çıkışını ya da bunların doğasını ele almayı gerekli görmez. Fenichel, ayrıca, ulusal özellik olarak daha iyi anlatılabilecek herhangi bir şeyin nevrotik bir semptom sayılmaması gerektiği halde (Eissler, 1965), analistin grup psikolojisi olgusunu araştırırken onlara nevroz muamelesi yaptığını belirtir. Nevrozda tepki kalıpları çocukluktan itibaren ritüelleştirilir ama kitle psikolojisinin tarihsel önem taşıyan tezahürlerinde bu kalıplar arka planda kaybolur. Büyük çoğunluğun yüksek gerilimli saldırgan davranışı gibi o anki duygusal tepkiler, alanı belirler. Nazi yönetimi altındaki Almanlar buna örnektir, o dönemde önceden biçimlenmiş karakter yapısı ve genel saldırgan propaganda özel bir biçimde iç içe geçerek düşünülemeyecek olanı gerçeğe çevirmiştir (Mitscherlich, 1971).

Birey ve grup süreçleri arasındaki farkı vurgularken elbette grupların bireylerden oluştuğunu ve bireylerin toplamının paylaşılan duygusal hayatının kolektifliğinin, herhangi bir zamandaki toplumsal, duygusal ortamı belirleyeceğini unutmamalıyız. Zor-

luk bireyden kitleye giden köprüyü, deyim yerindeyse sıçrayışı, araştırmakta yatar. Bireyin içruhsal süreçlerine *yapısal bakış* açısından, yani kişinin id, ego ve süperegosunun karşılıklı etkileşiminden ve ego aracılığıyla dış dünyayla ilişkileri açısından bakmaya alışkınız. Hem süperego hem de egonun gerçekçi ya da hayal edilen nesnelerle özdeşleşmeyi içerdiği ve onlara ya libido ya da saldırganlık yatırılmış olduğunu bildiğimiz halde, psikanalizde yapısal teori olarak bilinen görüş yalnız bireyler için uygulanabilir. Tek bir bireyin kurulu iç yapılarına indirgenmiş bir odak sunar. Ancak giderek artan bir ilgi gören ve *içselleştirilmiş nesne ilişkileri* olarak adlandırılan yeni bir psikoanalitik teorinin incelenmesi, bireyle ait olduğu grubun arasındaki bağlantıyı keşfetmek için daha önce sahip olduğumuzdan daha iyi bir yol sunar. Kişilerarası ilişkilerin içselleştirilmesini araştırmamıza izin verir. Bireyin diğerleriyle olan etkileşimini temel alan içselleştirilmiş nesne temsilleriyle kendilik kavramının bebeklikten itibaren nasıl geliştiğini ve bu alışverişte libidinal ve saldırgan güdülerin kendilerini nasıl ifade ettiğini sistemleştirmemizi sağlar. Burada izlediğim, içselleştirilmiş nesne ilişkileri kuramı, daha önce bölünmüş olanın nihai bütünleşmesinden önce, kendilik-nesne imgelerinin ve temsillerinin iki kutuplu gelişimini işaret eder. Gerçekte böyle bir bütünleşmenin, hiçbir zaman tam olarak başarılamayacağım, belirli "tümü kötü" ve "tümü iyi" kümeleşmelerin kalıcı olup dışsallaştırılabileceğini öne süreceğim. Ortak tarihi olan her grup, dışsallaştırmanın "hedefi" bütün bireyler tarafından paylaşıldığında, birey psikolojisiyle ait olduğu kitle psikolojisi arasında köprü kurabilir. Bunun örneklerini önceki bir bölümde vermiştim. Belirli dışsallaştırma "hedeflerinin" en iyi tarihsel ya da sosyolojik araştırmayla açıklanabileceğini düşündüğümden, Mitscherlich'in (1971), toplu saldırganlık gibi geniş grupların psikolojik süreçlerini ele alan psikanalistin başka uzmanların işbirliğine ihtiyaç duyacağı görüşüne katılıyorum. Mitscherlich şöyle der: "Olumlu içgüdüsel gelişim, toplum içinde pek çok

olumsuz hayat koşuluyla karşılaşabilir, öte yandan olumsuz toplumsal koşullar nevrotik semptom ya da karakteristiklerin gelişimini şiddetlendirebilir... Her iki yön de aynı incelikle keşfedilmelidir: hem erken nesne ilişkilerinde görüldüğü şekliyle bireysel yaşamın değişiklikleri hem de bir topluluğun nesnel koşullarına dayanan toplumsal yaşamın değişiklikleri. Bundan da ne psikanalitik ne de psikososyal araştırmanın birbirinden soyutlanmış olarak sürdürülebileceğini çıkarabiliriz" (s. 166).

Savaş üzerine psikanalitik yazılarda -ki sayıları çok azdır- psikanalistler sık sık savaşı genel bir biçimde ele alırlar, nevroz ve psikozla ilgili fikirlerimiz bireyle ilgili araştırmalardan türediği halde savaşı bir psikoz ya da nevroz kavramı olarak görürler. Belki de ortaya çıkan grup psikolojisi ve patlak verme nedenleri bakımından, farklı savaşlar için vaka geçmişi gibi bir şey tutulmalıdır. Bu girişten sonra bazı boyutlarını anlama umuduyla Kıbrıs'ta 1974'te patlak veren savaşa döneceğim.

Savaş ego-sintonik olabilir mi? Savaşın "olumlu" bir yönü var mı?

Savaş Kıbrıs'a 20 Haziran 1974'te Makarios'un darbeyle indirilmesinden beş gün sonra, günün ilk ışıklarıyla geldi. Türk askerleri adaya ayak bastığında adada Rumlar birbiriyle çatışmaktaydı ancak ortak düşman karşısında birleştiler. İlk önce Girne hava sahasının üzerinden geçen Türk uçaklarının sesi duyuldu. Türkiye'den gelen paraşütlü birlikler bulutsuz gökyüzünde süzülerek kuşaltılmış Lefkoşa bölgesinin kuzey tarafına indiler. Bunu kısa bir süre sonra II. Dünya Savaşı çıkarmalarına benzer bir harekatla Girne yakınlarındaki adanın kuzey kıyısına gemilerden çıkan askerler izledi.

Kıbrıslı Türkler uçaklardan atlayan paraşütçüleri gördüklerinde coşkulu bir heyecana kapıldılar. Adada yalnızca birkaç kişi askeri müdahalenin tarihini kesin olarak biliyordu. Rauf Denk-

taş bu birkaç kişiden biriydi elbette ve Kıbrıslı Türklerin sesi olan Bayrak radyosunda yayınlanmak üzere bir konuşma hazırlamıştı. Denktaş (1977) sonradan bana çıkartmadan yalnızca dört beş saat önce konuşmayı yazdığını, bu sırrı paylaştığı kişileri haberlerin vaktinden önce sızmaması için nasıl ofisinde tuttuğunu anlatmıştı. Konuşmayı kritik anda yayınlamak üzere kaydeden teknisyen bu sırrı saklamaya yemin etmişti. Büyük bir sevinçle karşılanan özgürlüğü beklerken uykusuz bir gece geçirmişti.

İnsanlar tarlalara koşup paraşütçüleri yiyecek ve içecekle karşıladılar. Ambulans ve özel otomobiller dahil bir araç filosu askerleri cepheye götürmek için hazırlanmıştı. Teslimat yapan bir ekmek kamyonu bile bu iş için kullanıldı. Denktaş'tan sorumlu Birleşmiş Milletler görevlisi de bu heyecana kapılmıştı. Makarios darbesinden sonra yirmi dört saat Denktaş'ın yanında olmak ve Kıbrıslı Türklerin her etkinliğini Kıbrıs'taki Birleşmiş Milletler karargâhına bildirmekle görevli bu kişi, karargâhla telefon bağlantısının harekâtın arifesinde o uyurken kesilmiş olduğunu öğrenmişti. Uçak seslerinden olanları anlayınca görevine saplantı derecesinde bağlı bu saygın kişi, Türklerin duygularına kapılmıştı. Denktaş'la birlikte paraşütçülerin inmesini izlerken bir an kendini kaybederek ona selam vermiş ellerini tebrik için kavrayarak, "Gerçekten kurtuldunuz!" diye bağırmıştı (Denktaş, 1975).

Savaşın başlamasından çok az bir süre önce Makarios, EOKA B tarafından öldürülmekten son anda kurtulmuş ve adadan kaçmıştı. Cunta taraftarı Rumlar, Nikos Sampson'u cumhurbaşkanı ilan etmişlerdi. Rum grupları birbirleriyle savaşırken Kıbrıslı Türkler kanlı ortamda katliama kurban gitmekten korkmuşlardı. Rumlar aralarında savaşmayı bıraktıklarında Makarios yanlısı desteğin çökeceğini, ardından Enosis'e ulaşmanın deneneceğini ve Akritas planının ya da farklı bir biçiminin kesin olarak yürürlüğe konacağını düşünmeye başlamışlardı. Türk kaynaklarından Akritas planı hakkında topladığım bilgilere göre (Denktaş, 1974), Rumlar tarafından 1963'te hazırlandığı varsayılan bu plan Enosis önündeki

bütün engellerin kaldırılmasını öngörüyordu. Makarios'un Rumların ulusal amacım yanlış idare etmesini herkese duyurma amacıyla yerel Rum gazetesi *Patris*'te 21 Nisan 1966'da yayımlanmıştı. Bu yayımdan telaşa kapılan Kıbrıslı Türkler yayınlanan planı İngilizceye çevirmiş dünya kamoyunun fikrini etkilemek amacıyla dağıtılan bu çevirinin doğruluğundan hiç şüphe edilmemişti. Bu belgenin ciddi ve sinsi düşüncelerin sonucu olup olmadığını söyleyebilecek kadar tarihçi bilgisine sahip değilim ama burada önemli olan hem Kıbrıs Türk yönetiminin hem de sokaktaki Kıbrıslı Türk'ün buna inanmasıydı.[1] Onları asıl endişelendiren Enosis ilan edilip de Türklerin direnişiyle karşılandığında Kıbrıslı Rumların derhal güç kullanarak Kıbrıslı Türkleri ezeceğiydi. Bu adımın hızla atılacak olması -birkaç gün içinde tamamlanması bekleniyordu- dışarıdan bir müdahaleyi imkânsız kılacaktı. Akritas planının bir yerinde "tahrik olmadan Türklere yönelik bir kıyım yapmak ya da saldırıda bulunmak niyetimiz yoktur," şeklinde bir madde yer alsa da (Denktaş, 1974, s. 48) Türkler Enosis hareketine direnmelerinin katledilmeleriyle sonuçlanacağına inanıyorlardı,[2] bu konudaki korkuları umutsuz bir duygusal ortam oluşturmuştu. Anaka-

---

1 Denktaş (1977) Akritas planının 1963'ten önce hazırlandığını Aralık 1963'teki Kanlı Noel'in (bkz. 1. Bölüm) bunun bir parçası olduğu görüşündeydi. Denktaş'a göre planda geçen Rumların "gizli orduları" 18 ay öncesinden toplanmıştı. Şubat 1977'de Denktaş'la buluşan Makarios, İçişleri Bakanı'nın Türklerin de aynı şeyi yaptığını aktardığı için bu gizli orduların oluşumunu onayladığını söylemiştir. Denktaş, topluluklararası müzakarelerde, Rum dengi Glavkos Clerides'in "acil durum planı" olarak gördüğü Akritas planının varlığını kabul ettiğini yazmıştır. Türklerin planının 1963 Aralık'ında yürürlüğe konduğunu hissettikleri düşünülürse, Rumların, planı işleme koymalarını haklı gösterecek bir acil durum tanımlamasını her zaman kolayca yapabilecek durumda oldukları ortaya çıkar.

2 Katliamlar hakkındaki bir soruma cevap veren Denktaş, (1977) Kıbrıslı Türklerin Rumlar tarafından katliamı 1963, 1964, 1967 yıllarında ve 1974'teki askeri müdahele sırasında gerçekleştiğini söyledi. 1964'te 203 Kıbrıslı Türkün rastgele sokaklardan toplanıp öldürüldüğünü iddia etmiştir.

radaki Türk yönetiminin Kıbrıslı Türkler için duyduğu endişe, harekete geçmesindeki en büyük etkendi.

1974'ten önce Kıbrıs kitlesel katliam ve yok olma dehşetinin serpilebileceği verimli bir toprak haline gelmişti. Bunun nedeni de çok uzun bir zaman şiddet ve teröre sahne olmasıydı. Orta yaşlardaki her Kıbrıslının hayatını kitlesel saldırganlıkla iç içe geçirmiş olduğu söylenebilir. Çevresindeki görünür tehlikenin varlığı, soluduğu hava ya da yediği ekmek kadar doğaldı. Çocukluğunda, ada İngiliz toprağıyken, II. Dünya Savaşı sırasındaki Alman ve İtalyan bombardımanlarını yaşamıştı. Bu hava akınlarının yıkıcı bir etkisi olmasa da, bu yolla siren sesleri ve sığınakların meşum görüntüsüyle ve korkuyla tanışmıştı. Britanya İmparatorluğu'nun dört bir yanından askerler sokaklarda çok çeşitli üniformaları içinde yürümüştü. İnsanlara gaz maskeleri dağıtılmış, tasarruf önlemi olarak ucuza mal olan tatsız ve kara renkli ekmekle tanıştırılmıştı. Almanlar tarafından istila korkusu Almanlar Girit'i işgal ettikten sonra iyice tırmanmıştı. Hadım edilme kaygısının gerçek hadım edilmeyle pek az ilgisi olması gibi -yirmi yıllık psikiyatrlık hayatımda gerçekten oğlunu hadım etmiş bir babayla henüz karşılaşmadım- adalıların işgal korkusu da yıllar geçip hiçbir işgal olmadığı halde devam ediyordu. Çoğunlukla bir felaketin meydana gelmesi değil de, meydana geleceği tehdidi semptom oluşumuna yol açar. Dünya tehlikeli bir yer gibi görünüyordu ve içselleştirilmesi de buna göre tehlikeliydi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kıbrıs, Enosis hareketinin şiddeti ve tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Kıbrıslı Rumlar, Yunanlılarla İngilizleri, Kıbrıslı Türklerle Rumlar birbirlerini öldürüyorlardı. 1974'te asıl savaşın patlamasından önce bile Makarios taraftarı Rumlar Atina'daki hükümetin taraftarlarıyla çatışıyordu. Afrodit'in adasındakiler bu yüzyılda barış yüzü görmemişti ve bu fırtınalı dönemde doğmuş olanlar başka bir yaşam tarzı bilmiyorlardı. Samson cumhurbaşkanı olduğunda ve Enosis'i gerçekleş-

tirme işaretini verdiğinde Türklerin bir savaşa ihtiyaç olduğunu hissetmeleri doğaldı.

Abluka altındaki Türk bölgeleri içinde saldırganlığın birikmesinden söz etmiştim. Mitscherlich (1971) Fernichel'in fikirlerinden yola çıkarak topluluğun saldırgan davranışı olan savaş olgusunun, yalnızca işin içindeki bireylerde birikmiş saldırgan itki fazlalığının bir ifadesi olarak alınmaması gerektiği sonucuna varır. Hiç kimse saldırgan itkisini tasfiye edemediği için tek başına savaş ilan etmez, saldırganlık itkisi de başka koşullar altında tek başına savaşı gerektirmez. Ancak Mitscherlich, bireyin saldırganlık heyecanının varlığını görmezden gelmenin ya da savaşın yürütülmesine katkısını küçümsemenin "tek yanlı" olacağını önerir. Herhangi bir durumda saldırganlık heyecanının şiddetinin en sonunda bütün topluluğu etkilediği zincirleme bir reaksiyonu tetikleyip tetiklemeyeceğinin hâlâ belirsiz olduğunu söyler. "Günümüzde, öznel anlamda düşman saldırganlığına maruz kalmak, savaşmanın zorunlu bir önkoşulu gibi görünür. Bu nedenle savaş olmasıyla ilgilenen ulus bünyesinin içindeki gruplar böyle bir duygu yaratmaya uğraşırlar" (s. 165). Glover (1933) ve Atkin'den (1971) ödünç alacağımız bir terimle, hem adadaki hem de anakaradaki Türklerle Rum karşıtları arasında "savaşa hazır olma" durumu yıllardır devam etmekteydi. Atkin bu hazır olma durumunu her toplumun "savaş kurumu"nun gerçek işlevi olan savaşa somut bir hazırlık yapmaktan çok, salt psikolojik olarak tanımlar. Türk askeri Kuzey Kıbrıs'ı gerçekten kontrol altına aldığında anakaradaki Türkler adayı bölme planlarına kadar giden eski psikolojik bir hazır olma durumuyla destekleniyorlardı. Aynı şekilde Rumlar da "adalarını" savunmaya psikolojik olarak hazırdı. Yıllardır neredeyse her taşın altında hazır bir ölümcül silah vardı ve buna denk bir savaş zihniyeti her iki grupta da var olmuştu.

Savaştan önce Kıbrıs Türkleri çok uzun zaman Türkiye tarafından kurtarılmayı bekledikleri için, olan biteni umutsuzlukla ve kuşkuyla karşılıyorlardı. Daha sonra sıradan Rum vatandaşı-

mn da Türkiye'nin askeri harekât yapabileceği ihtimalini inkâr ettiğini öğrendim. En sonunda müdahale gerçekleştiğinde iki tarafın da genel anlamda savaşa hazır olmasına rağmen herkes için bir şok olmuştu. İlk silah sesleri paraşütçüler adaya indikten sonra duyuldu ancak bir kez başladığında çatışma acımasızdı. İlk aşama üç gün sürdü ve Türk birlikleri Kıbrıslı Türk askerlerin de yardımıyla Girne ve Lefkoşa arasında iyi korunan bir mevki elde ettiler. Bunu Cenova'daki müzakereler izledi. Türkler ve Rum çoğunluğun arasındaki kuşatılmış bölgelerinde yaşayan Kıbrıslı Türklere kendilerine ait toprak, tercihan adanın kuzey tarafının üçte birinin verilmesi gerektiğini öne sürdüler. İsviçre tarzı kantonlar oluşturma olasılığı da öneriler arasındaydı. Müzakerelerden istediğini alamayan Türkler, yirmi yedi gün içinde ikinci kez çatışmaya başladı. Türk jetleri adanın üzerinde uçuyordu.[3] Destek alan Türk birlikleri altmış saat içinde adanın yüzde 37'sini ele geçirdi. Bütün adayı ele geçirmek gibi bir niyetleri yoktu, yalnızca kendilerine düşen "adil payı" istiyorlardı. Rumlar ise bunda hiçbir adil yan görmüyorlardı.

Glover, (1933) uygar ulusların savaşta dezavantajları olduğunu söyler çünkü ilkel insanın özelliği olan ritüelistik öldürme denetimine sahip değildirler. Dahası uygar insan, savaş çıkarmasındaki bilinçdışı güdüleri saklamak için karmaşık ussalaştırmalar kullanabilir. Burada Glover'm endişesi büyük ölçüde silahlı çatışmada ifade bulan sadist ve mazohistik dürtülerdir. Oysa ilkel insan düşmanlarını cezalandırmak için savaşma isteğini ilan etmekte tereddüt etmez. Psikanalist, deliliğin ruhsal yeniden inşa etme unsurları içerdiğini bilir, savaşı "kitlesel delilik" olarak adlandıran Glover, "delilik bireysel çatışmayla başa çıkmanın dra-

3 Rumların elindeki bölgede çoğu yerleşim bölgelerinde kalan pek çok Kıbrıslı Türk olduğu için ikinci askeri operasyon Türkler için zorunluydu. Türkiye geri çekilmezse Rumların onları yok edecekleri tehdidi ciddiye alınmıştı. Bu askeri müdahale pek çok kuşatılmış Türk bölgesine özgürlük getirdi (Denktaş, 1977).

matik bir çabasıdır, karmaşayı önleme umuduyla *sağaltıcı bir süreç* olarak başlayıp *umutsuz bir parçalanmayla* sona erer," der (s. 31). O halde dolaylı olarak, savaşın bir grubun kitlesel deliliği tedavi etme çabasını temsil ettiğini ama yine yıkımla sona erdiğini söyleyebiliriz. Fornari de (1966) savaşı bir çeşit "sağaltma" olarak görmüştür.[4]

Savaşı terapi olarak gören bir başka bakış açısı da Mitscherlich (1971) tarafından ifade edilir. Mitscherlich, Freud'un içkin grup saldırganlığını azaltması nedeniyle savaşın insanların iç dünyalarındaki barışın bir koşulu haline geldiği kavramından yola çıkar. II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki ulusal toplulukların fazladan saldırganlık içgüdülerini önemli ölçüde boşalttığına inanıyordu. Böylece böylesine korkunç bir biçimde kan dökülmesinden sonra Avrupa'da önemli bir uluslararası çatışmaya girmek imkânsızlaşmış, iç siyasi gerginlikler bile sınırlar içinde kalmıştı.

Atkin (1971) herhangi bir ülkedeki "savaş kurumu"nun egosintonik ve çoğu durumlarda bireysel ahlak kavramlarınca kabul edilebilir olduğundan söz eder. "Çoğu kişi için vatanseverlik (grubun yüceltilmesi) birey narsisizminin meşru, kabul edilebi-

---

4 Money-Kyrle gibi (1937, 1951) Fornari de savaş psikolojisini açıklamak için psikoanalist Melanie Klein'cı kuramlara dayanıyordu: "Savaş, tam da savaşı kuramsallaştırarak, en başta şizoid-paranoid aşamada egonun ilk savunma mekanizması olan bir şeyi dev boyutlarda artıran bir toplumsal kurumun yürüttüğü bir *terapi çabası* [italikler sonradan eklenmiştir],olarak görülebilir. Klinik paranoyada... Korkutucu, genelde yalnızca hayali tehlike taşıyan bir dış dünya gerçekliğine yansıtılır. Ancak savaşta "korkutucu," gerçekten öldürebilecek ya da öldürülebilecek, tehlikeli bir düşmana yansıtılır, bu bakış açısından savaş bir akıl hastalığı olarak görünmekten çok, "korkutucu"nun ifade ettiği, mutlak yıkım korkusunu denetleme çabasıdır. Bunu da, yok etmeyle yok edilmeyi ritüelleştirip göreceleştirerek iç dünyayla dış dünya, hayalle gerçek arasındaki karmaşık karşılıklı etkileşimi içeren pahalı ve trajik bir güvenlik sistemi oluşturur görünen bir sistem aracılığıyla yapar." (sayfa: xvii-xviii)

lir, ussallaştırılmış bir yer değiştirmesidir.... Savaş kurumu bu şekilde, bir ulusun hayatta kalma ve karakterini koruma isteği olarak görülebilir. Yurttaşların ulusal kendilik bilinci ve kendilik saygısı ulusu bütünleştirip güçlendirmeye yarar" (s. 562). Atkin yurtseverlik şanının parlak alevinin bir erdem ve hedef olarak tarihte yalnızca kısa bir süre önce soluklaştığını belirtir, üstelik bu durum yalnızca bazı aydınlar arasında geçerlidir. Freud'un, Einstein'la ortak yönleri olan pasifizmin "*yapısal* bir hoşgörüsüzlük, özel bir durum" olup olmadığını düşünmesine değinir (Freud, 1932, s. 215). Psikanalizin hiçbir zaman insan durumunu olduğu gibi görmekten ürkmediğini belirten Atkin şu soruyu sorar: "İnsanın 'duygusal gelir'inin üzerinde yaşamasını bekleyebilir miyiz?"

Kıbrıs'taki savaşın Kıbrıs Türkleri için "ego-sintonik," yani duygusal yönden "olumlu" olduğunu gözlemledim. Grandiyöz grup kendiliğinin altında patolojik biçimde yatan düşük kendilik saygısını rahatlatmıştı. Rumların elinde yaşadıkları narsistik yaralar onarılmıştı. Rochlin (1973) saldırganlığın gerek bireyde gerekse grupta, bir değer duygusu kazanma aracı olmasını ve nasıl kendilik savunmasının hizmetinde olduğunu ayrıntısıyla işlemiştir. Saldırganlığın kullanımının uyumsal işlevi de gözlemlenmiştir (Hartmann, 1939; Hartmann, Kris ve Loewenstein, 1949; Solnit, 1966) ancak temelde doğasının yıkıcı olduğu unutulmamalıdır.

Anakaradan gelen Türkler yıllarca adadaki kardeşlerini kurtaramamanın getirdiği engellenme duygusuna en sonunda onların "kurtarıcıları" olarak tepki gösteriyorlardı. Savaştan kısa bir süre sonra Türkiye'yi ziyaret ettiğimde, ortak düşmana karşı saldırgan duygularını paylaşmanın insanlara verdiği hazzı görebildim. O sırada Türkiye'de yaşanan siyasi bölünme göz önüne alındığında kolayca başarılamayacak aylarca devam eden bir siyasi ve toplumsal birlik sağlandı. Siyasi liderlerin, bir iç savaş ya da iç karışıklıktan kaçınmak için bir başka ulusa karşı savaşı kışkırtmayı içgüdüsel olarak bildiği söylenir. Kıbrıs'taki savaşı başlatan iki

Rum unsur arasındaki acımasız düşmanlık olsa da, savaş Türklere iç barış ve yeni bir kendilik saygısı vererek yararlı oldu. Başbakan Bülent Ecevit geçici bir süre ikinci Atatürk rolüne yükseltildi, adadaki Türkler de Türkiye'dekiler gibi kendilerini o1 un takipçileri olarak özdeşleştirenlere katıldılar. Rochlin (1973) grup psikolojisiyle birey psikolojisi arasında pek çok benzerlik bulunabileceğini söylese de, çoğu zaman gözden kaçırılan önemli ayrılıklar olduğunu belirtir. Temel farklardan biri de, grubun çıkarlarını bir lidere, bir amaca, ya da bir hedefe herhangi bir bireyin âşık olabileceğinden ya da kariyer hedefine bağlanabileceğinden çok daha kolay yatırabilmesidir. Bir başka deyişle grup narsisizmi çabucak kendini bir seçeneğe bağlar ve aynı çabuklukta da o seçenekten vazgeçer.

Ecevit'te yeni bir kahraman keşfetmeleri Türklerin grup bağlılıklarını artırmıştı. Ecevit onlar için bir sembol oldu. Ne yazık ki aşırı sağcı unsurlar içeren sıra dışı bir koalisyon hükümetinin başındaydı ve aynı yıl popülerliğinden yararlanarak Türkiye'yi yeni bir seçime götürmek için istifa edip hükümeti dağıttı: diğer partiler de kendi koalisyonlarını kurup yeni seçimleri engelledi. Ecevit Haziran 1977 seçimlerinde ve Ocak 1978'de kısa bir süreliğine tekrar başbakan oldu.

Ecevit barışsever bir insan olarak bilinirdi. İngilizceyi, anadili kadar iyi bilen bir şairdi. Bu kritik dönemde başta olması talihli bir durumdu. Kıbrıs'ta Ecevit bir fenomen haline gelmişti. Evlerde, dükkânların vitrinlerinde fotoğrafları asılıydı. Tahmin edilebileceği gibi Ecevit, bir zamanlar her yerde görülen ve Kıbrıslı Türklerin muhtaç kendilikleri yerine geçen kuşlarının yerini almıştı. Ecevit resimleri ortak idealize edilmiş nesne haline geldi, yeni gelişen bir grup kendilik kavramını birleştiren bir şey oldu. Klinik terimlerle bu grup kendilik kavramının ifadesi, bireylerde görülen türde mani'ye benziyordu. Savaştan aylar sonra bile Kıbrıslı Türk ebeveynlerin oğullarına Ecevit'in, kızlarına da eşinin adını vermeleri normaldi. Bu durum, Freud'un (1921) grup üye-

lerinin kendilerini nasıl liderin imgesiyle sonra da birbirleriyle özdeşleştirdiği kavramının bildiğim en iyi örneğini oluşturuyor.

Madalyonun Diğer Yüzü

Özgürlüklerine kavuşan Kıbrıslı Türkler için savaş "ego-sintonik" olmuş ve grup kavramlarını yüceltmişti ancak insanın yıkıcı eylemlerine her zaman eşlik eden kişisel trajediler adayı altüst etmişti. Türk ordusunun ilk hareketi ve onu izleyen ikinci harekât, kuzeyde yaşayan Kıbrıslı Rumların bölgeden kaçmasına yol açtı. 150.000 Rum'un güneye sığındığı ve 65.000 Türk'ün kuzeye kaçtığı sanılıyor. Rum sığınmacı kamplarını ziyaret edip, orada yaşayanlarla görüşmedim ancak yaşadıkları inanılmaz zorlukları tahmin edebiliyorum. Türk ordusu adayı Attila hattı olarak anılan çizgiyle ikiye böldü, bu Türk kuşatılmış bölgelerini Rum bölgesinden ayıran eski yeşil hattın yerini alıyordu. Rumlar tarafından barbarca gördükleri Türk saldırganlığını simgelemek, Türkler tarafından ise Türklerin anavatanı Orta Asya'dan gelen acımasız fatihi anmak için kullanılan bir addı bu. Türkler kendilerini bu fatihle özdeşleştiriyorlardı çünkü eski grup saldırganlıkları yalnızca düşmanı korkutmayı değil, belki daha da önemlisi grup kendiliğini birlikte tutmaya yarıyordu. Güneye ilk anda geçemeyen yaklaşık 20.000 kadar Kıbrıslı Rum, Türklerin denetimindeki bölgede kalmıştı.[5] Onların durumundan bir sonraki bölümde söz edeceğim.

Savaş başladığında Türkler büyük tehlike içindeydi. Türk ordusu ilk hareketinde yalnızca Lefkoşa'daki abluka bölgesini, Girne kıyısına açan küçük üçgen bir bölgeyi ele geçirmişti. Başka yerlerdeki abluka bölgeleri Rumlar tarafından hemen kuşatıldı ya

5 1977 yazında Denktaş, kuzeyde kalan Kıbrıslı Rum sayısını 1800 olarak vermiştir, Makarios'un ölümünden sonra bunların çoğu güneye yerleşme izni için başvurmuştur.

da ele geçirildi. On bir bin Türk, Mağusa kuşatılmış bölgesinde, Othello Kalesi'nin gölgesindeki ve bir kez daha sakinlerini ele geçirilmekten koruyan, kadim şehrin surları arkasında mahsur kalmıştı. Güneydeki liman şehri Limasol'da durum daha farklıydı. Burada doğal ya da insan eliyle yapılmış bir bariyer olmadığından Türkler hemen sindirilmişti. Hayatta kalanlar aylarca şehirdeki bir stadyumda kapalı kaldılar. İkinci manevrasında Türk ordusu Mağusa ve Lefkoşa'yla Mağusa arasındaki Serdarlı'daki iki büyük kuşatılmış bölgede ve adanın kuzeyindeki Türklerin bulunduğu daha küçük bölgelerdeki Kıbrıslı Türkleri kurtardı ancak güneyde, Rum denetimi altındaki bölgeye dağılmış daha on binlerce Türk vardı. Guneyden kuzeye kaçmak isteyenlerin çoğu fark edilmemek için yayan yolculuk yaptı. Güvenli bölgeye kaçmak için toprakları dahil her şeylerini bırakmaları gerekti. Kaçış sırasında bu Kıbrıslı Türklerin bazıları öldürüldü, bazıları yaralandı.

Güney Kıbrıs'ta yeni bir işkolu türemişti. Güneyden kaçmaları için Türklere yardım eden Rumlar kişi başına iki yüz dolar kadar para kazanabiliyorlardı. Bu "kaçaklardan" biriyle görüştüğümde insanları hatlardan kaçırmak için kullanılan tehlikeli ve yaratıcı yöntemleri öğrendim. Bir bebek peynir tenekesine konabiliyor, kontrol noktasından geçirildikten sonra diğer tarafta Türkler tarafından alınıyordu. Bazı otomobillere yetişkinleri saklamak için özel bir arka koltuk yapılmıştı. Burada kapalıyken tüpler aracılığıyla soluk almak zorunda kalıyorlardı. Bu Türklerin gizli kaçışları kuzeye girişi serbest bırakan anlaşmanın yapıldığı 1975 sonbaharına kadar sürdü. 1977 yazında Kıbrıslı Türk yönetiminin resmi sayımı yalnızca 100 Kıbrıs Türk'ünün Rum bölgesinde kaldığını gösteriyordu. Güneyde mahsur kalan 65.000 Türkün gönüllü olarak kuzeye göçü en sonunda Kıbrıs nüfusunun fiili olarak ikiye bölünmesiyle sonuçlandı.

Göç eden güneyli Türklerin karşılaştığı zorluklara rağmen kuzeyde özgürlük kutlamaları aylarca devam etti. Kıbrıs Türk yönetimi durumu kontrol altına alamadan insanlar Rumlara ait

evleri, fabrikaları ve köyleri yağmalamışlardı bile. Türk sığınmacılarının yoksulluğu ve kuzeydeki ekonomik bakımdan alt sınıfta olan pek çok Türk'ün yağma yoluyla zenginleşmesi toplumsal manzarayı allak bullak etti. Örneğin yağmayla bir gecede zenginleşen, eskiden hizmetçi olan orta yaşlı bir Türk kadını eski işverenlerinin ziyaret edip yardım istediklerini duymuştum. Yağma o kadar yaygındı ki "buluntu" diye yeni bir sözcük uydurulmuştu. Sosyal toplantılarda insanların evlerindeki "buluntulardan" söz ediliyordu. Birey ve toplumun eski ahlak kuralları sarsılırken, insanlar bu "bulunan eşyalara" sahip olmakta, hatta birbirlerinden çalmakta haklı olduklarını düşünüyorlardı.

Buluntuya yönelik genel meşguliyet, savaştan altı ay sonra kuzey Kıbrıs'ı ziyaret ettiğimde hâlâ açıkça görülüyordu. Ama bundan kısa bir süre sonra, belki yönetimin attığı adımlar nedeniyle belki de artık kolayca bulunacak bir şey kalmamış olmasından dolayı sona erdi. Hükümet depolardaki Rumlardan kalan televizyonları, giysileri, konserve yiyecekleri ve diğer malzemeleri satışa çıkardı. Yönetimin Rum mallarından kurtulmak için attığı diğer adımları bir sonraki bölümde ele alacağım.

Maddi şeylere olan bu ilginin psikolojik bir "yararı" olduğuna inanıyorum. Uzun bir zaman ağır bir narsistik yarayı iyileştirmeye çalışan bir grubun suçluluk duygusu olmadan bolca narsistik malzeme edinmesine izin vermiştir. Bu durumun çoğu zaman, "on bir yıl yoksunluk çektikten sonra bu lükse sahip olmak bizim hakkımız!" gibi cümlelerle ifade edildiğini duyabilirdiniz. Ancak maddi şeylere olan bu ilginin insanların psikolojik zorluklarını görmezden gelmelerini sağlamaya yardım etmesi daha da önemlidir. Bu insanlar büyük bir değişimle karşı karşıya kalmışlar, kaçınılmaz olarak belli bir kayıp yaşamışlardı. Değişimi kabul etmek için kaybettiklerinin ardından yas tutma acısının yaşanması zorunluydu. "Zafer kazananlar" bile, elbette böyle geniş bir insani yıkımdan sonra bir zaferden söz edilebilirse, yas tutmalıdır.

VI
SAVAŞTAN SONRA YAS TUTMA VE UYUM

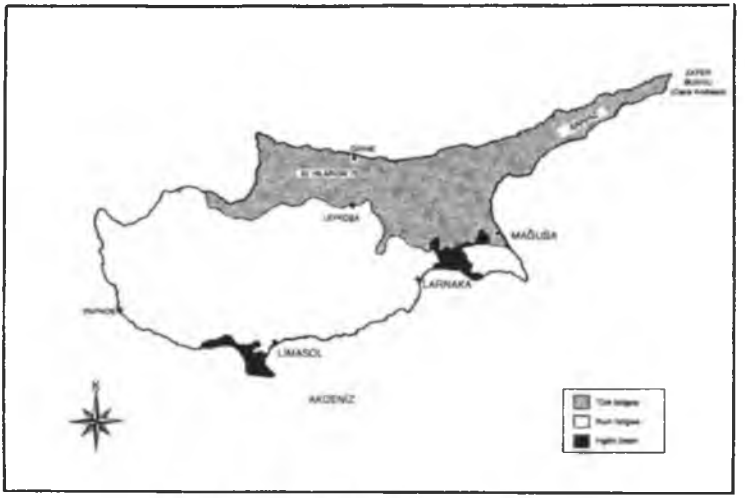
Battaniyelerin Yakılması

Kıbrıs Türk yönetiminin güneyden gelen Türk sığınmacıların yerleştirilmesinden sorumlu görevlileri, onları mümkün olduğu kadar geride bıraktıkları durumlara benzer ortamlara yerleştirmeye çalıştı. Kuzeyde, güneyde Türklerin bıraktıklarından daha fazla sayıda köy terk edildiği için uygun bir eşleştirme, örneğin dağ köylülerinin yine dağlık bir araziye yerleştirilmesi büyük ölçüde mümkün olmuştu. Yeni yerleşen her Türk sığınmacı topluluğuna çoğu üniversite mezunu genç erkekler olan "kılavuzlar" atanmıştı. Kılavuzlar bir anlamda başkent Lefkoşa'daki yerleşim dairesini temsil ediyordu. Kıbrıslı Rumların kaçar-

ken bıraktıkları yatakları, dikiş makinelerini, yiyecek gibi eşyaları saklamaya uygun, depo olarak kullanılan bir binanın sorumluluğunu üzerine alan her kılavuza kendisinin kullanması için bir ev verilmişti. Göçmenler daha önce oturduklarına uygun evlere yerleştirilmişti.

Savaş bittikten altı ay sonra bu yeni "Türk" köylerini araştırmama izin verildi. Köylerden birindeki bir olayın haberi geldiğinde, tesadüfen Denktaş'a ait büro kompleksindeki yerleşim dairesinin odasında bulunuyordum. Yeni yerleşimcilerden biri kılavuzunun verdiği battaniyeleri yakmıştı. Bu tür haberlerin olağan olduğunu öğrendim (Savalaş, 1975). Dairedekiler kılavuzun verdiği erzakları kabul etmeyi reddeden göçmenlerin görünürdeki inatçılığını ve hoşnutsuzluğunu anlayamıyorlardı. Battaniye yakma konusunda ilk yorum, alan kişinin kendisine verileni beğenmeyen açgözlü biri olduğunu düşünmekti. Aynı yorum kendisine verilen evdeki bütün pencere camlarını kıran kişi için de yapılabilirdi. Hiç kimse kendi payına düşenden tatmin olmamış gibi görünüyordu. Öte yandan bu köydekilerin eski evlerindekinden daha iyi durumda olduğunu kabul ettiklerini öğrenmiştim. Çoğu şimdi ellerindeki toprağın eskisinden daha çok şey vaat ettiğini kabul edecek çiftçilerdi. Ama zaman geçtiği halde kimse tarlalarını sürmek ve ürünlerini ekmek konusunda bir şey yapmıyordu.

İlk çalışma yerim battaniye yakma olayının bildirildiği sırada yerleşim dairesinin odasında olmam nedeniyle seçilmiş bir köydü. Burası Lefkoşa'dan on beş kilometre uzakta, Lefkoşa ve Mağusa arasındaki ana yola yakın bir yerdi. Altı ay önce Türk tankları bu yoldan geçmişti. Rum köylüler düşmandan kaçmıştı, tek benzin istasyonu yakıldığı ve yola yakın binaların duvarları kurşun delikleriyle dolu olduğu halde köy binaları ayakta kalmıştı. Köy, tek okulu ve kilisesi olan mütevazı bir yerdi. İki kahvesi vardı, modern binaların sayısı on kadardı, çoğu Kıbrıs tarzı kerpiç evlerdi.

Türk askeri müdahalesinden sonra Kıbrıs

1975 ilkbaharında köye elli üç Türk ailesi yerleştirilmişti. Bir aile Orta Anadolu'dan[1] geliyordu ama diğerleri güneydeki aynı küçük çiftçi topluluğundandı. 1975 sonbaharından önce Rum yetkililer göçe izin vermediği için büyük tehlike altında, korkuyla kaçmışlardı. Muhtarları ve köy öğretmeni yeni yerde görevlerine devam ediyordu. Anadolu'dan gelen aile dışında bu insanlar arasındaki tek yabancı, resmi kılavuzlarıydı. Bazı evler boş kalmıştı, bir düzine sığınmacı aile daha buralarda barındırılabilirdi.

1 Savaştan kısa bir süre sonra Kıbrıs'ta savaşan Türk askerlerine isterlerse buraya aileleriyle yerleşebilme izni verildi. Savaşta ölen askerlerin ailelerinin Kuzey Kıbrıs'a taşınmalarına izin verilerek oturmaları için bedava ev verildi. Daha sonra Türk hükümeti Anadolu'dan başka yerleşimcilerin gelmesini de teşvik etti. Anakaradan en az 10.000 Türk -çoğu Kıbrıs kökenliydi- oradaki Türk gücünü artırıp ekonomiyi geliştirmek için Kıbrıs Türk kesimine gitti. Bu taşınmada hiç kimse göçe zorlanmadığı halde bu süreç III. Bölümde anlatılan "sürgün" yöntemiyle sistematik göç ve yerleşime benziyordu. 1572'de Türklerin Kıbrıs'a göç etmeleriyle başlayan tarihsel sürecin hâlâ devam ettiği söylenebilir.

Her binanın sokağa bakan duvarında veya kapısında Kıbrıs Türk yönetiminin envanter ve denetim için gerek duyduğu kabaca yazılmış bir kod numarası vardı. Her nedense bu çirkin karalamalar bana bazı filmlerde gördüğüm Nazi toplama kamplarındaki Yahudilerin kollarındaki dövmeleri hatırlatarak canımı sıkmıştı. Kod numaralarının evlerin bir aile yuvası gibi görünmesine engel olduğu kesindi ve köylülere de bu binaların kendilerine ait olmadığını hatırlatıyordu.

Elli üç aile reisinin otuz sekizinin, hafif hoşnutsuzluk olarak nitelendirilebilecek şikâyetleri alışkanlık haline getirdiğini öğrendim. On altı aile reisinin kahvede toplanması istendi, muhtar ve sorun gidericinin de hazır bulunduğu üç saatlik bir tartışma gerçekleşti. İşlemekte olan grup süreçlerini izledim. Bazı katılımcılarla birebir görüştüm, bu yöntem veri toplama açısından o kadar başarılı oldu ki, diğer köylerde de daha sonra kullandım. Katılan on altı kişinin hepsi de teşvik edildiklerinde ailelerinin geçmişte ya da en azından hayatlarının korku ve rahatsızlıkla geçtiği son on bir yılda olduğundan daha iyi durumda olduğunu kabul ediyordu. Hatta güneye dönmektense ölmenin daha iyi olduğunu söylüyorlardı. Türk zaferinden dolayı mutluydular, milliyetçi bir gurur duyuyorlardı ama bir düzeyde de sürekli şikâyet etmeye devam ediyorlardı.

Şikâyetlerden biri de köyün adıyla ilgiliydi. Daha önce Rum topluluklarına ait olan yerlere Türk adları vermekle görevli Lefkoşa'daki yetkililer milliyetçi (örneğin Kahramanlar köyü) ya da çevreyle ilgili adlar (örneğin Zeytinli) öneriyorlardı. Yerleşimciler kaçtıkları köyün adını kullanmak istiyorlardı. Köye yeni gelenler, üzerinde "Göçmenler Kahvesi" yazan bir tabela asmışlardı. Bu durum benimle köye gelen sorun gidericiyi rahatsız ediyor ve yerleşimcilere kendilerini sığınmacı değil, bir özgür Türk toprağının sahibi olarak görmelerinin zamanı geldiğini söylüyordu. Köylüler bu düşüncenin haklı olduğunu görmekle birlikte tabelayı değiştirmek için bir şey yapmıyorlardı.

Tartışma battaniyelerin niye yakıldığına geldiğinde işlemekte olan psikolojk süreci görmeye başladım. Yerleşimcilerin battaniyeleri kabul edilemez biçimde Rum ruhuyla kirlenmiş olarak gördükleri açıktı. Savaş sona erdikten sonra Kıbrıs Türk yönetiminin yerleşimcilere verilecek yatacak yer ihtiyacını karşılamak için yeterli malzemesi olmadığından Rumların bıraktığı kumaşlardan battaniye yapılması emri çıkarılmıştı. Battaniyelerin yapıldığı bazı malzemeler Rumların geride bıraktığı giysilerden geliyordu. Bu nedenle de dağıtılan bütün battaniyelerin yerleşimcilere Rumlarla bedensel temas kurduklarını hatırlattığını anladım. Battaniyeler Türklerle Rumlar arasında bağlantı olarak algılanıyor, köylüler, battaniyeleri yakarak artık Rumlarla bir bağlantı olmadığını, ayrılığın gerçekleştiğini "kanıtlamaya" çalışıyorlardı. Bu köprüleri acele olarak yakmakla ilgili bir şeydi. İnsanlar önemli kayıplardan veya değişikliklerden sonra mecburi olarak yas tutarlar. Yas tutma ölen akrabanın, geride bırakılan yerin, eski yaşam durumunun veya bunlara benzer kayıpların ve değişenlerin aklımızda kalan imgeleriyle uzun süre uğraşmamız demektir. Yas tutma normal olarak devam ederse, en sonunda kayıpların ve değişikliklerin gerçek olduğunu kabul ederiz. Fakat normal yas tutma zaman alır; hemen tamamlanmaz. Gittiğim köyde yerleşimciler karşılaştıkları kayıplar ve değişiklikler için uzun süre yas tutacaklarına yas tutmayı inkâr etmeye çalışıyorlardı.

Köylüler bir yas tutma sürecinin ortasında oldukları ve Rumlardan gerçek psikolojik ayrılma henüz mümkün olmadığı için battaniye yakma semptomatik bir edimdi. Yeni evinin camlarını kıran adam da evde yaşamış, tanımadığı ve görünümlerini yalnızca hayal edebileceği Rumlarla psikolojik ayrılık yanılsamasını yaratma çabası göstermişti. Görüşmemiz sırasında, duvarlara yazılı numaralar durumunu göstermesine rağmen, kendi evi haline getirmesi beklenen bir Rum evinde yaşamaktan duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Rumluk ve Türklük bu evde buluştuğu için bir ayrım yapmak şarttı. Bu nedenle camları kırmıştı. Onu dinlerken

yalnızca evin Rum yönüne -ailesiyle birlikte Rumların elinde yok olmaktan kaçtığı için Rum olanı kötü ve tehlikeli olarak algıladığı- saldırmadığım fark ettim. Aynı zamanda kovulan birinin evinde yaşamaktan duyduğu suçluluğu da ifade ediyordu. Sağ kalma suçluluğuna benzeyen bu duygular, fiziksel olarak ne kadar uygun olsa da meskeni rahatsız edici kılıyordu (Volkan, 1977).

Yas Tutma ve Uyum

Kuzeydeki köylere yeni yerleşenlerin psikolojik süreçleri, yas tutma sürecini inceledikten sonra anlaşılabilir. Yas tutma kayıp ve değişime uyumu önceler. Yas tutmanın en tipik örneği, kişinin bir yakınının ölümü karşısında tepkisi olduğu için, bunun nelerle ilişkili olduğunu incelemek yararlı olacaktır.

Bazı semantik zorluklara rağmen konuyu araştıranlar, bir yetişkin kendisi için önemli olan birini kaybettiğinde beklenebilecek bir dizi tepki üzerinde fikir birliğine varırlar (Bowlby, 1961; Freud, 1917; Parkes, 1970, 1972; Pollock, 1961; Volkan 1972c, 1974). İlk başta bu kayıp inkâr edilir. Sonra yoksun kalan kişi öfke ve "ölü kişiyi tekrar diriltme arzusu" hisseder (Bowlby ve Parkes, 1970). Ruhi örgütsüzlüğün sonucunda, kaybın geri dönüşsüz bir olay olarak kabul edildiği ve ölü kişinin imgesiyle olan meşguliyetin eskisi kadar şiddetli ve gerçek dışı olmadığı bir yeniden örgütlenme oluşur. Bir aşamadan diğerine normal bir ilerleme gözlenebilir ancak ileriye hareket, ileri geri dalgalanmalardan tamamen arınmış değildir.

Freud (1917) yas tutmanın patolojik bir durum değil de, belirli bir zaman aralığında devam edip biten bir psikolojik süreç olduğunu söyler. Normal hüzün ya da yas tutmaya yapılacak herhangi bir müdahalenin potansiyel olarak zararlı olduğunu önerir. Yas tutma işleyişi devam ederken, ölmüş olanla ilişkili anılar ve beklentiler, tek tek yas tutanın aklına gelecektir. Yas tutan, yas tutma süreci içinde ölmüş olana yatırılan libidoyu yavaş yavaş

geri çekmeyi başarır. Yas tutma tamamlandığında ise yas tutanın egosu "özgür ve çekincesiz" olacaktır (Freud, 1917, s. 245; Pollock, 1961, 1977).[2]

Yas tutanlar üzerine olan araştırmam (Volkan, 1966b; 1970, 1971, 1972b, 1972c, 1976; Volkan, Cilluffo ve Sarvay, 1975; Volkan ve Showalter, 1968) yas tutmanın karmaşık olabileceğini gösterir. Yas tutan kişi, normalde birbirini izleyen ancak çoğu zaman da üst üste binen aşamalardan birinde takılıp kalabilir. Böyle bir gelişim yas tutanın olgunluk düzeyiyle, kaybın aniliğiyle ya da doğasıyla ilgili olabilir. Takıntının en çok, yas tutanın kaybedilen nesneyi geri getirme aşamasında ortaya çıkmasının muhtemel olduğunu gördüm. Böyle bir özlem, ölüyü geri getirmenin dehşetiyle aynı anda ya da dönüşümlü olarak ortaya çıkabilir. Bu kutuplu tepkiler yas tutanın ölü kişiye karşı çelişik duygularını yansıtır. Böylesine takılmış bir yas tutan, ölünün kısmi-nesne temsilini, ilişki kurmaya devam ettiği bir "iç varlık" olarak saklar (Schafer, 1968).[3] Bu ilişki zorunluluk gereği içsel olarak yürütülse de, hastanın algıladığı şekliyle esas itibariyle, çelişkili bir düzlemde iki kişi (ya da temsili bölümleri yüz, baş vb) arasındaki etkileşimi içerir.

Araştırmamız patolojik yas tutan bir kişinin, kendisini kaybettiği kişiye bağlayacak cansız nesnelere sihirli güçler yatırdığını da gösterdi. Bu cansız nesnelere "bağlantı nesneleri" adını vereceğim. Bu nesneler, çok defa ölüye ait eşyalar arasından seçilir. Saat gibi taktığı ya da fotoğraf makinesi gibi görme duyusunun uzantısı olarak kullandığı bir şey. Ayrıca ölünün fotoğraf gibi sembolik ya da gerçekçi temsilleri veya ölüm haberi alındığında ya da yas tutan cesedi gördüğünde yakında bulunan bir şeyler de bağlantı nesneleri olarak kullanılabilir. Bağlantı nesneleri, yas tu-

---

2 Yas tutma işlemi, psikanalizde bir çatışmayı çözme için ortaya çıkan süreç gibi, psişik dengeye kavuşmak için yapılan bir iç çalışmadır. (Pollock, 1977, s. 16).

3 "İç varlık": Patolojik yas tutucunun özdeşleşme süreciyle kendi kendilik temsilinin içinde erimeyen yabancı bir bünye olarak hissettiği bir içe yansıtış.

tanın yansıtılmış çelişkili nesne ilişkilerinin (Jaffe, 1968) bir parçasının terk edilmektense "donduğu" bir dış mevki sağlarlar.

Yas tutanın aklındaki ölünün tasarımı ve bununla ilişkisi olan yas tutanın kendi tasarımı dış dünyadaki sembolik bağlantı nesnesinde buluşurlar. Ölüyü yok etme isteğiyle aynı anda hissedilen özlem, bağlantı nesnesinde yoğunlaşır. Bağlantı nesnesi ayrıca, acılı ve çözülmemiş yas tutma işlemi için bir dış gönderme sağlar. Yerleşimcilerin battaniye yakma olaylarının anlamını daha derinden incelemek için patolojik yas tutan genç bir hastanın bağlantı nesnesine bakalım. Bu genç adam bir bağlantı nesnesi olarak bir dosyanın içinde görünmeyecek şekilde ölü babasının fotoğrafını saklıyordu. Fantezisinde dosya babasının tabutuydu ve bunu açmaya korkuyordu. Babasının cenazesinde babasının cesedinin tabutta olmadığı hayalini kurmuştu, bu babasının hâlâ hayatta olması isteğinin bir yansımasıydı. "Kazara" dosyayı damlayan bir su borusunun altına koymuştu, bu babasını "öldürme" (yas tutmayı tamamlama) isteğini temsil ediyordu. Babasının ölmeden hemen önce şnorkelle denizde yüzdüğü ve bunun ölümüne yol açtığı söylendiği için bu davranışı tamamen uygundu. Bu eylemin ileri çağrışımları damlayan suyun, yoksun kalan oğlun akıtamadığı gözyaşlarını temsil ettiğini ima ediyordu. Bu eylem yas tutma sürecini deyim yerindeyse "dışarıya" koyuyordu (Volkan, 1971). Araştırma yaptığım köye yerleşen Türkler de Rumlardan kalan kumaşlardan yapılan battaniyeleri, yukarıda anlattığım genç adamın babasının fotoğrafını kullandığı gibi kullanmışlardı. Genç adam bir an önce yas tutmasını bitirme isteğiyle babasının fotoğraftaki imgesini suyla boğmaya çalışmıştı. Türk köylüler de kendilerini köyden kaçan Rumlarla birleştiren battaniyeleri yakıp uzun sürecek yas tutma süreçlerini inkâr ediyorlardı.

Birinin ölümünü izleyen yas tutmadan söz etmeme rağmen, başka kayıpların sebep olduğu yas tutma için de aynı ilkeler geçerlidir. Ego için önem taşıyan her değişimin yası tutulur. "Yas tutabilmek değişebilmek demektir. Yas tutamamak, değişiklikle-

ri inkâr etmek, birey ve örgütlenme için büyük tehlike taşır" (Pollock, 1977, s. 29). Gruplar da kayıp ya da değişim karşısında bireyin yas tutmasında gördüklerimizi yansıtan şekilde tepkiler sergiler, kalıp temelde aynı gözükmektedir.

Kıbrıslı Türkler Arasında Yas Tutma

Savaştan sonra Kıbrıs Türkleri arasında birbiriyle örtüşen üç tip yas tutma gözlemledim: Sevilen kişilerin ölümüne, düşmanla etkileşimi kaybetmeye ve yer değişimine gösterilen tepki. Burada son ikisini tartışacağım ve sevilen kişilerin ölümüne daha sonra döneceğim. Savaş sonrası ilk yılda bu yas tutma türlerinde doğal ilerleme görülebiliyordu ancak komplikasyonu (patoloji) akla getiren bazı unsurlar da vardı.

Kıbrıs'taki savaş bittikten altı ay sonra, Kıbrıslı Türkler arasında yas tutmanın ilk aşamasında, yani kaybı inkâr etme aşamasında, bir takıntı olgusunun özelliklerini fark ettim. Kuzey dağlarında küçük bir Türk köyü, daha önce Rumların oturduğu iki köyün yakınında ve büyük bir Rum kasabasından yalnızca dört beş kilometre uzaktaydı. Bu köy savaş patladığında üç taraftan saldırıya uğramış, mücadele sırasında bazı köylüler ölmüştü. Son dakikada Türk uçaklarının düşmanı bombalaması sayesinde teslim olmaktan kurtulmuşlardı. Savaştan sonra boşaltılan yakındaki Rum kasabasına güneyden gelen Türkler yerleşmişti. Abluka altındaki köyün hayatta kalan halkı, Rumların boşalttığı kasabanın yeni sakinlerine tuhaf bir tepki gösterdi, yanlarına gitmemek için türlü türlü bahaneler buluyorlardı. Değişimi kabul etmemekle -ki bu, taciz karşında yeni bir dokunulmazlık içeriyordu- gerçekleştiğini de yadsımış oluyorlardı. Coğrafi konumları ve Türk yerleşimlerinden uzakta olmaları nedeniyle on bir yıl boyunca çok az alışverişleri olmuştu ve yakınlarına yeni yerleşen Türklerden "yabancılar" olarak söz ediyorlardı. Kasabayı terk eden Rumları elbette "kötü" ve tehlikeli kabul ediyorlardı. Ama köylülerin özellikle sal-

dırgan dürtüleriyle ağır bir ruhsal yatırım yaptıkları Rum varlığı, tuhaf bir biçimde, sırf uzun bir zaman içinde tanıdık olması nedeniyle güven vericiydi. Yas tutma sürecinin, yalnızca kaybedilen nesneye aşırı libidinal bir yatırımla değil, aynı zamanda saldırganlığın yatırılmasıyla da karmaşıklaşabileceği görülür. Önemli ölçüde saldırganlığın yatırıldığı herhangi bir şeyin kaybedilmesi bir güvenlik dönemi getirebileceği gibi aynı zamanda şok ve inanmayışı da beraberinde getirebilir. Zaman geçtiği halde bu küçük Türk köyünün sakinleri hâlâ yerleşimcilerin kasabasını ziyaret etmekte zorluk çekiyorlardı. Psikolojik ayrılmada düşman hayalet-lerinin yanılsaması gerekli olduğu için Rumları orada *görmemeye* dayanamıyorlardı. En sonunda gerçeklik galip geldi.

Battaniyelerin yakıldığı köy de bir yas tutma süreci yaşıyordu. Köy sakinleri yas tutmanın ikinci aşamasında yaygın olarak görülen dağılmış öfkeyi paylaşıyorlardı. Bu, şikâyetlerinde yüzeye çıkıyordu. Yeni yerleşimciler taşınmakla daha iyi evler ve topraklar elde etmişlerdi ama bu eski topraklarına olan "bağlılıklarını" (Rangell, 1976b) tehdit ediyordu. Kahvedeki tabelanın da gösterdiği gibi inatla geçmişteki kimliklerine tutunuyorlar ve ilişkili bir adla yeni yerleriyle eski yerleri arasında bağlantı kurmak istiyorlardı. Eski ve yeni çevreleri arasında bağlantı kurmaya çalışırken, ellerinde olmadan, kendileri ve yerlerine geçtikleri Rumlar ve eski mekânlarında temellenmiş kendilik kavramlarıyla yerleştikleri yeni köyde geliştirdikleri kendilik kavramları arasında da bağlar buluyorlardı. Rumlarla olan ilişkiyi canlı tutan bağlantı nesnelerinde önemli ölçüde suçluluk duygusu da vardı. Battaniyelerin yakılması ve camların kırılması yas tutmanın sona erdiği yanılsamasını elde etmek için zorunlu hale gelmişti.

Rumlarla olan yaygın ortak bağ, kaçarken geride bıraktıkları çöp yığınlarıydı. Her yerde dev yığınlar yatıyordu. Tarlalarda ya da boş evlerde görülen yığınlardan değerli eşyalar alınmıştı. Köyün ortasında büyük bir yığın oluşmuştu. Lefkoşa'dan gelen bir görevlinin, köy büyüklerine çevredeki çöpleri yakmaları için yal-

varması sırasında oradaydım. Görevli, çöplerin sağlıksız olduğunu ve salgın hastalık tehlikesi olabileceğini söylüyordu. "Bu çirkinlikten kurtulmanız için tek gereken" demişti, "bir bidon benzin ve kibrit." Köylüler söylediği her şeye katılıyorlardı ama bana yığınlardaki kırık oyuncaklar ve Rumca çocuk kitapları gibi eşyaları gösteriyorlardı. Çöplerden vazgeçmeme inatlarında gizli bir çığlık olduğunu hissederek duygulandım. Açıkça ağlayamayacak, yas tutmalarını tamamlayamayacak kadar öfkeliydiler. Ama şimdi çöp haline gelen bu basit aile eşyalarının sahipleri olan Rumların yerine geçmekten duydukları suçluluk, çöpler ne kadar güçlü bir biçimde düşmanın "kötü" yanlarını ve insanlığını temsil ederse etsin, çöpleri yakmaya karşı geliştirdikleri dirençlerini açıklıyordu. Battaniyeleri yakmakla yas tutmayı inkâr ederken, paradoksal olarak çöpleri yakmayarak köyden ayrılan Rumların imgelerini yanlarında tutuyorlardı.

Adanın görüntüsü savaştan altı ay sonraki ilk ziyaretim ve altı ay sonraki dönüşüm arasında büyük ölçüde değişmişti. Birçok binanın duvarında hâlâ kurşun delikleri vardı, yıkılan binaların bazıları hâlâ onarılmamıştı, yanmış tankların iskeletleri duruyordu, ama yanan ormanların yerine yeni ağaçlar dikiliyordu, bir zamanlar ölümün olduğu yere yeniden hayat geliyordu. Çöp yığınlarının çoğu kaybolmuştu. Yas tutma seyrinde gidiyordu ve yerini yeni bir hayata uyuma bırakıyordu. Yine de dokunaklı durumlara, yas tutamayan ve yaslarını geride bırakmayan bireylere de rastlanabiliyordu.

Savaşın ilk yıldönümünde tesadüfen deniz kıyısında güzel bir gazino işleten bir Kıbrıslı Türk'le tanıştım. Bir zamanlar gazinonun yakınlarında mütevazı bir restoranın sahibiydi ancak 1964 olayları sırasında işyerini kaybetmişti. 11 yıl boyunca sığınmacı olarak yaşamış, deniz kıyısında olmanın özlemini çekmişti. 1974'ten sonra Türk yönetimi ona kaybettiği çoktan yıkılmış olan restoranının yerine gazinoyu vermişti. Artık kendine ait olan bu yerin Rum sahibini hiç tanımasa da sürekli onun izlerini arıyor-

du. Bir pasaport bulduğunda, fotoğrafı eksik de olsa, evin kendisinden önceki sahibine ait olduğuna karar vermişti. Fotoğrafın eksik olması hayalgücünü serbestçe çalıştırmıştı, adamın nasıl yaşadığını, pasaportundaki yerlere İzlanda ve İspanya'ya gittiğinde neler hissettiğini hayal ediyordu. Kıbrıslı Türk, pasaportu bir tılsım olarak görüyor, gittiği her yere yanında taşıyordu. Bu onunla gazinonun ilk sahibi Rum arasında bir bağlantı nesnesiydi; sanki bilmediği Rum'la pazarlık yapıp suçluluk duymadan kendine verilen gazinoyu işletmek istiyordu.

Tanımladığım şekliyle bir bağlantı nesnesiyle ilgili değil de, yeni gelen bir Türk sığınmacıyla, kuzeyde oturduğu evin sahibi olan Rum arasında duygusal bir bağ oluşturan bir nesne hakkında inanılmaz bir hikâye dinlemiştim (Fehmi, 1975). Rum ev sahibi evini büyük bir acele içinde terk etmiş, eşyalarının çoğunu geride bırakmıştı. Yeni evine giren Türk, şöminenin üzerinde *kendi fotoğrafını* görünce çok şaşırmıştı. Rum ve Türk öğrencilerinin katıldığı 1936'da Larnaka Amerikan Akademisi'nin yıllık spor festivali sırasında çekilmiş bir fotoğraftı. İki öğrenci atletizm yarışmasında kazandıkları kupaları alıyordu. Biri evin eski Rum sahibi, öteki de yerine gelen Türk'tü. Fotoğrafın ikiden fazla kopyası olması düşük bir ihtimaldi. Türk ev sahibinde bir tane vardı, onu eski evinde bırakmıştı ama kendisine verilen yeni evde aynı fotoğrafı bulmuştu. Fotoğraftaki iki kişi 1936'dan beri birbirini görmemişti.

Türk Yönetimi altında Kıbrıslı Rumlar

Güneye kaçan Rum sığınmacılar hakkında sayısız trajik hikâye olduğundan eminim. Paylarına düşen dehşet, şok ve çaresizlik kolayca tahmin edilebilir. Rum bölgesine girmemin ve oradaki Rumlarla görüşmemin bir yolu olmadığı halde[4] 1974'te Türk

4 Kıbrıslı Rum sığınmacılarla ilgili yalnızca tek bir sosyopsikolojik araştırma (Evdokas ve diğ. 1976) buldum. Burada bir Kıbrıslı Rum psikiyatr, psiko-

bölgesinde kapana kısılan 20.000 Rum'un koşullarını araştırma fırsatım oldu. Çoğu savaştan bir yıl sonra ziyaret ettiğim Karpaz burun bölgesindeydi. Oraya gitmek için yalnızca Kıbrıs Türk yönetiminden değil, orada konuşlanmış Türk askeri yetkililerden de izin almak zorundaydım. Karpaz bölgesinde kısılıp kalan Kıbrıslı Rumların yerlerine Rumcam basit bir konuşma için bile yeterli olmadığından bir çevirmen ve bir Türk görevliyle birlikte gittim. Karpaz burnunun girişini koruyan askeri noktayı geçerken, gittiğimiz yolda başka hiçbir aracın olmaması duygusal olarak beni etkilemişti. Sanki hayaletlerin yaşadığı bir yere giriyor gibiydik. Ziyaret ettiğimiz Rum kasabasında savaştan önce 2.500 kişi yaşıyordu ama bazıları kaçmıştı. Güneydeki Rum yetkililerinin kabul ettiği bir bölümünün gitmesine izin verilmişti ama Rum yetkililer politik nedenlerle bazı Kıbrıslı Rumların kuzeyde kalması taraftarıydı. Ziyaretimiz sırasında nüfus 1900'lere düşmüştü. İnsanların görüntüsü de hayalet bir kasabada olduğumuz kanısını pekiştirir nitelikteydi. Sessizdiler ve yavaş hareket ediyorlardı. Muhtemelen Enosis mücadelesini destekleyen Rumca sloganların yazılı olduğu duvarlar yeni boyandığı için şehir temiz görünüyordu. Kahvelerinin camlarına ve duvarlara Türklerin milliyetçi gururunu destekleyen posterler asmak zorunda olmaları Kıbrıslı Rumların kendilerini daha da hakarete uğramış hissetmesine yol açıyordu.

Kasabaya hepsi Türk, üç polis ve bir doktor atanmıştı. Savaş bu bölgeye uğramadığı için fiziksel yıkım belirtisi yoktu. Türk bölgelerinde kullandığım görüşme yöntemini kullanmayı denediğimde, konuştuğum kişiler ilgili görünüp bize içecek verseler de, onların duygusal durumunu anlamak konusunda bir ilerleme

---

loglar ve diğer sosyalbilimcilerle birlikte sekiz teksir edilmiş sayfadan oluşan bir anket hazırlayarak örnek bir sığınmacı grubuna vermiştir. Bu anket Kıbrıslı Rum sığınmacıların hayat koşulları, ekonomik koşullar, toplumsal sorunlar vs. ile ilgili bilinç düzeyinde verdikleri bilgiyi topluyor, araştırma grubu da cevaplarını "yorumluyordu."

kaydedemedim. Hepsi temkinliydi, kahvedeki herkesin çökkün bir durumda olduğunu hissettim. Kasabada günlük hayatlarına devam etme ve tarlalarda çalışma özgürlüğüne sahip olmalarına rağmen çalışmakla kimse ilgilenmiyordu. Kızıl Haç her ay dört İngiliz poundu dağıttığından çalışmak için aşırı bir baskı yoktu ama depresyonun onları her durumda çalışmaktan uzak tutuğunu hissettim. İşgalden sonraki yılda burada ne bir düğün ne de eğlence gerçekleşmişti.

Bu insanlar aynı zamanda Kıbrıs'ta "televizyon savaşı" olarak adlandırdığım bir şeyin kurbanlarıydılar. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğu sırada adada bir tek televizyon kanalı bulunuyordu, bu da kanuna göre İngilizce, Rumca ve Türkçe yayın yapıyordu. Ancak 1963-64 olaylarından sonra Kıbrıslı Rumlar istasyonu ele geçirdiler ve İngilizce yayınlanan bazı filmler dışında genel olarak Rumca kullanıldı. Rum televizyonu ve radyo tesisleri bir tür soğuk savaşta faal olarak kullanılıyordu. Anavatandaki Türklerin adadaki kardeşlerini kurtarmaya gelmemesinden de sonra Kıbrıslı Rumlar "bekledim de gelmedin" dizeleriyle başlayan parçayı Türkçe her yayından önce, neredeyse düzenli olarak kullanıyorlardı. Bu ada Türklerinin narsistik yaralarına tuz basmak anlamına geliyordu. İlginçtir savaştan sonra Kıbrıs Rum televizyonu her gece Türkçe haber yayınlayarak Kıbrıslı Türkleri adadaki Rum duruşundan haberdar etmek istemişlerdir. Türkiye'deki hükümet daha sonra Anadolu'nun güneydeki dağlarına daha güçlü sinyali olan bir istasyon yaparak adaya Türk televizyonundan yayın yapmaya başladı. Rum kasabasını ziyaret ettiğimiz sırada antenler Türk yayınlarını almak üzere ayarlanmıştı ve Rumlar kendi dillerindeki yayınları zorlukla izleyebiliyorlardı.

Bu Rum kasabasına yaptığımız ziyarette, savaştan sonraki yılda, abluka altındaki Türk bölgelerinde işleyen grup süreçlerine (bkz. IV. Bölüm) paralel süreçlerin açığa çıkıp çıkmayacağını merak ediyordum. Yerel hastanede, kasabaya atanmış Türk doktorla çalışan Rum doktor kendisini ziyarete gittiğimde bana bazı

ipuçları verdi. EOKA B yanlısı olduğundan şüphelenildiği için askeri operasyondan kısa bir süre sonra bir grup Kıbrıslı Türk tarafından hırpalanmıştı. İncinme ve endişe gibi kişisel duygularına rağmen kendini kasaba insanlarına yardım etmeye adamasını takdir etmiştim. Savaştan sonraki ana şikâyetlerin, soluk almada zorluk olarak niteleyebileceği bir şey olduğunu bildirdi. Bunun açık anlamını net bir biçimde kavramıştı. Buna genelde mide rahatsızlıkları ve uyku bozuklukları eşlik ediyordu. Hipertansiyon vakalarında istatistiksel bir artıştan söz etti. Hastaların bildirdiği bir başka semptom da, Karpaz burnunun ucundaki Andreas manastırının koruyucu azizinin belirdiği sanrısıydı.

Savaştan Sonraki İlk Yıllar

Türk ordusu adayı coğrafi açıdan ikiye bölmeyi başarmıştı ancak, savaştan sonraki ilk yıl boyunca, böyle bir bölünmenin psikolojik açıdan kabul edilmesi Kıbrıslı Türkler için bile kolay olmadı. Uyum sağlamak zaman aldı. Adadaki yeni gerçeklikler kabul edilmeden önce yas tutma sürecinin aşamalı adımları atılmak zorundaydı. Yas tutma süreci, siyasi durumun patlamaya hazır ve ciddi ayrılıkların henüz çözülmekten uzak olduğu bir zaman boyunca karmaşıklaştı. Lefkoşa'nın eski yeşil hattı gerçekte değişmemişti. Türk ordusu başkentin Rum tarafına geçmediği gibi, yeşil hattın iki tarafı iki karşıt güç tarafından korunuyordu.

1975'teki ziyaretimde, sınırdan yalnızca birkaç sokak ötede kaldığımda pek çok gece silah seşleri duydum. İnsanlar buna pek aldırmadan işlerine devam ediyorlardı. Ateşe karşılık gelmediği sürece sorun yoktu. İki tarafta nöbet tutan askerlerin âdet haline getirdikleri tacizi vardı. Gece olur olmaz, diğer tarafa hakaretler ve küfürler yağdırmaya başlıyorlardı. Susup küfürlerine karşılık gelmesine izin veriyorlardı. Görünmez bir orkestra şefinin bu atışmayı yönettiği düşünülebilirdi. Bu ilginç gösteri sınırda yaşayanlara bir güvenlik hissi veriyordu. Askerler kendilerini özgür-

ce ifade edebildikleri sürece telaşa kapılmak için neden yoktu. Yine de sınır psikolojisinin tamamen korkudan arınmış olduğu söylenemezdi. Başkentteki yeşil hatta (artık Atilla Hattı deniyordu) oturan Türkler boş binalar, barikatlar ve askeri kampların bulunduğu manzaranın ötesinde, diğer taraftaki Rum evlerini görebiliyorlardı. Bir Türk mahallesi çıkmaz sokak biçiminde Rum bölgesine giriyordu. Geceleri bu çıkmaz sokağa giriş endişeye yol açıyordu. Bu durum geceleri doruk noktasına ulaşıyordu. Serseri kurşunlar da yaygındı. Bu şekilde bir çocuk öldüğünden beri, insanlar pencerelerinde ya da balkonlarında oturmaktan kaçınıyordu. Birileri kaygı duygusunu rahatlatmak için Rumlara bakan çıkmaz sokağa Rum tarafındaki bayraktan yüksekte duran bir Türk bayrağı dikmişti. Geceleri aydınlatıldığı için, 24 saat boyunca Türk bayrağı Rum bayrağını gölgede bırakıyordu. İnsanlar gerileme içinde olduklarında kaygıyı yatıştıracak tılsımlı hareketlere başvururlar.

Türk tarafındaki gözlemlerim savaştan sonraki yıl boyunca bir "savaş sonrası" kültürünün kurulduğunu gösterdi. İlk yağma ve maddi ve psikolojik etkilerinden sonra, yakın geçmişte yaşananların başka boyutları da izlerini bırakmıştı. Birden kısa süre önce ölüm anlamına gelen boş büyük mermi kovanları ev dekorasyonunda çok değer verilen koleksiyon malzemeleri haline gelmişti. Cilalanan, boyanan ya da sanatsal biçimlere sokulan kovanlar, şemsiyelik ya da vazo olarak kullanılıyordu. Ev sahibinin topladıklarını konuklarına sergilemesi normaldi. Mermi kovanı bulamayanlar, bu modaya uymak için satın alıyorlardı. Bu, temelde sağ kalanların milliyetçi gururunun altında gizlenen korku karşıtı bir uyumdu. İnsanlar evlerindeki kurşun deliklerini onarmayı erteliyor, çocuklar ziyarete geldiğinde Paskalya yumurtası arar gibi bir bıçak ya da tornavidayla deliklerde mermi aramaya teşvik ediliyorlardı. Ev sahipleri sanki az önce meydana gelen vahşi bir saldırıdan sağ kaldığı için ayrıcalık kazanmış gibi, mobilyalarındaki kurşun deliklerini göstermekten gurur duyuyorlardı. Aynı

zamanda eski ateşe bu kadar yakın olmak, yeniden oluşabilecek ateşi daha az tehlikeli gösteriyordu. İnsanlar mermilerin tiplerine (belki Amerikan belki Çekoslovak yapımıydılar) onları ateşleyen silaha, Rum saldırganlara mı Türk kurtarıcılara mı ait olduğuna dikkat ediyorlardı. İnsanların toplandığı yerlerde savaşın izleri duruyordu. Serdarlı'da bir duvarı bombalarla yıkılmış bir kahvenin avlusunda hasarlı bir minarenin gölgesinde tavla oynayan insanlar gördüm. Bu savaşın sona ermesinden bir yıl sonraydı. Bulunan küçük mermilerin içi oyulup bir ipe dizilerek kolye yapılıyordu. Eğik mermiler yani ateşlenmiş olanlar da özellikle değerliydi, çünkü etkisiz hale getirilmiş bir saldırganı temsil ediyordu. Türk delikanlıları özellikle bu mermilerden yapılmış kolyelere düşkündü.

Kaşıntı Olayı

Savaşta ölenler için yas tutma birkaç farklı nedenden dolayı karmaşık olabilir. Örneğin A. Mitscherlich ve M. Mitscherlich (1975) psikanalitik yöntembilim kullanarak Alman halkının İkinci Dünya Savaşı'ndaki ölüleri için yas tutma süreciyle etkili bir biçimde başa çıkamadığını belirtir. Nedeni ölülerin Hitler için savaşmasıdır. Onlar için yas tutmak demek, Hitler ve bütün temsil ettikleriyle ittifakı kabul etmek olacaktır. Böylece Nazi suçlarıyla dolaylı bir ilişki sonucunda, kendi suçluluk duygularıyla bağlantı kuracaklardı.

Kıbrıslı Türklerin savaşta ölenler için yas tutması tamamıyla başka bir nedene dayanıyordu. Kıbrıs mücadelesinde ölenler kötü bir lideri desteklemek yerine, halkın özgürlüğü için ölmüşlerdi. Onlar idealleştirilmişlerdi. Hâlâ şan şeref içinde yaşadığı düşünülen idealleştirilmiş hayaletleri "öldürmek" zordur. Savaşın ilk yıldönümü ve izleyen yıldönümlerinde yas tutanların savaşta ölenleri yerel gazetede isim ve fotoğraflarıyla hatırlamaları, ölüm ilanları vermeleri, sevgi dilekleri ve ölenleri sonsuza kadar kalp-

lerinde yaşatacaklarını ifade etmeleri, bitmemiş yas tutmanın bir kanıtıydı.

Kıbrıslı Türklerin kendi kayıplarına ve adadaki bütün değişikliklere uyum sağlaması, başkaları ölürken kendilerinin hayatta kalmasıyla ilgili ve bilinçdışmdan içlerinde tuttukları suçluluk duygusu gibi acılı unsurlardan yoksun değildi. Bilinçdışı suçluluk duyguları "toplumsal ortamda azımsanacak şeyler değildir, belirli koşullar altında bu süreçler şiddetli engellenmeler, saldırgan tepkiler uyandırabilir" (Mitscherlich, 1971, s. 164). Wangh'ın önerdiği gibi bir savaştan sonra toplum içinde suçluluk duygularının özümsenmesi, savaşın yenilenmesine teşvikte önemli bir unsur olabilir. Kıbrıs'ta böylesi bilinçdışı ortak suçluluk duygularının, suçluluk duygusu acı çekmenin devamını emrettiği için, sorunlara barışçı çözüm arayan müzakerelerin başarısızlığında bir rol oynaması mümkündür.

1975 yazında Ankara'da farklı yerlerde, dilden dile dolaşan genel bir inanışı öğrendim. Kıbrıs kıyılarının kaşıntıya yol açan bir organizmayla kirlendiği söyleniyordu. Bu hikâye Türkiye'yi ziyaret eden adalılardan yayılmıştı. Kısa bir süre sonra Kıbrıs'a gittiğimde kaşıntı dedikodusunun yayılmış olduğunu gördüm ancak kimse bulaşma korkusuyla sudan uzak kalmadığından durumda bir tutarsızlık vardı. Bu tutarsızlık insanı hikâyenin gerçekliğinden kuşkuya düşürüyordu. Birkaç doktora, plajları kullanan hastalarında kaşıntı belirtisine rastlayıp rastlamadığını sorduğumda hepsinden olumsuz yanıt aldım. Psikanalitik araştırmalar (Musaph, 1968, Musaph and Prakken, 1964) kaşıntının bastırılmış kaygı, bastırılmış öfke ya da bastırılmış cinsel heyecan işareti olabileceğini göstermiştir. Ben de Kıbrıslı Türklerde kaşıntının bilinçdışında ne ifade ettiğini anlamaya çalıştım.

1974 yazındaki Türk askeri müdahalesi, yüzme sezonunun en canlı zamanında, Rumlarla turistlerin doldurduğu kuzey sahillerinden başlamıştı. Bu sahillere gelen Kıbrıslı Türklerin varlığına ses çıkarılmıyordu ancak bir santimi bile gruplarına ait olmayan

bir kumsalı kullanmak onlara kendilerini hakarete uğramış hissettiriyordu. 1974 yazındaki askeri harekât sonunda bu alan cesetlerle dolmuştu. Üzerlerine önlem olarak serpilen sönmemiş kireç ertesi yıl bahar sonlarına kadar kalmıştı. Türk ordusu buraya savaşın ilk gününde ölenleri onurlandıran bir heykel dikmiş, burası zaferle olduğu kadar ölüm ve acıyla kutsanmıştı. Savaştan altı ay sonra buraya yaptığım saha gezisinde çoktan terk etmiş askerlerle, aceleyle kaçan halkın geride bıraktığı kişisel izlerini görebiliyordum: Rum askerlerinin botları, gömleklerinden oluşan yığınlar hâlâ buradaydı, çevrelerine kireç serpiştirilmişti. Ebeveynler kireç ya da çürümüş bedenlerin yaydığı bakterilerden zarar görmemeleri (*kaşıntı* çekmemeleri) için çocuklarını buradan bir şey almamaları konusunda uyarıyordu.[5]

Kaşıntı hakkındaki söylentiler ilk başta, kirecin kullanıldığı Girne yakınlarındaki kuzey sahilleriyle bağlantılı olsa da, pekâlâ savaştan sonra Türk denetimine geçen başka sahillere de yayılmış olabilir. Kuzey sahilleri temizlendikten ve Türkler orada yüzmeye ve güneşlenmeye başladıktan sonra, bulunan şüpheli nesnelerin yetkililere bildirilmesi uyarıları konuldu. Kişisel eşya yığınları ve kireç lekeleri kaybolduğu halde belleklerde bir iz bırakmış olmalıdır. Suda, askeri harekâttan sonra cesetleri taşımak için kullanılan torbalarla özdeşleştirilen yeşil plastik parçaları bulmak olağandışı bir durum değildi. Islak plastik parçalar yüzen kişinin bedenine yapıştığında hemen çıkarılıyordu. Otellerin ve

5. Türk halk hikâyeleri sönmemiş kireci cezayla ilişkilendirir. Taner Baybars'ın (1970) Kıbrıs'ta II. Dünya Savaşı'ndaki çocukluğuna dair anlattıklarında adanın üzerinde bir Alman uçağının düşürüldüğünü yazar. Uçakta bulunanlar paraşütle indikten sonra yakalanmışlardır. Kadınlara uçaktakilerin akıbetinin ne olacağını sorduğunu hatırlar. Biri şöyle cevap verir: "Zaten cehennem ateşinde yanıyorlar. Sönmemiş kireç dolu bir çukura götürülüp atıldılar."

"Sönmemiş kireç nedir anne? Anne şöyle der: Şıışt, şışşt. Resmini yapmaya devam et. Aferin oğlum. Evet, dedi kadın. Evet evet. Kireç seni yakar. Almanlar bunu hak ediyor." (s. 90-91).

diğer yapıların duvarlarındaki bomba ve kurşun izleri yüzenlerin neşeli seslerine rağmen insana bir yıl önceki trajediyi hatırlatıyordu. Deniz kıyısında herhangi bir yere ait olabilecek kaygısız bir açıkhava manzarası görülmesine rağmen, bu insanların arasından çıkmış bir araştırmacı olarak, şakalarındaki ve önemsiz görünen ifadelerindeki gizli anlamları ayırabiliyordum. Popüler bir espri konusu yüzenleri ısıran küçük balıklarla ilgiliydi. Genellikle yüzücüler birbirleriyle "insan eti yemeye o kadar alıştılar ki (sudaki ölüleri kastederek) bizi de yemeye çalışıyorlar!" diyerek şakalaşırdı. Ardından da tedirgin gülüşmeler gelirdi (Volkan, 1977).

1975 sonbaharında Amerika'ya döndükten sonra *Jaws* filmini izledim. Hastalarımdan bu filmle ilgili pek çok yorum duydum. Kıbrıslı Türk yüzücülerin tedirginliği, bu filmi gördükten sonra dünyanın dört bir yanındaki yüzücülerin artan köpekbalığı korkusu ve suya batmış bir kayanın çok daha kötü bir şey olabileceğine dair gizli endişesiyle karşılaştırılabilir. Tedirginlik ölüme sahne olmuş bir yerde eğlenmekten duyulan suçluluğu işaret ediyordu. Sağ kalanlar olarak yüzücüler suçluluk duyuyordu. Isıran balıklar onları cezalandırıyordu ama kaşıntıya yol açan keskin dişler en azından hayatta olduklarını hatırlatıyordu.

Ölümün olduğu bir yerde yüzmekten hissettikleri duygular, genelde yüzücülerin zekice yorumlarıyla yüzeye çıkıyordu, dalmaktan sağ çıktıklarına "şaşkınlıklarını" dolayısıyla, ölümlerini bulan yüzlerce kişiye katılmadıklarına şaşırdıklarını ima ediyorlardı. Süperegonun kişinin trajik bir yerde eğlenmekten kendini alıkoyması talebinden kaynaklanan kaygı, görünürde düşünmeden söylenen bu sözlerle tekrar tekrar ortaya çıkar. Bundan başka bu sağ kalma suçluluğunun, Rumların sürüldüğü yerlerde eğlenmekten duydukları suçlulukla yoğunlaştığını gözlemledim. Artık sahilin "sahipleri" oldukları duygusunu özümsemeleri zaman alacaktı. İzleyen hikâye bu ikinci tip yoğunlaşan suçluluğu gösterir.

1975 yazında, *Cyprus Mail*'de (Rum tarafında çıkan İngilizce bir gazete) Kuzeyden göç eden ve artık adanın güneyinde yaşayan küçük bir Kıbrıslı Rum kız çocuğunun yazdığı dokunaklı bir şiir yayımlandı. Gazete İngilizce yayımlanıyor ve Rum mahallerine dağıtılıyordu, buradan da Türklerin eline geçmişti. Küçük kız savaştan önce kuzey sahilinin yakınlarında yaşıyordu, oradaki evini kaybettiği ve sığınmacı olarak adlandırıldığı için üzgündü. Bu şiiri okuduktan sonra bir grup Türk yüzücü yakınlardaki yalnızca birkaç yıl önce Rumlar tarafından yaptırılan ama artık Türklerin oturduğu güzel evleri fark etti. Rumların kovulması bir döngünün parçasıydı, savaştan on bir yıl öncesine kadar bu evlerin bulunduğu topraklar Türklerindi ve Türkler, Rumlar tarafından kaçırılmıştı. Bu şiire verilen tipik Türk tepkisini bir tür serbest çağrışım olarak kabul edersek Türklerin suçluluk duygusu gerçeklerden kaynaklanan entellektüel ussallaştırmayla (Türkler önceden atıldığı için, Rumların atılmasının haklı olduğu) değiştirmeye çalıştıkları bir suçluluk duygusu hissettiklerini varsaymalıyız.

Kısa bir formülasyon verilebilir. Kaşıntı fenomeni cesetlerin üzerine atılan kirecin kaşıntı ve yanmaya yol açtığı gerçeğine dayanıyor görünür. Kireç gittikten çok sonra bile, kaşıntı ölülerle sembolik bir bağlantı olmaya devam eder. Yalnızca düşmanları evlerinden atan sağ kalanların suçluluk duygusunu temsil etmiyordu (şimdi kireç *kendi* tenlerini yakıyordu), sağ kalanların tensel duyumlarının da gösterdiği gibi bu, gerçekten canlı olduklarının bir kanıtıydı. Balık ısırıkları ve bedene yapışan yeşil plastik parçaları "kaşıntıya" olan inancı sürdürmeye yardım ediyordu.

Savaştan Sonraki Üçüncü yıl

Savaşın üçüncü yıldönümünde Kuzey Kıbrıs'a tekrar döndüm. İstanbul'dan Kıbrıs Türk Havayolları uçağıyla uçtum. Uçak Avrupa'daki bir şirketten kiralanmıştı, pilot ve hostesler İngilizce konuşuyorlardı. İngilizlerin II. Dünya Savaşı sırasında kullan-

dıkları, Kıbrıslı Türklerin yeniden inşa ettikleri eski havaalanının yakınında, yakında resmi olarak açılacak yeni modern bir havaalanı gördüm. Türkiye'de gördüğüm bütün terminallerden daha etkileyiciydi. "Yeni" bir ülkeye geliyordum: Kıbrıs Türk Federe Devleti'ne Türkiye'den başka hiçbir ülke tarafından tanınmamasına rağmen yeni doğmuş, tutarlı, demokratik bir devlet olma yolundaydı.

Siyasi sahne rekabetçiydi. Denktaş hükümetine muhalif bir parti vardı, posta idaresinde çalışanlar ve bazı öğretmenler grevdeydi, hayat pahalılığının giderek artmasını göz önüne alarak ekonomik meselelerle ilgili pek çok tartışma yapılıyordu. Yine de geleceğe dönük bir güven ve yeni devletin kısa sürede tanınacağı beklentisi vardı. Tanınmadan önce bile, adanın "yeni gerçekliğinin" diğer ulusları etkilemesi, ticaretin gelişmesi ve zenginliğin gelmesi bekleniyordu. Türkler yavaş yavaş da olsa, eskiden Rumların olan portakal bahçelerine bakmayı öğreniyordu. Hatta Türkiye'nin güneyindeki Toros dağlarından su getirecek ve zaten bereketli olan Kuzey Kıbrıs'ın tarlalarında üretimi artıracak bir boru hattından söz ediliyordu. Hayaller, gerçekler ve düş kırıklıkları birbirine karışıyordu.

Mantığım bana Türk askerleri olmadan bir Kıbrıs Türk Federe Devleti olmayacağını Kıbrıs'ın gerçekte anakara Türkiye'nin uzantısı haline geldiğini söylüyordu. Kıbrıs parası yerine her yerde Türk parası kullanılıyordu. Kuzey Kıbrıs'a Türkiye'den pek çok turist gelmeye başlamıştı. Başka yerlerde, çoğu İngiltere'de yaşayan Kıbrıslı Türkler akın akın ziyarete geliyorlardı. Kıbrıs'ta, artık Türk adları taşıyan eski Rum otellerinde kongreler düzenlenmeye başlanmıştı. Kuzeyde tek tük görülen Amerikan, İngiliz ve Alman turistlerin adanın güney (yasal) bölümünü doldurduğunu öğrendim. Türk Federe Devleti'ne ancak Türkiye'den gemi ya da uçakla ulaşılabiliyordu.

Anakaradan gelen bazı Türkler çoktan adaya yerleşmişti. Dış basın yerli Kıbrıslı Türklerle bu yeni gelenler arasındaki sürtüş-

meden söz ediyordu. Rumlar bu tür haberleri propaganda amaçlı kullanıyorlardı. Yeni gelenlerin, özellikle Kıbrıslı Türklerden daha az batılılaşmış Anadolu'dan gelenlerin, adadakinden farklı bir hayat tarzı getirdiği açıktı. Kıbrıslı Türkler aralarında gerçekten de onların köylü giysilerini ve taşralı kafa yapılarını konuşuyorlardı. Türk askerleriyle ilişkiler de rahatsızlığa yol açıyordu, plajlarda gürültü yapmaları buraları aile gezintileri için daha az çekici kılıyordu. Ancak Kıbrıslı Türklerin herhangi bir şekilde nereden gelirlerse gelsinler, diğer Türklerle olan kan kardeşliğini inkâr ettiklerini düşünmek ciddi bir hata olur.

Halk savaş anılarına ilişkin duygulanımını bastırmış, bunlar uygun biçimde "anılaşmıştı". Kuzey sahilinde savaşın fiziksel kanıtları ve kaşıntı olgusu gibi psikolojik sonuçları yerini, çatışma alanını gösteren gösterişli bir anıta bırakmıştı. Daha önce Kuzey Kıbrıs'a dağılmış olan bombalanmış Rum tankları artık savaş anıtının yakınlarına dizilmişti, popüler sahillere gitmek üzere yoldan geçen insanlar bazen durup onlara bakıyordu ama böylesi manzaralar karşısında artık üç yıl önceki gibi derin duygusal tepkiler uyanmıyordu.

Makarios, Kuzey Kıbrıs'a gelmemden bir iki gün sonra 3 Ağustos 1977'de öldü. Türk tarafında ölümü gazete manşetlerinde yer aldı ancak ne bir sevinç ne de üzüntü yaratmıştı bu durum. Yalnızca siyasetçiler Makarios'un sahneden inmesinin gelecek için ne anlama geldiğini merak ediyorlardı. Cenaze gününde yağmur yağdı. Ağustos ayında Kıbrıs'ta yağmur yağması beklenmedik bir durum olduğu için Kıbrıs Türk hükümetinden bir yetkili, Rumların bu durumu kullanıp yağmuru Tanrı'nın gözyaşları olarak niteleyeceğine inanıyordu (ki haklı çıkmıştı). Oysa eski bir Türk inancına göre yağmur, günahlarını temizlemek için günahkârların cenazelerinde yağardı! Cenaze sırasında Lefkoşa'nın Rum kesiminden gelen top atışları, Türk kesiminde Rumların yeniden saldıracağı ve serseri kurşunların tehlike oluşturabileceği korkusunu uyandırdı. Kıbrıslı Türkler sanki

bunca kötülüğüne tanık oldukları birinin gittiğinden emin olmak istercesine, Makarios'un cenaze törenini Kıbrıs Rum televizyonundan izlediler. Yalnızca televizyonu yakından dikkatle izlemeleri yüzeydeki kayıtsızlıklarının altındaki endişeyi ele veriyordu. Cenaze bittiğinde bu kayıtsızlık bozulmamış bir biçimde yeniden ortaya çıktı.

Battaniyelerin yakıldığı köye daha önce oraya gittiğim sorun gidericiyle birlikte döndüm. Köyün eteklerindeki benzin istasyonu artık işlek bir yerdi. Duvarlarında savaşın izleri yerine bir Amerikan petrol şirketinin dev tabelası asılıydı. Benzin istasyonunun sahibi tabelayı, bikinili bir kızın bulunduğu başka reklam tabelasıyla birlikte bir yerlerden bulmuş ve kullanmıştı, çünkü benzin Türkiye'den geliyordu. Daha önce Göçmenler Kahvesi adını taşıyan kahveye gittiğimizde, tabelanın yerine, yeni bir Türk bayrağının boyanmış olduğunu gördük. Orada toplananların arasından on-on iki kişi sorun gidericiyi tanıdı. Hepsi de onun Başkan Denktaş'ın büro kompleksinin yöneticisi olduğunu biliyordu. Konuşmalar bulundukları bölgede paylarına düşen suyu alma konusuna geldi. Birkaç kilometre ötedeki kaynaktan gelen suyun dağıtılmasıyla ilgili bir anlaşmazlık vardı. Üç yıl önce bu insanlar terk ettikleri yerlere yaptıkları ruhsal yatırımlara tutunup yas tutarken, artık yaşadıkları toprağa ağır bir yatırım yapmış görünüyorlardı. Kuzeydeki tarlaları sürme konusundaki isteksizlikleri kaybolmuştu, artık tarlada çalışmak ve toprağı daha verimli hale getirecek fazladan su edinmekle ilgileniyorlardı. Orada otuz yaşlarında görünen beş kişi vardı, birinin Başkan Denktaş'ın partisine muhalif politik bir gruptan olduğunu hissettim. Geldiğimizde kâğıt oyunlarını bırakmamışlardı ama radyoda haber saati geldiğinde, heyecanla Elvis Presley'in ölümünün ayrıntılarını dinlediler, sonra da bize katıldılar.

Kıbrıslı Türkleri Kıbrıslı Rumlara bağlayan "bağlantı nesneleri" zaman zaman yüzeye çıksalar da o kadar belirgin değiller-

di. Bazen ziyaret ettiğim bir evin sahibi daha önce evinde oturan Rum'un fotoğrafını getirir ve onunla ilgili konuşurdu ama bu dokunaklı anılara olan ilgi eskisi kadar psikolojik olarak takıntılı değildi.

VII
YAŞAYAN ANITLAR

Bir Yaşayan Anıtla İlk Tanışmam

Yıllar önce Virginia Tıp Fakültesi Hastanesi'ne yatırılan yetişkin psikiyatri hastalarından sorumluyken, intihar denemesinden sonra hastaneye yatırılan yirmi yedi yaşındaki Yahudi asıllı bir yükseklisans öğrencisiyle tanıştım. Onunla konuşmalarım sırasında sıra dışı bir semptom fark ettim, içinden gelerek ağlamasına, yüzünde büyük bir üzüntü olmasına ve bedeni sarsılmasına rağmen ses çıkarmadan ağlıyordu. Ne kadar abartılı bir ağlama krizi geçirirse geçirsin, her zaman buna ürkütücü bir sessizlik de eşlik ediyordu. Dahası birdenbire ağlamayı bırakıp benimle hiçbir şey olmamış gibi kaldığı yerden sohbet etmeye devam edebi-

liyordu. Sessiz ama şiddetli duygu dışavurumunu neden ani bir şekilde bıraktığım sorduğumda, ağlarken boynunu demir bir elin sıktığı hissine kapıldığını, bu elden gelen baskıyla ağlamayı bıraktığını söyledi.

1943'te Nazi işgalindeki Belçika'da anne babası saklanırken doğmuştu. Annesiyle babası yasal biçimde evli olduğu halde annesi saklandıkları evden ayrılarak ve Yahudi olduğunu inkâr ederek bebeğini hastanede doğurmuştu. Ancak bu hareketi bebeği gayrımeşru olarak damgalamıştı. Anne hastanede çalışan ve Yahudi olarak tanıdığı kişilerden çocuğun sünnet edilmesini istemişti. Bu bir Yahudi kadın için çocuğunun ve kendisinin Yahudi kimliğine sarılma kararlılığıyla atılmış cesur bir adımdı. Çünkü Yahudi olduğu bilinirse, işgal koşulları altında büyük bir tehlike söz konusuydu. Hastaneden çıkıp bebeğiyle birlikte saklanmakta olan kocasının yanına döndü. Bebek ilk on yedi ayını ailesiyle birlikte saklanarak geçirdi ve bir komodin çekmecesinde uyudu.

Annesiyle babası aslen Polonyalıydı. Nazi işgalinden önce ordan ayrılmışlardı. Babası saklanmadan önce bir kez Naziler tarafından yakalanmış, diğer Yahudileri toplama kampına götüren trenden atlayarak kurtulmuştu. Savaş bitip güvenli bir şekilde yaşamaya başladıklarında Polonya'daki akrabalarından haber almaya çalışmış, akıbetlerini öğrenemeyince Nazi dehşetinin kurbanları olduğu sonucuna varmışlardı.

Özgürlüğe kavuşmalarından beş yıl sonra, çocuk yedi yaşındayken aile New York'a gitmişti. Terzi babası mesleğini burada yürütmeyi düşünüyordu. Ancak klasik sağ kalan sendromunun belirtilerini sergileyip (bkz. IV. Bölüm) psikosomatik hastalıklar çektikten sonra oğlu on üç yaşındayken ölmüştü. Ölümü multipl skleroz sonucu gerçekleşmişti. Yıllar sonra hasta olarak gördüğüm oğlu bana, oturdukları semt kötüleştiği ve iki kez gasp edildiği halde annesinin orada kalmaya kararlı olduğunu söyledi. Maddi açıdan gereksinimi olmadığı halde kadının eski semtine sıkıca bağlı olmasının, psikolojik açıdan saklandığı yeri hiç terk

etmemiş olduğunu, fiziksel ve duygusal bir hapishanede yaşamaya devam ettiğini gösterdiği söylenebilir.

Hastanın annesi, eşinin ölümünden kısa bir süre sonra sempati ve maddi yardım toplama amacıyla bir televizyon programına çıkarak ailesinin yaşadığı korkunç sıkıntıları anlatmıştı. Oğlunda da aynı yalvaran tavrı teşvik etmişti. Ancak oğlu bunun farkına vardığında, kendinde görmekten hiç hoşlanmamıştı. Oğlan her yaz "temiz hava alması" için bir yaz kampına gönderiliyordu.[1] Babası öldükten kısa bir süre sonra anne Yahudi yas törenlerini aniden bırakmış ve oğlunu "temiz hava" için şehir dışına çıkarmıştı. Beklenebileceği gibi oğlan hayatta kalma suçluluğu bulaşmış birçok kişi gibi, babasının ölümüne yas tutamamıştı. Bağımlılığa ve terk edilme ihtimaline karşı kendini savunma ihtiyacı duyuyordu. Şehir dışındayken bir yılan yakalayıp derisinin erimesini izlemek için asit dolu bir şişeye koymuştu. Bu babayı "öldürme" (yas tutma sürecini sona erdirme) girişimiydi ama kendini babasıyla (derisini erittiği yılanla) özdeşleştirdiği için uzun bir süre tedavi görmesi gereken dermatolojik sorunları olmuştu. Babasının "zaman geciktiricili" kamerasını bir bağlantı nesnesi olarak saklıyordu. (bkz. VI. Bölüm) "Zaman geciktirici" sembolik olarak yas tutma sürecini ertelemeye yardım ediyordu. "Zaman geciktirici"nin enjektör görünümü, ölmekte olan babasına yapmayı öğrendiği iğneleri hatırlatıyordu. Bu iğnelerle babasını öldürme fantezileri kurmuştu. Çok sonra, Siyonist bir kadınla evlenmesinin ardından "rahat nefes" almaya başlamıştı. Kadının kendisini dünyaya karşı koruyacağını ve saldırganlığını dışarı yöneltmesini sağlayacağını tahmin etmiş, onu kaybedeceğinden korkmaya başladığında ise intihara kalkışmıştı.

Genç adamın saklanma yerinde geçen çocukluğuna dair anlattıkları çok ilginçti. "Annesinin çorba yapmak için çöpten ıspanak sapları toplamasını" ya da "banyo yapmalıydık ama sabun ya

1 Önceki bölümde Türklerin ele geçirdiği bölgede tutsak kalan Kıbrıslı Rumların soluk almayla ilgili aynı sorunları yaşadığı belirtilmiştir.

da su yoktu," gibi şeyleri anımsıyordu. Kötü durumlarının ayrıntılarını anlatmaya devam ederken yaşadıklarını Anne Frank'ın deneylerine benzetti. Anıları o kadar canlıydı ki kendime sürekli bu genç adamın saklandıkları zaman yalnızca bir bebek olduğunu ve bana anlattığı olayları hatırlamasının mümkün olmadığını hatırlatmak zorunda kaldım. Ebeveyninin anılarını ona aktardığı çok açıktı. Çocuk hiç unutulmaması için trajik bir tarihin canlı deposu yapılmıştı. İnsan kimliği, Nazi zulmünün canlı bir anısı olarak kimliğinin yanında ikinci plandaydı.

Sıra dışı sessiz ağlamasının ve boynunda demir bir elin baskısını hissederek ağlamayı bırakmasının anlamını bulduk. Ailenin saklandığı evin sahibi, sakladığı iki Yahudi aileyi Gestapo'nun geleceğini söyleyerek korkutuyordu. Bu Yahudilerden satılacak eşya almak için yapılan bir numaraydı. Gestapo yalnızca bir kez kapıya gelmişti. O sırada köpekler havlamıştı. İleride hastam olacak bebek o sırada ağlıyordu ve saklananlar çocuğun ağlamasının kendilerini ele vereceğini düşünerek grubun güvenliği için onun boğulmasını kararlaştırmışlardı. Babası oğlunu boğmaya başlamıştı[2] ancak Gestapo'nun yoluna devam ettiği anlaşılınca bırakmıştı. Kendini bu trajik durumda bulan babanın duygularının karmaşasını hayal etmek zordur. Sonraki aile hikâyeleri babanın daha sonra oğluna, acımasız Nazilere asla canlı teslim edilmeyeceğini yineleyerek kendini bu olaya bağlı suçluluk duygusundan kurtarmaya çalıştığını vurguluyordu. Babayla oğul arasındaki çözülememiş psikolojik mesele ve oğlun ağlayamaması babası öldüğünde hastanın yas tutamayışına katkıda bulunmuştu. Saldırganlıkla ilgili dış olaylar bu ailenin yaşam biçimini paramparça etmişti. Deneyimlerinin ve içine düştükleri tarihsel trajedinin anısı olarak özel bir çocuk yaratmaktan başka yapacak bir şeyleri yoktu.

---

2 Saklananları Gestapo'ya ele vermemesi için çocuğun ağlamasını engelleme amacıyla çocukların boğazını sıkma örnekleri Niederland (1961) tarafından da gözlemlenmiştir.

Bu hastanın asistanlarımdan biri tarafından üç yıllık bir süre içinde gerçekleştirilen psikanalitik psikoterapisinin süpervizörlüğünü yaptım. Bu süre içinde hastanın hayata bakışı düzelme gösterdi, evdeki sorunları azaldı ve üniversiteden mezun olmayı başardı. Ama hayattaki temel görevi, yani tarihsel trajedinin canlı haznesi olma, değişmedi ve değiştirmek için yapılan bütün girişimlere karşı koydu. Analistlerin "olumsuz terapotik tepkiler" dediği özellikler ortaya çıktı (Freud, 1923). Analizde etkili bir terapotik yönetimden sonra bazı hastaların durumu kötüleşir, hasta, tam düzelmesi beklenen bir zamanda kötüleşme gösterir. Böyle bir durum "olumsuz terapotik tepki" olarak tanımlanır. Söz konusu hasta için, semptomlarından biri göz önüne alındığında bu durumun geçerli olması şaşırtıcı değildi. Hasta sinemaya gittiğinde ışıklı çıkış işaretlerini görmesini imkânsız kılan isterik bir körlük durumu yaşıyordu. Bu genç adam için duygusal saklanma yerinden bir çıkış ya da karakteri olan hastalıktan bir kaçış yoktu.[3]

Asistanım Virginia Üniversitesi'nde düzenlenen bir psikiyatri konferansında hastasının durumunu sundu ve tedavi girişimindeki engellenmeyi anlattı. Dinleyiciler, elbette, yukarıda yalnızca bir özeti sunulan hastanın hikâyesinden etkilenmişlerdi. Bu has-

---

3 Olinick (1964) "olumsuz terapotik tepki" açıklamasında, savunmaların depresif anneyle birincil özdeşim sonucunda beklenen iç kayıp ve çaresiz bir gerilemeye yöneldiği zaman ortaya çıktığını söyler. Hastamın annesi klinik depresyonun klasik semptomlarını göstermiyor olabilir ancak tehlikeli bir dış dünyada "çaresiz" kılındığına kuşku yoktur. Olumsuz terapotik tepkilere dair aşağıdaki tanım, hastamın durumunu gayet iyi anlatır. "Kaçınılmaz olarak annenin kızgın çaresizliği, aşırı telafi edici, tahakküm edici talepleri ve çocuğun güçsüz saldırganlığı birbirlerini güçlendirir, sonuçta da çocuk çelişkilerden oluşan bir karmaşa olarak büyür. Talepkârdır ama aynı zamanda sahte bir biçimde bağımsız ve reddedici olacak kadar hayal kırıklığından korkar. Müdahaleden korktuğu gibi yalıtılmaktan da korkar. Sevgi ister ama yalnızca sahtesine hâkim olabilir ya da satın alabilir, eşe bağlılığı ya da eşin bağlılığını da aynı şekilde elde eder. (Olinick, 1964, s. 544-545).

tanın psikanalitik psikoterapisinin teknik yönleri tartışılırken, birkaç Yahudi asıllı psikiyatr "iyileştirmeyi" denememizi çünkü herhangi bir tedavinin muhtemelen tarihin bu canlı tanıklığını sileceğini söyleyerek duygusal bir ricada bulundular. "Yaşayan anıt" terimi için Seymour Rabinowitz'e (1973) minnettarım. O sırada Kıbrıs'ta başka "yaşayan anıtlarla" karşılaşacağımı bilmiyordum.

Kıbrıs'ta karşılaştığım ilk yaşayan anıt, benzer şekilde ailesi tarafından trajik tarihi olayların haznesi haline getirilmişti. Bir başkası yetkililer tarafından yaşayan anıt seçilmiş kurban olan yaşlı bir adamdı. Kıbrıs'tayken yalnızca Türk tarafından bu tür insanları tanıdığımı ve onları anlatırken Rumların Türklere gösterdiği inanılmaz saldırganlığı kabul etmenin gerekli olduğunu vurgulamalıyım. Ancak dünyanın tüm halklarının saldırgan olabildiğini kabul ederek, Kıbrıs'taki Rum yaşayan anıtlarını araştırma fırsatım olsaydı, Türk saldırganlığı karşısında da sarsılacağım konusunda hiç kuşkum olmadığını da söylemem gerekir. Süperego ortak olarak azaldığında insan saldırganlığı en yıkıcı potansiyeline ulaşacaktır. Grubun ortak saldırganlığı bireyin saldırganlığından çok daha tehlikelidir (Mitscherlich, 1971).

Kıbrıs'ın Türk kesiminde savaşta ölenlerin anısına gerçek anıtlar da dikildi. Ancak yakın geçmişteki mücadeleyi simgeleyen yaşayan anıtları görene kadar, olan bitenin duygusal etkisini tam olarak kavrayamamıştım. Burada vereceğim iki örnek, iki bireyin "yaşayan anıtlar"a dönüşmesinin, bir araya gelen özel koşullara bağlı olduğunu açıkça gösterecektir.

Kuzeye kaçışlarında dövülen ve bir yıl sonra gördükleri kâbuslarda travmaları tekrarlayan pek çok Kıbrıslı Türk gördüm. Bir genç adam, kurtarılmasının imkânsız olduğu itilaflı bir arazide yaralandığı için, akrabaları birkaç gün boyunca çaresizce uzaktan ölümünü izlemek zorunda kalmışlardı. Serdarlı'da, savaşa verdikleri tepkiyi öğrenmek için iki saat boyunca bir aileyle baba, anne, genç kızları ve küçük oğullarıyla konuştum. Türkler

Girne'yi işgal ettikten sonra Serdarlı Rumlar tarafından kuşatılmıştı. Serdarlı'da yaşayan Türkler haftalarca mutlak bir ölümle karşı karşıya kaldıktan sonra Türk ordusunun ikinci hareketinde, tankların gelmesiyle özgürlüğe kavuşmuşlardı. Ailenin küçük oğlu altı ay sonra bu günleri hatırlarken sanki hâlâ dehşeti yaşıyormuşçasına bütün bedeninin titrediği bir duygusal duruma giriyordu. Kaygısını göz önüne alarak görüşmeye son verdim.

1974'te Ankara'da bir mahkûm değiştokuşu gerçekleşene kadar Rumların idaresindeki Limasol şehrindeki stadyumda diğer Türklerle birlikte (bkz. V. Bölüm) doksan yedi gün mahkûm kalan bir tıp öğrencisini tedavi ettim. Değiştokuştan sonra Ankara'ya dönüp eğitimine devam etmişti ama kendisi kurtulurken akrabalarıyla dostlarının Limasol'da mahsur kalmasının getirdiği aşırı suçluluk duygusundan kurtulamıyordu. İnfaz mangası tarafından öldürüldüğünü gördüğü yinelenen kâbuslar görüyordu. Gerçekten de grubu esir edenler onları öldürecekmiş gibi yaparak korkutmuşlardı. Hiçbir şeyden zevk almıyordu, bir keresinde sinemaya gitmiş, zevk aldığını fark edince filmi yarıda bırakıp çıkmıştı. Ancak altı ay sonra, özellikle de ailesi serbest bırakıldıktan sonra semptomları kayboldu. Kısa süren psikoterapisinden yararlandığına inanıyorum.

Lefkoşa'da savaştan sonraki ilk yılda Türk çocuklarının askercilik oynamalarını izledim.[4] Bu oyuna dalmışlardı, arka bahçelerinde siperleri ve top mevzileri vardı. Özel şifreli mesajları kullanarak birbirleriyle telsizle konuşuyorlardı. Oyun oynarken başka bir dünyada gibiydiler. Bir zamanlar tehlikeli bir gerçeklik olan bu sert deneyimin üstesinden gelebilmek için oyunda tekrarlama ihtiyaçları olduğunu biliyordum. Yaşadıkları nedeniyle hayata uyumlarının kolay olmayacağını da biliyordum. Gözlediğim örnekler çoktu. Yetişkinlerin ve çocukların ruhsal yaşamı Kıbrıs çatışması nedeniyle kaçınılmaz olarak yaralanacaktı. Bilinçli ve

4 Çocuklar 1977 yazında artık "savaş" oyunu oynamıyorlardı.

bilinçdışı anıları olan biteni canlı tutacaktı. Ancak özel bir yazgısı olduğu hissini taşıyan ve buna göre davranan yaşayan anıtı, savaşta acı çeken binlerce kişiden farklı kılmak için kaderin özel bir cilvesi gerekiyordu.

"Savaş" Adında Bir Çocuk

1975 ilkbaharında Türk askeri müdahalesinden altı ay sonra, on bir yaşında, görür görmez sevdiğim zeki bir erkek çocuğuyla profesyonel anlamda ilgilenmem istendi. Adı Savaş'tı. Hikâyesini anlatacağım için kimliğini tamamen gizlemem olanaksız ancak özel hayatı ya da ailesinin hayatıyla ilgili ayrıntıları verme özgürlüğüne sahip değilim. Bu nedenle kamuoyunda hakkında bilinenlerle sınırlı kalacağım. Babası ve kendisi, hikâyesini anlatmama izin verdiler.

İlk buluşmamızda, kitapların genellikle Kemal Atatürk gibi artık yaşamayan ünlü kişiler hakkında yazıldığı ama kendisi hakkında çoktan bir kitap yazılmış olduğunu söyledi. Kendisinin ölümsüzleştirilmesinden söz ettiğini düşündüm. Hem Kıbrıs'ta hem de Türkiye'de tanınmış bir Türk şair ve yazarın, Özker Yaşın'ın oğluydu. Babası Kıbrıs Türk parlamentosunda görev yapmış, Denktaş'a muhalif partiyi temsil etmişti. 25 Aralık 1963'te Kanlı Noel sırasında annesi ve eşi Lefkoşa yakınlarındaki karışık nüfuslu köylerinde yaşayan diğer Türklerle birlikte Rumlar tarafından yakalanmıştı. Şair o gün şehirde olduğu için yakalanmaktan kurtulmuştu. Eşi esaretinin ilk gecesinde o sırada Rumların denetiminde bulunan Lefkoşa genel hastanesinde oğullarını doğurmuştu. Yeni doğan çocuk orada bulunan diğer Türk bebeklerle birlikte Türk ölüler için morg olarak kullanılan bir odadaki beşiğe bırakılmıştı. Bu durum karşısında şok olan bir İngiliz hemşire yaşayan bebekleri ölülerin yanından almayı başarmıştı. Şair, yakalanmalarından sonra eşiyle annesinin yaşayıp yaşamadığını bir süre öğrenememişti ama onlarla ve doğduğu koşullardan do-

layı Savaş adı verilen yeni doğmuş oğluyla 10 Ocak'ta yeniden bir araya gelmişti.

13 Ocak'la 10 Mart arasında Özker Yaşın oğluna hitaben bir dizi şiir yazmıştı. *Oğlum Savaş'a Mektuplar* (Yaşın, 1965) adıyla yayımlanmıştı. Şairin daha önce yayımlanan iki kitabıyla (Yaşın 1958, 1964) birlikte bu mektuplar Kıbrıs mücadelesinin Kıbrıslı bir Türk'ün gözünden şiirsel tarihini oluşturur. Mektuplar bebek "gözlerini dünyaya açtığı" sırada olan olaylarla başlar, şiirler bu çocuğun ölümsüz ya da en azından çok özel bir varlık olduğu izlenimini uyandırır.

Çok alçak birinden gelen bir kurşunla
Ölebilirdin doğmadan Savaş,
Annenin karnında
Hayat denen mucizeyi bilmeden
O sayesinde kurtulduğun mucizeyi
Doğdun.
Doğmaya da bilirdin. [s. 18]

Çoğu "İyi dinle Oğlum Savaş" gibi bir selamlamayla açılan şiirler, oğlanın ilk soluğuyla ölümü içine çeken, özel bir kadere sahip bir çocuk olduğunu vs. ima eder. Kitap "geri dönenler ve dönmeyenler" hakkında bir şiirle son bulur. Bu, Kızıl Haç'ın esir Türkleri Türk kesimine teslim ettiği Mart ayındaki o günü anlatır (Makarios hükümeti Kanlı Noel sırasında yakalanan Türklerin serbest bırakılmasına izin vermişti). Yakalanmayanlar, geri dönenler arasında, sonsuza kadar kaybedip kaybetmediklerini öğrenmek için telaşla sevdiklerini aramıştır. Kalabalığın arasında Kızıl Haç araçlarını bekleyen, kayıp yakınları geri dönmeyenlerin acısını paylaşan şairin bakış açısından yazılmış dokunaklı bir şiirdir. Şair beklerken çaresiz ve umutsuzdur. Şiir, şair, meydanda kalabalığın toplandığı yerdeki Atatürk heykeline dönerken sona erer. Şairin zihni heykelin gözlerinde "yaşlar" görür, kulakları şöyle dediğini duyar:

Eğer hayatta olsaydım çocuklarım
Sıkıntılarınızı sona erdirirdim. [s.171]

Savaş'ın ebeveyni tarafından Kanlı Noel'in bir sembolü olarak görülmesinin daha sonra oğlanın kendilik temsilinde de yer aldığını düşündüm... Şairin acısı, umutsuzluğu, üzüntüsü ve kurtulma arzusu oğlunun kendilik temsiline yatırılmıştı. Çocuk kendini adadaki Türk mücadelesinin bir sembolü olarak görüyor ve Atatürk heykeliyle özdeşleştiriyordu. Kendini gösteren semptomlarından biri de yüzündeki tuhaf histi. Teninin kuruduğunu ve kaşıdığında sanki yüzünün bir kısmının taş bir heykelin yüzü gibi dökülecceğini hissediyordu.

Hatırladığından beri Kıbrıs mücadelesinin özel bir sembolü olma ağırlığını taşımasına rağmen, çocuğun belirtileri Türk askeri müdahalesi sırasında odasında otururken serseri bir kurşunun başını ıskalamasıyla ortaya çıkmıştı. Bu olay onda ölüme yaklaşma ve "mucize" eseri kurtulmayla ilgili kendilik kavramını tekrar harekete geçirmişti. Bu kılpayı kurtuluş Atatürk'le özdeşleşmesini desteklemişti (ya da babasının şiirindeki kurtarıcı olan Atatürk heykeliyle) çünkü Gelibolu savaşı sırasında ulusal kahraman da benzer şekilde kılpayı ölümden kurtulmuştu. Göğsüne gelen şarapnel parçası cep saatine isabet ederek yaralanmasını önlemişti.

Savaştan sonra aile, savaşın en şiddetli çatışmalarının meydana geldiği bir kasabadaki Rum evine yerleştirilmişti. Eve yerleştiklerinde yakınlardaki güzelim portakal bahçesinde hâlâ cesetlerin olduğunu keşfettiler, çocuk burada ölüm kokusunu öğrendi. Bu deney zihninde babasının, ilk soluğunda ölüm kokusu taşıyan bir bebek olduğu hakkındaki dizelerini tekrar uyandırdı. Yine bir mücadelenin sembolü olduğu fikri kendilik kavramına egemen oldu. Bir sembol olarak, babasının ve babasının şiirleriyle ulaştığı kişilerin beklentilerini karşılayabilmesi için kusursuz olması gerekiyordu. Bu da onun binlerce küçük şekilde saplantılı bir

mükemmeliyetçilik göstermesine yol açıyordu. Örneğin, kaldırımlardaki çatlaklara basmadan yürüyor, musluğu açtığında suyun tam ortadan akmasını istiyordu.[5]

Savaş 1975 yılında Amerika'ya dönmemden sonra bana yazdı, mektuplarında babasının yaratıcı diliyle özdeşiminin kendisini ifade ettiğini görebiliyordum. Savaş da yavaş yavaş iyi bir şaire dönüşüyor gibiydi. 1977 yazında yaptığım Kıbrıs ziyaretinde heyecanla beni arayıp buldu ve yazdığı kısa hikâyelerinin bir kısmını paylaştı. Semptomlarının geçtiğini öğrendiğimde çok sevindim ama kendini hâlâ kadere ait biri olarak gördüğü açıktı.

Kendini Öldürmek ya da Yaşayan Anıta Dönüşmek

Diğer yaşayan anıtımla Girne'de, Türk müdahalesinin gelişiminin fotoğraflarla anlatıldığı bir sergide karşılaştım. Fotoğraflardan birindeki, insan acısının ötesinde bir şeyi ifade eden bir yüz gözüme takıldı. Fotoğrafta kederli bir adam cesetlerin çıkarıldığı bir toplu mezarın başında duruyordu. Türk birliklerinin Girne yakınlarına çıkmasından iki gün sonra EOKA B fanatiklerinin Mağusa yakınlarında iki Türk köyüne saldırdığını, neredeyse bütün sakinleri öldürüp iki toplu mezara gömdüğünü öğrendim. Türk askeri kuvvetlerinin ikinci hareketinde, bölge Türk denetimine geçmişti. EOKA B saldırısı sırasında saklanarak sağ kalmayı başaran birkaç kişi, Türk yetkililerine kurbanların nerede gömüldüğünü göstermişti. Çarpıcı yüzlü bu adam akrabalarının gömülenler arasında olup olmadığını belirlemek için mezarlara götürülmüştü. Bu unutulmaz fotoğraf da parçalanmış cesetleri teşhis ettiği sırada çekilmişti. Türk hükümeti bu korkunç sahnenin fotoğraflarını Rumların vahşiliğini gösteren propaganda yayınlarında kullanmıştı. (Rumların yayımladığı ve Türklerin vahşiliği-

5 Bir psikanalist olarak elbette Savaş'ın psikonevrozunun itkileriyle, bu itkileri denetlemek ve ifadelerini sınırlamak isteyen ego-süperego güçleri arasındaki zihinsel çatışmaya odaklandığının farkındaydım.

nin kanıtı olarak gösterilen yayınlarda da Türk uçaklarının bombardımanı sonucu bir otelde ölen Rumların cesetleri gösteriliyordu. Propaganda çabalarında iki taraf da birbirini geçmeye çalışıyordu). Adının Bay T. olduğunu öğrendiğim adamın trajik yüzünü o kadar çok gördüm ki, bir süre sonra benim için büyüsünü yitirdi ve fotoğrafa karşı hissizleştim. Ama Bay T.'yi savaşın birinci yıldönümünde bir gün Kıbrıs'ta kaldığım evin kapısında görünce çok şaşırdım. Onu hemen tanıdım. Altmışlarının başındaydı. Gür kıvırcık ak saçları, ifadesiz gözleri ve monoton bir sesi vardı. Kolunun altında bir çocuğun büyütülmüş çerçeveli bir fotoğrafını taşıyordu. Ev sahibimin Bay T.'nin en küçük oğlunun öğretmeni olduğunu ve çocuğun EOKA B katliamı kurbanlarından biri olduğunu öğrendim. Fotoğrafı çocuğun gittiği okula asılması için evsahibime getirmişti. İç dünyası yıkılmış babanın, çocuğu iyi tanıyan herkese benzer fotoğraflar verdiğini öğrendim.

Bundan sonra onunla sık sık karşılaştım. Tek eliyle zombi gibi bisikletini sürüyor, bir eliyle de dağıttığı fotoğrafları tutuyordu. Bir yandan acısını paylaşmak isteyen ama bundan korkan bir tür nezaketle ve suçluluk duygusu ya da görev bilincine dayanan bir zorunluluk hissiyle herkes onu tanıyor ve hoşgörüyordu. Herkese ait biri gibiydi.

Benimle bir dizi görüşme yapmayı hemen kabul etti. Bir psikiyatrla görüşerek uyku hapları almıştı. Benden çok az yardım beklemesine rağmen, hikâyesinin bütün dünyaya ait olduğunu ve duymaya yetkili olduğumu hissettiği için konuşmaya hazırdı. Otuz altı yaşındaki eşiyle, biri on diğeri altı yaşında olan iki oğlunu tatil için 15 temmuzda Lefkoşa'dan Mağusa yakınlarındaki Maratha köyüne götürmüştü. Beş gün sonra Türk birlikleri Kıbrıs'a çıkmış, sonrasında EOKA B adamları köyü ele geçirerek köylüleri bir otobüse doldurmuş ve yakınlardaki Rum köyüne götürmüştü. Kadın ve çocuklar daha sonra tekrar Maratha'ya, erkekler ise başka bir yere götürülmüştü. Burada kendi mezarlarını kazmaları emredilmişti, fakat öldürülmemişlerdi. Dikenli tel-

lerle dövülmüşler ve toprakta çıplak halde uyumaya zorlanmışlardı. Bay T.'nin grubunda yedi kişi vardı. Üç gün süren işkenceden sonra Birleşmiş Milletler askerlerine teslim edilmiş ve köylerine götürülmüşlerdi. Ama EOKA B geri dönmüş ve erkek köylüleri teker teker götürmüştü. Herkes öldürülmeye götürüldüğünü biliyordu. Bay T. de sıranın kendisine geleceğinden emindi. Birleşmiş Milletler Barış Gücü köyü ziyaret ettiğinde Bay T.'nin çok hasta olduğu öğrenilince Birleşmiş Milletler Barış Gücü tarafından Türk tarafındaki bir hastaneye götürülmüş ve öldürülmekten kurtulmuştu. Görüşmemiz sırasında Bay T. gözlerini açamayacak kadar hasta numarası yaptığını söyledi ancak dikenli telle dövülmesini, bedeninde sigara söndürüldüğünü göz önüne alınca, gerçekten de kötü durumda olduğunu tahmin edebiliyordum. Diğerleriyle aynı yazgıyı paylaşmaktan kurtulduğu için duyduğu suçluluk nedeniyle hastalığını numara olarak hatırladığına inanıyorum. Ancak ölüm korkusu nedeniyle de durumunu aşırı abartmış olabilir. Her şekilde, Birleşmiş Milletler personeli, köylüleri güvenli bir yere götürme yetkisine sahip değilse de hastaları hastaneye götürebiliyorlardı. Bu nedenle Bay T. ve felç geçirmiş doksan yaşındaki bir adam köyden alınarak bir Kızıl Haç merkezine, oradan da Türk denetimi altındaki bir hastaneye götürülmüşlerdi. Köy, Türkler tarafından geri alındığında Bay T. seksen sekiz cesedin çıkarıldığı toplu mezarları öğrenmişti. Fotoğraftaki gibi cesetlerin çıkarılmasını izlerken ailesinden yedi kişinin cesedini tanımıştı. Eşi, iki oğlu, yetmiş iki yaşındaki kayınpederi, elli beş yaşındaki kayınvalidesi, yirmi iki yaşındaki baldızı ve onun on yaşındaki oğlu.

Bay T. ölülerin mezardan çıkarılışını anlatırken, o ana kadar ifadesiz olan yüzü değişti. Ayağa kalktı, aşağı yukarı dolanmaya başladı. O anda artık benim yanımda değil de, açılan mezarların başında olduğunu hissettim. Vahşi hırıltılar ve çığlıklarla, on yaşındaki oğlunun başındaki kurşundan ve kafası kesilmiş en küçük oğlundan söz etti. "Seni tanıyorum," diye bağırdı. "Seni ner-

de olsa tanırım, ayakkabılarını tanıdım!" Karısının bacakları dizinin hemen altından kesilmişti. Neden düz kesilmemişti? Neden yamuk yumuk kesilmişti? Eşinin bedeninin tek parça olması gerektiğini hissediyordu ama bir kürekle kaldırıldığında doğranmış bedeni belinden ayrılmıştı. Anlatımının bu noktasına geldiğinde Bay T, "hepsi bu kadar, hepsi bu kadar," diye fısıldadı ve tekrar bir yaşayan ölüye dönüştü. Tek kelime edemedim. Konuşamayacak kadar etkilenmiştim. Bay T. sessizce yanımdan ayrıldı.

Ertesi gün bir sonraki görüşmemizde Bay T.'nin öldürülen eşinin ikinci eşi olduğunu öğrendim. Bay T. evinde tavuk yetiştirip satarak hayatını kazanan yoksul bir adamın oğluydu. Babası zalim bir adamdı, on üç yaşma geldiğinde onu evden kovmuştu. Çocuk bir marangozun yanında çırak olarak çalışmış, adamın bir akrabasıyla da henüz çok gençken evlenmişti. Kadının 1963'teki ölümüne kadar çiftin altı çocuğu olmuştu. Görüşmelerimiz sırasında bu çocukların en küçüğü on beş, en büyüğüyse otuz beş yaşındaydı. Katliamda ölenler, ikinci evliliğinden olan iki oğluydu.

Bay T. hakkında daha fazla ayrıntıya girmek konuyla ilgisiz olacaktır. Kaderin acımasız darbesi, her türlü kişilik örgütlenmesi kaynağını geçersiz kılıyordu ancak bu kişinin saplantılı yollarla uyum talep eden acımasız bir süperegoya sahip olduğunu saptadım. Trajediden sonra intiharı düşündüğünde, dış süperego görevini gören bir din görevlisine başvurmuştu, bu kişi de ona ölme isteğine rağmen intihar etmesini yasaklamıştı.

Böyle bir trajediye insanın nasıl uyum sağlayabileceğini merak ediyordum. Onunla görüşmelerimde hakkında veri toplayabildim ama hikâyesinin üzerimde o kadar güçlü bir etkisi olmuştu ki, ona karşı profesyonel bir tutum takınmam zordu. Bağlantı nesnelerinin olmasını bekliyordum (Bkz. VI. Bölüm). Ana odağı ölmüş küçük oğluydu. Oğlanın cesedini bulmasından bu yana geçen on bir ay içinde çocuğa ait her şeyi toplamış ve eğreti bir müze oluşturmuştu. İlk evliliğinden olan kızlarından birinin yaşları dört buçuk ve bir buçuk olan iki oğlu vardı. Yoksun kalmış

büyükbabaları, iki torununun kaybettiği çocuklarıyla adaş olması için adlarını değiştirmişti. Böylece yaşayan iki çocuk onun yaşayan bağlantı nesneleri haline gelmişti.

Bay T.'nin en belirgin semptomlarından biri de zayıf belleğiydi. Bay T. de günlük hayatın rutin işlerini unutuyor, trajedisinin acı veren her ayrıntısını hatırlıyordu. Günlük işlerini ve yapması gerekenleri yazmak için yanında kalem kâğıt taşımak zorundaydı.[6]

Katliam kurbanlarının cesetleri en sonunda sıra sıra gömülmüştü. Bay T.'nin bütün ailesi en küçük oğlu dışında yan yanaydı. Çocuk sıranın sonuna gömülmüştü. Ailesiyle arasında başkalarının cesetleri vardı. Bay T. bu nedenle çocuğun "yalnız" kaldığını hissediyor, cesedin tekrar çıkarılıp aile üyelerinin yanına gömülmesini istiyordu. Yetkililere mezarın yerinin değişmesi isteğiyle gitmişti ama ne zaman isteğini yerine getirecek olsalar meseleyi bir sonuca ulaştırmaktan ve cesedin yerini değiştirmekten kaçınıyordu. Oğlunun "yalnız" olmamasını hayatının en büyük amacı durumuna getirdiğini fark ettim. Eğer bu görevi tamamlarsa uğruna yaşayacak hiçbir şeyi kalmayacaktı. Bu nedenle dört elle amacına sarılsa da, hiçbir zaman tamamlamıyordu.

Bay T. kendini ona çok benzediği söylenen bu küçük çocukla özdeşleştirmişti. Bisikletinin gidonuna oturttuğu çocuğu Lefkoşa'daki Atatürk heykelinin yanından geçirdiğini anlatıyordu

---

6 Rangell'in (1976) psişik alanın sınırlı olduğu ve ciddi travmatik nevrozda, travmayla ilgili düşüncelerin ve anıların bu alanın çoğunu kapladığı kavramı burada kesinlikle uygulanabilir. Freudçu unutma kavramını eleştiren Schlesinger (1970), bu konuyla ilgili görüşlerini paradoks içinde sunar. Birincisi, "bastırma bir bellek biçimi olduğu kadar bir unutma biçimidir" (s. 358). İkincisi unutma, bastırmadan ayrı olarak, belleğin örgütleme sürecinin normal sonucu olabilir ve bu nedenle de belleğin düşmanı olmaktan çok uyumunun bir özelliğidir. Bay T.'nin durumunda basitçe, günlük etkinliklerle ilgili bellek, o anda baskın olan şemada merkezi önemde değildi. Trajedisine gömülmüştü, onunla ilgili meseleler gece gördüğü rüyalar kadar, gündüz düşüncelerini de dolduruyordu.

kendiliğinden. Çocuk kollarını göğsünde kavuşturarak heykelin duruşunu taklit etmişti. Savaş gibi o da hiç sorulmadan bu ünlü heykelden söz etmişti. Bu kişinin iki seçeneği olduğu açıktı: ya kendini öldürecekti ya da ölülerin anılarıyla yaşayacak, kaybettikleriyle sanki hâlâ yaşıyor gibi davranarak (ölmüş ve gömülmüş oğlunun "fazla yalnız" olduğunu düşünmesi gibi), Kıbrıs'taki trajik olayların anıtı olarak yeni bir kimlik üstlenecekti. Yetkililer onu bu rolde çoktan kabul etmiş görünüyorlardı.

Bay T. ile yaptığım bir dizi görüşmeden üç yıl sonra 1977 yazında onunla bir görüşme daha ayarladım. Bir an onu hatırlayıp bulduğuma minnettardı, yüzünden bir zevk ifadesinin gelip geçtiğini gördüğümü sandım bir an. Ama hepsi bu kadardı. Son görüşmemizde hiçbir temel değişiklik olmadığını gördüm. Kıbrıs Türk hükümeti tarafından yeni bir ev verilmişti ama Rauf Denktaş'a (1977) "bana nasıl tek banyolu bir ev verirsiniz, çocuklarım olduğunu bilmiyor musunuz? Onların da banyoya ihtiyacı var?" diye şikâyet etmişti. Sonra kendini toplayıp gerçeğe dönüyor ve yalnızca "canlı" tuttuğu aile üyelerini hoşnut edecek düzenlemeler talep etmeye devam ediyordu.

Bay T.'yi son kez bisikletine binmiş uzaklaşırken gördüm. Kendimin de arasında bulunduğum insanlığın Bay T.'ye yaşattıkları için ondan bir özür dilemesi gerektiği hissine kapıldım. Ama özrümü duyacak durumda değildi, artık bir insandan çok ulusal bir anıta dönüşmüştü.

VIII
HAC

Bu kitabı yazmaya başladığımda ilk aklıma gelen şeyin neden analizim sırasında gördüğüm rüya olduğunu merak etmeye başladım. İlk bölümüme yedi kat[1] Şark halısı arasına sıkışmış, küçük ve korkmuş bir temsilimin rüyasını anlatarak başlamıştım. Bu rüya hakkında yazdıktan sonraki aylarda kitabımın şekillenmesini izlerken, rüya sürekli aklıma geldi. Onu merak ediyor, halihazırdaki psikolojik durumuma dayanarak anlaşılması konusunda bir aciliyet duyuyordum. Sonra üzerimdeki etkisini anlamaya başladım. Kişisel analizimde, terapotik gerilemeyle ulaştı-

1 Rüyayla ilgili çağrışımlarımda okur yedi rakamında yoğunlaşan göndermeyi fark edecektir.

ğım psişik yapımın örgütsüzlüğünün ardından yeni bir örgütlenmenin geldiği bir dönüm noktasında meydana gelmişti. Çağrışımla yıllar önce bir arkadaşımın Erich Lindemann hakkında söylediklerini anımsadım: Yas üzerine olan 1944 tarihli makalesiyle ün yapmış Erich Lindemann, 1942'de 492 kişinin ölümüne ve yüzlerce kişinin yaralanmasına yol açan ve Amerika'da çok iyi bilinen Boston'daki Cocoanut Grove gece kulübü yangını kurbanlarını inceleyene kadar "klasik bir analist"ti. Arkadaşımın söylediğine göre bu trajediyle profesyonel anlamda ilgilenmesi Lindemann'ı değiştirmiş, hayatına yeni bir yön vermişti. Lindemann'la hiç tanışmadığım için dostumun söylediklerinin doğru olup olmadığını bilmiyorum ancak 1974 savaşından altı ay sonra Kıbrıs'ta, olağanüstü zor koşullar ve işkencelerle karşı karşıya kaldıktan sonra güneyden kaçan Türklerle görüşürken değerlendirmesinin anlamı aklıma geldi. Kıbrıs deneyimimden sonra bir daha asla aynı kişi olmayacağımı biliyordum. Analizimde yaptığım gibi Kıbrıs deneyimimden sonra içimde yeni bir örgütlenme oluşmuştu.

Adadaki Türk halkı askeri müdahalenin birinci yıldönümünü olağan resmi geçitler ve konuşmalarla kutladı. Lefkoşa'daki resmi geçidi Amerika'da doğmuş olan ve bir anlamda Amerika'daki hayatımı temsil eden küçücük oğlumla el ele izledim. Yaşlı adamlar geçerken ağlamaya başladım. Birkaç yıl önce ölen babamın bu yeni özgürlüğü tatmak için hayatta olmayışından dolayı üzgündüm. Ama onu yakınımda seziyordum. Onunla hiç görmediği torunu arasında bir bağlantı olduğumu hissediyordum. Kuzey Kıbrıs'ta özgür bir Türk kesiminin doğuşu içimde yeni bir egonun doğuşuna eşlik ediyordu. Daha kesin bir kuşaksal devamlılığın kurulduğunu hissediyordum. Bilincimde hah rüyasının tekrar ortaya çıkmasının, adada yaptıklarımın, egomun bütünleyici işlevlerinin hizmetinde olduğunu gösterdiğini artık anlıyorum. Ayrıca bu kitabı yazmakla Türklüğüm ve Amerika'da yerleşmiş bir Amerikan vatandaşı oluşum arasında daha kuvvetli bir bağ kuruyordu.

Garza-Guerrero (1974) yeni bir ülkeye taşındıktan sonra yeni bir kimliğin oluşumunu yas tutma sürecine benzetir. İlk başta "kültür şoku" yaşanır. Ticho (1971), bu şokun Hartmann'ın deyimiyle (1939) "ortalama beklenebilecek bir ortamdan" yabancı ve beklenmedik bir ortama ani olarak geçme nedeniyle ortaya çıktığını söyler. Garza-Guerrero'ya göre bu aşamada yeni gelen, hayalinde, şimdi eksikliği duyulan ve özlenen bütün her şeyin kaynağı olan geçmişteki "iyi" kendilik ve nesne birimlerini, haz veren duygusal bağlantılarıyla birlikte yeniden harekete geçirir ve bunların artık kaybolduğunu hisseder. Garza-Guerrero'nun görüşüne katılıyorum. Göçmenin giderek büyüyen bir kopukluk, süreksizlik duygusu vardır. Ancak işler çok karmaşık değilse, insanın uyumu için gerekli olan bir yas tutma sürecinden geçer (Pollock, 1961). Garza-Guerro, bir kez göçmen terk ettiği şeyler için yas tutmayı bitirdikten sonra ne yeni kültüre tam bir teslimiyet ne de iki kültürlü bir gelirin toplamı olan yeni bir kimlik oluşturabileceğini düşünür. Yeni kimlik, yeni kültürle uyumlu bir şekilde bütünleşmiş ya da geçmişteki kültürel mirasla uyumlu olduğu kanıtlanmış seçili özdeşimleri yansıtacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri kısa bir süre önce iki yüzüncü yıldönümünü kutlamış olmasına rağmen yine de bir göçmenler ülkesi olarak düşünülebilir. Amerikan miliyetçiliği ne kadar güçlü olursa olsun, Amerikan vatandaşları arasında pek çok kişinin hâlâ "eski ülke"siyle bağları vardır ve kendilerine ait benzersiz bir etnik mirası kabul ederler. Garza-Guerrero'nun tanımladığı süreçler pürüzsüz bir şekilde geçirilmezse, karışıklık meydana gelirse, ki bunlardan biri de mirasın inkâr edilmesidir, psikolojik uyumda güçlükler ortaya çıkabilir. Böyle bir inkârın yanında eski ülkeye tamamen dalma özleminden bölünmüş bilinçdışı ayrı bir özlem olabilir. Göçmenlerin çocukları kendilerini böylesine bölünmüş bir özlem sahibi ebeveynle özdeşleştirdiğinde, muhtemelen onlardan kuşaksal süreklilik konusunda bilinçdışı çatışmaları alacaklardır. Göçmen psikolojik uyumda ve

yeni bir ülkede kimlik oluşumunda yaşadığı güçlükleri çocuklarına aktarabilir.

Garza-Guerrero, anavatanında sosyopolitik bir karışıklıktan başka bir ülkeye sığınmacı olarak gelen göçmenin yaşadığı "karmaşık kültür şoku"ndan söz eder. Bir göçmen yeni ülkeye kaçtığı sırada ayrılma ya da yeni kültürü özümseme için fazla korkmuş, öfkeli ya da suçluluk duygusu içinde olabilir. Yeni kültüre pürüzsüz bir uyum sağlamak için gerekli olan yas tutma süreci, kişinin anavatanından ayrılışına belli koşullar eşlik ettiğinde düzgün olarak işleyemez.

Amerika'ya Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan *yedi* ay sonra, EOKA B geriliminin bütün Kıbrıs'ta hissedildiği 1957 yılında geldim. Chicago'da bir hastanede staja başladıktan kısa bir süre sonra babamdan Ankara'da tıp fakültesinde okuduğum sıralarda ev arkadaşım olan Erol'un vahşi ölümüyle ilgili bir gazete kupürü aldım. EOKA B teröristleri tarafından öldürülmüştü. Erol benim için bir kardeşten farksızdı. Kıbrıslıydı, benden küçüktü ve Ankara Tıp Fakültesi'nde okurken iki sınıf altımdaydı. Ankara'da iki yıl boyunca aynı evi paylaşmıştık. Amerika'ya gelmemden kısa bir süre sonra Erol Kıbrıs'taki Türk Rum karışık bir kasabadaki Güzelyurt'a, yaşayan hasta annesini ziyarete gitmişti. Yöre eczanesindeki Rum'dan annesi için ilaç alırken vahşice öldürülmüştü, öyle ki bedeninden yedi kurşun çıkarılmıştı. Gazete kupürü ölümünün adadaki Türkleri nasıl şoka uğrattığını ve cenazesindeki kalabalığı yazıyordu. Dostumun bedenindeki *yedi* kurşun ve benim mezuniyetten yedi ay sonra Amerika'ya gelişim rüyamda gördüğüm yedi sayısının önemli bir çağrışımıydı. Bu kitabı yazana kadar "sağ kalma suçluluğu"mun ne kadar güçlü olduğunu ve Erol'un ölümünün yasını tamamlayamadığımı tam anlamıyla fark etmemiştim. Yeni bir kültüre uyum sağlamak için gösterdiğim ilk çabalarıma karmaşık bir yas tutma ve o denli düşkün olduğum genç dostumdan uzun yaşamaktan duyduğum suçluluk duygusunun eşlik ettiğini şimdi an-

layabiliyorum. Kişisel analizimde bildik analitik gerilemeyle çocukluğumu tekrar ziyaret etmeme rağmen, psişemde kimlik sürekliliğimle ilgili bitmeyen bir mesele Amerikalıya dönüşme sürecime girişirken de kalmıştı.

Hacca "İkinci Bir Bakış"

Novey (1968) *Second Look* (İkinci Bakış) isimli kitabında psikanalizde ya da psikoanalitik psikoterapide neden bazı hastaların eski günlükleri ve yazıları keşfetme, hayatlarının erken bir döneminde kendileri için önem taşıyan fiziksel ortamlara ve insanlara dönme dürtüsünü duyduklarını düşünmüştür. Novey böyle davranışların bazı durumlarda "eyleme vurmayı" oluşturduğunu söyler ama "pek çok durumda, duygulanım yüklü veri toplamasına yardım etmeye yönelik davranışları oluşturarak tedavi sürecine yardım ederler" (s. 87). Poland (1977) bireyin geçmişinde önem taşıyan yerlere, bir analiz sürecinde değil de, iç dirence karşı, iç çatışmalara hâkim olmak hedefiyle yapılan yolculuklar hakkında yazmıştır. Bir anlamda kişisel analizimden kısa süre sonra, 1968'de Kıbrıs'a yaptığım ziyaret, Novey'nin tanımına, 1974-75 yılında Kıbrıs ve Türkiye'ye yaptığım ziyaretler ise Poland'ın tanımına uyar görünür ancak amaçlarının kavramı açısından iki yolculuğu birbirinden ayırmak güçtür.

Poland tanımladığı türden yolculuğu bir "hac yolculuğu" olarak anar. Hac fedakârlık gerektiren zorlu bir yolculuktur, genellikle uzun bir mesafe söz konusudur. Dini bir anlamı vardır, bir ibadet eylemini, günahların affedilmesine yönelik bir arayışı temsil eder. Poland bu tür yolculukların kişinin yeni bir bütünsellik seviyesine değişimiyle ilgili olduğunu önerir.[2] Bu tür yolculukların genellikle kaygıyı gizlemek ve zorlu duygusal çalışma gerek-

2 Yolculuğun sonucu kişinin kendilik duygusunda bir kaymadır. Bazen özümsenmemiş içe yansıtmalarda bazen de egoyla süperegonun güçlenmiş ilişkisinde.

sinimini engellemek için -içruhsal çatışmaların yüzleşmesinden kaçış- savunmaya yönelik büyülü bir hareket olarak yapıldığının farkındadır ancak yolcu içe bakma yeteneğine ve gözlemci bir göze sahipse, yolculuğu, egonun bütünleyici işlevlerinin hizmetinde kullanılabilir. Böylece bu tür eylemler, psişik değişimi teşvik etmede adaptif olabilecekleri gibi analizde de değişimi teşvik edebilirler (Wheelis, 1950).

Beni 1974'te Türkiye'ye götüren yıllık izin planı bir dürtüyle yapılmıştı ve bir fedakârlık gerektiriyordu. Elbette Türkiye'ye doğru yola çıktığım 1974 yazında Kıbrıs'ta gelişecek olan kargaşayı hesaba katmamıştım. Gitme amacım Ankara'da konuk profesör olarak bir yıl kalmak ve Atatürk'ün psikotarihsel bir incelemesi üzerinde çalışmaktı (Volkan, 1978a). Türkiye'deyken Kıbrıs'ı ziyaret edecektim. Atatürk projesine yönelik entelektüel ilgim, Atatürk ilkelerine göre oluşan Türklüğümün doğası ve Türk deneyini anlama girişimini ifade ediyordu. Ancak bu proje üzerinde çalışmam İngiliz yönetimi altındaki Kıbrıs'ta bir öğretmen olan ölmüş babamın imgesini onarmaya çalıştığımı da açıkça gösteriyordu. İngilizler Türk okullarının Türk olarak adlandırılmasını uygun görmüyor, onlara Müslüman okulları diyordu. Böyle nitelenen okullarla bağlantısı olması, Atatürk'ün laiklik ilkesine bağlı olmasından dolayı babamda bir çatışma yaratıyordu.

Aile mitimize göre, babam doğumumdan önce, Atatürk'ün fesi reddetmesi dolayısıyla cesurca kendini Atatürk'le özdeşleştirmişti. Bilindigi gibi Atatürk Kastamonu tren istasyonunda toplanan kalabalığa "Efendiler, bunun adı şapka" diyerek elinde tuttuğu Panama şapkasını tanıtmıştı. Bu hareketi onu karşılayan Türk erkeklerinin geleneksel baş giysilerini çıkarıp kendileri için (evyapımı) şapkalar almaya gitmesine yol açmıştı. Aile mitimize göre babam Atatürk'ü taklit ederek bir şapka takmış ve geleneksel bir Kıbrıs Türk köyündeki kahveye gitmişti. Şapkasını gösterip köylüleri değiştirmek için bir iskemlenin üzerine çıkmıştı. Bunu yaptığı için de bazıları silahlı olan köylüler tarafından teh-

dit edilmişti. Ben çocukken Atatürk'ün şapka hikâyesiyle babamın şapka hikâyesini kıyaslayıp babamı başarısız bulurdum.

Atatürk benim ve ebeveynimin idealleştirilmiş kendiliklerimizin bir parçasıydı. Onu anlamak istiyorsam insan boyutuna indirgemek zorundaydım. Atatürk'ü anlamakla babamın İngiliz yönetimindeki Kıbrıs'ta gösterdiği cesaretin değerini bilmeye çalışacaktım. Bu da kendilik kavramımı değiştirmemi gerektiriyordu. Böyle bir işi yüklenmek bile 1974 Türkiye yolculuğumu Poland'm böyle yolculuğu anladığı şekliyle bir hac yolculuğuna dönüştürüyordu. Dahası eşim, iki küçücük çocuğumuz ve benim yolculuğumuzun başında, Ağustos 1974'te, Avrupa'dan Türkiye'ye doğru yol alırken, Kıbrıs'taki savaşın nasıl gittiğinden ya da akrabalarımın ve dostlarımın hâlâ hayatta olup olmadığından habersizdim. Böyle bir durumda yüzyıllar önce "korkunç Türklerin" saldırdığı Viyana'nın güneyinden, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarının izinde Avusturya, Yugoslavya ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye geçerken Türklüğümü daha derinden hissetmeye başladım. Türkiye'ye geldiğimde Kıbrıs üzerine bir kitap yazma projesi, Atatürk araştırması projesinin yanında şekillenmişti. Türkiye'de Atatürk'ün savaştığı ve yeni Türk kimliğini yarattığı yerlerin yanı sıra Kıbrıs'taki savaşların geçtiği yerleri de ziyaret ettim. Aynı zamanda arkeolojik ortam, tarihi yapılar ve geçmişin bütün teçhizatıyla da yakından ilgilendim. Boğucu yedi kat halı deyim yerindeyse bir tür düzene girmiş, rüyadaki korkmuş temsilim, tarihin perspektifinde kimliğime ilişkin yeni psikolojik farkındalığımla önemli ölçüde değişmişti.

"YEDİ KAT ŞARK HALISI" RÜYASINA DÖNÜŞ (2008)

"YEDİ KAT ŞARK HALISI" RÜYASINA DÖNÜŞ

Okuduğunuz kitap 1979'da İngilizce olarak basılmıştı. İngilizce kitap, yedi kat Şark halısı rüyamla başlıyordu. Bu rüyaya kitabımda sık sık serbest çağrışımda bulunuyordum. Kitabımın son bölümünde de bu rüyaya dönerek yedi rakamının, aynı zamanda EOKA teröristlerinin 1957 yılında eski oda arkadaşıma sıktığı yedi kurşunla ilgili olabileceğini de belirtmiştim. Kitabı yazmaya başladığımda "hayatta kalma suçluluğumun" bana ağabey diyen birinden daha uzun yaşadığım için o denli güçlü olduğunu fark etmemiştim. Bir erkek kardeşim olmadığı için Erol'u kardeşim gibi görüyordum. Ölümünün beni, özellikle de profesyonel kimliğimi nasıl etkilediğini anlamam uzun yıllarımı aldı.

"Düşman" elinde yaşanan büyük travmaların hem bireyler hem de toplumlar üzerinde yıllar boyu devam eden bir etkisi var-

dır. Kitabımın Türkçe çevirisinin ekine, *Kıbrıs: Savaş ve Uyum*'u bitirdikten sonra Erol'un yıllar önceki ölümünün bireysel psikolojimi nasıl etkilemeye devam ettiğinin hikâyesini anlatarak başlayacağım. Sonra da 1960 ve 1970'li yıllarda Kıbrıslı Türklerin yaşadığı dev toplumsal travmayı ve geniş grup psikolojisi üzerindeki devam eden sonuçlarını açıklayacağım. Şu anda Kıbrıslı Türklerin bir çeşit geniş grup kimlik karmaşası yaşadıklarını önereceğim.

1957'de Erol'un ölüm haberini aldıktan sonra kendimi uyuşmuş hissettim. Ağlamadım. Chicago'ya yeni gelmiştim, yabancı bir ortamdaydım, kimseyle yakın değildim ve Erol'un cinayet haberini kimseyle paylaşmadım. Yıllar sonra kişisel analizim sırasında bile Erol'u kaybetmem üzerinde durmadım. "Gizli" yas sürecim büyük ölçüde bu şekilde, yani gizli olarak kaldı. Genç bir analist olarak, uzakta New York'ta yaşıyor olmasına rağmen kendimi merhum psikanalist William Niederland'e yakın hissediyordum. Onu bir akıl hocası olarak görüyor, fırsat buldukça konuşuyordum. O sırada, "hayatta kalma sendromu" deyimini bulup tanımlayan Dr. Niederland'i arayıp bulmamın Erol'u kaybetmem ve "hayatta kalma suçluluğum" ile bir ilgisi olabileceği hiç aklıma gelmemişti. 1979'da *Kıbrıs: Savaş ve Uyum* adındaki kitabımı yayımladığımda yukarıda belirttiğim gibi Erol'un cinayetini kısaca aktarmıştım. Aynı yıl uluslararası ilişkilerle ilgilenmeye başladım. Altı yıldan uzun süre Arap ve İsrailliilerle çalıştıktan sonra Amerikalılarla Sovyetleri, daha sonra Ruslarla Estonları bir araya getirmek için çalışmış ve geniş grup çatışmalarına barışçı çözümler bulma çabalarına katılmıştım. Aynı zamanda ağır kayıplarla ilişkili etnik, ulusal, dini ya da ideolojik çatışmaların psikolojisini anlamaya çalışıyordum. Bu yıllarda Kıbrıs'a da pek çok kez gittim ama Erol'un ailesini görmek ya da mezarının yerini öğrenmek hiç aklıma gelmedi.

Erol'un ölümünden yaklaşık otuz yıl sonra Kıbrıs'a bir kez daha gittim. Bir yaz gecesi arkadaşlarımla Girne'de "Grapevines"

adında bahçeli bir restoranda oturuyordum. Erol'un hikâyesini bilen bir arkadaşım bana barda oturan sakallı bir adamı göstererek Erol'un küçük kardeşi olduğunu söyledi. Hemen yerimden kalkıp ona yaklaştım. "Merhaba adım Vamık. Bu ad size bir şey ifade ediyor mu?" diye sordum. Ağlamaya başladı, rahatlatıcı klasik müzik eşliğinde yemek yiyen insanların ortasında ben de ağlamaya başladım. Bu olay aylar süren bir yas sürecini tetikledi. Bu kez böyle bir süreçte olduğumun farkındaydım.

Erol'un ölümüne gösterdiğim tepkiye patolojik mi deneceğini yoksa normal mi sayılacağını bilemiyorum. Burada onu kaybetmenin bende onarıcı çabaları harekete geçirdiği olgusu üzerine odaklanacağım. Restoranda yas tutma sürecimin başlamasından sonra bunun tam olarak farkına vardım. O zaman psikanalist olarak yıllar boyu bireylerde ve toplumlarda yas tutma konusunu araştırmayı seçmemin (Volkan 1981; Volkan ve Zintl, 1993) gerçek nedeninin Erol'un ölümüne daha önce verdiğim bilinçdışı tepkiyle bağlantılı olduğunun tam olarak bilincine vardım. Dünyanın çatışmalı bölgelerinde ve kurbanların sürekli kayıplarla mücadele ettiği sığınmacı kamplarında geçirdiğim uzun zamanın, kendi onarım çabalarımla bağlantılı olduğuna dair bu yeni anlayış beni çok etkilemişti. İlk başta Erol'un istekleri doğrultusunda çalışmak için bir tür bilinçdışı zorunluluk hissediyordum. Zaman geçince ana isteğinin kendisinin hayatta kalması ve bende suçluluk duygusu yaratmamak olacağım kavradım. Erol öldürülmeseydi, yine de "Kıbrıs sorunu"nun ada nüfusu üzerindeki etkisini anlamaya çalışmak ilgimi çekebilirdi, çünkü bu durum hayatımda Erol'un ölümünün yanı sıra başka travmalar da yaratmıştı. Ancak Erol'un öldürülmesinin benim için bu tarihsel trajedinin kişisel sembolü haline geldiğine inanıyorum.

Etnik, ulusal, dini ya da ideolojik çatışmaların etkisi altındaki halkların karşıt geniş gruptan olanları öldürmemesini, bunun yerine barışmalarını istiyordum. Norman Itzkowitz ile birlikte (Volkan ve Itzkowitz, 1994) Yunan-Türk ilişkilerinin yüzyıllara

varan tarihini psikanalitik açıdan inceledim. Uluslararası çabalarımızda, meslektaş olarak Yunan asıllı bir Amerikalı psikiyatr olan Dr. Demetrius Julius ile çalışmayı seçtiğimi fark etmek ilginçti. Yıllarca Dr. Julius ve ben kendimizi, dünyanın savaş halindeki tarafları arasındaki saldırganlığı azaltmak üzere birlikte çalışan bir Yunanlı ve Türk olarak sunduk. Bir başka alanda da bir Yunanlıyla ortak çalıştığımı fark ettim. On yıl boyunca bir başka Yunan asıllı Amerikalı merhum Charles Socarides ile Amerikan Psikanalitik Birliği'nin Cinsel Sapkınlıkları Araştırma Grubu'na (American Psychoanalytic Association's Sexual Deviations Study Group) birlikte başkanlık yapmıştık. Rum asıllı Amerikalı meslektaşlarımla birlikte birkaç kitap derlemiştik. Geçmişe takılmış değildim, başka "kardeşler" bulmuştum, hatta bunlardan bazıları Yunan'dı.

2007 sonbaharında Türkiye'de üç ay geçirdim. Bu süre boyunca İstanbul Bahçeşehir Üniversitesi'nde siyasi psikoloji, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde ise psikanaliz dersleri verdim. Türkiye'de bulunduğum sırada Ankara'da düzenlenen Amerika, Türkiye, İran, İsrail, Ürdün, Rusya, Kuzey İrlanda, Avusturya ve Hindistan'dan temsilcilerin bir araya geldiği Batı İslam ayrılığı olarak adlandırılan sorun üzerinde gayrıresmi bir toplantıya katıldım. Çeşitli televizyon programlarına da konuk oldum, bunlardan birinde Erol'un hikâyesinden söz ettim. Ertesi gün bir hanım beni arayarak Erol'un kendisinin amcası olduğunu söyledi. Duygusal bir buluşma yaşadık. Amcası öldürüldüğünde dört yaşında olduğu için Erol ve Ankara'da tıp fakültesi öğrencisi olduğu sıradaki yaşamı hakkında daha fazla şey öğrenmek istiyordu. Birkaç gün sonra tekrar beni görmeye geldi, çok daha genç bir kadın olan yeğeni de yanındaydı, o da Erol'u ve dünyasını merak ediyordu. Bu iki kadınla yaptığım duygusal konuşmalar sırasında kuşaktan kuşağa travma aktarımının bireysel düzeyde nasıl işlediğini fark ettim (Volkan, Greer ve Ast, 2001). Dahası onlarla buluşmamla birlikte benim de yas tutma sürecim tekrar harekete geçmiş oldu.

Travma, yas tutma sorunları ve onarma çabalarının etkilerinin bireyde -bu durumda kendimde- on yıllarca nasıl devam ettiğini kısaca açıkladım. Şimdi toplumsal düzeyde başkalarının elinden yaşanan ağır travmanın sonuçlarına odaklanacağım. Ne yazık ki bütün sonuçlar onarıcı değildir, olumsuz ya da zararlı sonuçları da içerebilirler.

Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türklerin En Yıkıcı Toplumsal Travmaları

Kıbrıs: Savaş ve Uyum'un İngilizce baskısının yayımlanmasından bu yana Rum ve Türk araştırmacıların, diplomat ya da öğrencilerin "Kıbrıs sorunu"nu tartışmak üzere gayrıresmi olarak toplandığı pek çok kereler ben de hazır bulundum. Kitabı yazmamdan günümüze kadar gerçekleşen etkinlikleri sıralamam bu bölümün kapsamını aşacaktır. Burada Kıbrıslı Türklerin 1960'la 1970'lerde meydana gelen travmatik olaylara uzun vadeli uyumlarına odaklanacağım.

Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türkler hatta genel olarak Yunanlılarla Türkler son elli yılda Kıbrıs'ta olanlar hakkında yazarken toplulukları için en travmatik ve yıkıcı olan iki farklı olayı seçip vurgularlar. Rumlar Kıbrıs sorunu sırasında yaşadıkları en yıkıcı toplumsal travma olarak Temmuz 1974'te Türklerin adaya çıkışını ve adayı *de facto* bir sınırla Kuzeyi Türk ve Güneyi Rumlara ait olmak üzere ikiye bölmelerini ilk sıraya koyarlar. Türkler "Kıbrıs sorunu" üzerine yazdıklarında 1963'e dönerler. Dehşet verici hikâyeleri sayıları Türklerin dört katı olan Kıbrıslı Rumların, Kıbrıslı Türkleri adanın toplam yüzölçümünün yüzde üçüne denk gelen kuşatılmış bölgelerde, insanlık dışı koşullarda yaşamaya zorladığında başladığını anlatırlar. Bu şekilde düşmanları tarafından kuşatılmış bir durumda on bir yıl boyunca yaşamışlardır.

Kıbrıslı Türklerin kuşatılmış bölgelerde yaşadıkları, bugün bile geniş grup kimlik meselelerini etkilemeye devam eder. Erik

Erikson'un (1956) bireyin kimliği konusunda söylediklerini izleyerek geniş grup kimliğini ister din, ister milliyet ya da etnisiteyle tanımlansın, milyonlarca insanın -Kuzey Kıbrıs durumunda on binlerce insanın- öznel deneyimi olarak tanımlayacağım. Çoğu hayatları boyunca bir araya gelmeyecek bu insanlar kalıcı bir aynılık duygusuyla birbirlerine bağlanırken, başka yabancı gruplara ait insanlarla da bazı özellikleri paylaşıyorlardı. Şu anki kimlik karmaşasının diğer tarihi ve siyasi unsurlar bir yana, Kıbrıslı Türklerin "Kıbrıs sorunu"nun ilk yıllarında yaşadığı toplumsal travmanın bir sonucu olduğunu önereceğim.

Rumlar, Temmuz 1974'te Türk ordusunun Kıbrıs'ın kuzeyine çıkmasını "kıyamet kopması" olarak tanımlar. Bu dönemde pek çok genç Rum askeri öldürülmüş, kimi esir düşmüş kimi de kayıp olarak kayda geçmiştir. Türk askerleri adanın kuzey kesimini alırken, on binlerce Rum adanın güneyine kaçmak zorunda kalmıştır. Rumlar zaman zaman, onlara göre yüzlerce sivili öldüren Türk askerlerinin Rum kadınlarına "sistematik tecavüzlerinden" de söz ederler. Günümüzde gelişmekte olan Kıbrıs Rum ekonomisi de o tarihlerde çökmüştür.

1974 yazında olanların Kıbrıslı Rumlarda derin bir travmaya yol açtığı açıktır. Bu felaketi anlatan Rum konuşmacılar ya da yazarlar o yaz meydana gelen savaştan "Türk İstilası" olarak söz eder ve Türklerin Yunanlılara olan yüzlerce yıllık saldırganlığının ortaya çıkmasının örneği sayarlar. Rumlar dört yüzyıl boyunca Osmanlı yönetimi altında yaşamış ve Türk Yunan ilişkilerinin bu uzun tarihi Yunanlıların baskın bir biçimde kendilerini kurban hissetmelerine yol açmıştı. Bu duygular Kıbrıs'ın kuzeyine yönelik "Türk istilası"yla ilişkili olarak da ifade bulacaktı.

Kıbrıslı Türkler için 1963-1964'te kuşatılmış bölgelerde yaşamaya zorlandıklarında başlayan ağır travma uzun süreli bir kronik travmaya dönüşmüştü. 1963-1964 arası 25.000-35.000 arası Kıbrıslı Türk ada içinde yer değiştirmiş insanlar haline geldiğine ve o zamanlar adadaki Türk nüfusu yalnızca 120.000 olduğuna

göre, kuşatılmış bölgelerde yaşayanların beşte birinin sığınmacı olduğu görünür. Orijinal kitapta anlattığım gibi Kıbrıslı Türklerin kuşatılmış bölgelerinin on bir yıllık tarihi iki döneme ayrılabilir: Birinci dönemde (1963-1968) Kıbrıslı Türkler adanın yalnızca yüzde üçünü kaplayan bu bölgelerde gerçek bir esir hayatı sürmüşlerdir. 1968'den 1974 yazma kadar olan ikinci dönemde, kuşatılmış bölgelerden çıkmalarına Kıbrıs Rum bölgesinden geçerek diğer kuşatılmış bölgeleri ziyaret etmelerine "izin verilmiş"tir ancak 1961-64'te kaçmak zorunda kaldıkları topraklara bir daha yerleşememişlerdir.

Türk bilimadamları, politikacılar ya da öğrenciler Kıbrıslı Türklerin kuşatılmış bölgelerdeki yaşamı hakkında konuşup yazdıklarında Kıbrıslı Rumların elinde yaşanan aşağılanma, insanlıktan çıkarılma ve insan haklarının çiğnenmesi konularına dolaylı ya da doğrudan değinirler. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Barış Gücü ve Türkiye'den askeri ve siyasi müdahalesi olmadan yok olacakları önündeki izlenimini anlatırlar.

Kıbrıslı Türklere göre 1974 yazının olayları Kıbrıslı Rumlar tarafından başlatılmıştır. Ordu adaya çıkmadan önce Kıbrıslı Rumlar arasında kanlı bir darbe gerçekleşmişti. Bu darbe adayı Yunanistan'la birleştirme hedefiyle Rum Cumhurbaşkanı başpiskopos Makarios'u indiren Yunan askeri cuntası tarafından gerçekleştirilmişti. Adadaki bu hareketin lideri Nikos Sampson adında bir Kıbrıslı Rum'du. Bir safari avcısı pozunu verdiği fotoğrafı (bu fotoğrafta bir ayağını bir Kıbrıs Türk'ünün cesedinin üzerine koymuş, bir elinde tüfek tutar) Kıbrıslı Türklerin Kıbrıslı Rumlar tarafından yok edilecekleri inancına gerçeklik katmaktadır (Atakol, 2003). Samson'un fotoğrafları en azından Kıbrıslı Türklerin nasıl insanlıktan çıkarıldığını gözler önüne serer. "Kıbrıs sorunu"nun Türk sözcüleri kuşatılmış bölgelerde geçirilen on bir yılın Kıbrıslı Türklerin baş ağır travması olarak tanımlarlar. Aynı zamanda Türkiye'nin müdahale etmesine izin veren, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere arasındaki var olan siyasi anlaş-

madaki konumlarını desteklemek ve Türk ordusunun, Kıbrıslı Türkleri yok olmaktan kurtarmak için adaya gelmesine izin verecek başka meşru yasal nedenleri öne sürmek için bir başvuru noktası alırlar. Türklere göre hiçbir zaman gerçekleşmemiş olan "sistematik tecavüzlere" gönderme yaparak dünya kamuoyunu etkilemeye çalışan Rumları da yalan söylemekle suçlarlar. Adanın güneyinde yaşayan Kıbrıslı Türkler kuzeye tehlikeli koşullar altında kaçmışlardır (Oberling, 1982). Ama sonuçta ada *de facto* Kıbrıs ve Güney Rum olmak üzere iki kesime bölündüğünde Kıbrıslı Türkler adadaki Türk askeri varlığı sayesinde kendilerini güvende hissetmişlerdir.

Düşmanlar tarihi olayları farklı biçimde algılar ve sunarlar. Türklerle Rumların "Kıbrıs sorunu"nu farklı bakış açılarından algılaması ve sunması şaşırtıcı değildir. Yıllar boyu düşman tarafların temsilcilerini -İsraillilerle Araplar, Ruslarla Estonlar, Sırplarla Hırvatlar, Gürcülerle Güney Osetler- Virginia Üniversitesi Mind and Human Interaction Center'ın (CSMHI - Zihin ve İnsan Etkileşimi Merkezi) yardımlarıyla bir araya getirme konusunda edindiğim tecrübeler sonucunda, yazılı ya da sözlü tarihlerin hem gerçek hem de hayal ürünü olabileceğinin kesin bir biçimde farkına vardım (Volkan 1988, 1997,2004, 2006a). Tarihçi ve psikanalist Peter Loewenberg (1995), tarihi incelediğimizde gerçeğin nerede bittiğini hayalin nerede başladığını anlamamızın zor olduğunu belirtir. Yine de 1974 yazının Kıbrıslı Rumları ağır bir travmayla karşı karşıya bıraktığı açıktır. Ancak Kıbrıslı Türkler için en güçlü travma, Türkiye'nin kendilerini bir gün kurtarmasına yönelik umutlarına rağmen on bir yıllık uzun vadeli aşağılanma, insanlıktan çıkarılma ve yok edilme endişesidir.

"Görünmez Kuşatılmış Bölge"nin Kuruluşu

1974 yazından sonraki tarihsel gelişmeler Kıbrıslı Türkleri yavaş ve çoğu zaman görülmeyen bir biçimde travmatize etmeye

devam etmiştir. Dünya kamuoyunda Kıbrıslı Rumların kurban, Kıbrıslı Türklerin (ya da genel olarak Türklerin) saldırgan olduğu yönünde bir fikir oluşmuştur. Bunun nedeni olarak Türk diplomasisinin başarısızlığı gösterilebilir, psikolojik açıdan batı dünyasının Türkleri batının düşmanı olan Osmanlıların mirasçısı olarak kalıplaştırması nedeniyle de olabilir. Adanın Rum kesimi bütün devletler tarafından bir devlet olarak tanınırken Türk kesimi yalnızca Türkiye tarafından meşru bir devlet olarak kabul edilmiştir. Bu gerçeklik Kıbrıslı Türkler için görünmez bir kuşatılmış bölge yaratmıştır.

Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türkler üzerinde katı ambargo uygulamaları yönünde uluslararası örgütleri ikna etmeyi başarmıştır. Buna göre yabancı ülkelerle doğrudan ticaret imkânsızlaşmış ve Kuzey Kıbrıs Türk yetkililerinin Kıbrıslı Türklere verdiği seyahat belgeleri uluslararası topluluk tarafından tanınmamıştır. Adanın Türk tarafına doğrudan uçuş yapılmamaktadır ve Türk tarafından posta ancak Türkiye üzerinden gönderilip alınmaktadır. Kıbrıslı Türkler yabancı ülkelerde (Türkiye dışında) spor yarışmalarına katılamamaktadır. Dahası Türk tarafında yabancı yatırım yapılmamaktadır (Atakol, 2003). Bu ambargolar günümüzde de devam ediyor. Bir başka deyişle Kıbrıs'ın kuzey kesiminde tipik insan haklarına sahip olmayan, anakaradaki Türkler dışında çevrelerindeki milyonlar tarafından *yasal* olarak tanınan bir geniş grup kimliğine sahip olmayan, bir anlamda ikinci sınıf insanlardan oluşan bir halk yaşamaktadır. On bir yıl boyunca gerçek anlamda bir kuşatılmış bölgede yaşayan Kıbrıslı Türkler 1974'ten günümüze kadar görünmez bir kuşatılmış bölgede yaşamaya devam etmişlerdir.

Resmi diplomasi duyguları fark etmeye ve önemsemeye pek az yer bırakır. Uluslararası örgütlerdeki insanlar, adanın güneyindeki halkı normal insanlar olarak kabul ederken Kıbrıslı Türkleri ikinci sınıf vatandaşlar olarak davranmak konusunda utanç duymayı akıllarına bile getirmezler. Şu anda Kıbrıslı Türk-

ler günlük hayatlarında hâlâ sembolik bir kuşatılmış bölgede yaşadıklarının farkında değildirler. Çoğu zaman ikinci sınıf dünya vatandaşı oldukları deneyimini reddedip bastırırlar. 1974 yazından bu yana kendilerini güvende hissettikleri için, her yerdeki insanlar gibi onlar da dikkatlerini para kazanmaya, iş ve prestij için yarışmaya, ailelerine bakmaya, çocuklarım okutmaya vermişlerdir. İnsanın dünyanın tanımadığı bir kimliğe sahip olduğunu düşünmek zordur çünkü. Kuzey Kıbrıs'ta bulunan pek çok üniversitede en az kırk farklı ülkeden öğrenci okumaktadır. Pek çok ülkeden Kuzey Kıbrıs'a doğal güzellikleri görmek, kumarhane ve diğer eğlence merkezlerini ziyaret etmek için turist gelir. Son yıllarda adanın kuzey kısmında aslında doğal güzelliklere zarar veren bir inşaat patlaması yaşanmıştır. Yine de "Kıbrıs sorunu"na nihai bir çözüm bulmak isteyen yerel liderler ve uluslararası bünyelerin siyasi tartışmaları devam etmektedir ve medyada bu tartışmaların haberleri sürekli olarak Kıbrıslı Türklere diğer insanlar gibi dünya yurttaşı olarak kabul edilmediklerini hatırlatır. Kıbrıslı Türklerin görünmez kuşatılmış bölgesini tanımlamak için diplomatik dünyanın kullandığı sözcük "izolasyon"dur.

Kıbrıslı Türklerin sembolik kuşatılmış bölgelerinin süregiden varlığının yirmi yıl önce kesin bir biçimde farkına vardım. Charlottesville Virginia'da yaşadığım sıralarda bir Kıbrıs Türk'ünden bir telefon aldım. Kıbrıs'taki bir arkadaşımın tanıdığı olduğunu söylüyordu. Karısı ve kızıyla çıktığı dünya turunun Amerika ayağında beni ziyaret etmesi için ortak arkadaşımız tarafından teşvik edilmişti. Pek çok yeri gezmiş, Florida'ya gelmeden önce Japonya'da birkaç gün dinlenmişlerdi. Beni Florida'dan arıyor, New York ve oradan Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'a uçmadan önce beni ve ailemi ziyaret edip edemeyeceklerini soruyordu. Onları evimizde ağırlamaktan mutluluk duyacağımı söyledim. İki gün sonra kapımızda duran son derece lüks otomobilin içinden benden çok daha genç Kıbrıslı Türk bir adam ve ailesi indi. Florida'dan New York'a giderken bu lüks otomobili kiralayabilecek güce sahip ol-

duğunu görünce neredeyse yanında park edilmiş duran eski mütevazı otomobilimden utandım. Salonda varlıklı biri olduğu belli olan bu genç adam Japonya ve Florida seyahatlerinden söz etmeye başladı ve itiraf edeyim içimde bir parça kıskançlık uyandırdı. Pasaportlarını merak ediyordum çünkü Türkiye dışındaki ülkeler tarafından tanınmayan pasaportlarla nasıl dünya turuna çıkabildiklerini merak ediyordum. Kuzey Kıbrıs pasaportları taşıdıkları halde uzak ülkelere gidebilmişlerdi. Nasıl yaptıklarını ayrıntısıyla bilmiyorum ama burada vurgulamak istediğim genç adamın pasaport konusu konuşulurken gösterdiği öfke. Büyük bir kızgınlık, heyecan ve üzüntüyle başkaları tarafından kabul edilmeyen kimliklere sahip olmanın ne kadar korkunç olduğunu anlattı. Bu kadar lüks bir biçimde dünyayı dolaşabilirken kızgın ve üzgün olmaya hakkı olmadığını düşündüğümü hatırlıyorum. Kısa süre sonra evimizden ayrıldılar. Yavaş yavaş sınırda "tanınmayan" pasaportlarını gösterirken gerçek zorluklarla karşılaşmış ve aşağılanmış hissetmiş olabileceğinin farkına vardım. Bu kişiyle kısa süre bir arada olmama rağmen kesin bir biçimde aklımda kaldı ve görünmez bir sınırın arkasında görünmez bir kuşatılmış bölgede yaşayan Kıbrıslı Türklerinin net bir örneği olarak gelişti.

Nisan 2004'te ada nüfusu Birleşmiş Milletler'in "Kıbrıs sorunu"nu çözmek için getirdiği Annan Planı denen öneriye oy verdi. Annan Planı sözümona bu izolasyonu kaldırmak için tasarlanmıştı. Plan Kıbrıslı Türklerin %65'i tarafından kabul edilirken Kıbrıslı Rumların %75'i tarafından reddedildi. Bu da Kıbrıslı Türklerin yeniden travmatize olmasına yol açtı. Görünmez kuşatılmış bölge bugün de varlığını sürdürüyor.

Tarihi "Silmek"

Son yirmi dokuz yılda çeşitli uluslararası gayrıresmi diplomatik toplantılarda edindiğim deneyimler, yabancıların tipik olarak kabul ettiği Kıbrıs'ın yakın tarihinin, Rumların tarif ettiği tarihin

ana hatlarını izlediği gösteriyor. Bu yabancıların çoğunun zihninde 1974 "Kıbrıs sorunu"nun başlangıcı olarak görülür. Uluslararası politika ve bilim alanlarında 1974'ten önce adada olanlara sahte bağlılık gösterilir. Daha da *tuhaf olan* bu algının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki genç kuşaklar arasında da yayılmış olmasıdır. Bunun nasıl ve neden olduğuna ilişkin görüşlerimi açıklamadan önce Kıbrıslı Türklerin -burada bir genelleme yapacağım- tarihlerinin bir bölümünü kendilerinin "sildikleri" izlenimimi destekleyecek somut kanıtlar olduğunu göstermek istiyorum.

30 Mart 2007'de *Milliyet* gazetesinde yayımlanan bir makale, Kıbrıs Türk hükümetinin, Avrupa Birliği'nden Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumlar arasındaki barışın gelişmesi için sosyal bilim kitaplarını değiştirme önerisine fon sağlama amacıyla 69.000 dolar aldığı haberi veriliyordu. Buna göre Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yeni sosyal bilgiler kitapları, Kıbrıs Türklerinin kronik ağır travması, hatta Türk askerinin 1974'te adaya çıkarmasına bile değinmemektedir. Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün bir resmini içerir. Fakat KKTC'nin ilk cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın resmini veya adını içermez. Hiç kuşkusuz Denktaş adı, Kıbrıslı Türklerin kuşatma bölgelerindeki yaşamları sırasındaki ve 1974'ü izleyen yıllardaki mücadelelerini akla getiren en önemli siyasi kişiye aittir. Benim için "Kıbrıs sorunu"nun uzun tarihi sırasında Kıbrıslı Türklere olanların önemli boyutlarıyla birlikte, onun adını silmek tarihi silmekle eş anlamlıdır. Daha fazla açmadan bu habere ve araştırmalarıma göre Kıbrıslı Rumların kendi okul kitaplarını değiştirmediğini de belirtmeliyim.

2007 yazında yayımlanan bu haberi okuduktan sonra Kıbrıslı Türk gençlerinin 1963 ya da 1964 yazında ebeveynleri ya da büyükbabaları ve büyükannelerine neler olduğu konusunda bildiklerini öğrenmek istedim. Yirmili yaşlarının başlarındaki Kıbrıs Türk'ü genç kız ve erkeklerle görüşmeye başladım. Bilimsel bir araştırma yürütmek isteğinde olmadığımı söylemeliyim yal-

nızca gençlerin görüşleri konusunda daha genel bir izlenim edinmek istiyordum. Görüşmelerimin sonuçları beni şaşkınlığa uğrattı. Görüştüğüm gençlerin tümü de dedeleri ve ninelerinin yakın geçmişinden habersiz görünüyordu. Rum ve Türk kesimleri arasındaki sınırın açılmasından ve Rum kesiminin Avrupa Birliği'ne üye olmasından sonra 250 Kıbrıslı Türk ailenin, çocuklarını Rum tarafında Kıbrıslı Türklerin yaşadığı ağır ve kronik travmanın anlatılmadığı ortaokul ya da liselere gönderdiklerini öğrendim. 10-20 kadar Türk çocuğunun da Kıbrıs Rum kesimindeki *ilkokullara* gönderildiğini öğrendim. Kıbrıslı Türk aileler çocuklarını Kıbrıs Rum kesimindeki okullara gönderme nedeni olarak, Türk kesimindeki okulların güneydeki AB sisteminin bir parçası olan okullara göre daha alt düzeyde olması inancını öne sürüyorlardı. Bazı ebeveynler çocuklarının sınırı geçip Rum kesimine girdikten sonra aşağılanmalara maruz kalacaklarının bilincindeydi ancak buna rağmen çocuklarını oraya göndermeye devam ediyorlardı.

Kuşaktan kuşağa aktarılan ağır toplumsal travmayı araştıran psikanalistler, böyle bir travmanın etkisinin inkârı ya da bastırılması durumunda yeni kuşaklarda kendisini göstereceğini bildirirler (Volkan, Abt ve Greer 2001, Brenner 2004). Önceki kuşakların ağır toplumsal travmalarıyla başa çıkmanın yolu, onlara olanları inkâr etmek ya da bastırmak değil, karşı karşıya kaldıkları yıkıcı olayların tarihini ve doğasının farkında olmak ve yeni kuşaklar üzerindeki etkilerini gözlemlemektir. Yeni kuşaklar için tarihsel süreklilik edinilebilir olduğunda, geniş grup kimliklerini güçlendirme ve önceki kuşağın düşmanlarının çocuklarıyla barışma ihtimalleri daha yüksektir. Konuştuğum üst düzey bir Kıbrıslı Türk yetkilisi, ters yönü işaret eden bir inançla okul kitaplarının değiştirildiğini anlattı. Bu görevliye göre okul kitaplarından Kıbrıs Türk tarihinin silinmesinin nedeni Kıbrıslı Türk çocuklarında Rumlara karşı düşmanlık uyanmamasıydı. Böyle "asil" bir düşünce, adadaki "çatışma çözümü"nde etkin olan sivil toplum

örgütlerine bağlı bireylerin önerileriyle geliştirilmişti. Anlayamadıkları, kuşaktan kuşağa aktarılan travmanın gerçekliğidir. Böyle bir unsur tanınmadığında ya da açıkça ele alınmadığında, kurbanların çocuklarında bölünmelerin gelişmesi gibi etkileri olabilir çünkü bu durumda kimi önceki kuşağın aşağılanmasını inkâr etmekle uğraşırken, kimi de inkâr olmaksızın, aktarılan bir göreve tutunacak ve önceki kuşağın olumsuz kaderini tersine çevirmekle meşgul olacaktır. Bu, etkilenen toplum içindeki geniş grup kimlik karmaşasının bir parçası olabilir. Günümüz Kıbrıs'ında Kıbrıslı Türk kuşağının çok daha geniş bir bölümü, önceki kuşağın acılarının deposu olmayı ve tersine çevirecek ödevlerle ilgili olmayı kabul etmektense, geçmişle ilgili inkâra tutunurlar. Yine de genç kuşak nüfusun yalnızca bir parçasıdır. Toplumda doğrudan travmatize olmuş ebeveynlerin ve büyükannelerle büyükbabaların varlığı daha fazla soruna ve bölünmeye yol açar. Bazıları psikolojik açıdan, hâlâ 1960 ve 1970'lerde yaşamayı sürdürmektedir, diğerleriyse geçmişi reddeder ve geçmişin dehşetini hatırlamak istemezler.

Tarihin Bir Bölümünü "Silmenin" Nedenleri

Genç kuşak Kıbrıslı Türkler -burada yine genellemeye gideceğim- önceki kuşağın deneviminin tarihini ve dramatik doğasını nasıl "unutmaya" başladılar? İlk önce güçlü dış baskı ve siyasi propagandanın önceki kuşağın ağır travmasının inkârı ve bastırılmasında önemli bir rol oynadığını önermeliyim. Orijinal kitapta (bkz. Bölüm 2) 1974'ten kısa bir süre sonra bazı Amerikalı diplomatların "Kıbrıs sorunu"na çözüm olarak adada bütünleşmiş bir toplum yaratmayı düşünmüşlerdi. Kıbrıslı Türklerle Rumların bir araya gelip yeni bir ulus yaratması gerektiğini söyleyen bir Amerikalı diplomatın patlayışını özellikle hatırlıyorum. "Bu insanlar neden bir araya gelip biz Amerikalılar gibi bir ulus olamıyorlar?" demişti. Tarih boyunca "Kıbrıslı" diye tanınan bir

ulus olmamıştır (Ortaylı, 2007). Buna rağmen yıllar boyu, Amerika ve Avrupa ülkelerinde "Kıbrıs sorunu"na yönelik resmi ve gayriresmi politika Türk ya da Rum etnik kimliğini en aza indirgeyecek, "Kıbrıslı" denen bir geniş grup kimliğinin yaratılması üzerine odaklanmıştı. Yine de nüfusu "Kıbrıslılık" terimi altında toplamak epeyi enerji ve dikkat çeken bir çabadır. Khan'a (2002) göre "Kıbrıslılık" terimi geniş anlamda Kıbrıs'ın kendi *sui generis* karakteri olduğu ve bu nedenle iki ana toplumun anavatanından bağımsız bir varlık olarak görülmesi fikrine dayanır. Bu da Kıbrıs'ı anavatanların bir uzantısı olarak gören (Rum ya da Kıbrıslı Türklerin) milliyetçi ideoloji görüşüne hâkim olan görüşle kesin bir tezat gösterir (s. 45). Khan aynı zamanda "Kıbrıslılık" kavramının "ulus inşa etme bağlamında daha fazla ortaya atıldığını" (s. 40) "'toplumsal ve 'politik' kültürde uzlaşmanın evrimsel süreci" olarak düşünüldüğünü belirtir (s. 44).

1974'ten beri bu politikayı açık ya da bazen gizli biçimde destekleyen ve Amerika veya başka yerlerdeki sivil örgütlerden Kuzey Kıbrıs'a gelen pek çok kişi vardır. Adadaki bölünmüş nüfusun ortak bir geniş grup kimliğiyle bağlandığı takdirde karşıt taraflarda bir tür bütünleşme olacağı, hatta Kıbrıslı Türklerin Kıbrıslı Rumlarca asimile edileceği algısı vardı. Bu algıya göre Türkiye dışında diğer ülkelerce tanınan Kıbrıs Cumhuriyeti, Kıbrıs'taki herkesi barışçı bir biçimde barındırabilecekti. Kıbrıslı Türkler özellikle de önceki kuşağın hayal bile edemeyeceği bir biçimde dünyayla bilgisayar aracılığıyla bağlantı kurabilen genç kuşak, meşru olarak tanınan bir geniş grup kimliğinin özlemini çekerler ve bu görünüşteki uluslararası arzu ve propagandadan Kıbrıs Rum toplumundan daha fazla etkilenmeye hazırdırlar. Kıbrıslı Rumlar herkesin "Kıbrıslı" olmasının kendilerinin iktidarda olup adayı yönetebilecekleri ve Kıbrıslı Türkleri bir kez daha "azınlık statüsü" denen görünmez bir kuşatılmış bölgeye konulacağı anlamına gelecek bir çözümü "kabul etmeye" isteklidirler. Şimdiki Kıbrıslı Rum liderlerin değişmez politik duruşunda bu algı her-

kes tarafından görülebilir. Kıbrıslı Rumlar için "Kıbrıslı" olmak "Rum" olmakla eş anlamlıdır yoksa "Rum" kimliğini "Kıbrıslı" kimliğinin arkasına koymaya hazır olmalarını düşünmek zordur. (Kıbrıslı Rumların Kıbrıslılığa tavırları Mavratsas, [1997] tarafından araştırılmıştır). Psikolojik bir bakış açısından Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türklerin ortak bir kimlik altında buluşması bir hayalden başka bir şey değildir. Ne de olsa hem Rumlar hem de Türklerin kendi idealize edilmiş tarihleri bulunmaktadır ve iki unsuru yeni tek bir ulus halinde birleştirmek Araplarla İsrailliler i birleştirip yeni bir ulus yaratmak kadar gerçek dışıdır.

Bir süredir, özellikle Annan planının başarısız olmasından sonra "Kıbrıs sorununa" çözüm bulmakla görevli Amerikalılar ve diğer yabancılar yukarıda tanımlanan "Kıbrıslılığı" yaratmanın "mantıklı çözümü"nün yalnızca bir aldanma olduğunun giderek bilincine varıyorlar. Şu andaki odak Kıbrıslı Rumlarla Türklerin ulusal kimliklerini koruyarak birlikte yaşamaları için bir yol bulacak gerçekçi bir strateji üzerine odaklanıyor. Yine de "Kıbrıs sorununa" Kıbrıslılığı vurgulayarak kurtulma gibi uzun vadeli hayali bir stratejinin etkisi, aşağılayıcı olmayan meşru bir kimlik özlemi çeken Kıbrıslı Türkler üzerinde etkili olmuştur. Kıbrıslı Türkler özellikle de genç kuşaklar arasında Kıbrıslı Rumların muaf olduğu bir kimlik karmaşası yaratmaya yardımcı olmuştur.

1974'ü izleyen ilk yıllarda "özgür olma heyecanını, pekişmiş "bizlik"i ve abartılı milliyetçi duyguları yaşadıktan sonra Kuzey Kıbrıs'ta geniş grup kimlik çatlamaları açıkça görülmeye başlandı. Kendilerini anavatan Türkiye'nin doğal bir uzantısı olarak gören "Türkler" olduğu gibi kendilerini savunmacı biçimde daha batılı ve 1974'ten sonra adaya Türkiye'den gelip yerleşenlerden daha üstün gören Türkler de vardır. Bir de Kıbrıslı olmayı Türk olmaktan çok vurgulayanlar vardır. Kıbrıslı Rumlar tarafından tekrar tekrar reddedilmelerine rağmen kendilerini Türkiye'deki Türklerden çok Kıbrıslı Rumlara daha yakın hissedenler vardır. Hıristiyan olmakla ilgilenmedikleri ya da bu yönde bir

eğitimleri olmadığı halde birkaç Kıbrıslı Türk genç adamın boyunlarına haç taktıkları görülebilir. Kurtuluşu "Avrupa Birliği vatandaşları" olmakta görenler de vardır. (Güvenilir kaynaklara göre 80.000 Kıbrıslı Türk, Rum tarafına geçip başvurduktan sonra AB pasaportu almıştır.) Dedelerini, ninelerini ve ebeveynlerini korkunç bir kaderden kurtardıkları için Türk ordusuna minnettar olanlar da vardır. Türk askeri gücünü Kuzey Kıbrıs'taki istenmeyen egemen güç olarak görenler de bulunmaktadır. Ne yazık ki şu anda Türkiye'deki iktidarda bulunan parti, dini siyasi kazanç sağlamak için bir araç olarak kullanmaktadır. Bu da akılda tehlikeli bir laik dinci tartışması yaratmaktadır. Bu yön Atatürk devrimlerinden sonra kurulan modern Türk kimliğini zedelemek için kasti olarak seçilen bir yol gibi gözükmektedir. Kıbrıslı Türkler muhtemelen dünyanın en laik Müslümanlarıdır. Ancak anavatandaki çatışma Kuzey Kıbrıs'a getirildiği takdirde kimlik karmaşası devasa olacaktır. Çok yakında laik Kıbrıslı Türklerle "dinci" Kıbrıslı Türklerin karşı karşıya geleceğine inanıyorum.

Kıbrıslı Türkler arasındaki geniş grup meseleleri Kuzey Kıbrıs'ta bazı üniversitelerde kendini göstermeye başlamış ve üniversite yetkilileri arasında ciddi endişe yaratmıştır. Örneğin Kıbrıslı Türk üniversite öğrencilerinin kendilerini Türkiye'deki üniversite öğrencilerinden ayırmaya başladığı gözlemlenmiştir. Kıbrıslı Türk grubundan genç bir kadın ya da adam Türkiye'den bir öğrenciyle görüşmeye başlar ya da tersi olursa çift sosyal olarak yalnız bırakılıyor. Kıbrıslı Türk öğrenciler, Türkiye'den gelen öğrencileri "aşırı dinci" ya da "aşırı milliyetçi" bireyler olarak niteler ve geniş grup kimliklerini Türkiye'dekilerden ayırmaya çalışırlar. Bu durum görüştüğüm bazı üniversite yetkililerine göre şiddete doğru yol alması gerçekdışı bir olasılık değildir.

Ağır Travma etkisi

"Kıbrıs sorununa" göz aldatıcı bir çözüm bulmayı arzulayan uluslararası *dış* oyuncular Kıbrıslı Türkler arasında geniş grup kimlik sorunları başlatacak psikolojik *iç* ortamı bulmuşlardır. Bu ortam Kıbrıslı Türklerin, Rumların elinde yaşadığı ağır travma nedeniyle yaratılmıştır. Ancak KKTC'deki kimlik karmaşasına odaklanmadan önce ağır toplumsal travmadan kastettiğim şeye bir kez daha, yakından bakarak sonuçlarını inceleyelim.

Ortak felaketler çeşitli türlerdedir. Bazıları tropikal kasırgalar, tsunami ya da yangın gibi doğal afetlerdir. Toplumda üzüntü ve endişe yaratsa da böyle toptan bir yıkımın kurbanları nihai olarak olayı kader ya da Tanrı'nın isteği olarak görürler (Lifton ve Olson, 1976). Bazı toplumsal felaketler insan elinden çıkma felaketlerdir, 1986 Çernobil faciası gibi. Bazen Amerika'da Martin Luther King ve John Kennedy, İsrail'de Izak Rabin suikastlerinde olduğu gibi siyasi bir liderin öldürülmesi de ortak bir travma yaratır. Burada savaşlar ya da savaş benzeri durumlarda düşman bir grubun kasti eylemlerinden kaynaklanan ağır travmalara odaklanacağım.

Savaş ya da savaş benzeri koşullar sonucunda oluşan ağır travmada tanımlanabilir bir düşman ya da kasten kurbana acı veren, eziyet ve çaresizlik baskıcı geniş grubun varlığı söz konusudur. Böyle bir travma kurbanlaştırılmış toplumu doğal ya da kaza sonucu oluşan felaketlerden ya bir liderin beklenmedik kaybından daha çok etkiler. Düşmanlar insanları incitip öldürürler ve ortamlarını altüst ederler çünkü etkilenen geniş grubun farklı bir geniş grup kimliği vardır. Böyle durumlarda geniş grup kimlik meseleleri otomatik olarak alevlenir (Volkan, 2006a).

Bir grup diğerini travmatize ettiğinde travmatize olmuş bireyler yıllar boyu acı çekebilir. Bu tür bireylerin yaşadıkları için post travmatik stres bozukluğu gibi adlar kullanılır. Geniş gruplar insanlardan oluşur. Böylece ağır travmalara ortak tepkiler bireysel

tepkilerin boyutlarını yansıtır. Ancak bir kez geniş grup tepkileri ortaya çıkmaya başladığında başlı başına bir varlığa dönüşerek toplumsal, kültürel ya da siyasi süreçlerde kendilerini gösterir (Volkan, 2006a). Geniş grup büyük bir çadır altında yaşayan binlerce milyonlarca insan olarak düşünülebilir. Çadırın dokusunda bir yıpranma ve yırtık oluştuğunda çadırın altındaki herkes (azınlık muhalifler dışında) kumaşın tamiri ve korunmasına katılır. Çaresizlik devam ederse aşağıdakiler yaşanabilir (Volkan, 2006b):

1. Ortak utanç duygusu, aşağılanma ve kurbanlaştırılma.
2. Başkalarının öldüğü bir durumda hayatta kalmanın getirdiği ortak suçluluk duygusu.
3. Baskı kuranla ortak (savunmacı) özdeşleşme.
4. Kayıplar için yas tutmada zorluk çekme, hatta yas tutamama. Bu tür deneyimler devam ettiği ve insanlar uyum sağlayacak bir çözüm bulamadığı takdirde ortak bir beşinci deneyim yaşanır:
5. Travmanın kuşaktan kuşağa aktarımı.

Son yıllarda zihin sağlığı çevreleri, ortak ağır travmanın kuşaktan kuşağa aktarımı ve gelecek kuşakların zihin sağlığı ve toplumsal meseleleri üzerindeki etkisi üzerine pek çok şey öğrenmiştir. Bu gelişme soykırımdan sağ kalan ikinci üçüncü kuşaklara ve Nazi döneminde doğrudan travmatize olanlar üzerinde yapılan araştırmalara çok şey borçludur (Bu tür araştırmaların seçildiği bir liste için bkz: Kestenberg ve Brenner, 1996 ve Volkan, Ast ve Greer, 2001). Kuşaktan kuşağa aktarımın nasıl meydana geldiğinin derinlemesine bir araştırması bu sunumun kapsamını aşıyor. Kısaca ilk dört ortak deneyim gelecek kuşaklara bilinçdışı bir biçimde verilir. Var olan tarihi, toplumsal, yasal, ekonomik koşullara göre gelecek kuşaklar bilinçdışı bir biçimde bu ödevleri yerine getirmeye çalışırlar. Çabaları kendini çeşitli toplumsal

ve politik süreçlerde gösterir ya da en azından bu süreçlere bağlıdır. Tarihsel koşullar çocukların bu ödevleri sonuçlandırması için (örneğin aşağılanmayı tersine çevirmek, yas tutmayı tamamlamak gibi) uygun değilse, bu tür ödevler gelecek kuşaklara aktarılır. Bir işlev değişimi de geçirebilirler. Örneğin önceki kuşağın aşağılanmasını tersine çevirmek için gösterilen başarısız çabalar, kurbanlığın idealleştirilmesi ve kurbanlıkla aşırı meşguliyete dönüşebilir. Ezen tarafla özdeşleşme içe dönük saldırgan eylemler olarak evrimleşebilir. Maurice Apprey (1993, 1998) Afrika kökenli Amerikalıların atalarının yaşadığı ağır travmanın, Amerika'da siyahların siyahlara karşı işlediği suçlarda önemli bir rol oynadığını gösterir. Geniş grup kimlik meseleleriyle ilgili bazı gözlemlenebilir özellikler, önceki kuşağın "Başkalarının" elinde yaşadığı ağır travmayla bağlantılı bitirilmemiş ödevlerle ilişkilidir.

Kıbrıslı Türklerin Ağır Travması ve Günümüzdeki Kimlik Karmaşası Üzerindeki Etkisi

On bir yıl boyunca kuşatılmış bölgelerde yaşayan Kıbrıslı Türkler yoğun bir aşağılanma, utanç, kurbanlaştırılma, sağ kalma suçluluğu ve yas tutma zorluğu gibi duyguların etkisinde kalmıştır. Ezenle özdeşleşmiş, kayıplarının yasını tutamamış ve kuşaktan kuşağa aktarımın parçası olmuşlardır. 1974'ten sonra görünmez bir kuşatılmış bölgede yaşamaya devam etmişlerdir. Yeni kuşakların geçen kuşakların ağır travmasının zararlı etkisini çözme çabaları her zaman uyum sağlamaya yönelik olmamıştır. Bu yukarıda tanımlanan bugünkü kimlik karmaşasında bir rol oynar. Ebeveyn ve büyükannelerle büyükbabaların kuşatılmış bölgelerdeki tarihini silme çabası aşağılanmış, utandırılmış ve kurbanlaştırılmış ebeveynlerin çocukları olduğunu inkâr etmenin yanı sıra kayıplarını genel inkârıyla ilişkilidir. Görüşmelerimde topladığım veriler bu izlenimi doğruluyor. "Kıbrıs kimli-

ği"ni ve Kıbrıslı Rumlarla psikolojik yakınlığı tercih eden görüştüğüm bazı gençler, değeri azaltılmış ebeveyn figürleriyle özdeşleşmeyi reddetmelerini, inkârını yansıtan hikâyeler anlattılar. Mücadele sırasında Kıbrıslı Türklerin kahramanlık hikâyelerini torunlarına tekrar tekrar anlatan büyükannelerinin veya dedelerinin yetiştirilmelerinde önemli rol oynadığı gençler, tersi bir geniş grup kimliğine tutunuyorlardı, onlar daha milliyetçiydiler. Büyükanne ya da büyükbabalarının onlara savunmacı bir biçimde aşağılanmayı, utanç ve kurbanlaştırılmayı reddi yansıtan abartılı bir "Türklük" aşıladıklarını öğrendim.

Geniş grup karmaşası aynı zamanda saldırganla özdeşleşmeyi ve saldırganlığı içe döndürmeyi yansıtır. Toplum kendine düşmanın davrandığı gibi davranır. Bu süreç toplum içindeki bağlılığı parçalar ve aynı mecazi çadır altındaki buluşan insanların "biz" duygusunu zedeler. Kıbrıs Türk toplumundaki bölünmeler genellikle karşıt siyasi partilerde bulunan beklenen tipik yatırımları aşar. Şu anda KKTC'de karşıt siyasi partiler *sanki* farklı geniş grup kimliklerine aitmiş gibi algılanır. 2007 sonbaharında bazı Kuzey Kıbrıs yetkilileriyle konuştuğumda siyasi yetkisi bulunan bu bireylerin Kuzey Kıbrıs'taki zararlı bölünmelerin farkında olduğunu ve bu konuda bir şeyler yapmak istediklerini fark ettim. Kıbrıs'taki geniş grup kimlik karmaşası "kuşatılmış bölge zihniyeti" olarak tanımlanabilecek bir başka psikolojik bir olguyla ilişkilidir.

Kuşatılmış Bölge Mantalitesi ve Değiştirilmiş Şekli

Gerçek kuşatılmış bölgelerdeki yaşamları sırasında insanlar kendilerini birbirlerine yakın hissederek aynı katlanılmaz kaderi paylaşan kardeşler haline gelirler. Ancak bu birliktelik kendine özgü tuhaflıklara da sahiptir. Kuşatılmış bölge mantalitesi taşıyan bir grupta hiç kimse kıskançlık ya da küçümseme olmadan konumunu değiştiremez. Kuşatılmış bölgede "parlak bir yıldız", mazo-

hizm, aşağılanma ve çaresiz bir öfkeyle bağdaştırılan geniş grup kimliğini bozar. Kuşatılmış bölge mantalitesi travmatik ortamın varlığı ortadan kalktıktan sonra devam ettiğinde de -KKTC'de olduğu gibi- topluluk çamurun içinde parlayan bir mücevhere izin vermez. Toplum doğrudan ya da dolaylı olarak, çoğu zaman da bu sürecin farkında olmadan, parlayan kişiyi (ya da örgütü) ortak kuşatılmış bölge mantalitesini bozmamak için ortak utanç ve aşağılanma hisseden kalabalığın içine çekmeye çabalar. Bunu yalnızca Kıbrıslı Türklerin gerçek ve daha sonraki görünmez kuşatılmış bölgelerinde değil, sığınmacılar ya da kendi ülkeleri içinde yer değiştirmiş insanların bulunduğu yerlerde de hissettim (Volkan, 2006a).

1974 savaşı sırasında bazı Kıbrıslı Türkler, güneye kaçan Kıbrıslı Rumların bıraktığı çok değerli eşyalar bulmuşlardır. İnsanlar ganimetleri kimin bulduğunu bir başka deyişle kimin çamurda parladığını merak etmişlerdir. Sonraları güneyden kaçan Kıbrıslı Türklerle, 1974 harekâtında anavatandan gelen Türk kuvvetleriyle ilişkili Türklere "mallar", Kuzey Kıbrıs'a kaçan Kıbrıslı Rumların geride bıraktığı ev ve topraklara yerleşmeleri için izin verildi. Ganimet gerçeği ve toprak paylaşımı kuşatılmış bölge mantalitesini bozdu, değiştirdi, araya kıskançlık ve bencillik soktu. Bazıları "zenginleşirken", bazıları yoksul kaldı. Kardeşi yoksul kalırken bir adamın savaştan nasıl yararlanıp zenginleştiği hikâyeleri anlatılıyordu. Haksızlık, ve kıskançlık Kıbrıslı Türkler arasında ayrılıklar yarattı, bu da zamanla kimlik karmaşasıyla ilişkilendi.

Son Sözler

1974'ten beri Kuzey Kıbrıs'ta başarılı görülebilecek toplumsal süreçler olduğu tartışma götürmez. KKTC Türkiye dışında dünyanın tanımadığı bir devlet olmasına rağmen demokratik ilkelere siyasi seçimlerde sıkı sıkı bağlı kalınan, laik fikirlerin doğal ol-

duğu (ya da çok inanıldığı) bir yerdir. Son yıllarda KKTC ekonomisi de gelişme göstermiştir. KKTC'de yeni inşa edilmiş ya da düzeltilmiş yollarda yolculuk yaparken sayısız villa, güzel bahçe ve yüzme havuzu görülebilir. Merhum öğretmenlerimden birinin söylediği gibi, "iyi şeyler kendi kendilerine bakmasını bilir." Bu sözlerin ışığında Kuzey Kıbrıs'ta olan iyi şeyler üzerinde durmayacağım. Dikkatimizi vermemiz gereken "kötü şeylerdir." Yapılması gereken kuşatılmış bölge mantalitesinin orijinal ya da değişmiş haliyle toplum üzerindeki etkisini silecek yollar bulmaktır. Son zamanlardaki uluslararası eğilim, "Kıbrıslılık" gibi aldatıcı bir kavramdan uzaklaşmak ve "Kıbrıs sorunu"nun çözümüne, iki tarafı geniş grup kimliklerini bozmadan eşit olarak bir araya getirme şeklinde yaklaşma yönündedir. Ancak bu kitap baskıya hazırlanırken çözüm bulmaya giden yolu karmaşıklaştırabilecek yeni bir gelişme meydana geldi.

17 Şubat 2008'de üç Kıbrıslı, Rum kesiminin başkanlığı için yarıştı. Cumhurbaşkanı Tassos Papadopulos ilk tur seçimlerinde yenilgiyle karşılaştı. Papadopulos'un ilk turda seçimleri kaybetmesi büyük bir sürpriz oldu. 24 Şubat'ta öteki iki cumhurbaşkanı adayının katıldığı ikinci tur seçimlerde Dimitris Christofias cumhurbaşkanı seçildi ve 28 Şubat'ta görevine başladı. 19 Şubat 2008'de Rum tarafında İngilizce basılan *Cyprus Mail*'de önemli bir haber yayımlandı. Gazete Papadopoulos yeniden seçildiği takdirde Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs bataklığından kendini kurtarma planları yaptığını öğrenmişti. Bu da adanın kalıcı bölünmesinin uluslararası kabul görmesi anlamına gelecekti. "Çözüm yanlısı" görünen Christofias'in cumhurbaşkanı olmasıyla şimdi müzakereler için "yeni bir umut" görünüyor. Fakat, iki tarafın psikolojisi hakkında bildiklerim uluslararası bir çözüm bulma ihtimali konusunda heyecan duymamı engelliyor. Eski "Kıbrıslılık" kavramının canlanmasından da korku duyuyorum. Ne yazık ki Kıbrıslı Türklerin bir süre daha görünmez kuşatılmış bölgelerinde yaşamaya devam edeceklerine inanıyorum. Eğer haklıysam

1979'da yazdığım geçmişi anlatan kitabın çevirisinin tam zamanında yayımlandığını sanıyorum. Geçmişe bakış, etkilenmiş bir toplumu kinci olmaya itmemelidir, ancak komşu olarak bir arada yaşamak için psikolojiyle bilgilenmiş ve işler bir stratejinin temelleri atılmalıdır.

KAYNAKÇA
(1979 BASKISI İÇİN)

Abraham, K. (1913) *Dreams and Myths*, Nervous and Mental Diseases Monograph 15, New York: Jeliffe & White.

Abse, D.W. (1971) *Speech and Reason*, Charlottesville: University Press of Virginia.

Adams, T.W. (1966) "The first Republic of Cyprus: A review of an unworkable constitution", *Western Political* 2, 19: 475-490.

——— (1971) *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Stanford, Calif.: Hoover Institution Press.

Alastos, D. (1960) *Cyprus Guerilla: Grivas, Makarios, and the British*, London: Heinemann.

Angelou, M. (1970) *I Know Why the Caged Bird Sings*, New York: Random House.

Arlow, J.A. (1961) "Ego psychology and the study of mythology", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 9: 371-393.

——— (1973) "Motivations for peace", *Psychological Bases of War* içinde, ed. H.Z. Winnik, R. Moses ve M. Ostow, s. 193-204, Jerusalem: Jerusalem Academic Press.

Armstrong, C.P.; Gregor, A.J. (1964) "Integrated schools and Negro character", *Psychiatry*, 27: 69-72.

Atkin, S. (1971) "Notes on motivations for war, toward a psychoanalytic social psychology", *Psychoanal. Q.*, 40: 549-583.

Banfield, E.C. (1958) *The Moral Basis of a Backward Society*, Glencoe, Ill.: Free Press.

Barker, D. (1959) *Grivas: Portrait of a Terrorist*, London: Gresset.

Barrie, J.M. (1928) *Peter Pan, or The Boy Who Would Not Grow Up*, New York: Charles Scribner.

Bateson, M.D. (1972) *Our Own Metaphor: A Personal Account of a Conference on the Effects of Conscious Purpose on Human Adaptation*, New York: Alfred A. Knopf.

Baybars, T. (1970) *Plucked in a Far-Off Land: Images in Self Biography*, London: Victor Golancz.

Bedevi, V. (1965) *Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa: Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan.

Benedict, R. (1959) "Child rearing in certain European countries", *An Anthropologist at Work* içinde, ed. M. Mead, s. 449-458, Boston: Houghton Mifflin.

Berger, M. (1951) "Understanding national character and war", *Commentary*, 11: 375-386.

Bergmann, M.D. (1966) "The impact of ego psychology on the study of the myth", *Am. Imago*, 23: 257-264.

Berkowitz, D.A.; Shapiro, R.L.; Zinner, J.; Shapiro, E.R. (1974) "Concurrent family treatment of narcissistic disorders in adolescence", *Int. J. Psychoanal. Psychother*, 3: 379-396.

Bettelheim, B. (1960) *The Informed Heart*, Glencoe, Ill.: Free Press of Glencoe.

Bios, P. (1967) "The second individuation process of adolescence", *Psychoanal. Study Child*, 22:162-186.

——— (1968) "Character formation in adolescence", *Psychoanal. Study Child*, 23: 245-263.

Bogardus, E. (1928) *Immigration and Race Attitudes*, Boston: Heath. Bonaparte, M. (1947) *Myths of War*, London: Imago.

Bowlby, J. (1961) "Process of mourning", *Int. J. Psycho-Anal.*, 42: 317-340. Bowlby, J.; Parkes, C.M. (1970) "Separation and loss within the family", In *The Child in His Family*, cilt 1, ed. E.S. Anthony ve C. Koupirnik, s. 197-216, New York: Wiley Interscience.

Brody, E.B. (1961) "Social conflict and schizophrenic behavior in young adult Negro males", *Psychiatry*, 24: 337-346.

——— (1963) "Color and identity conflict in young boys", *Psychiatry*, 26: 188-201.

Cahen, C. (1968) *Pre-Ottoman Turkey*, Fransızcadan çev. J. Jones-Williams, New York: Taplinger.

Cambor, C.G. (1969) "Preoedipal factors in superego development: The influence of multiple mothers", *Psychoanal. Q.*, 38: 81-96.

Cansever, G. (1965) "Psychological effects of circumcision", *Brit. J. Med. Psychol*, 38: 321-331.

Cantril, H. (1965) *The Pattern of Human Concerns*, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.

Chodoff, P. (1963) "Late effects of the concentration camp syndrome", *Arch. Gen. Psychiatry*, 8: 323-333.

——— (1970) "The German concentration camp as a psychological stres", *Arch. Gen. Psychiatry*, 22: 78-87.

Clark, K. (1969) *Civilisation*, New York: Harper & Row.

Coles, R. (1967) *Children of Crisis*, New York: Harcourt, Brace.

Couloumbis, T.A.; Georgiades, E.P. (1973) "Cyprus: A treasure house for social scientists", *Midwest Q.*, 14: 121-132.

Davidson, W.D. (1968) "Proposal to the American Psychiatric Association for the establishment of a Task Force on Psychiatry and Foreign Affairs", 28 Eylül.

Demirel, S. (1975) Kendisiyle yapılan görüşmeler.

Denktaş, R.R. (1974) *Kıbrıs Sorunu*, Lefkoşa: Kıbrıslı Türk Yönetimi.

——— (1975) Kendisiyle yapılan görüşmeler.

——— (1977) Kendisiyle yapılan görüşmeler.

De Wind, E. (1968) "The confrontation with death", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 302-305.

Eissler, K.R. (1965) *Medical Orthodoxy and the Future of Psychoanalysis*, New York: International Universities Press.

Eitinger, L. (1961) "Pathology of the concentration camp syndrome", *Arch. Gen. Psychiatry*, 5: 371-379.

——— (1964) *Concentration Camp Survivors in Norway and Israel*, London: Allen & Unwin.

Erdentuğ, N. (1959) *A Study of the Social Structure of a Turkish Village*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Erikson, E.H. (1963) *Childhood and Society*, New York: W.W. Norton.

Erikson, K.T. (1976) "Loss of communality at Buffalo Creek", *Am. J. Psychiatry*, 133: 302-325.

Evdokas, T.; Mylona, L.; Paschalis, C.; Olympios, C.; Chimona, S.; Kavala, E.; Theodorou, N.; Demetriadu, E. (1976) *Refugees of Cyprus*, Lefkoşa: Theopress.

Eyüboğlu, I.Z. (1974) *Bütün Yönleri ile Anadolu*, İstanbul: Koza Yayınları.

Falk, A. (1974) "Border symbolism", *Psychoanal. Q.*, 43: 650-660.

Favazza, A.R. (1974) "A critical review of studies of national character: A psychiatric-anthropological interface", *Operational Psychiatry*, 6: 3-30.

Fehmi, H. (1975) Kendisiyle yapılan görüşmeler.

Fenichel, O. (1935) "Über Psychoanalyse, Krieg und Frieden", *Int. arztl. Bull*, 2: 30-40.

——— (1945) *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*, New York: W.W. Norton.

Ferenczi, S. (1921) "The symbolism of the bridge", *Further Contributions to the Theory and Technique of Psychoanalysis* içinde, s. 352-355. London: Hogarth Press.

——— (1922) "Bridge symbolism and the Don Juan legend", *Further Contributions to the Theory and Technique of Psychoanalysis* içinde, s. 356-358, London: Hogarth Press.

Fink, F.H. (1968) "Developmental arrest as a result of Nazi persecution during adolescence", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 327-329.

Fornari, F. (1966) *The Psychoanalysis of War*, İtalyancadan çev. A. Pfeifer, Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 1975.

Foster, G.M. (1965) "Peasant society and the image of limited good", *Am. Anthropologist*, 67: 293-315.

Frank, J.D. (1967) *Sanity and Survival: Psychological Aspects of War and Peace*, New York: Vintage Books.

——— (1969) "Psychologic aspects of international negotiations", *Am. J. Psychother*, 23: 572-583.

Freud, A. (1966) "Obsessional neurosis: A summary of psychoanalytic views", *The Writings of Anna Freud* içinde, s. 242-261, New York: International Universities Press, 1969.

Freud, S. (1895) "Draft H. Paranoia", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde, 1: 206-212, London: Hogarth Press, 1953.

——— (1915) "Thoughts for the times on war and death", *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud* içinde, 14: 273-301, London: Hogarth Press, 1957.

——— (1917) "Mourning and melancholia", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde, 14: 243-258, London: Hogarth Press, 1957.

——— (1921) "Group psychology and the analysis of the ego", *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud* içinde, 18: 65-143, London: Hogarth Press, 1955.

——— (1923) "The ego and the id", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde, 19: 49-66, London: Hogarth Press, 1961.

——— (1927) "The future of an illusion", *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud* içinde, 21: 5-56, London: Hogarth Press, 1961.

——— (1930) "Civilization and its discontents", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde, 21: 59-145, London: Hogarth Press, 1961.

——— (1932a) "Why war?", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde, 22: 197-215, London: Hogarth Press, 1961.

——— (1932b) "The acquisition and control of fire", *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud* içinde, 22: 187-193, London: Hogarth Press, 1961.

Friedman, P. (1949) "Some aspects of concentration camp psychology", *Am. J. Psychiat*, 105: 601-605.

Gaddis, T.E. (1955) *The Birdman of Alcatraz*, New York: Random House.

Garza-Guerrero, A.C. (1974) "Culture shock: Its mourning and vicissitudes of identity", *J. Am. Psychoanal.* Assoc., 22: 408-429.

Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books.

Gerst, M.S.; Tenzel, J.S. (1972) "The psychological attitudes of Greek and Turkish Cypriots toward one another", 125. Geleneksel Amerikan Psikiyatri Derneği toplantısında sunulan makale, Dallas, Texas, 1 Mayıs.

Gibb, H.A.R. (1949) *Mohammedanism: An Historical Survey*, London: Oxford University Press.

Giovacchini, P.L. (1967) "Frustration and externalization", *Psychoanal. Q.*, 36: 571-583.

Gitelson, M. (1948) "Character synthesis: The psychotherapeutic problem of adolescence", *Am. J. Orthopsychiatry*, 18: 422-431.

Glover, E. (1933) *War, Sadism, and Pacifism*, London: Allen & Unwin.

Goodman, M.E. (1952) *Race Awareness in Young Children*, Cambridge: Addison Wesley Press.

Gough, H.; Heildrun, A. (1965) *The Adjective Checklist Manual*, Palo Alto, Calif.: Consulting Psychologist Press.

Grivas, G. (1961) *The Memoirs of General Grivas*, çev. C. Foley, New York: Praeger.

——— (1964) *Guerilla Warfare and EOKA's Struggle: A Political-Military Study*, çev. A.A. Pallis, London: Longmans, Green.

Group for the Advancement of Psychiatry, (1958) *Psychiatric Aspects of the Prevention of Nuclear War*, GAP Raporu No. 57, New York: Group for the Advancement of Psychiatry.

Guntrip, H. (1968) *Schizoid Phenomena, Object Relations, and the Self*, New York: International Universities Press.

Halberstam, D. (1972) *The Best and the Brightest*, New York: Random House.

Hamilton, J.W. (1966) "Some dynamics of anti-Negro prejudice", *Psychoanal. Rev.*, 53: 5-15.

Hartmann, H. (1939) *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*, New York: International Universities Press.

Hartmann, H.; Kris, E.; Loewenstein, R.M. (1949) "Notes on the theory of aggression", *Psychoanal. Study Child*, 3/4: 9-36.

Hasluck, F.W. (1929) *Christianity and Islam under the Sultans*, cilt 1 ve 2, Oxford: Clarendon Press.

Hill, G. (1940-42) *The History of Cyprus*, 4 cilt, Cambridge, Eng.: Cambridge University Press, 1952.

Hocking, F. (1970) "Psychiatric aspects of extreme environmental stress", *Dis. New. Syst.*, 31: 542-545.

Hoppe, K.D. (1966) "The psychodynamics of concentration camp victims", *Psychoanal. Forum*, 1: 75-80.

——— (1968) "Re-somatization of affects in survivors of persecution", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 324-326.

İnalcık, H. (1964) "Kıbrıs Fethinin Tarihi Manası", *Kıbrıs ve Türkler* içinde, s. 21-26, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Itzkowitz, N. (1972) *Ottoman Empire and Islamic Tradition*, New York: Alfred A. Knopf.

Jacobson, E. (1964) *The Self and the Object World*, New York: International Universities Press.

Jaffe, D.S. (1968) "The mechanism of projection: Its dual role in object relations", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 662-677.

Jaffe, R. (1968) "Dissociative phenomena in former concentration camp inmates", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 310-312.

Jones, E. (1915) "War and individual psychology", *Essays in Applied Psychoanalysis* içinde, 1: 55-76, New York: International Universities Press.

——— (1949) *Papers on Psycho-Analysis*, s. 87, London: Hogarth Press.

——— (1961) *The Life and Work of Sigmund Freud*, cilt 2, New York: Basic Books.

Keefe, E.K.; Cover, W.W.; Giloane, W., Moore, J.M.; Teleki, S.; White, E.T. (1971) *Area Handbook for Cyprus*, Washington: Government Printing Office.

Keniston, K. (1965) *The Uncommitted*, New York: Harcourt, Brace.

——— (1968) *Young Radicals*, Boston: Atlantic-Little Brown.

Kennedy, J.A. (1952) "Problems posed by the analysis of Negro patients", *Psychiatry*, 15: 313-327.

Kernberg, O.F. (1966) "Structural derivatives of object relationship", *Int. J. Psycho-Anal.*, 47: 236-253.

——— (1967) "Borderline personality organization", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 15: 641-685.

——— (1970) "Factors in the psychoanalytic treatment of narcissistic personalities", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 18: 51-85.

——— (1972) "Early ego integration and object relations", *Patterns of Integration from Biochemical to Behavioral Processes* içinde, ed. G.G. Haydu, *Ann. NY. Acad. Sci.*, 193: 233-247.

——— (1975) *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*, New York: Jason Aronson.

——— (1976) *Object Relations Theory and Clinical Psychoanalysis*, New York: Jason Aronson.

Kinross, L. (1965) *Atatürk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey*, New York: William Morrow.

Klein, M. (1946) "Notes on some schizoid mechanisms", *Int. J. Psycho-Anal.*, 27: 99-110.

——— (1955) "On identification", *Our Adult World and Other Essays* içinde, s. 55-98. New York: Basic Books.

Kohut, H. (1971) *The Analysis of the Self: A Systematic Approach to the Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personality Disorders*, New York: International Universities Press.

Koranyi, E.K. (1969) "Psychodynamic theories of the 'survivor syndrome'", *Canad. Psychiat. Assn. J*, 14: 165-174.

Krystal, H., ed. (1968) *Massive Psychic Trauma*, New York: International Universities Press.

Kubie, L.S. (1965) "The ontogeny of racial prejudice", *J. New. Ment. Dis.*, 141: 265-273.

Lampl-de Groot, J. (1962) "Ego ideal and superego", *Psychoanal. Study Child*, 17: 94-106.

Langer, W.L. (1971) "Foreword", *The Psychoanalytic Interpretation of History* içinde, ed. B.B. Wolman, s. vii-x, New York: Basic Books.

Leach, M., ed. (1949) *Standard Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend*, cilt A-I: 142-144, New York: Fund & Wagnalls.

Lerner, D. (1962) *The Passing of Traditional Society*, Cambridge, Mass.: The Free Press of Glencoe.

Lewis, R. (1971) *Everyday Life in Ottoman Turkey*, London: B.T. Batsford.

Lifton, R.J. (1961) *Thought Reform and the Psychology of Totalism*, New York: W.W. Norton.

——— (1968) *Death in Life: Survivors of Hiroshima*, New York: Random House.

——— (1970) *History and Human Survival*, New York: Random House.

——— (1972) "On psychohistory", *Psychoanalysis and Contemporary Science* içinde, cilt 1, ed. R.R. Holt ve E. Peterfreund, s. 355-372, New York: Macmillan.

Lifton, R. J.; Olson, E. (1976) "The human meaning of total disaster: The Buffalo Creek experience", *Psychiatry*, 39: 1-18.

Lind, J.R. (1914a) "The dream as a simple wish-fulfillment in the Negro", *Psychoanal. Rev.*, 1: 295-300.

——— (1914b) "The color complex in the Negro", *Psychoanal. Rev.*, 1: 404-414.

Lindemann, E. (1944) "Symptomatology and management of acute grief", *Am. J. Psychiatry*, 101: 141-148.

Loizos, P. (1976) "Notes on future anthropological research on Cyprus", *Regional Variation in Modem Greece and Cyprus: Toward a Perspective on the Ethnography of Greece* içinde, ed. M. Dimen ve E. Friedl, *Ann. N.Y. Acad. Set.*, 268: 355-362.

Lorenzer, A. (1968) "Some observations on the latency of symptoms in patients suffering from persecution sequelae", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 316-318.

Lustman, S.L. (1962) "Defense, symptom, and character", *Psychoanal. Study Child*, 17: 216-244.

McNall, S.G. (1974) "Value systems that inhibit modernization: The case of Greece", *Studies in Comparative International Development*, 9: 46-63.

——— (1976) "Barriers to development and modernization in Greece", *Regional Variation in Modern Greece and Cyprus: Toward a Perspective on the Ethnography of Greece* içinde, ed. M. Dimen ve E. Friedl, *Ann. N.Y. Acad. Sd.*, 268: 28-42.

Mahler, M.D. (1963) "Thoughts about development and individuation", *Psychoanal. Study Child*,18: 307-324.

——— (1968) *On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation*, New York: International Universities Press.

Mahler, M.D.; Furer, M. (1963) "Certain aspects of the separation-individuation phase", *Psychoanal. Q.*, 32: 1-14.

Markides, K.C. (1977) *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, New Haven: Yale University Press.

Mayes, S. (1960) *Cyprus and Makarios*, London: Putnam.

Mitscherlich, A. (1971) "Psychoanalysis and the aggression of large groups", *Int. J. Psycho-Anal.*, 52: 161-167.

Mitscherlich, A.; Mitscherlich, M. (1975) *The Inability to Mourn: Principles of Collective Behavior*, New York: Grove Press.

Modell, A. (1968) *Object Love and Reality*, New York: International Universities Press.

——— (1976) "'The holding environment' and the therapeutic action of psychoanalysis", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 24: 285-307.

Money-Kyrle, R.E. (1937) "Development of war: Psychological approach", *Brit. J. Med. Psychol.*, 16: 219-236.

——— (1951) *Psychoanalysis and Politics: A Contribution to the Psychology of Politics and Morals*, New York: W.W. Norton.

Muller, H.J. (1961) *The Loom of History*, New York: American Library, A Mentor Book.

Musaph, H. (1968) "Psychodynamics in itching states", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 336-339.

Musaph, H.; Prakken, J.R. (1964) *Itching and Scratching*, Basle: Karger.

Myers, H.J.; Yochelson, L. (1948) "Color denial in the Negro", *Psychiatry*, 11: 30-46.

Niederland, W.C. (1956) "River symbolism", Part I, *Psychoanal. Q.*, 25: 469-504.

——— (1957) "River symbolism", Part II, *Psychoanal. Q.*, 26: 50-75.

——— (1959) "Further remarks on river symbolism", *J. Hillside Hospital*, 8: 109-114.

——— (1961) "The problem of the survivor", *J. Hillside Hospital*, 10: 233-247.

——— (1964) "Psychiatric disorders among persecution victims", *J. Nerv. Ment. Dis.*, 139: 458-474.

——— (1968) "Clinical observations on the 'survivor syndrome'", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 313-315.

——— (1971a) "The naming of America", *The Unconscious Today: Essays in Honor of Max Schur* içinde, ed. M. Kanzer, New York: International Universities Press.

——— (1971b) "The history and meaning of California, A psychoanalytic in quiry", *Psychoanal. Q.*, 40: 485-490.

——— (1971c) Kendisiyle yapılan görüşmeler.

——— (1977) Kendisiyle yapılan görüşmeler.

Novey, S. (1968) *The Second Look: The Reconstruction of Personal History in Psychiatry and Psychoanalysis*, Baltimore: Johns Hopkins Press.

Novick, J.; Kelly, K. (1970) "Projection and externalization", *Psychoanal. Study Child*, 25: 69-95.

Olinick, S.L. (1964) "The negative therapeutic reaction", *Int. J. Psycho-Anal.*, 45: 540-548.

Osgood, C.; Suci, G.; Tannenbaum, P. (1957) *The Measurement of Meaning*, Urbana, Ill.: University of Illinois Press.

Özbek, A.; Volkan, V.D. (1976) "Psychiatric problems within the satellite extended families of Turkey", *Am. J. Psychother*, 30: 576-582.

Öztürk, O.M. (1963) "Psychological effects of circumcision as practiced in Turkey: A preliminary report", *Turkish Journal of Pediatrics*, 7: 126-130.

——— (1966) "Folk interpretation of illness in Turkey and its psychological Significance", *Turkish Journal of Pediatrics*, 7: 165-179.

——— (1973) "Ritual circumcision and castration anxiety", *Psychiatry*, 36: 49-60.

Öztürk, O.M.; Volkan, V.D. (1971) "The theory and practice of psychiatry in Turkey", *Am. J. Psychother*, 25: 240-271.

Parkes, C.M. (1970) "Seeking and finding a lost object: Evidence from recent studies of the reaction to bereavement", *Soc. Sci. and Med.*, 4: 187-201.

——— (1972) *Bereavement: Studies of Grief in Adult Life*, New York: International Universities Press.

Peristiany, J.G. (1976) "Anthropological, sociological, and geographical fieldwork in Cyprus", *Regional Variation in Modern Greece and Cyprus: Toward a Perspective on the Ethnography of Greece* içinde, ed. M. Dimen ve E. Friedl, *Ann. NY. Acad. Sci.*, 268: 345-354.Poland, W.S. (1977) "Pilgrimage: Action and tradition in self-analysis", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 25: 319-416.

Pollock, G.H. (1961) Mourning and adaptation, *Int. J. Psycho-Anal.*, 42: 341-361.

——— (1977) The mourning process and creative organization, *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 25: 3-34.

Rabinowitz, S. (1973) Kendisiyle yapılan görüşmeler.

Rangell, L. (1954) "The psychology of poise—with a special elaboration on the psychic significance of the snout or perioral region", *Int. J. Psycho-Anal.*, 35: 313-333.

——— (1974) "A psychoanalytic perspective leading currently to the syn drome of the compromise of integrity", *Int. J. Psycho-Anal.*, 55: 3-12.

——— (1976a) "Lessons from Watergate: A derivative for psychoanalysis", *Psychoanal. Q.*, 45: 37-61.

——— (1976b) "Discussion of the Buffalo Creek disaster: The course of psychic trauma", *Am. J. Psychiatry*, 133: 313-316.

Rapaport, D. (1952) "Projective techniques and the theory of thinking", *The Collected Papers of David Rapaport* içinde, ed. M.M. Gill, s. 461-469, New York: Basic Books, 1967.

Rappaport, E.P. (1968) "Beyond traumatic neurosis", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 719-731.

Reich, A. (1953) "Narcissistic object choice in women," In *Annie Reich: Psychoanalytic Contributions*, s. 179-208, New York: International Universities Press.

Rochlin, G. (1973) *Man's Aggression: The Defense of the Self*, Boston: Gambit.

Roheim, G. (1950a) *Psychoanalysis and Anthropology*, New York: International Universities Press.

——— (1950b) "The oedipus complex, magic, and culture", *Psychoanalysis and the Social Sciences* içinde, 2:173-228, New York: International Universities Press.

Sağlamer, K. (1974) *Ecevit Olayı, Bir Başbakanın Doğumu*, 2 cilt, İstanbul: Belge Yayınları.

Sâlışık, S. (1968) *Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya*, İstanbul: Kitaş.

Savalaş, A. (1975) Kendisiyle yapılan görüşmeler.

Schafer, R. (1968) *Aspects of Internalization*, New York: International Universities Press.

Schlesinger, H.J. (1970) "The place of forgetting in memory functioning", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 18: 358-371.

Searles, H.F. (1960) *The Nonhuman Environment in Normal evelopment and in Schizophrenia*, New York: International Universities Press.

——— (1961) "Anxiety concerning change, as seen in the psychotherapy of schizophrenic patients—with particular reference to the sense of personal identity", *Int. J. Psycho-Anal.*, 42: 74-85.

——— (1962) "The differentiation between concrete and metaphorical thinking in the recovering schizophrenic patient", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 10: 22-49.

——— (1963) "The place of neutral therapist-responses in psychotherapy with the schizophrenic patient", *Int. J. Psycho-Anal.*, 44: 42-56.

——— (1965) *Collected Papers on Schizophrenia and Related Subjects*, s. 19-38, New York: International Universities Press.

Şelçuk, A. (1974) *Üçüncü Adam Olayı ve Neden Ecevit?*, İstanbul: Sel-Kan Yayınları.

Sendak, M. (1970) *In the Night Kitchen*, New York: Harper & Row.

Sezgin, S. (1975) Kendisiyle yapılan görüşmeler.

Shapiro, E.R.; Shapiro, R.L.; Zinner, J.; Berkowitz, D.A. (1977) "The orderline ego and the working alliance: Indications for family and individual treatment in adolescence", *Int. J. Psycho-Anal.*, 58: 77-87.

Shapiro, E.R.; Zinner, J.; Shapiro, R.L.; Berkowitz, D.A. (1975) "The influence of family experience on borderline personality development", *Int. Rev. Psychoanal.*, 2: 399-411.

Shils, E. (1957) "Primordial, personal, sacred, and civilties", *Brit. J. Sociology*, 8: 130-145.

Simenauer, E. (1968) "Late psychic sequelae of man-made disasters", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 307-309.

Sinofsky, F.; Fitzpatrick, J.J.; Potts, L.W.; de Mause, L. (1975) "A bibliography of psychohistory", *History of Childhood Quarterly*, 2: 517-562.

Skinner, J. D. (1966) "Symptoms and defense in contemporary Greece—A cross-cultural inquiry", *J. New. Ment. Dis.*, 141: 478-489.

Smith, L. (1949) *Killers of the Dream*, New York: W.W. Norton.

Solnit, A.J. (1966) "Some adaptive functions of aggressive behaviour", *Psychoanalysis—a General Psychology: Essays in Honor of Heinz Hartmann* içinde, ed. R.M. Loewenstein, L.M. Newman, M. Schur ve A.J. Solnit, s. 169-189, New York: International Universities Press.

Sonnenberg, S.M. (1974) "Children of survivors", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 22: 200-204.

Spitz, R.A. (1965) *The First Year of Life*, New York: International Universities Press.

Stanton, A.H. (1958) "A comparison of individual and group psychology", *J. Am. Psychol. Assoc.*, 6: 121-130.

Stephens, R. (1966) *Cyprus, a Place of Arms*, London: Pall Mall Press.

Sterba, R.F. (1965) "Remarks on Conrad's 'Heart of Darkness'", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 13: 570-583.

Stern, L. (1977) *The Wrong Horse*, New York: New York Times Books.

Strachey, A. (1957) *The Unconscious Motives of War: A Psychoanalytic Contribution*, New York: International Universities Press.

Sumer, E.A. (1970) "Changing dynamic aspects of the Turkish culture and its significance for child training", *The Child and His Family* içinde, ed. E.J. Anthony ve C. Koupernik, s. 413-428, New York: Wiley Interscience.

Teicher, J.D. (1968) "Some observations on identity problems in children of Negro-white marriages", *J. New. Ment. Dis.*, 146: 249-256.

Tenzel, J.H. (1971) "Problem in cross-cultural communication: Cyprus, a case study", Beşinci Dünya Psikiyatri Kongresi'nde sunuldu, Meksiko Şehri, 28 Kasım-4 Aralık.

Tenzel, J.H.; Gerst, M.S. (1972) "The psychology of cross-cultural conflict: A case study", Presented at the 125th Annual Meeting of the American Psychiatric Association, Dallas, Texas, 1 Mayıs.

Thass-Thienemann, T. (1968) *Symbolic Behaviour*, s. 30. New York: Washington Square Press.

Ticho, G. (1971) "Cultural aspects of transference and countertransference," *Bull. Menninger Clin.*, 35: 313-334.

Van der Waals, H.G. (1952) "Discussion of the mutual influences in the development of ego and id", *Psychoanalytic Study of the Child*, 7: 66-68. Vassiliou, G.; Vassiliou, V.G. (1970) "On aspects of child rearing in Greece", *The Child and His Family* içinde, cilt 1, ed. E.J. Anthony ve C. Koupernik, s. 429-444. New York: Wiley Interscience.

Vassiliou, V.G.; Vassiliou, G. (1974) "Variations of the group process across cultures", *J. Group Psychotherapy*, 24: 55-56.

Vitols, M.M. (1961) "The significance of the higher incidence of schizophrenia in the Negro race in North Carolina", *N.C. Med. J.*, 22: 147-158.

Vitols, M.M.; Walter, H.G.; Keeler, M.H. (1963) "Hallucinations and delusions in white and Negro schizophrenics", *Am. J. Psychiatry*, 120: 472-476.

Volkan, V.D. (1963) "Five poems by Negro youngsters who faced a sudden Desegregation", *Psychiat. Q.*, 37: 607-617.

——— (1966a) "Some observations of the psychodynamic processes of two Negroes with leukodermia", *Psychiat. Q.*, 40: 34-42.

——— (1966b) "Normal and pathological grief reactions—A guide for the family physician", *Va. Med.*, 93: 651-656.

——— (1970) "Typical findings in pathological grief", *Psychiat. Q.*, 44: 231-250.

——— (1971) "A study of a patient's 're-grief work' through dreams, psychological tests, and psychoanalysis", *Psychiat. Q.*, 45: 255-273.

——— (1972a) "The birds of Cyprus: A psychopolitical observation," *Am. J. Psychother*, 26: 378-383.

——— (1972b) "The linking objects of pathological mourners", *Arch. Gen.Psychiatry*, 27: 215-221.

——— (1972) "The recognition and prevention of pathological grief", *Va.Med.*, 99: 535-540.

——— (1973a)" Externalization among Cypriot Turks", *World J. Psychosynthesis* 5: 24-30.

—— (1973b) "Transitional fantasies in the analysis of a narcissistic personality", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 21: 351-376.

——— (1974) "Death, divorce, and the physician", *Marital and Sexual Counseling in Medical Practice* içinde, ed. E. Nash, D.W. Abse, ve M.R. Louden, s. 446-461, Hagerstown, Md.: Harper & Row.

——— (1975a) "Cosmic laughter: A study of primitive splitting", In *Tactics and Techniques in Psychoanalytic Therapy*, cilt 2, ed. P.L. Giovacchini, s. 427-440, New York: Jason Aronson.

——— (1975b) "Turkey", *World History of Psychiatry*, ed. J.G. Howells, s. 383-399, New York: Brunner/Mazel.

——— (1976) *Primitive Internalized Object Relations*. New York: International Universities Press.

——— (1977) "Mourning and adaptation after a war", *Am. J. Psychother*, 31: 561-569.

——— (1978a) "Immortal Atatürk: Narcissism and creativity in a revolutionary leader", *The Psychoanalytic Study of Society*, 9: (in press).

——— (1978b) "The 'glass bubble' of the narcissistic patient", *Stable Instability, Modern Approaches to the Borderline Syndrome* içinde, ed. J. LeBoit ve A. Capponi, New York: Jason Aronson, (in press).

Volkan, V.D.; Cillufo, A.F.; Sarvay, T.L. (1976) "Re-grief therapy and the function of the linking object as a key to stimulate emotionality", In *Emotional Flooding*, ed. P. Olsen, s. 179-224, New York: Human Sciences Press.

Volkan, V.D.; Corney, R.T. (1968) "Some considerations of satellite states and satellite dreams", *Brit. J. Med. Psychol.*, 41: 283-290.

Volkan, V.D.; Showalter, C.R. (1968) "Known object loss, disturbance in reality testing, and 're-grief work' as a method of brief psychotherapy", *Psychiat. Q.*, 42: 358-374.

Waelder, R. (1971) "Psychoanalysis and history: Application of psychoanalysis to historiography", *The Psychoanalytic Interpretation of History* içinde, ed. B.B. Wolman, s. 3-32. New York: Basic Books.

Wangh, M. (1968) "A psychogenetic factor in the recurrence of war", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 319-335.

Watmough, F.Z.S. (1954) *The Cult of the Budgerigar*, London: Dorset House.

Wedge, B. (1968) "Training for a psychiatry of international relations", *Am. J. Psychiatry*, 125: 731-736.

Werner, H. (1948) *Comparative Psychology of Mental Development*, New York: International Universities Press.

West, L.J. (1967) "The psychobiology of racial violence", *Arch. Gen. Psychiatry*, 16: 645-651.

Wheelis, A. (1950) "The place of action in personality change", *Psychiatry*, 13: 135-148.

Williams, R.M.; Parkes, C.M. (1975) "Psychosocial effects of disaster: Birth rate in Aberfan", *Brit. Med. J.*, 2: 303-304.

Winnicott, D. (1963) "Psychiatric disorders in terms of infantile maturational process", *The Maturational Process and the Facilitating Environmen* içinde, s. 230-241, New York: International Universities Press.

Winnik, H.Z. (1968) "Contribution to symposium on psychic traumatization through social catastrophe", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 298-305.

Yaşın, O. (1958) *Kıbrıs Mektubu*, İstanbul: Varlık Yayınevi.

——— (1964) *Kanlı Kıbrıs*, İstanbul: Varlık Yayınevi.

——— (1965) *Oğlum Savaş'a Mektuplar*, Lefkoşa: Çevre Yayınları.

Yurdanur, S.M. (1974) *Dün Atatürk, Bugün Ecevit*, İstanbul: Gül Yayınları.

Xydis, S.G. (1973) *Cyprus: Reluctant Republic*, The Hague: Mouton.

Zinner, J.; Shapiro, R. (1972) "Projective identification as a mode of perception and behavior in families of adolescents", *Int. J. Psycho-Anal.*, 53: 527-530.

KAYNAKÇA
(2008 BASKISI İÇİN EK)

Apprey, M. (1993) "The African-American experience: forced immigration and transgenerational trauma", *Mind and Human Interaction*, 4: 70-75.

Apprey, M. (1998) "Reinventing the self in the face of received transgenerational hatred in the African American community", *Mind and Human Interaction*, 9: 30-37.

Atakol, K. (2003) *Turkish & Greek Cypriots: Is Separation Permanent*, Ankara: METU Press.

Brenner, I. (2004) *Psychic Trauma: Dynamics, Symptoms and Treatment*, New York: Jason Aronson.

Erikson, E.H. (1956) "The problem of ego identity", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 4: 56-121.

Gazioğlu, A.C. (2007) *Kıbrıs'ta Soykırım Yılı 1964 ve Enosisin Ayak Sesleri*, Lefkoşa, TRNC: CYPREX.

Kestenberg, J. and Brenner, I. (1996) *The Last Witness*, Washington, DC: American Psychiatric Press.

Khan, A. (2002) "Cypriotism: Disrupted in history, forgotten in politics", *Proceedings of the Fourth International Congress on Cyprus Studies*, der. Ü.V. Osam, s. 39-53. Gazi Mağusa, TRNC: Eastern Mediterranean University Publications.

Lifton, R.; Olson, E. (1976) "The human meaning of a total disaster: The Buffalo Creek experience", *Psychiatry*, 39: 1-18.

Loewenberg, P. (1995) *Fantasy and Reality in History*, New York: Oxford University Press.

Mavratsas, C. (1997) "The ideological context between Greek-Cypriot nationalism and Cypriotism 1974-1995: Politics, social memory and identity", *Ethnic and Racial Studies*, 20: 715-725.

Niederland, W.C. (1961) "The problem of survivors", *Journal of Hillside Hospital*, 10: 233-247.

Niederland, W.C. (1964) "Psychiatric disorders among persecution victims", *Journal of Nervous and Mental Disorders*, 139:458-474.

Niederland, W.C. (1968) "Clinical observations on the 'survivor syndrome', *International Journal of Psycho-Analysis*, 49: 313-315.

Oberling, P. (1982) *The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus*, New York: Columbia University Press.

Ortaylı, I. (2007) "On the history of Cyprus", Ana Konuşma, 6. Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazi Mağusa, TRNC, 24 Ekim.

Volkan, V.D. (1981) *Linking Objects and Linking Phenomena: A Study of the Forms, Symptoms, Metapsychology and Therapy of Complicated Mourning*, New York: International Universities Press.

Volkan, V.D. (1988) *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*, Northvale, NJ: Jason Aronson.

Volkan, V.D. (1997) *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*, New York: Farrar, Straus and Giroux.

Volkan, V.D. (2004) *Blind Trust: Large Groups and Their Leaders in Times of Crises and Terror*, Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing.

Volkan, V.D. (2006a) *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir Inceleme*, İstanbul: Everest Yayınları.

Volkan, V.D. (2006b) "The Next Chapter", Capetown Üniversitesi'nde Nobel Ödüllü Başpiskopos Desmond Tutu'nun 75. doğum günü, yaşamı ve "Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu"nun (The Truth and Reconciliation Commission [TRC]) aktivitelerinin 10. yıldönümü dolayısıyla düzenlenen kutlamada yapılan konuşmanın ana teması, Güney Afrika: Cape Town, 22 Ekim 2006.

Volkan, V.D.; Abt, G.; Greer, W.F. (2001) *Third Reich in the Unconscious:*

Transgenerational Transmission and its Consequences, NY: Brunner-Routledge.

Volkan, V.D.; Itzkowitz, N. (1994) *Turks and Greeks: Neighbours in Conflict*, Cambridgeshire, England: Eothen Press.

Volkan, V.D.; Zintl, E. (1993) *Life after Loss: The Lessons of Grief*, New York: Charles Scribner's Sons.

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

Abraham, Karl, 119
Abse, D. Wilfred, 114
Adams, Thomas W., 29, 32
Afrodit 3, 25, 136
Alastos, D., 58
Angelou, Maya, 112
Arlow, Jacob A., 119, 129, 130
Armstrong, C.P., 53
Aslan Yürekli Richard, 15, 16
Atatürk, Mustafa Kemal, 53, 91, 92, 141, 177-179, 184, 191, 192, 206, 211
Atkin, Samuel, 130, 137, 139, 140
Banfield, E.C., 85
Barker, D., 58
Barrie, Sir James, 112
Bateson, Mary D., 57
Baybars, Taner, 78, 79, 163
Bedevi, Vergi, 67, 69
Belcher, Taylor D., 64
Benedict, Ruth, 78
Berger, M., 44
Bergmann, Martin S., 119, 120
Berkowitz, David A., 76
Bettelheim, Bruno, 103
Blos, Peter, 80
Bogardus, E., 49
Bonaparte, Marie, 121
Bowlby, John, 150
Brody, Eugene B., 53
Brown, L. Dean, 64
Büyük İskender, 15
Cahen, Claude, 66, 90
Callaghan, James, 36
Cambor, C. Glenn, 74
Cansever, G., 78
Cantril, H., 49
Caradon, Lord Hugh, 64
Carter, Jimmy, 39
Chodoff, Paul, 103
Cillufo, Anthony I., 125
Clark, Kenneth, 111
Clerides, Glafcos, 135
Clunies-Ross, John, 113
Coles, Robert, 63
Corney, Robert T., 71, 112
Couloumbis, Theodore A., 40, 41, 54

Davidson, William D., 7, 42, 45, 64
de Wind, E., 103, 106
Deadalus, 112
Demirel, Süleyman, 7, 38, 46, 64
Denktaş, Rauf R., 8, 33, 34, 36-38, 58, 64, 123, 124, 133-135, 138, 142, 146, 166, 168, 177, 185, 206
Dimitriu, Nikos, 35
Ecevit, Bülent, 36-39, 58, 141
Einstein, Albert, 56, 127, 128, 140
Eissler, Kurt R., 131
Eitinger, L., 103
Erdentuğ, N., 70
Erikson, Erik H., 52, 62, 200
Erikson, Kai T., 107
Evagoraslı Salamis, 15
Evdokas, Takis, 64, 156
Eyüboğlu, İsmet, 12
Falk, Avner, 95
Favazza, Armando R., 59
Fehmi, Hasan, 8, 156
Fenichel, Otto, 104, 131
Ferenczi, Sandor, 24
Fink, F.H., 103
Fornari, Franco, 139
Foster, G.M., 84
Frank, Anne, 173
Frank, Jerome, 7
Freud, Sigmund, 56, 81, 82, 114, 119, 127-130, 139-141, 150, 151, 174
Friedman, P., 103
Furer, Manuel, 25, 71
Gaddis, T.E., 112
Garza-Guerrero, A. Cesar, 188, 189
Geertz, Clifford, 54, 55, 91
Georgiades, Elias P., 40, 41, 54
Gerst, Marvin S., 41, 42, 47-52, 62, 70, 88
Gibb, Hamilton A.R., 90
Giovacchini, Peter L., 84
Gitelson, Maxwell, 80
Glover, Edward, 131, 137, 138
Goodman, M.E., 53
Gough, H., 49
Gregor, A.J., 53
Grivas, George, 28, 31, 33, 34, 58
Guntrip, Harry, 95
Hacib, Yusuf Has, 91
Halberstram, D., 43, 44
Hamilton James W., 53
Hart, Parker T., 7, 64
Hartmann, Heinz, 140, 188
Hasluck, F.W., 69, 89
Heildrun, A., 49
Hill, Sir George, 68
Hitler, Adolf, 120, 161
Hocking, F., 105
Hoppe, Klaus D., 103
Hz. Muhammet, 25, 90
İkarus, 112
İmparator Zeno, 16
İnalcık, Halil, 67
İnönü, İsmet, 32
Itzkowitz, Norman, 7, 89, 197
Jacobson, Edith, 18, 75
Jaffe, Daniel S., 82, 152
Jaffe, Ruth, 103
Johnson, Lyndon B., 32, 33, 43
Jones, Ernest, 53, 128, 130
Kanzer, Mark, 119
Karamanlis, Constantine, 39
Keefe, Eugene K., 31

Keeler, Martin H., 53
Kelly, K., 82, 83
Keniston, K., 63
Kennedy, J.A., 53
Kennedy, John F., 43
Kernberg, Otto F., 18, 19, 21, 60, 75, 115
Kinross, Lord, 92
Kiprianu, Spyros, 38
Kissinger, Henry, 35, 36
Klein, Melanie, 21, 82, 139
Kohut, Heinz, 96, 115
Koranyi, E.K., 105
Kris, Ernst, 140
Kubie, Lawrence, 53
Küçük, Fazıl, 30, 34
Lampl-de Groot, Jeannie, 59
Langer, William L., 56
Leach, M., 111
Lerner, D., 70
Lewis, Raphaela, 88-90
Lifton, Robert Jay, 62-65, 105, 107, 108, 212
Lind, J.R., 53
Lindemann, Erich, 187
Loewenstein, Rudolph M., 140
Loizos, Peter, 85
Lorenzer, Alfred, 103
Lusignanlı Guy, 15, 16
Lustman, S.L., 61
Mack, John E., 7, 55
Mahler, Margaret D., 18, 25, 71
Makarios, Archbishop, 5, 27, 28, 30, 33-35, 37, 38, 58, 133-136, 142, 167, 168, 178, 201
Markides, Kyriacos G., 27, 37, 42, 58, 69, 123
Mayes, S., 58
McNall, Scott G., 84
Mitscherlich, Margarete, 57, 131, 132, 137, 139, 161, 162, 175
Modell, Arnold, 94
Money-Kyrle, R.E., 139
Muensterberger, Werner, 120
Muller, H.J., 66
Musaph, Herman, 162
Myers, H.J., 53
Niederland, William C., 7, 24, 103, 105, 106, 112, 121, 173, 196
Nixon, Richard, 57
Novey, Samuel, 190
Novick, J., 82, 83
Olinick, Stanley L., 174
Olson, Eric, 107, 212
Ortega, 32
Osgood, C., 49
Özbek, Abdülkadir, 7, 71-73
Öztürk, Orhan M., 70, 78, 79, 87-90
Parkes, Colin M., 108, 150
Peristiany, J.G., 41
Poland, Warren S., 190, 192
Pollock, George H., 150, 151, 153, 188
Prakken, J.R., 162
Presley, Elvis, 168
Rabinowitz, Seymour, 175
Rangell, Leo, 57, 58, 105, 107, 154, 184
Rapaport, David, 81
Rappaport, Ernest, 104, 105
Redl, Fritz, 56
Reich, Annie, 59
Rochlin, Gregory, 140, 141

Rogers, Rita, 7, 64
Roheim, G., 59, 119
Sabshin, Melvin, 64
Sağlamer, K., 58
Sâlışık, S., 84
Sampson, Nikos, 35-37, 134, 201
Sargon, 15
Sarvay, Thomas L., 125, 151
Savalaş, Ahmet N., 8, 146
Schaffer, Roy, 151
Schlesinger, H.J., 184
Searles, Harold F., 14, 20, 114
Selçuk, A., 58
Selim II. (Sultan), 15, 67
Sendak, M., 112
Sezgin, Sezai, 9, 37
Shapiro, Edward R., 76, 77, 82
Shapiro, Roger L., 76
Shils, E., 54, 91
Showalter, C. Robert, 151
Siegfried, 120
Simenauer, Erich, 104
Sinofsky, 44
Sisco, Joseph, 36
Skinner, James C., 87-89
Smith, L., 74
Solnit, Albert J., 140
Sonnenberg, Stephen M., 106
Spitz, René A., 60
Stanton, Alfred H., 56
Stephens, R., 41
Sterba, Richard F., 24
Stern, Laurence, 35
Stern, Max M., 120
Strachey, A., 131
Suci, G., 49
Sümer, Emel A., 70, 71
Tannenbaum, P., 49
Tass-Thienemann, Theodore, 53
Teicher, J. D., 53
Tenzel, James H., 7, 41, 42, 47-52, 62, 65, 70, 88
Ticho, Gertrude, 188
Vance, Cyrus, 33, 39
Vassiliou, George, 85-87
Vassiliou, Vasso G., 85-87
Vespuci, Amerigo, 24
Vitols, Mintauts M., 53
Volkan, Vamık D., 18, 46, 53, 70-73, 75, 78, 87-90, 92, 94, 95, 115, 124, 125, 150-152, 164, 191, 197, 198, 202, 207, 212, 213, 216
Waelder, Robert, 56
Waldheim, Kurt, 38
Walters, H.G., 53
Wangh, Martin, 162
Watmough, F.Z.S., 111
Wedge, Bryant, 44
Weinberg, Jack, 64
Werner, Heinz, 14
West, L. Julian, 53
Wheelis, A., 191
Williams, R.M., 108
Wilson, Harold, 36
Winnicott, Donald W., 76
Winnik, H.Z., 104
Xydis, S.G., 28
Yaşın, Özker, 177, 178
Yaşın, Savaş, 177-80
Yochelson, Leon, 53
Yurdanur, S.M., 58
Zinner, John, 76

DİZİN

Ahlakdışı ailecilik, 85
Alloplastik, 120
Amerikan Psikiyatri Derneği'nin Psikiyatri ve Dış İlişkiler Görev Gücü, 5, 42
Annelik, 5, 12, 19, 71, 73, 74, 117, 122
Ayrılma-bireyleşme, 25
Biçimlendirici, 63
Bölünme, 16, 19, 20, 55, 70, 74, 75, 80, 82, 83, 98, 140, 143, 159, 208, 215, 217
Bölünmüş, 5, 38, 39, 75, 77, 80, 89, 91, 95, 116, 132, 188, 209
bulaşma 162
Buluğ çağı, 14, 78
Canavarlaştırma, 31
Canlı hazne, 174
Cinsiyet rolü farklılaşması, 79
Çiftdeğerlilik, 21
Dayanışma grubu, 85, 86
Depresyon, 106, 117, 158, 174
dışsallaştırma, 6, 52, 60, 75, 80-84, 87-91, 109, 132
Distonik, 83
Doğrusal, 70, 86
Duygulanım, 94, 167, 190
Ebeveyn tutumları, 13
Ego ideali, 61, 82
Engellenme, 19, 43, 77, 104, 115, 140, 162, 174
engelleyici ve kısıtlayıcı eğilimler, 78
Ergen, 25, 58, 76, 80, 118
Fallik, 14, 79, 130
Fallik evre, 79
Fallik sembol, 29
Fantezi, 25, 95, 96, 105, 110, 152, 172
Farklılaşma, 60, 79
Farklılık Ölçeği, 49
Fenomen, 65, 76, 81, 110, 141, 165
Formülasyon, 48, 49, 55, 61, 62, 84, 130, 165
Geçici, 32, 34, 82, 97, 141
Gerçeği değerlendirme yetisi 25
Gerginlik, 27, 32, 38, 43, 44, 55, 70, 81, 106, 139

Gerileme, 12, 114, 160, 174, 186, 190
Gerilemeci, 74, 115, 130
Gerileyici biçimde oluşmuş gruplar, 56
Grandiyöz, 96, 97, 115, 116, 124, 125, 140
Hadımediciler, 29
Hayatta kalma suçluluğu, 172, 195, 196
Heterostereotip, 49
İçgüdüsel takıntı, 130
İçruhsal, 21, 49, 53, 112, 130, 132, 191
İçselleştirilmiş nesne ilişkileri, 4, 18, 21, 132
İçselleştirme, 13, 89
İdealleştirilmiş, 61, 74, 75, 77, 114, 161, 192
İki kutupluluk, 19
İkinci derecede, 70
İkiz görüntü, 5, 49, 50, 52, 81, 91
İlkel bölünme, 19-21, 23, 60, 75, 77, 80, 81, 115
İlkel ego, 19
İlksel bağlar, 54
İlksel duygu, 55, 91
İnfantil tümgüçlülük, 26
İnsan olmayan, 20
İtki, 82, 83, 137, 180
Kalabalık aile, 61, 68, 70, 77, 84, 86, 87, 93, 109, 113
Kalıplaşmış bilişsel yapı, 47
Kalıplaştırma, 13, 48, 203
Karşıt, 4, 19, 22, 32, 34, 48, 50, 61, 67, 75-78, 95, 137, 159, 160, 197, 209, 215
Kendilik imgesi, 18, 97, 117
Kendilik kavramı, 4, 6, 13, 15, 18, 20, 52, 60, 72, 92, 95, 126, 132, 141, 179, 192
Kendilik saygısı, 53, 125, 140, 141
Kendilik temsili, 54, 77, 82, 83, 104, 151, 179
Kısmi nesne, 21, 22, 82
kognitif düşünceleme, 105
Kültürlerarası, 41, 47, 48, 50, 69
kümeleşme, 19, 75, 76, 80, 96, 103, 132
Latans dönem, 14, 79, 80
Lefkoşa, 4, 9, 29, 30, 31, 34, 37, 50, 92, 98-102, 110, 117, 121, 122, 125, 133, 138, 142, 143, 145, 146, 148, 154, 159, 167, 176, 177, 181, 184, 187
Libidinal, 29, 60, 132, 154
Narsistik aktarım, 23, 97
Nesne imgeleri, 18-21, 60, 61, 74-76, 80, 88, 132
Oidipal karmaşa, 74
Olumlu ortam, 76
Ortak davranış, 57, 62
Ortak olan, 63
Ortak tema yaklaşımı, 62
Osgood Semantik, 49
Otoplastik, 120
Otostereotip, 49
Ölüm damgası, 107
Ötekine yönelik, 87
Özdeşim, 82, 115, 174, 180, 188
Parçalanma, 18, 20, 139
Politika, 35, 43-45, 49, 56, 58, 123, 128, 206, 209
Politikaya bağlı gerginlik, 58

Pregenital, 74, 81
Psikiyatrinin İlerlemesi İçin Grup, 43
Psikolojik mesafe, 6, 14, 22, 80, 91, 98
Rehabilitasyon, 103
Sağkalma sendromu, 102-107
Saldırgan, 5, 19, 23, 30, 41, 43, 45, 60, 73, 75, 76, 86, 88-91, 96, 104, 106, 110, 115-117, 123, 124, 128, 130-132, 136, 137, 139, 140, 142, 153, 154, 161, 162, 172-175, 198, 200, 203, 214, 215
Sıfat Karşılaştırma Listesi, 49
Sınır kişilik örgütlenmesi, 19, 75
Sınır kişilik, 76, 115
Sistematik, 31, 56, 65, 67, 147, 200, 202
Spekülatif, 45, 63, 78
Süperego, 13, 59, 61, 72, 74, 75, 82, 119, 130, 132, 164, 175, 180, 183, 190
Toplumsal Araştırma Merkezi, 41
Toplumsal süreç, 56, 216
Travmatize olma, 205
Tutumsal, 49
Tümü iyi, 12, 19-22, 26, 29, 75, 77, 80, 83, 89, 96, 122, 132
Tümü kötü, 19-23, 26, 60, 61, 75, 77, 80, 83, 89, 96, 122, 132
Türk kuşatılmış bölgesi(leri), 6, 35, 100, 142
Uydu durumu, 71, 72
Uygulamalı psikanaliz, 56
Uyum, 5, 6, 13, 14, 43, 53, 80, 82, 84, 102, 103, 108, 118, 119, 123, 145, 150, 155, 159, 160, 162, 176, 183, 184, 188, 189, 196, 199, 213, 214
Uyumsal, 13, 52, 119, 123, 126, 140
Uzantı, 20, 21, 70, 80, 96, 111, 151, 166, 209, 210
Yabancı grup, 84, 200
Yansıtmalı özdeşleşme, 75, 76, 82, 114, 115
Yaşayan Anıt, 170, 175, 177, 180
Yerinden edilmiş, 108
yoğunlaşma, 115
Yüzey göstergeleri, 51, 52

Saygınlığı tüm dünya tarafından kabul edilen ve dünyanın önde gelen psikiyatrlarından olan Vamık D. Volkan, Türkiye'nin değişmeyen gündemi Kıbrıs'a bakıyor. Kendi de Kıbrıs kökenli olan Volkan, bilimsel birikiminin ışığında, Kıbrıs'ta yaşananları salt tarihsel döküm olarak değil, psikolojik bir süreç olarak masaya yatırıyor. Yazar bu kitapta, baskı, tecrit ve savaşın insan ruhunda bıraktığı izleri de ele alıyor. Daha önce yayımladığımız **Kimlik Adına Öldürmek** kitabıyla ulusal kimliğe, bu kimliğin uluslararası gerilim ve çatışmalarla uğradığı bozulmaya bakan Vamık D. Volkan, **Kıbrıs: Savaş ve Uyum** adlı bu çalışmasında yine kimlik ve aidiyet duygusundan yola çıkarak, bir tarih okuması yapıyor. Psikotarih diye adlandırabilecek bu çalışma, tüm siyaset bilimcilerin ufkunu açacak ipuçları sunuyor.

"Geniş gruplar insanlardan oluşur. Böylece ağır travmalara ortak tepkiler bireysel tepkilerin boyutlarını yansıtır. Ancak bir kez geniş grup tepkileri ortaya çıkmaya başladığında başlı başına bir varlığa dönüşerek toplumsal, kültürel ya da siyasi süreçlerde kendilerini gösterirler."

Vamık D. Volkan

EVEREST

ISBN 978-975-289-499-0

www.everestyayinlari.com